EDIȚIUNE AJUTORATĂ DE FONDUL „CORESI“
BRAȘOV.
Op. 10.

ANALISE PSICHOLOGICE.

— LECȚIUNĬ DE PSICHOLOGIE —

PENTRU

INVĔȚĂMÊNTUL SECUNDAR

DE

Dr. IOSIF BLAGA
PROFESOR.

BRASSÓ.
TIPOGRAFIA CIURCU & Comp.
1902.

dacoromanica.ro

ANALISE PSICHOLOGICE.

— LECȚIUNĬ DE PSICHOLOGIE —

PENTRU

INVĔȚĂMÊNTUL SECUNDAR

DE

Dr. IOSIF BLAGA
PROFESOR.

BRASSO.
TIPOGRAFIA CIURCU & Comp.
1902.

dacoromanica.ro

PREFAȚĂ.

In viața școlară studiuluĭ psichologieĭ nu i s'a dat și nu i sĕ dă nicĭ astădĭ atențiunea și importanța, ce ar trebui să i sĕ acordeze, amĕsurat cu valórea luĭ instructivă și educativă.

Invĕțămêntul psichologieĭ a trebuit, natural, să se împărtășéscă de aceeașĭ sórte, de care s'a împărtășit și însașĭ desvoltarea scientifică a psichologieĭ, să ajungă adecă maĭ târdiŭ la rênd de a fi considerat și apreciat la mĕsura recerută și în consequentă tractat în școlă cu băgarea de sémă, de care e vrednic.

Fenomenul acesta îșĭ are causa sa basată în însașĭ firea omenéscă.

Ómul e adecă dela fire așa făcut, că scie lua interes maĭ curênd și maĭ mult la ce este împrejurul sĕŭ, decât la ceea ce se petrece cu ființa sa proprie, orĭ chiar, la ce sĕ petrece în internul ființeĭ sale psichice.

In desvoltarea literaturiĭ didactice asemenea a trebuit să presideze acéstă pornire a omuluĭ; nu numaĭ la noĭ, căcĭ tot astfel s'a petrecut și la alte popóre, maĭ înaintate decât noĭ.

Literatura română didactică a luat în timpul din urmă un avênt frumos în desvoltarea sa.

Avem adĭ și noĭ manuale scrise după o metodă maĭ corespundĕtóre.

Dar tóte manualele de psichologie, deși unele aŭ eșit de sub tipar în timpul cel maĭ din urmă, sunt compuse tot după calapodul vechiŭ, sunt nepedagogice. Și e de mirare, că tocmaĭ cărțile de psichologie, în carĭ sĕ esplică ființa și desvoltarea vieții intelectuale omenescĭ, nu corespund cerințelor și condițiilor dé desvoltare a inteligințiĭ.

Nu e lucru mare, adĭ, a aduna cunoscințele necésare în un manual; dar nimerirea metoduluĭ și sistemuluĭ, în care sĕ scrie manualul, da, constitue deja un lucru de sémă.

dacoromanica.ro

Instrucția nu sĕ va mărgini numaĭ la problema de a comunica simplu elevilor cunoscințe, ci va trebui să îngrijéscă, ca treptat cu sporirea minții, să sĕ agerésca și puterea de cugetare, și să se nobilíteze și inima școlarilor.

In vederea acestuĭ scop al instrucției învĕțământul va trebui să caute anume, ca învĕțarea să consteie din tot atâtea operații adevĕrat cultivătóre.

Manualele, ca și esplicarea lecțiilor, aŭ să fie conducĕtórele spiritului în acéstă direcție.

Ele aŭ să ofere materiă scientifică îndestulitóre prelucrată în lecțiĭ metodice și rênduită în un sistem natural.

Manualele de psichologie, ce avem tipărite, afară de cel al D-luĭ Borgovan, destinat pentru școle pedagogice, nu s'aŭ compus cu considerarea recerută la scopul adevĕrat instructiv și educativ al acestuĭ studiŭ. Dar și în cartea D-luĭ Borgovan sunt multe de escepționat.

Acele manuale sunt tóte prelucrărĭ după cărțĭ scientifice, orĭ după manuale streine, învechite și necorespundĕtóre. Cetitorul va constata, că sistemul în care e orênduit materialul în acele cărțĭ, e nefiresc, și va găsi în ele lecțiĭ, carĭ sĕ încep cu definițiŭ abstracte despre obiectele, ce aŭ să fie esplicate. D. e. deja în primiĭ paragrafĭ se tractéză despre filosofie, felurile de psichologie, importanța psichologieĭ, principiul și metodul sciinței psichologieĭ, isvórele, împărțirea psichologieĭ ș. a., tot atâtea chestiunĭ, carĭ nu pot fi înțelese de aceia, — carĭ a c u m î n c e p a învĕța în acest studiŭ. Cum să fie apoĭ înțelésă și aprofundată o chestiune, când esplicarea asupra eĭ sĕ introduce cu definițiunĭ abstracte, — căcĭ sciut e dór', că în definiție se află chiar esența chestiunii. Cum să înțelégă școlarul «principiul» și «metodul» psichologieĭ, când el, de o parte, nu scie ce e metodul și principiul uneĭ sciințe, și de altă parte, nu cunósce cuprinsul aceleĭ sciințe!? Cum să-țĭ daĭ sémă de împărțirea scientifică a sciinței psichologieĭ, până a nu-ĭ fi învĕțat cuprinsul eĭ?!

Astfel sunt însĕ tóte psichologiile tipărite până acum în românesce.

Iată pentru-ce subsemnatul, în calitatea de profesor de propedeutica filosofică la liceul românesc din Brașov, n'a putut întrebuința nicĭ unul din manualele ce avem, și în urmare, pentru-ce motiv și-a impus sarcina de a scrie și a tipări un noŭ manual de psichologie.

dacoromanica.ro

La compunerea acestei cărți înainte de tóte m'am lăsat de obiceiul de a prelucra manuale streine, séü de a compila simplu din alte cărți scientifice, ci am lucrat liber, avênd drept isvor gândirea-mĭ proprie instruită prin studiarea celor maĭ de frunte psichologĭ moderni*) și călăuzită de principiile pedagogice și de cerințele culturale, ce sciŭ că se impun adĭ școleĭ și în special școleĭ românescĭ, de către problema acestuĭ obiect de învĕțământ.

Mi-am dat multă silință, să compun din întrégă materiă de învĕțământ *o țesĕtură unitară, în un sistem natural, așa, ca să devină înțelesă unitatea vieții intelectuale, cu factorii principalĭ aĭ acesteia și în legătura organică dintre diferitele fenomene psichice.*

La *tractarea* și *prelucrarea* materieĭ în lecțiĭ, am fost condus de principiul *metodului inductiv*, numit și *direct.*

N'am presentat adevĕrurile și legile psichologice puse în definițiĭ, ci le arăt ca deduse din analisa vieții intelectuale, mânecând totdeauna dela manifestațiile eĭ date în viața practică, în artă, orĭ în relațiile biologice.

Multe lecțiunĭ le-am introdus prin câte un fenomen luat ca exemplu, pe basa căruia esplic apoĭ adevĕrul psichologic. Dar nu la tóte urmez așa. In multe locurĭ n'a fost nevoe de așa ceva, putênd aduce maĭ bine în legătură esplicația cu adevĕrurĭ esplicate în lecțiĭ anterióre, iar în alte locurĭ, găsind maĭ potrivită încopcierea de raporturĭ biologice. In genere baseĭ *biologice* i-am dat un rol deosebit. Sum încredințat, că prin acésta maĭ bine sĕ induce sufletul în cunóscerea causalității și ordiniĭ din lumea acésta, maĭ bine sĕ cultivă și sĕ îndrumézĕ în o direcție sănĕtósă. Și anume în vederea direcționăriĭ spiritului tinerimiĭ către o filosofare sănĕtósă, am accentuat faptul, că imboldul de viéță și de valorare e isvorul și

*) Autoriĭ, după carĭ mi-am făcut studiul, sunt în deosebĭ: Dr.Th Ziehen. Leitfaden der Phisiol.-Psychologie ed III, și Erkenntnisslehre, ed. I W Wundt: Grundzuge der Phisiol -Psychologie, ed III. Fechner: Elemente der Psychophys. și Revision der Hauptpunkte der Psycho-phys W Volkmann. Lehrbuch der Psychologie, ed. III. H. Lotze· Medic -Psychologie și System der Philosophie. Preyer: Die Seele des Kindes. K. Lange: Uber Aperception. Dornfeld: Denken und Gedächtniss. J Bernstein: Die Funf Sinne d Menschen. Ed. v. Hartmann: Philosophie d. Uubewussten și Die Moderne Psichologie. W. James: Psychologie u. Erziehung (Traducere germană) H. Thaine. Der Verstand. (Trad. germ) Horwicz: Psychologische Analysen. Dr. E. Mach: Analyse de Empfindungen. Nachlowsky: Das Gefuhlsleben. Munsterberg: Uber Aufgaben und Methoden d. Psychologie, etc.

dacoromanica.ro

puterea conducătore a fenomenelor vieții psichice — filosofia lui *Hartmann* (Philosophie des Unbewussten), atât de puțin lăfită la noi.

Am căutat, cât numai s'a putut, ca aranjarea materiei in lecții să o fac condus de principiul treptelor formale. Lecțiile în sensul treptelor formale nu sunt de recomandat numai în învățământul primar, ci tot atât de mult și în cel secundar. A face o lecție după principiul treptelor formale nu însemnéză dor' alt-ceva decât a îngriji de condițiile pentru îndeplinirea procesului aperceptiv. In desfășurarea procesului aperceptiv, se succed unele după altele 3 acte de gândire: 1) *intuiția*, 2) *abstracția* și 3) *determinația*. Aceste 3 acte de gândire corespund și celor 3 stadii, prin cari trece lucrarea minții, când i se explică o lecție făcută după treptele formale, cari stadii sunt: 1) *deducția* (claritate, după Herbart, analisă și sintesă după Stoy, după alți pedagogi, pregătirea și predarea), 2) *inducția* (asociare și sistemă) și 3) *ultima deducție* (esplicarea)

Lecțiunile făcute după treptele formale realiséză două mari succese: 1) cele învețate nu evaporéză degrabă din cap, și 2) spiritul, devine îndrumat a face deprinderi conform cu cerințele de aprofundare ale înteligenței, realisându-se puterea critică a minții.

Nu sunt de acord cu părerea, că manualele de școlă să cuprindă numai »in nuce« materia prescrisă, având a servi simplamente scopul de a readuce în minte școlarului cele esplicate în clasă, de profesor. Acéstă părere, învechită de altcum, sé susține și adi de mulți, pe motivul, că prin acésta școlarul ar deveni órecum »silit« a fi atent în clasă, la esplicație.

Cine își dă séma mai judicios asupra chestiunii, va trebui să constate, că părerea de mai sus este fórte greșită.

Prin astfel de manuale »silim«, da, pe școlari să învețe materia de învățământ, pe scurt și de rost. Da, tocmai la acest resultat sé ajunge. Sé scie însé, cât de ușor sé uită, de s'a învețat dintr'o singură esplicație Vor sci școlarii lecțiile până la un timp, dar la repetiție o pățesc. Și dacă manualul nu le oferă materia pe larg, la repetiție ei vor fi silîți să o învéțe din nou, în mésura, în care o găsesc în manual. Până când, dacă aŭ cetit lecția întrégă, pe larg, din manual, când s'a esplicat, atunci la repetiție aŭ numai să se uite peste ea și o sciŭ iarăși bine.

Manualele scrise pe scurt, un fel de repetitorii, cum se făceaŭ mai 'nainte, sunt în genere péntru toți școlarii nepotrivite, dar pentru ceî de mijloc, ele sunt de tot rele,

dacoromanica.ro

Motivul invocat de susținătorii manualelor — repetitorii nu-l găsesc de loc serios. Cu astfel de »silă« n'ai să procopsești pe tinerii studenți.

Eu sunt pentru părerea, acreditată deja în pedagogiă, că materia dată în *lecțiuni* se învață cu mult mai bine, mai cu succes, decât fiind îndesată în manualele de felul celor de până acum.

Am ținut să dau deosebită grijă problemei moralisătóre a învățământului studiului psichologiei. Nici un alt obiect de învățământ nu are putere așa de mare, în privința acésta, de a înrîuri adecă moravurile îndreptându-le, ca psichologia.

Am lămurit, unde s'a potrivit, și aplicarea legilor psichologiei pentru educațiune, pentru ca să se atragă atențiunea școlarilor și asupra acestei chestiuni.

Am omis terminii și clasificări fără rost, ce au numai menirea de a face întunerec împrejurul chestiunilor. Se scie, că în psichologiile vechi se făcea chiar paradie în privința acésta. Găsesci d. e. apercepție activă și pasivă, atențiune voluntară și involuntară ș. a. Ce deosebire în esență, póte fi între procesul apercepțiv »activ« și »pasiv« (?) ș. a. Este un fel de apercepție, ca și un fel de atențiune. In înțelesul acesta am simplificat mult materia și am ușurat înțelesul.

Adevărat, din punct de vedere filosofic au sens despărțirile și distincțiunile, fiind unele consequențele »monismului« și cestelalte ale »dualismului«. In cadrul învățământului din școla mediă însă nu încap asemenea chestiuni.

In conscința, că am dat pe séma școlelor un manual de psichologie mai bun, decât cele existente până acum, am tipărit cartea acésta.

Comisiunea (d-nii *V. Onițiu* și *N. Sulică*) însărcinată din partea conferinței corpului profesoral din Brașov cu censurarea acestui manual, până a nu fi tipărit, constată, în recensiunea sa cetită în conferința profesorală comună dela școlele secundare din Brașov, ținută în 2 Februarie v. 1902, următórele: »Considerând psichologia în partea ei aplicată la școlă, la trebuințele educative și culturale ale instrucțiunii gimnasiale, putem premite, că cartea d-lui Blaga presêntă în multe părți incontestabilă superioritate față de manualele românesci existente de psichologie«. Și după ce face un studiu detaiat asupra cărții, arătând părțile speciale, prin care se ridică peste celelalte manuale de psichologie

dacoromanica.ro

declară: »Conclusiunea finală, ce de sine ni se impune din cele espuse, este, ca manualul D-luĭ Blaga, abstragênd de defecte de formă, carĭ prin o ultimă revidare a cărțiĭ (manuscriptuluĭ), s'ar puté în mare parte delătura, e incontestabil maĭ acomodat, decât celelalte manuale tipărite deja, de a satisface unor trebuințe deja de mult și adânc simțite în instrucțiunea nóstră gimnasială«.

Propune apoĭ: »In consecință avênd convingerea, că lipsa unuĭ manual potrivit de psichologie constitue deja de mult o însemnată lacună în instrucțiunea superióră, a școlelor nóstre și că manualul d-luĭ Blaga este anume întocmit pentru trebuințele nóstre gimnasiale propunem: 1) ca manualul de psichologie a d-luĭ Blaga să fie întrodus în gimnasiul nostru ca manual didactic pentru cl. VIII. gimnasială«; 2) ca manualul clasat fiind în categoria scrierilor originale, să fie ajutorat în vederea tipăririĭ din fondul »Coresi«, după normele provĕdute de statutele fonduluĭ.«

Eŭ am și revidat manuscriptul îndreptând defectele de formă — cât s'a putut.

Perfect nu va fi nicĭ acest manual, sĕ înțelege. Dacă el însĕ va contribui și numaĭ cu ceva la înaintarea învĕțĕmêntuluĭ secundar, își are deja rostul de a fi.

Apreciările și observările, ce mi sĕ vor maĭ face din părțĭ competente, le primesc cu plăcere.

Tușnad, August, 1902.

Prof. Dr. ***Iosif Blaga.***

dacoromanica.ro

ÎNTRODUCERE.

Un tênĕr ajuns la etatea matură părăsesce casa părintéscă, ca singur să-şĭ deschidă drum în lume. Nu i sĕ dă nimic de acasă. Pornesce în lume numaĭ înzestrat cu putinţa de a lucra, cu trupul şi cu sufletul. Tênĕrul acesta ajunge într'un loc, strein, unde nu cunósce pe nime, nicĭ ómeniĭ, nicĭ împregiurările. Aci desvoltându-şĭ însĕ cu grije şi zel forţele sale, propriĭ firiĭ şi etăţiĭ, de care dispune, şi folosindu-sĕ cu înţelepciune de împregiurările, între carĭ îĭ este dat a trăi, devine cu timpul bărbat valoros, cunoscut şi bogat, un demn stăpân al situaţieĭ de acolo. Câte pilde de acestea nu ne oferă istoria şi viéţa practică!

Cum devini tênĕrul acela om valoros, căcĭ n'avuse nimic, când sosise în acel loc? Adevĕrat, că n'avuse nimic pipăibil atuncĭ, dar da, avuse, gata, dispoziţiĭ puternice pentru a desvolta munca şi făptuirele necesare întru a sĕ puté face valoros, bogat cunoscut şi iubit. În vîrtutea acestor dispoziţiĭ şi a unuĭ imbold instinctiv, inherent firiĭ omenescĭ sănătóse, precum şi a întocmiriĭ lumiĭ externe, omul devine împins, în un mod fatal, de a tot lucra şi de a sĕ valora; în direcţia acésta devine împins cu atât maĭ intensiv, căcĭ tot în urma acésta, treptat, i tot sporesc tot deodată şi forţele creatóre.

Tot cam analog începe, putem ḑice, a sĕ desvolta omul şi după ce vine în lumea acésta, prin nascere. Sĕrac şi strein ajunge omul în lume, când se nasce. Dar şi atuncĭ sĕ află înzestrat cu nesce anume dispoziţiĭ de puterĭ, din carĭ, graţie organisaţieĭ minunate a fiinţiĭ omenescĭ, şi a lumiĭ externe, sĕ face de sĕ închégă, încetul cu încetul, în om

dacoromanica.ro

o putere dumnezeéscă, *puterea psichică**), de care călăuzit și animat omul sĕ valoréză tot maĭ mult în viéță, în vederea îndeplinirĭĭ problemiĭ sale Puterea psichică, în felul cum se manifestă ea în actele vieții, este un product al raportuluĭ omuluĭ cu lumea externă. Acestuĭ raport sĕ dă loc în urma acțiuniĭ pornite de puterea scânteeĭ dumnezeescĭ, ce vivifică atât pe om cât și tot ce esistă în lume, pe fiecare în modul și felul sĕŭ deosebit, după înțelepciunea nemărginită a luĭ D-ḑĕŭ

În scopul închegăriĭ și desvoltăriĭ puteriĭ psichice din om conlucră, se înțelege. anumite organe speciale, *organele vieții psichice, intelectuale.* Sciința n'a putut străbate pe deplin în tainele moduluĭ de a lucra a acestor organe, ca să fie în stare azĭ a lumina pe deplin ființa și legile vieții psichice. Dar totușĭ sciința psichologieĭ, care e chemată a face lumină împregiurul acesteĭ probleme, în colaborare, respective ajutată de resultatele sciințelor: fisiologieĭ, anatomieĭ, patologieĭ comparate și biologieĭ, a ajuns la frumóse resultate.

Vom vorbi în cele următóre maĭ întâiŭ despre organele vieții intelectuale și după aceea se vor face, pe temeiul manifestațiilor vieții psichice, analise întru a stabili legile generale, sub carĭ póte fi înțelésă viéța psichică în manifestațiile eĭ generale.

---

*) *Notă* Cu intenție nu s'a admis aci terminul de „sufletéscă", întrebuințat în multe cărți de psichologie, pentru ca să nu se confunde orĭ substitue chiar acéstă noțiune cu noțiunea adjectivuluĭ format din cuvêntul „suflet". Psichologia de azĭ, ca sciință, are să sĕ ocupe de fenomenele psichice, intelectuale, ce manifestă omul, și nu de teoria despre suflet, cum sĕ făcea maĭ înainte.

dacoromanica.ro

I. Organele vieţii intelectuale.

A) Sistemul nervos central.

Organele vieţii psichice sunt: *creerii, măduva spinării* şi *diferiţii nervi cu aparatele lor specifice*. Tóte acestea formézá *sistemul nervos central.*

§ 1. Creerii.

Massa de materie nervósă, ce sĕ cuprinde în cavitatea craniuluĭ, sĕ numesce: *creer*. Materia întrégă, ca massă nervósă, sĕ numesce: *creer*, iar ca organ compus din 3 părţi, cu o menire funcţionabilă, sĕ dice *creerĭ*. Pătura dela suprafaţa creerilor e de colóre cenuşie, iar partea interióră e alburie, cenuşie. Colórea cenuşie a părţilor periferice provine în urma faptuluĭ, că aicĭ sĕ găsesc cu mult maĭ multe vase sanguinare, din causă, că aicĭ cu deosebire sĕ află sediul pentru activitatea psichică, ceea ce reclamă, sĕ înţelege, o nutrire maĭ îmbelşugată a creerilor în părţile acelea. Şi mulţimea de vase sânguinare fac colórea cenuşie. Creriĭ pe suprafaţă nu aŭ o formă netedă, ci sunt tot în circumvoluţiĭ, cu atât maĭ marĭ, cu cât e maĭ activ omul în privinţa vieţiĭ sale psichice

Pătura cenuşie a creerilor sĕ numesce *scórţa cerebrală* saŭ *pătura corticală.*

Massa creerilor e compusă din bilióne de *fibre fine nervóse*, carĭ sunt înzestrate, în diferite locurĭ, cu nesce puntuleţe, ce sĕ numesc *celule ganglionare*. Nu tóte fibrele aŭ acelaş numĕr de celule; într'un loc sunt maĭ multe, într'altul maĭ puţine. Numĕrul celulelor ganglionare de pe fibrele nervóse stă în genere în raport cu puterea şi energia, ce se degagiază de diferitele părţĭ ale creeruluĭ, séŭ cu alte cuvinte, numĕrul celulelor ganglionare depinde dela gradul de inteligenţă a omuluĭ. Pe acésta sĕ şi baséză diferitele talente. Şi numĕrul celulelor nu maĭ sporesce în decursul vieţiĭ unuĭ om. Omul rĕmâne cu atâtea celule ganglionare, cu câte

dacoromanica.ro

s'a născut. De aceea se dice, cu drept cuvênt, că »talentele se nasc și nu se fac«.

Fibrele nervóse sunt legate de olaltă, prin locurile, unde sunt celulele ganglionare, cu alte fibre fine, microscopice, cu *comisuri*.

La creerii nedesvoltați și necultivați comisurile sunt numai în dispoșiții de fibre, pe când la cei desvoltați sunt mai distincte. Devin însă deplin pronunțate comisurile numai după ce trec prin ele curentele de excitare psichică; cu cât acestea se repetéză de mai multe ori și sunt mai puternice, cu atât mai distincte devin și comisurile.

Creerii sunt așa formați și construiți, că formézá două jumétăți, întru tóte egale, din drépta și stânga

Creerii sunt compuși din 3 părți mari: 1. *creerul mare* sau *cerebrul;* 2. *creerul mic* sau *cerebelul* și 3 *creerul de mijloc* sau *medocefalul.*

1. *Cerebrul* ocupă partea de sus a craniului formând aici cele dóue emisfere mari, separate prin corpul calos, care represintă sediul de căpetenie pentru viața intelectuală. Acésta parte a creerilor e compusă și ea din 3 tălii, numite *loburi*, și adecă: lobul frontal, latural și occipital și formézá $^7/_8$ din totalitatea creerului.

2. Partea de jos a encefaluluĭ se numesce *creerul mic* — *cerebelul.* Cerebelul este legat de cerebru prin pendiculii cerebrali.

3. Pendiculii cerebrali dimpreună, cu o parte lungită a creerilor, de care se încopcie măduva spinării, formézá *creerul de mijloc*, sau *medocefalul.*

Ce e creerul? Cum e colórea creerilor? Cum e la suprafață și cum înlăuntrul lor?

Cum e composiția creerilor?

Ce sunt celulele ganglionare? Ce sunt comisurile și ce importanță au?

În câte părți se împart creerii?

§ 2. Importanța creerilor.

Creerii constituesc factorul cel mai important la producerea și desvoltarea vieții intelectuale. În creerĭ se plămădesce și se țese tot ce se manifestă ca viață și ca activitate intelectuală mai înaltă. Fel și fel de esperimente s'au făcut de învețați, la diferite animale, pentru-ca să se pótă observa alterațiunile, causate prin depărtarea unei părți sau a totalității creerului, în activitatea psichică. Pe basa acésta s'a și constatat, că anumite animale pot trăi dile întregi fără creer, décă prin acésta nu s'a perdut prea mult sânge, dar în starea acésta

dacoromanica.ro

ele nu mai sunt capabile a simți, a se mișca, vedé, audi. Dacă însé numai în parte li s'a depărtat creerul, tot numai în parte dispare și funcțiunea vieții psichice. Esperimentări de felul acesta s'aŭ făcut cu succes îndeosebi la găini. Fiind creerul lor mai mic în raport cu trupul, la ele se perde mai puțin sânge, când li se scóte creerul și de aceea apoi ele și pot trăi, și în lipsa creeruluĭ, un timp órecare. De asemenea s'a constatat, că sguduiturĭ mai puternice aplicate creerilor sunt întovărășite totdeauna cu alterații în viéța psichică. În urmare sé póte afirma cu tótă hotărîrea, *că esistă un raport fórte strêns între starea creerilor și între felul vieții psichice.*

Sé scie, ce mare deosebire sé găsesce în privința inteligenții la diferiții individi (ómeni). Chiar și în casul, când d. e. doi copiĭ ar fi puși sub aceeași supraveghere, instrucție și conducere, și ar trăi în aceleași împrejurări, ei totuși nu s'ar forma și desvolta la fel, în privința puterii și vieții psichice. E apoi lucru esperimentat, că băeți crescuți și instruiți cu tótă grija și sciința pedagogică, cu scopul de a sé forma din ei inteligenți mai de sémă, rémân capete mediocre și tótă truda, ce sé pune pentru ei, e muncă în sec. Marginile, între carĭ sé póte desvolta puterea intelectuală a individuluĭ, sunt cam marcate aprioriĭ de dispozițiile înăscute în creerĭ. Fiecare individ sé nasce cu anumite dispoziții speciale, moștenite din familie, carĭ hotărnicesc felul și gradul luĭ de desvoltare intelectuală. De aceea și sunt atâtea individualități câți indivizi sunt pe lume.

Creerii sunt, ce-i drept, în partea lor generală cam aceiași la ómeni, dar în părțile lor speciale sunt totuși diferiți, fapt, ce ne îndreptățesce a susținé, că deja aci sé cuprind germenii pentru diferențiarea ómenilor. Basa pentru desvoltarea și diferențiarea individualităților residă, în primul loc, în creerĭ.

Dela felul, mărimea, greutatea, adecă dela cantitatea și calitatea creerilor, depinde puterea de viéță intelectuală a omuluĭ. Cu cât creerii unuĭ om sunt mai desvoltați și mai greĭ, cu atât și inteligența aceluia va fi mai superióră, viéța psichică mai intensivă și mai mare. Înțelegem aicĭ însé greutatea în raport cu greutatea întreguluĭ corp, și în deosebi vizăm legea acésta la ómeni. Animalele marĭ aŭ de regulă și creer mai mare, fără a li sé póte însé dovedi totdeodată și spor la minte. În casurile acestea deși creerul va produce o energie mai mare, inteligența tot nu e superióră, din simplu motiv, că în asemenea casurĭ, o parte însemnată din acea energie trebue să sé cheltuéscă la făptuirea activității fisice. Pentru acest cuvênt

dacoromanica.ro

la animale sĕ și reclamă o forță ĕrăși mai mare, dat fiind faptul, că trupul și organele lor sunt mai mari.

Greutatea creerului omenesc face de regulă cam 1410 gr. Unde sĕ găsesce un plus în greutate, acolo și inteligența va fi mai mare, decât obicinuită, ĕră unde e sub cifra arĕtată, sĕ va vĕdi o inferioritate a inteligenții. Creerul lui Cuvier a fost de 1828 gr, al lui Cromwell de 2231 gr., al lui Byron 2238 gr. Creerul idioților nu e cu mult mai greŭ, decât al maimuțelor și adecă între 765 și 841 gr. Din greutatea medie a creerului, ce sĕ constată la un popor, s'ar puté deduce deci și la valórea și puterea lui psichică După constatările făcute în privința acésta la mai multe popóre, de unii învĕțați, sĕ afirmă, că Englezii ar poseda basă mai avantagiósă minții, căci ceerii la ei sunt de 1425 gr, în termin mediu. Creerĭ mai mici, sĕ dice, că aŭ locuitorii bástinași ai Australiei, cântărind în mediŭ 1197 gr. Și sĕ scie însĕ, că acești ómeni și sunt fórte inferiorĭ în inteligență Așa d. e. ni sĕ relatéză, că copiii din școlile făcute de coloniștii Englezĭ între Melasienii din centrul Australiei pot învĕța pe de rost, ceeace nu recere cine scie ce putere de inteligentă, dar n' aŭ cap pentru gramatică și matematică, la învĕțarea cărora, da, sĕ recere mai înaltă putere de gândire. — Sĕ mai arată apoi, că Francezii și Englezii din secl. XII ar fi avut creerĭ mai micĭ, decât ceĭ de adĭ, moment din care sĕ póte deduce, că la acele popóre paralel cu desvoltarea culturii li s'a tot mărit și craniul.

Creerul omuluĭ tot cresce până la vêrsta de 25 anĭ. De aci în sus, până la vêrsta de 50 anĭ, rĕmâne la o greutate constantă și normală, ĕră de aci încolo de regulă sĕ micșoréză, atât în volum cât și în greutate.

Cu cât înaintéză cultura și civilisația popórĕlor, cu atât sĕ tot desvóltă și creerul, și adecă, tot mai bulbucându-sĕ acesta în partea dinainte, ĕră partea din céfă tot rotundîndu-sĕ.

Dela felul compositieĭ și construcțieĭ creeruluĭ încă depinde felul vieții intelectuale. Sĕ crede, că impresiile sĕ prefac în ideĭ în celulele nervóse ale creerilor. Acésta sĕ presupune pe motivul, că aceste celule sĕ presintă la copilul mic mai puțin pronunțate, ér la omul cult, crescut, sunt mai pronunțate, mai desvoltate.

Pe basa celor spuse sĕ póte susține, că dacă un copil nu primesce din nascere un creer mare și cu multe celule ganglionare pe fibrele nervóse, nu va ajunge nicĭ odată la putința de a-și desvolta o putere intelectuală superióră; ér' dacă cuiva i-s'a hărăzit din

dacoromanica.ro

nascere un creer puternic și înzestrat cu multe celule, aceluia îĭ este dată și posibilitatea de a desvolta, deosebĭ în direcția, pentru care are specială dispositie înăscută — talent —, viéță psichică bogată și întinsă

La copiĭ creerul e maĭ sĕrac în unele elemente, îndeosebĭ în fosfor și unsóre, decât la omul matur, la bĕtrânĭ începe apoĭ éră a sĕ maĭ perde din acele elemente. Peste tot cu cât maĭ superior e creerul, cu atât maĭ mult fosfor și maĭ multă grăsime conține.

În creerĭ sĕ consumă maĭ multe materiĭ nutritóre și de aceea sĕ și duce acĭ maĭ mult sânge.

Omul îșĭ desvóltă creriĭ prin désă și regulată activitate psichică. O activitate prea désă și prea intensivă a creerilor însĕ împedecă desvoltarea puteriĭ corporale, fiindcă provócă în trup o consumațiă prea mare de materiĭ nutritóre și de căldură interióră De altă parte, éră o încordare prea mare a trupuluĭ micșoréză forța spirituluĭ.

Ce rol aŭ creerĭ?

Prin ce fel de esperimente sĕ stabilesce rolul și importanța creerilor ca primĭ factorĭ aĭ vieții psichice?

De unde provine diferențiarea ómenilor în privința puterĭ mintale?

Care e greutatea obicĭnuită a creeruluĭ omenesc?

Până la ce vêrstă sĕ desvóltă creriĭ?

Celulele ganglionare sĕ înmulțesc în decursul vieții la om?

Care e basa talentuluĭ?

Prin ce sĕ desvóltă creerĭ?

§ 3. Funcțiunea specială a creerilor.

Dat fiind, că creerĭ sĕ compun din maĭ multe părțĭ, trebue să se admită și aceea, că fiecare parte a creeruluĭ îșĭ are funcțiunea sa specială. Atât cercetările făcute de fisiologĭ, cât și alte esperiențe și date culese din viéța psichică a ómenilor, confirmă acésta presupunere.

a) Funcțiunea cerebruluĭ. Cele 2 emisfere marĭ ale cerebruluĭ aŭ partea leuluĭ în manifestarea și desvoltarea vieții psichice. Actele maĭ înalte intelectuale acĭ îșĭ aŭ sediul, aci sĕ formézĕ ideile, judecata, raționamentul și celelalte plăsmuirĭ psichice.

Dela felul, greutatea și desvoltarea emisferelor cerebruluĭ în special depinde decĭ puterea de inteligință a omuluĭ. Centrele psichice sensoriale și motrice, carĭ sĕ află în părțile de jos ale creerilor, staŭ în legătură cu emesferele. *Centrele psichice sensoriale, inferióre*, propagă excitările sosite aci maĭ departe la emesfere, în centrile psichice *superióre*, pentru ca să sĕ producă ideile. Centrele

dacoromanica.ro

motrice primesc și ele, în fórte multe casurĭ, impulsiunĭ dela emesfere, pentru ca să sĕ activeze și să sĕ realiseze mișcările trebuitóre făpturilor. Lesiunile produse în emisfere alterézĕ imediat funcțiunile psichice și preste tot starea sănătósă a vieții intelectuale.

b) *Funcțiunea cerebelului.* Cerebelul e centrul special pentru nervĭ motorĭ, menițĭ a susține posiția și echilibrul corpuluĭ, și a regula și conduce mersul. Dacă unuĭ animal i-sĕ scóte partea acésta a creerilor, el va puté încă manifesta multe felurĭ de acte psichice, dar nu-și va maĭ puté regula mișcările corpuluĭ.

Dela felul cerebeluluĭ depinde decĭ frumsețea și regularitatea atât a ținuteĭ corpuluĭ, cât și a mersuluĭ

E cunoscut faptul, că mulțĭ din ómenĭ ocupațĭ fórte intensiv cu acțiunĭ psichice, înalte, la carĭ sunt angajate în mĕsură mare emisferele celĕ marĭ ale cerebruluĭ, — ómenĭ de sciință, aŭ ținută maĭ urîtă și mers maĭ neregulat, negligiat. Faptul acesta se esplică așa, că astfel de ómenĭ, desvoltându-și în urma ocupațiilor lor intelectuale superióre îndeosebĭ cerebrul, rĕmân cu cerebelul maĭ puțin desvoltat și sensibil, și cu maĭ puțină energie în el, centrele motrice de acĭ maĭ puțin perfecționate, și așa fel apoĭ eĭ nu'și maĭ pot împlini esact și frumos datorința pusă în sarcina cerebeluluĭ.

E cunoscut și faptul, că cretinĭ și 'n genere ómenĭ de minte maĭ slabă, de-asemenea aŭ mers urît La aceștia, sĕ înțelege, nicĭ cerebrul nicĭ cerebelul nu sĕ bucură de desvoltarea recerută.

Ómenĭ, carĭ îngrijesc să-și desvólte pe lângă cerebru și cerebelul, prin deprindere condusă de conscĭință, dobêndesc mers frumos și elegant.

c) *Funcțiunea medocefaluluĭ.* În medocefal, cu deosebire în partea din jos a luĭ, în *măduva prelungită*, sĕ concentrézĕ o mulțime de nervĭ motorĭ, carĭ aŭ menirea să excite diferitele păturĭ de mușchĭ, din față și din gât, cu scop a sĕ produce astfel emoțiile în față și graiul în gât

Tot în medocefal sĕ află pe lângă diferite centre motrice și centrele psichice ale diferitelor organe sensoriale. Fiecare simț își concentrézĕ nervii sĕĭ sensitivĭ maĭ întâĭ în câte un centru în medocefal, centrul de instanță primă a intectualității, *centrul psichic sensorial*, numit și *sensoriul.* De aci apoĭ sĕ comunică excitările psichice la emisfere. Orĭ-ce impresie maĭ puternică, condusă de un nerv sensitiv spre creer, póte trece deja din sensoriu asupra cen-

dacoromanica.ro

ti elor motrice, ce sĕ află aci, și astfel aceea sĕ póte manifesta apoĭ în față ca emoție, orĭ în gât ca graĭŭ, fără a maĭ urni și lucrarea emisfereĭ, lucrarea minții.

Ce funcțiune îndeplinesce cerebrul?
Ce fel de centre psichice își aŭ locul în cerebru?
Ce funcțiune îndeplinesce cerebelul?
Ce fel de urmări sĕ manifestă în lipsa desvoltăriĭ cerebeluluĭ?
Ce funcțiune îndeplinesce medocefalul? Ce centre sĕ află în medocefal?

§ 4 Măduva spinăriĭ.

Ca o continuare a creerilor, în partea de jos, sĕ întinde o materie nervósă: *măduva prelungită*, de care sĕ începcie *măduva spinăriĭ*, Măduva spinăriĭ trece prin șira spinăriĭ, prin întréga colónă vertebrală, până jos la coccis. Ea represintă tot un fel de o materie nervósă și are o formă cilindrică. Colórea eĭ e la periferie maĭ albă și cătră mijloc maĭ cenușie, invers de cum e la creerĭ. Coloritul acesta provine din împrejurarea, că măduva spinăriĭ e maĭ activă în partea sa centrală, unde și trebue să fie apoĭ maĭ bine nutrită și în conseqüență trebue să conțină aci și maĭ multe vase sanquinare, carĭ fac coloratiunea cenușie a materieĭ; ér partea periferică servind maĭ mult de un scut pentru fibrele din partea centrală n'are trebuință de atâta nutrire, din care causă sĕ și află apoĭ aci maĭ puține vase sanquinare și astfel și coloritul e cel natural, cel alb. Materia nervósă a măduveĭ spinăriĭ e o substanță maĭ puțin fină decât a creeruluĭ. Măduva spinăriĭ e înainte de tóte un scut și strecurător pentru excitația nervilor sensitivĭ și motorĭ, în calea eĭ cătră creeriĭ, prin interiorul măduviĭ spinăriĭ. Omul e espus în viéță de multe oriĭ la excitărĭ maĭ puternice decât cum ar fi bine și principios sănătății creerilor. Acelea însă în mersul lor cătră creerĭ, prin mijlocul măduviĭ spinăriĭ, maĭ devin supte de materia nervósă a acesteia și astfel maĭ perd din tăria lor până ajung la creerĭ.

Dar afară de acésta măduva spinăriĭ constitue și un centru pentru diferite mișcărĭ ale trunchiuluĭ și estremităților luĭ. In urma sensibilității fibrelor nervóse, ale măduveĭ spinăriĭ orĭ-ce excitare din măduva spinăriĭ, fie produsă aci, fie adusă de vre-un nerv, orĭ chiar de creerĭ, póte ușor fi transpusă nervilor motorĭ, împrejurare, din care resultă drept efect diferite mișcăriĭ în trunchiu și în estremitățile luĭ, îndeosebĭ mișcările de natură reflexă.

dacoromanica.ro

Vedem deci, că diferitele părți ale creerilor, și apoi măduva spinării, lucrézá în vêrtutea pusiție lor în armonią spre a ușora și regula unitatea vieții psichice.

Ce e și unde sĕ află măduva spinării?
Cum e colorea eĭ la suprafață și cum în lăuntru?
Ce funcțiune indeplinesce si ce importanță are?
Ce centre cuprinde?

§ 5. Nervii.

Nervii sunt ca nisce fire subțiri de ață albă și sĕ află prin tóte părțile corpului. Ei constaŭ tot din o materie nervósă, similă celeĭ din creerĭ și măduva spinării. După structura lor și nervrĭ sunt compuși din fibre fine, lungi, juxtapuse Și eĭ aŭ douĕ capete, ca ori-ce fir. Cu unul e legat de centrul sĕu, în o celulă, cu celălalt capĕt e legat de câte un aparat specific, tot în un fel de celulă, indiferite țesĕturĭ de muschĭ, orĭ în aparatele sensoriale.

Nervii sĕ găsesc în tóte părțile corpului, pe unde e de trebuință a se mijlocĭ conduceri de excitărĭ nervóse orĭ incordărĭ, ca puterĭ fisice. Când primim impresiile lumiĭ din afară cu ajutorul aparatelor sensoriale, nervii sunt aceia, carĭ le propagă creerilor și când în creerĭ sĕ destéptă excitărĭ maĭ puternice tot eĭ le transmit de aci în direcție centrifugală.

Sunt 2 felurĭ de nervĭ: *sensitivĭ* (simțitorĭ) și *motorĭ* (mișcătorĭ)

a) *Nervii sensitivi* sunt terminați cu un capĕt în creerĭ, orĭ în măduva spinării — *capĕtul central* — și cu celălalt — *periferial* — în diferitele simțurĭ, în ochiu, ureche, nas, limbă și în piele, în cunoscutele *aparate sensoriale*. Din creerĭ purced douĕspredece părechĭ de nervii sinsitivi, carĭ împreună aparatele sensoriale cu creerii; o ciată întrégă purced din măduva spinării, de unde sĕ rĕslățesc în colosal de multe rețele prin tot trupul încopciându-se cu capetul periferic în piele, de aparatul pipăituluĭ. Astfel mijlocesc nervii sensitivĭ conducerea impresiilor, ce vin din lumea externă asupra aparatelor sensoriale, la creerĭ, spre a se descărca și a iniția apoi aci viața intelectuală. Sĕ póte bine asĕmĕna lucrarea nervilor cu lucrarea, ce o sĕvêrsesce sêrma de telegraf, care și ea are tot aceeași menire, de a conduce adecă curentul electric dela o stațiune la altă stațiune, dela aparatul manipulator de pornire la cel receptor. Nervii au deci curat rolul liniilor de transmisiune. Puterea conducti-

dacoromanica.ro

bilităţiĭ nervilor sĕ manifestă în ambele direcţiĭ longitudinale. Depinde dela locul, unde sĕ aplică atacul Şi findcă de regulă nerviĭ sensitivĭ primesc impresiile la capĕtul periferic, sĕ arată de regulă conductibilĭ în directia dela periferie spre centru. Dar nu le e eschisă posibilitatea să conducă şi invers, dacă s'ar urni curentul de excitare la capetul celalt.

b) *Nervii motorĭ* sunt în fiinţa lor ca şi nervii sensitivĭ. Eĭ aŭ însĕ alt rol de contribuţie, au să producă miscările trebuitóre în corp, mişcările aparţinĕtóre sfereĭ de activitate a sistemuluĭ nervos central. Nervii motorĭ pornesc parte din creeri parte din măduva spinării şi legaţi sunt cu capĕtul periferic în diferitele ţesĕturĭ de muschi ai organismuluĭ. In casuiĭ de trebuinţă excitările creerilor sĕ primesc decătră nervii motorĭ şi sĕ conduc dela centru spre periferie, până la locul, unde sunt legaţi de muşchi şi unde, în urma gâdilirii desteptate prin descărcarea excitării, sĕ dă loc miscării.

Nervii sensitivĭ au menirea să conducă excitările fisiologice dela aparatele senzoriale la creerĭ spre a sĕ face aci din ele elemente de viaţa psihică, iar *nervii motorĭ* au menirea să conducă excitările creerilor în afară, spre a sĕ făptui mişcarea

Fără nervii *sensitivĭ* impresiile lumiĭ exterióre n'ar puté ajunge la creerĭ, şi astfel spiritului i-ar fi peste putinţă a lua cunoscinţă de ceea ce este si ce sĕ întêmplă atât în lumea externă cât şi în corpul nostru, cu un cuvênt fără conlucrarea nervilorĭ sensitivi nu ne-am puté pune în raport cu lumea din afară. Fără nervĭ *motorĭ* excitările creerilor n'ar puté străbate corpul şi deci nu s'ar puté pune în fiinţă mişcările trebutóre pentru economia vieţiĭ.

Creerii, măduva spinarii şi nervii, prin conlucrarea lor armonică, mijlocesc viaţa psichică

Ce sunt nervii? Unde se găsesc?
Ce fel de nervĭ sunt?
Unde sunt n sensitivĭ? Unde ceĭ motorĭ?
Ce funcţiune indeplinesc n. sensit? Ce cei motorĭ?

B) Sistemul ganglionar séu automat.

§ 6. Raportul între sistemul nervos central, organul vieţiĭ psichice şi între sistemul ganglionar, organul vieţiĭ animalice.

Sistemul nervos central e un factor cardinal în procesul producerii puterii şi vieţiĭ psichice. Tóte organele şi părţile sistemuluĭ nervos central stau în o relaţiune strênsă unele cu altele; în casuri regulate

dacoromanica.ro

îșĭ împlinesc funcțiunile lor independent de organele vieții fisice. In om funcționéză însĕ și organele vieții fisice, fără de a sĕ simți orĭ, șcĭ acésta la ce .tru, la creerĭ. Noi nu simțim, în casurĭ regulate, funcțiunea inimiĭ, a stomachuluĭ, plumânilor etc, dar în casurĭ extraordinare, d. e. când ne bolnăvim, simțim, da, durerea în stomach, pulpitățile în plumâni, inimă etc Apoĭ nu putem dispune și influința asupra mișcăriĭ inimiĭ, dar în casuriĭ extraordinare, de emoțiĭ sufletescĭ maĭ marĭ, inima póte fi influințată în activitatea sa de curentele de excitație pornite dela creerĭ. Un raport reciproc esistă decĭ între *viéța psichică* și *între vieța trupéscă* Raportul acesta ne face să presupunem, că esistă o legătură óre-care între *sistemul nervos central* și între *sistemul ganglionar* Acest din urmă după cum sĕ scie, e factorul, ce produce puterea menită a mâna și mișca organele vieții fisice ca să funcționeze. Sistemul nervos ganglionar constă din nișce glandule — ganglionĭ, — de materiă, tot nervósă și cleiósă, glandule aședate, în șir, pe amêndóue părțile colóneĭ vertebrale, în jos *de măduva prelungită* și apoĭ din nervii ganglionarĭ, carĭ sunt cu un capĕt in centrul lor, în câte-o glandulă, și cu celalalt capĕt în diferitele organe ale vieții animalice trupescĭ. Nutrit fiind de sânge cu materiile necesare, îndeosebĭ cu elemente excitante, sistemul ganglionar proiectéză energia de lipsă pentru a se pune la cale funcționarea diferitelor organe interióre trupesci.

Prin fie-care glandulă trece însĕ și câte un nerv sensitiv Aci sĕ fáptuesce atingerea între cele 2 sisteme nervóse, fapt pe care se băséză raportul de comunicație între viața animală și cea psichică. Étă cum: Curentul de energie fisiologică necesară desvoltăriĭ vieții animalice sĕ propagă dela centre — prin nerviĭ automoțiĭ respectivi-la organele interne, unde în urma descărcăriĭ energieĭ în o celulă, organ al mișcăriĭ, sĕ produce mișcarea. Energia fisiologică nu sĕ stinge deodată cu fenomenul de descărcare, ci ea reageză éră în derept în lungul nervilor respectivi până la centru, unde sĕ renoesce excitarea menită a fi érăși propogată la oagane. Așa sĕ face și susține necontenit viața în organelc interne — viața animalică — până se dă trupuluĭ nutrimêntul necesar și sĕ susțin și condițiile de sânătate și de viață.

Dacă sĕ întêmplă însĕ să sĕ îmbolnăvéscă un organ, sigur, că în acela se provácă și o excitare cu mult maĭ puternică, decât în împrejurările normale. Excitarea aceea intensivă va fi comunicată nervuluĭ, când merge curentul spre centru; în glandulă sĕ va pro-

dacoromanica.ro

paga excitarea la tot casul asupra întregiĭ substanțe nervóse. Și fiindcă pe aicĭ trece și un nerv sensitiv, sĕ înțelege, excitarea din substanța nervuluĭ sensitiv va fi condusă până la creeri, unde devine simțită ca durere, localisată în respectivul organ. In chipul acesta sĕ póte comunica dela organele vieții animalice asupra vieții psichice. Sĕ póte insĕ și invers dela viața psichică asupra vieții animalice Suntem cuprinși d e. de o emoție puternică, fie bucurie orĭ întristare Emoțieĭ psichice îĭ corespunde o excitare puternică nervósă în creeriĭ Acésta străbate de aci nervii motori realisând mișcarea estremităților; dar străbete și nervii sensitivĭ, carĭ o conduc pe calea sa, prin măduvă spinăriĭ, apoĭ prin centrele ganglionare, cu intermediarul nervilor ganglionarĭ, până în organele interióre. Organele interióre primind în modul acesta o excitare maĭ mare, decât primesc de obiceiu, în stare normală, vor desvolta o mișcare maĭ mare, o viață maĭ intensivă.

Pe temeiul acestuĭ raport între sistemul nervos central și între cel ganglionar sĕ póte comunica dela o viață la alta făcêndu-le să sĕ influințeze reciproc. Tot-deuna. când viața e maĭ întensivă în trup, sĕ potențéză și în spirit, șĭ când în spirit e maĭ intensivă, sĕ resimte și în trup, împrejurare, pe care sĕ baséză și simțul plăcut general, carĕ ne umple, când și trupuluĭ și spirituluĭ 'i merge bine.

Este vre-un raport între funcțiunea sistemuluĭ nervos central și între a celuĭ ganglionar?

Sĕ resimte funcțiunea sistemelor nervóse?

In ce constă sistemul nervos ganglionar? Cum funcționézĕ acesta?

Când sĕ resimte la spirit excitarea din sistemul nervos ganglionar?

Sĕ influințéză reciproc?

dacoromanica.ro

II. Producerea vieţii intelectuale.

§ 7. Producerea şi fiinţa ideilor.

Omul represintă cea mai admirabilă formă a creaţiunilor, cu cari a împodobit D-deŭ lumea acésta. Nenumărate sunt creaţiunele luĭ D-deŭ. Peste tóte însĕ sĕ ridică omul ca un stăpânitor al lor. Şi însĕ omul nu este cel mai puternic şi mai mare dintre viĕţuitórele de pe pământ. Dar, graţie organisaţieĭ şi însuşirilor sale, primite dela D-deŭ, el este cel mai iscusit viĕţuitor pe pământ. In calitatea acésta a sa omul a ajuns să sĕ bucure de o abondenţă bogată de bunătăţĭ şi frumseţĭ, create şi lăsate de D-deŭ par' că anume pentru folosul şi desfătarea vieţiĭ omenescĭ.

Omul nu a fost zidit de D-deŭ fără nicĭ un rost şi fără nicĭ un scop. Rostul, pentru care a fost el zidit, este: să represinte aicĭ pe pământ pe însuşĭ D-deŭ, Ziditorul lumiĭ, şi să fie un ajutor în scopul evoluţieĭ perfecţionătóre a tot, ce esistă în lume, întru preamărirea luĭ D-deŭ şi întemeierea împĕrăţieĭ luĭ aicĭ pe pământ. »*Desăvêrşirea*« este decĭ scopul spre realisarea căruia sĕ activéză tóte puterile inherente firiĭ omenescĭ. »Fiţĭ desăvêrşiţĭ precum şi tatăl vostru din cerurĭ desăvêrşit este« ne-a dis şi Christos, fiul luĭ D-deŭ, venit în lume anume ca să ne dea învĕţăturĭ pentru modul de viĕţuire perfecţionătóre. In vederea îndeplinirĭ problemeĭ acesteia D-deŭ a sădit în om înboldul de viéţă şi de valorare şi i-a mai hărăzit omuluĭ şi consciinţa, că urmând imbolduluĭ acestuia el contribue totdeodată şi la realisarea fericirĭ sale. Tot pentru scopul acesta D-deŭ a mai dăruit pe om cu sufletul nemuritor, care este principiul activ al vieţiĭ omenescĭ şi l'a înzestrat cu o organisaţie admirabilă, trupéscă şi sufletéscă, aşa că în starea acésta a sa omul sĕ póte acomoda cerinţelor vieţiĭ şi progresuluĭ. Nu a înzestrat pe fie-care om la fel, cu aceeaşĭ putere, pentru ca să sĕ pótă desvolta stăruinţa şi emulaţia necesară asigurărĭ mersuluĭ progresistic.

Problema perfecţionărĭ neamuluĭ omenesc învólvă în sine datorinţa omuluĭ de a căuta a cunósce lumea acésta şi de a sĕ cu-

dacoromanica.ro

nósce pe sine însuși, cu cât mai esact și mai multiplu, cu atât mai bine. Acésta sĕ făptuesce așa, pentru motivul, ca omul să sĕ pótă lumina asupra momentelor și cerințelor celor propășitóre de viéță.

Pentru ca să-i fie omuluĭ cu putință a sĕ face îndeplinitorul uneĭ asemenea probleme, a întocmit D-deŭ, ca de o parte omul să aibă organele și puterile trebuitóre, ér de altă parte, ca și lumea asemenea să fie alcătuită potrivit cu acéstă misiune a omuluĭ și peste tot a vieții. Astfel sĕ face, că omul e imboldit a tot culege în viéță cunoscințe și învĕțăminte, din sintetisarea cărora i sĕ constitue și desvóltă *mintea* și *inima*, forțele de valóre superióră ale omuluĭ, puterea menită a pune în mișcare mașina vieții și totdeodată de a și îndruma viéța în direcția desemnată de cerințele de perfecționare a lumiĭ și de fericirea omuluĭ Omul e stimulat decĭ în urma unuĭ bold firesc să-și aproprieze sciința și să fie activ. »Adevĕrata fericire, perfecțiunea morală, e inseparabilă de sciință și vêrtute«, dice cu drept Socrate.

Sciința naturală și fisică ne spune, că tot ce există în natura externă, ca realitate substanțială, manifestă o viață óre-care, — mișcare moleculară — de a cării efect sĕ și considere *impresiile externe*, ce le primim noĭ cu sensurile nóstre. *Impresiile*, peste tot cele externe, ca și cele interne, sunt refracții ale vieții inherente tuturor creațiunilor din lume. Și noĭ primim impresiile, cu sufletul, atât cele din lumea externă, cât și cele din lumea nóstră internă, din noĭ. Natura externă comunică cu noĭ radiațiunile sale prin intermediarul eteruluĭ și al aeruluĭ, saŭ prin atingerĭ directe. — Eterul e pus în mișcare de viéța inherentă lucrurilor naturiĭ, între ale căror molecule încă sĕ află eter. Și acest fel de mișcare sĕ efectuă prin oscilarea eteruluĭ propagată prin intermediarul luminiĭ, apoĭ prin vibrarea aeruluĭ, orĭ prin atingerile directe, carĭ atacă aparatele nóstre sensoriale, punêndu-le în stare de activitate. In urma acésta sĕ produce și în acestea o excitare. Excitarea acésta este și ea un fel de mișcare moleculară — vibrare — urnită de acțiunea chemică orĭ mechanică produsă în urma ataculuĭ, ce sĕ aplicase simțurilor. Asupra organelor auduluĭ și pipăituluĭ sĕ exercită, așa sĕ crede o acțiune mechanică, ér asupra organelor vederiĭ, gustuluĭ și mirosuluĭ, o acțiune chemică. După o părere de tot nóuă ar fi vorba de o acțiune electrică*).

*) *Notă.* În timpul de tot noŭ un învĕțat *Mathews* vine cu o ipoteză nóuă în privința acésta, arătând, că tótă acțiunea fisiologică din creeriĭ sĕ basézĕ pe o acțiune electrică produsă de curente electrice După acest învĕțat n'ar

dacoromanica.ro

In cât privesce causele excitante pentru sensurĭ, acelea pot fi generale și specifice. Drept cause generale sĕ consideră: apăsările mechanice, mișcările electrice, schimbările temperaturei, și înrîuririle chemice, avênd tóte acestea puterea de a provoca excitărĭ în orĭ-care simț; ér drept cause excitante specifice sĕ consideră acelea, carĭ aŭ proprietatea de a aficia numaĭ câte un anumit aparat sensorial. Excitarea produsă în aparatul sensorial nu rĕmâne și nicĭ nu se stinge aci, ci sĕ comunică nervuluĭ sensitiv, care o conduce maĭ departe spre creerĭ, — *lucrare fisiologică*, — unde sĕ descarcă maĭ întâĭŭ în *centrul psichic sensorial*, numit și *sensoriu*, de unde apoĭ sĕ comunică și centrelor psichice din hemisferele superióre — *lucrare psichică* — sediul vieții psichice propriĭ, unde sĕ descarcă în o anume celulă ideificându-sĕ. Ast-fel sĕ infiéză în suflet imaginea psichică a obiectuluĭ impresionător; — *representația*, *ideia sensuală*. Imaginele aceste psichice le reținem apoĭ și după ce a încetat impresionarea excitantelor, le reținem ca ideĭ, ca echivalente psichice ale lucrurilor din lumea externă, de ale căror substituante le și considerăm.

Modul, cum sĕ efectuéză descărcarea curentelor de excitare în creerĭ, și cum sĕ formézĕ din ele stările psichice, representa-

---

maĭ fi vorbă de „vibrațiunĭ, cum s'a crédut până acum, ci de o succesic de coagulărĭ și redisolvărĭ de substanțe coloidale", influințate de încărcăturĭ electrice proprii substanțiĭ crecrilor și anume în timpul trecerii unii impulsiunĭ nervóse schimbarea, care sĕ face — și care este chiar agentul de propagare — consistă în o coagulare a coloidilor saŭ o trecere a soluțiunii dela starea lichidă la starea solidă saŭ geloidă a materieĭ conținute în celulele nervóse. Agregarea, cum sĕ scie, o favorisézĕ maĭ bine sărurile, despre carĭ órĕ sĕ scie, că sunt celle maĭ bogate în electricitate Mathews mânecă de pe basa esperimentală, că „décă sĕ excitézĕ un nerv prin electricitate, punênd deasupra doĭ electrodĭ dintr'un curent de pilă, excitarea începe cu electrodul negativ, ér excitabilitatea nervuluĭ este, cât trece curentul, sporită lângă electrodul negativ și micșorată lângă electrodul positiv" Așa vine apoĭ să dică, că „acésta corespunde cu afirmarea despre acțiunea paralisătóre a ionilor positivĭ și despre acțiunea stimulentă a ionilor negativĭ". Și »electricitatea negativă, stimulantă pentru nervĭ, exercită o acțiune coagulantă asupra substanțeĭ, din care aceștia sunt compușĭ, — electricitatea positivă, toxică și paralisătóre pentru nervĭ, menține, dimpotrivă, starea de soluție. Sĕ pare decĭ, că este o conexiune între schimbările de iritabilitate a nervuluĭ și starea coloidilor acestuia din urmă; fenomenul intim, esențial al nervuluĭ în activitate, ar fi o variație în starea coloidilor sĕĭ, variație, care ar fi devenit posibilă prin faptul, că părticelele în soluție sunt încărcate cu electricitate și pot, prin urmare, să fie influințate de orĭ-carĭ încărcăturĭ electrice.

(Conservatorul, Aprilie 1902, după „La Revue").

dacoromanica.ro

ţiile, ideile, nu ne e cunoscut. Sĕ crede, că şi în creerĭ sĕ întêmplă tot un fel de mişcare moleculară a materieĭ nervóse cerebrale, o *vibrare*, în aşa mod, că în celula, unde s'a descărcat excitarea ideificându-sĕ, rĕmâne o urmă, o dispoziţie funcţionabilă, (risiduă), cu proprietatea de a sĕ repeta la ocasiunĭ aceeaşĭ mişcare, în acelaşĭ chip, întocmaĭ, ceea-ce în limbagiul comun sĕ dice, că ne maĭ vine în minte, orĭ, că ni sĕ reproduce idea. D. e. erĭ în decursul plimbăriĭ, ce făcusem pe stradă, am vĕdut pe scórţa uneĭ cărţĭ în etalagiul uneĭ librăriĭ chipul poetuluĭ Alexandrescu. Plecând de la librăriă şi dându-mĭ séma de ce am vĕdut, observ, că nu s'a stins idea formată, ci că fu reţinută în cap ca o proprietate a minţiĭ, ca o idee nóuă, legându-sĕ de conţinutul intelectuluĭ meŭ. A rĕmas în creerĭ o dispoziţie funcţionabilă, posibilitatea adecă de a sĕ maĭ repeta mişcarea aceea moleculară, cum sĕ efectuase atuncĭ, când pĕtrunseră prima dată la suflet impresiile reale ale chipuluĭ. Aşa apoĭ voiŭ fi în stare a-mĭ reproduce idea feţeĭ, chipul luĭ Alexandrescu.

E de notat, că fie-care fel de excitare sĕ descarcă tot în celule deosebite, în emisfere In celula, în care sĕ efectuase adecă o descărcare de excitare, de o anumită calitate, echivalenta unor anume impresiĭ, în aceea excitărĭ de altfel, ecuivalente ale altor fel de impresiĭ, nu sĕ maĭ conduc, afară de casul, când s'ar întêmpla să ni sĕ maĭ îmbie impresiĭ de acelaşĭ fel, identice, cu cele, carĭ sĕ maĭ descărcaseră acolo. In casul acesta din urmă resultă, sĕ înţelege, a sĕ efectua aceeaşĭ mişcare, a sĕ surescita aceeaşĭ dispoziţie funcţionabilă, a sĕ reproduce aceeaşĭ idee. E o întocmire minunată acésta, o ordine înaltă condusă de suflet, graţie căreĭ ordinĭ nicĭ nu sĕ pot conturba, împedeca şi paralisa unele pe altele dispoziţiile funcţionabile, substratul ideilor.

Esperienţa de tóte ţilele pare a ne arăta, că de câte-orĭ prindem cu sufletul impresiĭ, ni sĕ crează şi ideĭ, acte psichice conscĭĭ, prin carĭ recunóscem obiectele impresionătóre de atarĭ, în fiinţa şi forma lor. Sciinţa şi esperienţa studiată însĕ ne demonstréză, că lucrul nu e tocmaĭ aşa, cum ne apare noŭĕ ómenilor crescuţĭ şi înzestraţĭ cu un stoc mare de ideĭ. Din impresiile externe, în stadiul prim, sĕ produc adecă numaĭ *sensaţiĭ*, nu ideĭ; şi sensaţiile sunt acte psichice inconscĭĭ. Care va să ţică, dacă în spiritul nostru nu s'ar fi întêmplat altceva, când aŭ întrat impresiile externe, decât numaĭ efectul curat al excitărĭ impresiilor, atuncĭ noĭ n'am puté lua cunoscinţă complectă despre obiectele impresionătóre. Şi drept esemplu în privinţa acésta ne póte servi felul, cum sĕ indeplinesce procesul la copiiĭ micĭ

dacoromanica.ro

primesc și ei impresiile obiectelor externe, însă în urma lucrării, ce la ei să desfășură, nu le și recunosc de atarĭ. Este evident, că la cari ei să formézĕ numaĭ sensațiĭ, acte psichice inconsciĭ. Insă, dupăce spiritul și-a adunat multe sensațiĭ, începe a le împreuna, a le sintetisa, potrivit cu natura lor, și atunci numaĭ, din încopcierea, din sintesa sensațiilor, să formézĕ apoĭ *ideile*, actele psichice conscĭ, carĭ ne pun în măsură a și recunósce obiectele impresionătóre, și carĭ devin ficsate în minte ca material intelectual trainic. Noĭ, ómenĭ crescuțĭ, avem atâtea sensațiĭ deja în spirit, încât îndată ce întrĕ o impresie noŭă, deodată cu infiarea corĕspunzĕtóre a sensațieĭ, să face și asociarea aceleia cu alte sensațiĭ, dându-să nascere imediat și *ideĭ* In felul acesta prinde spiritul omenesc impresiile lumiĭ externe, făcênd din ele *ideile despre lucrurile lumiĭ* și creându-ne putința de a cunósce prin ele lumea. Și așa apoĭ să înjghebézĕ viața nóstră intelectuală

Dacă ne dăm sama de mulțimea felurilor ideilor, ce ne împopuléză intelectul, găsim o colosală diferențiare între ele și o bogăție grandiósă de variațiĭ în lumea nóstră ideală. Lucrurile lumiĭ fiind diferite, diferite din multe puncte de vedere, după mărime, formă, colóre, calitate, etc, și fiind apoĭ dată spiritului putința de a lua cunoscință despre ele cu maĭ multe sensurĭ, e natural, să să câștige și ideĭ diferite în privința calității, diferite după felul lucrurilor din lume și după felul sensurilor, cu carĭ să primesc impresiile.

Deosebirea între ideĭ provine decĭ parte din causa bogățieĭ lucrurilor din lume și în urma acésta și mulțimiĭ felurilor impresiilor radiate, parte și din modul variu de primire a impresiilor, prin diferitele nóstre simțurĭ.

Ce e omul pe pământ? Ce rost are omul pe pământ? Cum e organisația omuluĭ? Ce bază biologică are imboldul de a cunósce lumea? Ce bază biologică are înjghebarea vieții psichice? Carĭ sunt factoriĭ externĭ, carĭ excită viéța psichică și o produc? Cum să îndeplinesc radiarea impresiilor externe? Prin ce intermediar? Carĭ sunt causele externe generale și specifice, carĭ provócă inactivarea organelor psichice? Ce acțiunĭ să îndeplinesc în urma acțiuniĭ organelor psichice? Ce este idea? Cum să face de să reține și de maĭ revine idea ca stare psichică? Ce sunt *sensațiile*? Ce să face cu sensațiile? Pe ce să basézĕ faptul diferențieriĭ ideilor?

§. 8. Raportul între impresiile externe-fisice și între excitațiile interne saŭ sensațiile psichice.

1) Intensitatea și calitatea sensațiilor.

Din impresiile externe ajunse în cap sufletul face stărĭ psichice. Aceste stărĭ psichice, în stadul lor primitiv, ca acte isolate, nu sunt

dacoromanica.ro

acte consciente. Asemenea stărĭ psichice elementare au să slujéscă însĕ materialul necesar pentru actele psichice consciente. Din sintesa sensaţiilor adecă sĕ formézĕ ideile, *representaţiile,* carĭ înşirate şi reţinute în conscĭinţă fac parte din intelectualitatea adeverată, de a căreĭ fiinţă suntem conscĭĭ. Despre sensaţiĭ, ca acte inconsciente, nu póte fi vorba decât numaĭ la copiĭ. Numaĭ la copiiĭ nu sĕ pot forma deodată cu perceperea impresiilor externe ideile corĕspunzĕtóre. Şi causa sĕ are în lipsa de suficiente sensaţiĭ sintetisate. La ómenĭ crescuţĭ orĭ ce producţie psichică nóuă sĕ presênta ca stare conscientă, deórece orĭ ce sensaţie în momentul nascerĭĭ sale sĕ şi légă, deodată, de altele şi astfel sĕ presentézĕ ca idea.

Dela felul impresiile externe depind, în o parte óre-care, felurile de ideĭ. Impresiile externe însĕ în fiinţa lor nu sunt decât nisçe mişcărĭ periodice vibratorĭĭ; cu deosebire la sensurile de valóre capitală pentru desvoltarea lumiĭ intelectuale, — la vedere şi aud — acelea sunt curate mişcărĭ de eter saŭ de aer. Şi aceste mişcărĭ, ca orĭ ce stare de aţîţare, sĕ fac cu o *anumită tărie şi în o anumită formă.* Tăria şi forma mişcărilor, respective tăria şi forma oscilărĭĭ eteruluĭ şi a vibrărĭĭ aeruluĭ, în care sĕ presentézĕ mişcările de acest fel, staŭ în raport cu mărimea şi desimea undelor eteruluĭ orĭ aeruluĭ, prin carĭ sĕ efectuiézĕ acele mişcarĭ. Dacă, bună-óră, am atins o córdă de violină, sĕ dă îndată loc unuĭ anumit sunet de o anume *calitate* şi de o anume *intensitate.* Sunetul e o sintesă de sensaţiĭ produse orĭ redeşteptate în creerĭĭ noştri de mişcarea uneĭ córde. Vibrarea aeruluĭ, efect al mişcărĭĭ cordiĭ de violină, nu e altceva decât un curent de aer vibrând în un şir de curbe, coborâtóre şi suitóre, de o anumită mărime şi urmate unele după altele în o anumită repejune orĭ desime. *Dela forma vibrărĭĭ, în care îşĭ percurge calea sa curentul de aer, depinde felul sensaţieĭ în privinţa intensităţiĭ* şi anume: Dacă vibrarea aeruluĭ sĕ efectuă în curbe marĭ sĕ dă loc uneĭ sensaţiĭ intensive, dacă acelea sunt micĭ, le rĕspunde o sensaţiă slabă. *Dela amplitudinea vibrărĭĭ depinde calitatea sensaţieĭ.* Dacă undele sunt dese, mişcarea adecă maĭ accelarată, sensaţia e de un fel, sĕ nasce un sunet înalt, dacă acelea sunt rarĭ, mişcarea vibrătorie adecă maĭ puţin accelerată, maĭ în prelung, sensaţia e de o alta calitate, nasce un sunet adânc. *Astfel deci sĕ dice, că dela amplitudinea linieĭ undulătóre, prin care sĕ propagă vibrările, depinde intensitatea sensaţieĭ şi dela desimea vibrărilor, pe linia undulătóre, depinde calitatea eĭ.*

dacoromanica.ro

Calitatea sensațiilor se mai deosebesce și după simțul, cu care se percep impresiile.

2) *Gradul minimal și maximal de intensitate al impresiilor.*

In ce privesce intensitatea sensației, se póte dice, în general, că ea cam corĕspunde cu tăria impresiilor externe. Cu cât sunt mai mari impresiile externe, cu atât mai intensive devin sensațiile. Se înțelege, că diferă sensația produsă de impresiile unuĭ clopoțel de masă de cea produsă de un clopot de la școlă, orĭ de clopotul bisericiĭ. Dar acéstă lege nu are valóre absolută. Să presupunem d. e. că stă la o depărtare de noĭ, la vre-o 500 m. un cioban, care cântă din fluer. La depărtarea acésta nu-ĭ audim fluerul, deși vibrarea aeruluĭ póte urmézà și până la noi. Ne mai apropiăm noĭ de cioban. Când suntem la 450 m audim puțin sunetul flueruluĭ; la depărtarea acésta impresiile sunt atât de tarĭ, încât pot atinge audul nostru Cu cât ne apropiăm mai mult de cioban, cu atât mai bine, mai intensiv, audim fluerul, și când suntem lângă el, îĭ vom audi și mai bine fluerul Dar să vedem, cum să face lucrul cu crescerea impresieĭ și a sensațieĭ stând d. e. în fața uneĭ trâmbițe. Sunetul trâmbițiĭ îl prindem póte de la doĭ km. Apropiindu-ne succesive cătră soldat, vom observa și în casul acesta, că cu crescerea intensității impresiilor vor cresce treptat și excitările psichice. Acésta însĕ nu până la sfârșit, nu în continuu să va ridica intensitatea sensațiilor în raport cu potențarea intensității impresiilor externe. Vom ajunge la un loc, d. e. la o depărtare de 20 m, de unde nu vom mai puté observa crescerea intensității sensațieĭ, cu tóte-că cea a impresieĭ externe nu încetéză a tot cresce, să înțelege, cu cât ne apropiăm mai mult. Intensitatea sensațieĭ, după ce a ajuns la un grad mare de intensitate, încetéză a mai cresce, cu tótă potențarea mai departe a intensității impresilor externe; încetéză a mai cresce din causa, că nicĭ aparatul nu să póte încorda până la înfinit de tare, nicĭ nerviĭ nu pot efectua mișcărĭ vibratoriĭ în forma mai mare decât le este hărăzit de natură. *Impresiile externe trebuesc să fie decĭ de un anumit grad de tărie, de intensitate, pentru ca să póță fi susceptute de suflet ca sensațiĭ. Cu crescerea intensității impresiilor externe nu să potențéză însĕ până la infinit și intensitatea sensațiilor, ci numai până la un anumit grad, dela care apoĭ, cu tótă potențarea impresilor, sensațiile rĕmân deacĭ încolo neschimbate.*

Gradul de intensitate, la care impresia externă e perceptibilă ca sensație, să numesce *gradul minimal* de intensitate a impresieĭ

dacoromanica.ro

saŭ *pragul sensaţieĭ*, ér gradul, peste care nu sĕ maĭ póte ridica intensitatea sensaţiilor, sĕ numesce *gradul maximal* al impresiilor orĭ *înălţimea sensaţieĭ*.

Pragul sensaţiilor nu'l aflăm la acelaş grad la diferitele impresiĭ şi la diferiţiĭ indivizĭ. El depinde dela multe momente. Odată dela împrejurarea, că eştĭ obicĭnuit orĭ nu cu felul respectiv de impresiĭ. D. e. impresiile provocate de mişcările vesmintelor nóstre nu le maĭ simţim în împrejurările obicinuite. Maĭ depinde dela gradul de sensibilitate a individuluĭ, respective a simţurilor individuale. Un om sensibil în o direcţie, simte impresia, care de altul nu póte fi percepută. Sĕlbaticiĭ vĕd, aud şi pipăesc impresiĭ de grad imperceptibil simţurilor nóstre; eĭ vĕd d. e în depărtărĭ, pe carĭ ochiul nostru nu le póte străbate; pot cunósce, punêndu-şĭ urechia la pământ, după sunetul comunicat pe aci, ómeniĭ, animalele, etc, ce umblă pe drum, dela cele maĭ marĭ depărtărĭ; eĭ cunosc după miros, ce fel de naţionalităţĭ europene aŭ trecut prin ţinutul lor, etc Depinde pragul sinsaţieĭ şi dela dispoziţia momentană, apoĭ dela împrejurarea, că stăm în loc, orĭ ne mişcăm; că vin deodată maĭ multe felurĭ de impresiĭ spre noĭ, orĭ numaĭ un fel; ce audim, când e linişte, n'are să fie audit în larmă, etc. Peste tot gradul minimal al impresiilor saŭ pragul sensaţieĭ depinde fórte mult dela sensibilitatea sistemuluĭ nervos, fie că acésta este determinată de motive momentane, orĭ constante, basate pe organisaţia sistemuluĭ nervos. Gurmandul, sensibil la simţul gustativ, simte gustul bun al bucatelor de dinaintea sa şi numaĭ din aboreala, ce-ĭ vine dela ele prin aer. Persónele nervóse devin neliniştite şi dacă li sĕ face, numaĭ la vedere, cu mâna în aer, semnele de gădilire. Şi cu cât percepe cineva sensaţiĭ din impresiĭ maĭ puţin intensive, cu atât maĭ mare sensibilitate posede. De obiceiu putem deja prinde cu urechia impresiĭ dela curente, carĭ vibrézĕ de 16 orĭ la sec.; cu ochiul, dacă vibrézĕ eterul în 400 bilióne oscilaţiunĭ pe secundă; cu pipăitul apĕsarea uneĭ greutăţĭ de 2 mgr.; la gust, dacă luăm d. e. o soluţiune de zahăr 1:83, de chinină 1:33.000, sacharină 1:200.000. Dar acestor socotelĭ nu sĕ póte da, sĕ 'nţelege, valóre absolută, din causele sus-numite.

Tot aşa avem să dicem şi despre gradul maximal al impresiilor. Nicĭ acesta nu e între tóte imprejurările la aceeaşĭ mĕsură. Acesta depinde dela obicĭnuinţa şi dela tăria aparatelor sensoriale, a nervilor şi preste tot a sistemuluĭ nervos. La auḍ gradul maximal

dacoromanica.ro

sĕ găsesce cam la impresiile intensive de circa 40.000 vibraţiĭ la secundă, la simţul vederiĭ de circa 900 bilióne. —

3) Condiţiile, ce trebue să întrunéscă impresiile externe, în privinţa intensităţiĭ, pentru perceperea crescerii succesive uniforme a sensaţiilor.

Am vĕdut, că în genere, cam cu crescerea intensităţiĭ impresiilor externe, începênd dela gradul lor minimal, cresce şi sensaţia corĕspunzĕtóre. Dar acésta nu e legea absolută. Crescerea sensaţiilor nu urméză în mod regulat cu crescerea impresiilor externe, nu adecă aşafel, că adaugênd bună óră la intensitatea impresieĭ externe un grad orĭ dóuă de tărie să créscă îndată şi deodată în acest raport cu adaosul şi sensaţia corĕspunzĕtóre, fie şi date tóte condiţiile trebuitóre. Acésta nu sĕ póte întîmpla aşa din causă, că excitat odată organul sensorial de impresiĭ de un anumit grad şi propagând acea excitare creeruluĭ, ca să sĕ ideifice, éră cu un anumit grad de tărie psichică, acel organ sĕ maĭ obicĭnuesce cu intensitatea exitării aceleia, aşa, că pentru a puté face deosebire în privinţa intensităţiĭ la o procsimă altă excitare, acésta trebue să fie, cu un anumit grad maĭ intensivă, pentru ca să-ĭ sĕ simtă la starea psichică produsă diferenţa de intensitate, faţă de intensitatea celeĭ precedente — la acelaş simţ, sĕ 'nţelege. — Sĕ vede, că la conducerea prin nervii sensitivĭ şi în sfêrşit la prelucrarea lor în creerĭ sĕ maĭ perde ceva din intensitatea proprie impresiilor excitante.

Să vedem cum e acésta? Adăogând d. e. la un cor de 60 persóne încă 4 persóne, sigur, nu va puté nime observa deosibire între tăria cântăriĭ coruluĭ de 64 şi aceluĭ din nainte, când cântaseră 60 de insĭ. Punêndu-ne în mână o greutate mică, de un mgr. nu vom simţi nimic, nicĭ o apăsare. Greutatea de un mgr. nu ajunge adecă încă pragul impresieĭ trebuitor formăriĭ sensaţiilor de apăsare musculară. Dar vom simţi o apĕsare punêndu-ne 2. mgr. Aci e decĭ pragul din chestiune, căcĭ impresia de greutatea a lor doĭ mgr. e deja perceptibilă. Dar să luăm după acésta în mână o greutate de 1 klg. şi după ce 'i-am simţit greutatea, să maĭ adaugăm nu încă 2 mgr., greutatea perceptibilă, cum am vĕdut, ci 10, 20, orĭ 50 mgr. Cu tótă băgarea de sémă nu vom simţi nicĭ o diferinţă în greutate faţă de cea simţită înainte, la cea de 1 kgr. Va trebui să maĭ adaogăm $^1/_3$ kgr, ($333^1/_2$ gr.) pentru ca să simţim diferinţa intensităţiĭ în simţirea produsă, să percem deosebirea în greutate. Să punem apoĭ 2 kgr. în mână şi să maĭ adaugăm apoĭ $^1/_3$ kgr. Nicĭ în casul acesta

dacoromanica.ro

nu vom simți diferența, deși în casul precedent sĕ simțise în urma adaogereĭ de $^1/_3$ kgr. Acum fiindcă am sporit greutatea cu încă 1 klg. având 2 klg. în mână, trebue să adaogăm $^2/_3$ klg. ca să devină diferența perceptibilă; la 3 klg. adecă 1 klg. etc Perceperea diferențelor impresiilor externe nu depinde deci dela valóarea absolută a acestora, ci dela valórea relativă a lor. *Intensitatea impresieĭ externe trebue să crésca tot în un anumit raport, dacă e să crésca și intensitatea sensațieĭ și anume trebue să crésca tot cu $^1/_3$ din valórea acesteia, adecă să ajungă la $^4/_3$ a valoriĭ sale originale, pentru ca să sĕ tot producă nóuĕ sensațiĭ de preceput în privința intensităților, pentru ca să sĕ tot trécă peste* ***pragurile diferențiale.***

Legea acésta nu sĕ póte aplica nicĭ ea la fel la tóte simțurile. La simțul vederiĭ d es trebue să créscă intensitatea impresieĭ tot cu $^1/_{16}$ a valoriĭ sale reale. Există în privința acésta si o formulă statorită de învĕțatul *H. Weber*, care lege sună așa; »*Impresia externă trebue să crésca în progresiune aritmetică, saŭ sensația stă în privința intensităților în proporție cu logaritmul impresieĭ externe.*« Acésta lege are și ea numaĭ valóre aproximativă, căcĭ nu sĕ póte aplica cu rigóre în tóte casurile și la orĭ-ce fel de impresiĭ; dar ea totuși esprimă adevĕrul în mod evident, că nu cu orĭ-ce crescere a intensităților impresiilor cresce tot de-odată și intensitatea sensațiilor și ne arată apoĭ și raportul aproximativ dintre intensitatea impresieĭ externe și a sensațiilor.

In aceste adevĕruri psichologice residă faptul cunoscut, că nu sĕ vĕd stelele la lumina sórelui, și apoĭ, că dispare umbra obiectelor la lumina uneĭ lampe orĭ luminĭ, dacă în locul, unde sĕ întinde umbra, punem o altă lampă orĭ lumină, deși prin adaugerea luminiĭ sórelui la lumina radiată de stele, orĭ prin adaogerea luminiĭ lampeĭ la lumina cu umbra a uneĭ alte lampe, nu s'a exoperat, ca stelele cu lumina lor să nu devină și maĭ luminóse prin adaogerea luminiĭ sórelui orĭ că locul cu umbra din dosul unuĭ obiect aședat în fața uneĭ luminiĭ să nu rĕmână tot maĭ puțin luminat și în urma adaugerii luminiĭ lampiĭ, decât locul vecin, unde nu fusese umbră, dar unde asemenea s'a maĭ adaos și acolo lumina lămpiĭ ș. a. m. d. Deosebire e la tot casul între lumina stelelor și a atmosfereĭ și ziua, între intensitatea luminiĭ dela locul cu umbra și dela cel, unde nu a fost umbră, dar deosebirea nu sĕ basézĕ pe raportul recerut de perceptibilitatea diferențieĭ sensațiilor, și e aceea n'o putem percepe.

Impresia trebue să maĭ fie și de o durată anumită, pentru ca să pótă fi apercepută. Când ne înțĕpăm la deget, ni se pare, că

dacoromanica.ro

în momentul, când a întra acul în piele, s'a și simțit durerea. Și nu e așa. Nervii propagă cu o mare iuțélă excitarea, dar tot trece un timp de $^1/_{16}$ din o secundă, fără considerare, că locul înțepat e mai aprópe orĭ mai departe de centru. Până sĕ efectuă apercepția uneĭ impresiĭ sĕ recere un interval de cel puțim $^1/_{16}$ sec.; și mai lung interval sĕ recere, când am să chibzuesc ceva; și și mai lung, avênd să mĕ și hotărĕsc a lucra. Dacă am mĕsura timpul, care trece până devine apercepută de un cântăreț o notă de pe o hârtie și până devine și produs sunetul eĭ, s'ar constata, că trece tot cam $^1/_{50}$ sec. Iuțéla de propagare a uneĭ excitărĭ diferă după simț, apoĭ după exercițiu și sensibilitatea organelor senzoriale. Mai depinde apoĭ și dela intensitatea impresiilor. Cu cât acestea sunt mai intensive, cu atât mai iute sĕ propagă excitarea și în consecuență cu atât mai scurtă e durata de timp, în care devine percepută, ideificată excitarea. De aceea sĕ pot ceti mai iute literile marĭ, decât cele micĭ Mai depinde timpul, în care să săvêrșesce perceperea impresiĭ externe și dela iuțéla, în care urméză unele după altele impresiile. Dacă impresiile sĕ succed repede unele după altele, trebue timp mai lung până a deveni prinse cu sufletul. Exercițiul, sĕ 'nțelege, încă face ca să fie mai scurtă durata de propagare a excitărĭ, dela aparatul senzorial până la descărcarea respective ideificarea eĭ. Cu cât am cetit o piesă de lectură mai de multe-orĭ, cu atât mai iute sĕ fac apercepțiile. Sĕ scie, că impresiĭ, carĭ se succed prea repede unele după altele și astfel trec cu prea mare iuțélă peste simțurĭ, nu pot fi apercepute, deși aŭ intensitatea recerută.

Asemenea trebue să urmeze impresiile și în un interval anumit, pentru ca să fie apercepute în secuența lor. Mĕsura nu e pentru tóte sensurile egală. Așa d. e. pentru ochiŭ sĕ recere un interval de $^1/_{20}$ sec., pentru urechiă însă e suficient intervalul de $^1/_{50}$ pe sec

a) Ce sĕ face din impresiile externe? Din sensațiĭ? In ce acțiune fisiologică residă stările psichice? Ce este intensitatea uneĭ stărĭ psichice? Dela ce depinde? Ce este calitatea uneĭ sensațiĭ? Dela ce depinde?

b) Cu crescerea intensității impresiilor externe cresce continuu și în raport drept și intensitatea stărĭ psichice? Până la ce grad cresce? Ce e gradul minimal și maximal al intensității impresiilor? Dela ce depinde gradul minim. și max. la diferițiĭ ómenĭ?

c) Cum trebue să créscă intensitatea impresieĭ externe ca să devină perceptibile diferențele în stările psichice? Tot în un fel sĕ face la tóte simțurile? Cum e legea luĭ Weber Ce aplicare are în practică?

dacoromanica.ro

Lucrarea aparatelor sensoriale.

— Simțurile. —

A) Simțurile superióre.

§ 9. Simțul vederiĭ.

1) Vederea.

Organul sensorial, prin care ne dobêndim maĭ multe și maĭ clare ideĭ, este, fără îndoială, *simțul vederiĭ.*

Aparatul acestuĭ simț este ochiul, cu structura luĭ complicată.

Cărările de comunicație între creerĭ și ochĭ le formézĕ *nervii sensitivĭ optici.*

Efectul lucrăriĭ specifice a ochilor, prin carĭ sĕ prind impresiĭ visuale și sĕ transmit la creerĭ este ceea ce sĕ dice: *vedere.*

Vederea sĕ produce în următorul mod. Obiectele lumiĭ externe, grație vieții inherente lor, radiază continuu vibrațiunĭ de eter, carĭ ajungênd la ochĭ excită aparatul sensorial și în urma faptuluĭ, că pe retină sĕ află rĕslățițĭ nervii optici, excitarea sĕ comunică imediat la creerĭ, unde sĕ descarcă Resultatul este: *sensația visuală*, respective sintesa sensațiilor: *idea de colóre.*

Obiectele lumiĭ externe nu sunt tóte la fel în privința compositieĭ lor moleculare. În vêrtutea acesteĭ stărĭ unele obiecte rĕspândesc vibrărĭ de un numĕr de oscilărĭ, altele de alt numĕr, conform cu puterea, de care dispun, de a pune eterul în vibrare. Dacă d e. ne vine un curent vibratoriu, făcênd în calea sa spre ochĭŭ 450 bil. de unduărĭ la secundă, ni sĕ înfățișézĕ idea colorii *roșie;* la 472 bil. — colórea *portocalie;* la 520 bil. colórea *galbină*; la 589 bil. de oscilărĭ la secundă nasce *verdele*; la 640 bil. — *albastrul*; la 722 bil. — *indigo* și la 790 bil. — *violetul.* Acestea sunt cele 7 colorĭ ale spectruluĭ. *Negrul* și *albul* nu sunt colorĭ spectrale, ér *castaniul*, *surul*, *purpurul* ș. a. sunt resultate câștigate din anumite combinărĭ de colorĭ spectrale, ne spune fisica. Psichologia, din al sĕŭ punct de vedere, nu póte admite afirmația acésta în felul, ca să tragă conclusia, că decĭ negrul, albul, castaniul etc. nu ar fi sensațiĭ de diferite calităților de colóre. Psichologia ne învață, că și acestor colorĭ sĕ substituesc în minte ideĭ distincte, ca și celor ale colorilor spectrale. E adevĕrat ce dice fisica, că *negrul* sĕ produce, dacă un curent vibratoriu de eter, fulgeréză pe secundă, din causa lipseĭ de lumină în maĭ puțin de 450 bil oscilărĭ, e adevĕrat apoĭ, că *albul* sĕ nasce: *a*) décă sĕ împreună tóte colorile spectrale, fenomen,

dacoromanica.ro

ce sĕ póte uşor constata concentrând simplu colorile spectrale érăşĭ în o prismă; şi *b*) décă concentrăm colorile complementare, d. e. roşul şi albastrul, verdiul, orĭ galbenul, cu albastrul-indigo. Este adevĕrat în fine şi aceea, că celelalte colorĭ sĕ derivă tot din colorile spectrale, d. e *purpurul* din amestecul colorilor spectrale opuse în ordinea spectruluĭ, aşa bună-óră din amestecul roşuluĭ cu violetul, portocaliuluĭ cu albastriul. Dela raportul amesteculuĭ acestor colorĭ şi depind diferitele variaţiĭ de purpur. *Castaniul*, *pruniul* şi *albastrul surin* sĕ produc făcênd să sĕ laxeze intensitatea luminiĭ la colorile spectrale corĕspundĕtóre, adecă a roşuluĭ, a verdeluĭ, şi a albastruluĭ, şi dacă sĕ maĭ laxéză din noŭ şi intensitatea acestor colorĭ, sĕ prefac tóte în *sur*; din sur sĕ póte face apoĭ *negrul*. In fine colorile cunoscute d. e *azurinl*, *albastrul ceriului*, *al apeĭ*, *verdele* deschis ş. a. sĕ nasc din amestecul a câtor 2 colorĭ necomplementare, saŭ din amestecul colorilor spectrale cu *alb*, saŭ şi numaĭ din potenţarea luminiĭ colorilor spectrale, aşa că dacă potenţarea sĕ ridică şi peste gradul recerut de nascerea colorilor maĭ puţin săturate, amintite maĭ sus, sĕ nasce din tóte acele colorĭ — *albul*. Tóte acestea sunt adevĕrate din punctul de vedere al fisiciĭ, dar nu maĭ puţin adevĕrat e, din punctul de vedere psichologic, că tóte aceste colorĭ corĕspund la anumite stărĭ psichice, carĭ substituesc acelor colorĭ ideĭ deosebite în privinţa calităţiĭ, tot atât de deosebite ca şi acelea, ce represintă colorile spectrale. Din punctul de vedere psichologic e tot una idea colorii spectrale cu cea a uneĭ derivate, sunt tóte ideĭ de diferite colorĭ causate de diferite impresiĭ. Cu ochiul sĕ mijlocesce perceperea, afară de a ideilor de colorĭ spectrale, încă a multor ideĭ, ce represintă variĭ nuanţe de colorĭ diferite. In mozaicurile române sĕ găsesc la vre'o 30 000 nuanţe de colorĭ*).

*) *Notă* Sĕ póte spera, că omul să ajungă cu timpul, tot perfecţionându-şĭ organul vederiĭ, a cunósce şi maĭ multe colorĭ, putênd atuncĭ primi vibraţiĭ şi de maĭ multe undulărĭ decât de 790 bil, la secundă, ce e capabil să priméscă cu construcţia ochiuluĭ sĕŭ omul de astădĭ, ca colóre violetă. Acésta sĕ presupune pe basa resultatuluĭ, ce ne daŭ cercetările sciinţiĭ. Sĕ susţine adecă (Gladstone), că ómeniĭ, carĭ aŭ trăit înainte de Homer, nu ar fi avut decât ideĭ despre colorile. roşiu, portocaliu şi galbin, deóre-ce în limba grecéscă veche nu sĕ găsesc terminiĭ corĕspundĕtorĭ pentru numirea celorlalte colorĭ. Probabil, sĕ dice, că ochiul lor să nu fi putut primi maĭ mult de cât 526 bil. oscilaţiĭ pe secundă. Nicĭ sĕlbaticiĭ, carĭ după cum sĕ scie sunt representanţiĭ stării culturale primitive, nu disting bine tóte colorile. Despre Bongonegriĭ din centrul Africeĭ sĕ dice chiar, că ar avé cuvinte numaĭ pentru roşiu şi negru

dacoromanica.ro

2) Vederea obiectelor în forma lor.

După tóte cele spuse până acı despre lucrarea sensuluĭ vederiĭ, avem să deducem, că noĭ cu ajutorul aceluĭ sens nu culegem despre obiecte alte cunoscinţe, decât de colorĭ. Şı aşa şi este

Să impune însĕ acum întrebarea: cum de noĭ pe lângă colorĭ vedem obiectele şı în forma lor şi le vedem aşeḍate în anumite locurĭ în câmpul vederiĭ nóstre? Să rĕspundem pe rênd.

Cheseldens şi Hom aŭ făcut în spitalele lor maĭ multe operaţiĭ de ochĭ, cu succes, la ómenĭ născuţĭ orbĭ. In vêrtutea probelor, făcute cu aceĭ ómenĭ operaţi la ochĭ, s'a constatat, că punêndu-lı-sĕ, după-ce 'şĭ dobândiseră vederea, obiecte înaintea lor şi întrebaţĭ fiind că ce vĕd, eĭ nu putură vedé nicĭ depărtarea, nicĭ forma, nicĭ mărimea obiectelor, ci numaĭ colórea lor. De câte orĭ eraŭ întrebaţĭ, cum vĕd obiectele, ce le aveaŭ dinaintea lor, totdéuna cereaŭ, ca să lı-sĕ deie în mână spre a le pipăi, ca aşa să pótă constata forma şi mărimea lor. Numaĭ după lunĭ de ḍile de deprindere, în a vedé şı totdeodată a şı pipăı, putură ajunge, ca să cunóscă cu ochiĭ lucrurile după forma şı mărimea lor. Tot cam asemenea sunt şi resultatele dobândite de Waldrorp la operaţiile făcute orbilor din spitalul sĕŭ. O damă operată la ochĭ, deşı îşĭ câştigase perfect vederea ca atare, multă vreme nu putea distinge lucrurile fără a le pipăi. D. e după 18 ḍile ı-s'a dat în mână un cerusar şi un blid, aşa le putea distinge I-s'aŭ pus apoĭ aceleaşĭ obiecte numaĭ pe masă. Şı când fù acum întrebată, dacă le cunósce, s'a constatat, că în modul acesta ea nu le maĭ putea cunósce. După 25 de ḍile a fost dusă la preumblare. Pe ómeniĭ, ce-'ĭ întâlnia, nu-ĭ putea recunósce, vedea numaĭ colorĭ şi mişcărĭ. Cam în un fel analog vĕd, după cum sĕ scie, şı copiĭ micĭ. Copilul mic nu recunósce nimic, ce e în jurul sĕŭ. Pre mama sa o recunósce numaĭ după o vreme óre-care, după-ce ı s'a dat ocasiunĭ a-'ĭ pipăi şı neteḍi faţa. Obiectele le învaţă a le cunósce numaĭ după-ce le ia în mână şi le pipăe. In modul acesta ajunge copilul la cunóscerea formeĭ obiectelor. De aci urméză, că cu ochiĭ nu sĕ vĕd decât colorile, ér forma şı mărimea obiectelor sĕ vĕd numaĭ pe basa esperienţeĭ câştigate, după-ce a premers adecă luarea lor în mână şı intuirea lor şi cu simţurile musculaturiĭ şı pipăituluĭ.

3) Localisarea.

Să vedem, cum stăm acum cu vederea obiectelor în depărtare. Cu ómeniĭ operaţĭ, despre carĭ s'a vorbit maĭ înainte, s'aŭ făcut

dacoromanica.ro

și în privința acésta esperimente. Eĭ la început nu puteaŭ observa distanța și depărtarea lucrurilor. Despre sóre ḍiceaŭ, că le atinge ochiĭ. Tot așa și despre alte obiecte. Copiĭ micĭ la început tot în asemenea mod vĕḍ. Eĭ întind mâna după lună, semn, că o vĕḍ fórte aprópe. Nicĭ vederea în depărtare nu depinde decĭ dela vre-o proprietate înăscută ochiuluĭ, pe basa căreia am pune obiectele în anumite distanțe. Acésta e și natural, căcĭ vederea nu sĕ făptuesce dór afară de noĭ, ci în creeriĭ noștri. Noĭ însĕ ne dedăm cu timpul atât de mult cu localisarea vederiĭ în afară, încât nicĭ nu maĭ observăm, că colorile roșu, galbin etc. sunt stărĭ produse în ci eeriĭ noștri, ci le vedem ca însușiiĭ ale obiectelor, éră înseșĭ obiectele ni-sĕ par vĕḍute ca de o putere radiată din ochĭ asupra lor; ne și uităm par'-că cu totul, că ele există numaĭ în creeriĭ noștriĭ excitațĭ de anumite impresiĭ. Localisarea în afară este ajutată și de faptul, că după descărcarea excităriĭ în celulele creerilor, inmediat sĕ pornesce și curentul reagător centrifugal, îndĕrĕpt până la aparatul sensorial.

Dacă cercetăm maĭ de aprópe fenomenele vederiĭ, ne putem ușor convinge, că colorile nu există nicĭ pe obiecte nicĭ în radele luminiĭ, ci sunt în noĭ, produse pe calea arătată. Sunt destule casurĭ, când sĕ produce vederea, chiar și fără a sĕ primi impresiĭ de ale luminiĭ, ci numaĭ simplu în urma irităriĭ retineĭ saŭ a nervilor opticĭ. Dacă d e apăsăm cu degetul pe ochĭŭ, vedem stele verḍĭ înaintea nóstră Pacientul, ce sĕ operéză la ochĭ, vede rade de lumină în decursul operațieĭ. Și apoĭ în vis vedem tóte lucrurile, ca aievea, deși nu primim nicĭ o impresie din lumea externă. Vederea sĕ face decĭ în virtutea uneĭ excităriĭ în creerĭ, pe care noĭ după o deprindere óre-care o localisăm în afară.

Să vedem, cum sĕ face localisarea? Noĭ începem a învĕța să localisăm, saŭ maĭ bine ḍis, să proiținm vederea, decând suntem micĭ, așa că cu vremea, când ni-sĕ desvóltă consciința de sine, ne pomenim deja iscusițĭ în privința acésta. Deodată cu sensul vederiĭ maĭ lucréză adecă și mâna cu pipăitul și cu simțurile musculare. De regulă, când privesce ceva copilul, pipăe totodată și cu mâna. Până-ce e purtat în brațe face deja multă esperiență în a localisa. Dar după-ce scie și umbla, observă, în vĕrtutea tot a esperiențelor, că sunt lucrurĭ și maĭ departe și maĭ aprópe. Tot deodată este adus și ochiul să sĕ desvólte în privința acésta, căcĭ și el trebue să sĕ tot acomodeze, să sĕ delateze și să sĕ contragă, potrivit cu depărtarea

dacoromanica.ro

obiectelor. Și cu timpul rĕmânem cu un simț, în care ni sĕ rostesce distanța dela locul, de unde a pornit vibrarea eteruluĭ și acolo apoĭ localisăm vederea. Și cu cât face cine-va maĭ multe deprinderĭ în direcția acésta, cu atât îșĭ însușesce maĭ mare iscusință de a localisa esact vederea la distanța adevĕrată. D. e. în privința acésta pictoriĭ și inginerii sunt ceĭ maĭ competenți.

Vedem decĭ, că și localisarea vederiĭ e numaĭ un efect al deprinderiĭ în a tot acomoda ochiul la vederea obiectelor. Nóptea, când ochiul nu sĕ acomodéză, din causa lipseĭ de lumină, nu scim localisa focul. Când arde unde-va departe, credem, că arde în apropiere. Ziŭa localisăm cu atât maĭ bine, cu cât în câmpul vederiĭ, până la obiectul privit, sĕ maĭ află și alte obiecte, de carĭ să sĕ opréscă privirea în străbaterea eĭ asupra obiectuluĭ pus țintă, adecă dacă e maĭ favorisată acțiunea ocomodariĭ ochilor. Pictorul vrênd să ne presenteze în pictură, pe pânză, depărtărĭ marĭ, trebue să arangieze așa lucrul, ca să deie, privirii nóstre diferite puncte, carĭ să prilegéscă ocomodarea vederiĭ. Tabloul pictoruluĭ maghiar, Feszti Arpád, representând »Venirea maghiarilor«, care a fost espus maĭ întâiŭ la esposiția milenară, e un ce, ce făcea admirația tuturora în privința acésta. Tóte sĕ vĕd atât de plastic și atât de real atât obiectele și ómeniĭ, cât și depărtările, încât te credĭ privind aevea venirea poporuluĭ maghiar și depărtările marĭ ale orizonuluĭ, cu tot ce sĕ află în sfera luĭ.

1) Care este organul sensorial al vederiĭ? Ce este vedere? Cum sĕ nasce vederea? Ce sunt colorile spectrale? Ce e negrul? albul, castaniul ș. a.? Cum sĕ produc aceste nuanțe? Cum sĕ produc nuanțele de albastru și verde? Psichigologicesce ce sunt tóte acestea?

2) Cu ochiul ce vedem? Prin ce esperimente sĕ póte invedera, că cu ochiul vedem numaĭ însușirea de colóre a obiectelor? Cum de noĭ tot vedem obiectele cu tóte însușirile lor, în deosebĭ de formă?

3) Unde sĕ întêmplă, în esența sa, vederea? Prin ce fapte sĕ póte invedera, că prin vederea însaș nu vedem obiectele la locul lor? Cum sĕ face de localisăm vederea, noĭ ómeniĭ? Când nu suntem în stare a localisa? Cine localiséză maĭ bine? Intre ce împregiurărĭ sĕ póte fáptui localisarea maĭ esact?

§. 10. Audul.

Aparatul auduluĭ e urechea, care constă din partea esterióră, medie și interióră. In partea interióră e labirintul umplut cu o fluiditate, unde sĕ termină nerviĭ acusticĭ. In urma vibrăriĭ aeruluĭ, dela

dacoromanica.ro

corpurile puse în mișcare, aparatul acustic devine excitat. Excitarea comunicată creerilor dă loc sensațiilor acustice și sintesa acestora represêntă stările psichice, cunoscute de noĭ ca *sunet*, — *ideile auditive*.

Sunetul decĭ nu e altceva decât efectul vibrărĭĭ unuĭ corp elastic prinse de spiritul nostru. După cum apoĭ curbele undulărĭĭ sunt maĭ marĭ saŭ maĭ micĭ, așa și sunetul va fi maĭ intensiv orĭ maĭ puțin intensiv și după cum érășĭ undele acelea vor fi maĭ rarĭ sau maĭ dese, așa tonul sunetuluĭ va fi maĭ profund orĭ maĭ înalt. Cel maĭ jos bas constă din un curent de 16 vibrațiĭ la secundă și cel maĭ înalt ton are 38,000 de vibrațiĭ la sec. Intre acestea sunt o mulțime de tonurĭ perceptibile. Putem percepe 10 octave, carĭ dau 290 calităț *distincte* de tonurĭ, décă sĕ socotesc atât tonurile de jumĕtate cât *și pătrarele*. De sine sĕ înțelege, că nicĭ sunetul nu e o producție afară de noĭ, cum la aparință sĕ presentéză, ci tot în creerĭĭ nostri. Un sunet al clopotuluĭ îl audim ca venind din turn, și ni sĕ pare produs acolo, pecând în realitate el s'a produs în interiorul nostru, în urma vibrărĭĭ aeruluĭ urnit ce e drept, de acolo. Că sunetul nu este un ce produs afară de noĭ, ba că nicĭ nu e trebuință ca să vină nesmintit impresiĭ din afară spre a se produce, ne póte convinge d. e. și faptul, că ascultând maĭ mult timp o musică, ce ne încântase în un mod maĭ viu timp maĭ îndelungat, ni sĕ pare, că o maĭ audim, ca aevea, și după încetarea aceleia. E natural Orĭ ce idea tot așa și cea auditivă, sĕ póte nasce și numaĭ excitându-sĕ nervĭĭ orĭ creerĭ prin vre-un stimul intern.

Noĭ suntem obicinuițĭ, grație deprinderĭĭ îndelungate, să plasăm sunetul, ca și vederea, acolo, de unde a venit impresia externă. Și fiindcă și obicĭnuința de a localisa sunetul trebue însușită, copiĭ micĭ nu pot fi nicĭ în privința acésta meșterĭ. Numaĭ cu încetul dobêndesc aptitudinea de a sĕ sci orienta în privința loculuĭ, de unde vin impresiile și unde trebuesc plasate sunetele. Copilul pus în mĕsură de a tot audĭ glasul mameĭ sale din apropiere sĕ învață cu tonul și intensitatea aceluia. Dar i sĕ dă prilegiu să'l audă, când maĭ intensiv, când maĭ puțin intensiv. Și în legătură cu acest fapt totdeodatată observă că atuncĭ, când i se aude maĭ bine glasul, mama sa îĭ stă în apropiere, ér când î-l aude maĭ slab, mama sa e maĭ la distanță de el. Și așa sĕ învață copilul a localisa; maĭ întâiŭ glasul mameĭ, de care sĕ ocupă atât de mult. Așa apoĭ cu încetul, începênd decând suntem micĭ, ne însușim și proprietatea de a localisa sunetele. Și cu cât facem maĭ multă esperiență în a cunósce, după gradul de intensitate, depărtarea loculuĭ, de unde au

dacoromanica.ro

venit impresiile, cu atât mai corect localisăm sunetul, fără de a ne mai da samă, că el nu sĕ produce acolo şi că fiinţa luĭ *în afară* e în adevĕr numaĭ o ficţiune.

Care este aparatul sensorial al auḑuluĭ? Cum sĕ nasce auḑul? Ce este sensaţia auditivă? Dela ce depinde sunetul înalt şi jos? Cum sĕ făptuesce localisarea sunetuluĭ în afară?

§. 11. P i p ă i t u l.

1) Pipăirea.

Organul pipăituluĭ constă din o mulţime de aparate tactile. carĭ sĕ află pe tótă întinderea pieleĭ. Ni sĕ pare, că cu pelea percepem simţirea, că cutare lucru e móle orĭ tare, aspru séŭ neted séu luciu In piele sĕ află însĕ numaĭ aparatele sensoriale tactile. In papilele pieleĭ sunt vîrîte adecă nisce corpuscule ovale, împrejurul cărora sunt dăpănate firele de nervĭ sensitivĭ tactilĭ, de capĕtul lor periferic. In formă de reţele sĕ duc de acĭ nerviĭ sensitivĭ tactilĭ ca tot atâtea linii de transmisie, până la creerĭ. Atingêndu-sĕ ceva de pelea nóstră, aparatul tactil, în vêrtutea energieĭ sale specifice, primesce impresia şi o prepagă nervilor, carĭ o duc apoĭ la creerĭ, unde sĕ descarcă, ca orĭ ce excitare, în anumite celule nervóse, prin ceea ce luăm cunoscinţă de simţirea luată cu pipăitul. Cu cât un organ al trupuluĭ e maĭ mobil, maĭ deprins la efectuarea mişcărilor şi acoperit cu piele maĭ fină, cu atât maĭ sensibil e la pipăit. Ómenii sunt maĭ sensibilĭ în privinţa pipăituluĭ la degetele mânilor. Picĭórele avêndu să îndeplinéscă alte funcţiunĭ, pentru altă misiune, sunt puţin sensibile. Dar manifestă sensibilitate şi la picióre aceĭ ómenĭ, cărora le lipsesc mânile. Aceştia sunt avisaţĭ a efectua cu picĭórele lucrările, ce alţiĭ, ceĭ normalĭ, le efectuéză cu mânile. Maimuţele, carĭ îşĭ întrebuinţéză tóte 4 picĭórele la fel, au în tóte acestea acelaşĭ grad de sensibilitate la pipăit. După degetele mânilĭ, în privinţa finetiĭ pipăituluĭ, urméză buzele, apoĭ limba ş. a. Spinarea şi spatele sunt cele maĭ puţin sensibile părţĭ ale corpuluĭ. Cu cât o parte a corpuluĭ e mai sensibilă, cu atâta ea trebue să fie înzestrată cu maĭ multe şi maĭ micĭ aparate tactile. In privinţa acésta saŭ făcut constătărĭ, că în vêrful degetelor de fapt sĕ află maĭ multe şi maĭ micĭ aparate tactile.

Gradul respective fineţa de sensibilitate a pipăituluĭ din diferitele părţĭ ale corpuluĭ sĕ póte stabili şi constata şi pe cale

dacoromanica.ro

esperimentală D e. Dacă înțepăm pe braț cu vêrful acelor unuĭ circel deschis la 4 cm, ținênd deschidĕtura circeluluĭ în lungul brațuluĭ simțim douĕ înțepăturĭ. Repetând acésta însĕ cu circelul deschis la 3 cm, vom simțĭ numaĭ o înțepătură. Dacă acum urmăm a înțepa cu acel circel, deschis la 3 cm, tot mereŭ înaintând pe braț în sus cătră umere, vom avé simțirea, ca și când treptăt am fi tot lărgit deschidĕtura circeluluĭ. Causa acestuĭ fenomen sĕ esplică prin faptul, că pe mână în sus, catră umere, sensibilitatea e tot maĭ redusă Pe spate acele circeluluĭ, deschis la 4—6 cm, le simțim tot numaĭ în un loc, de o înțepătură. Acésta nu din motivul, că pe acolo aparatele tactile ar fi de 4 orĭ 6 mm. de largi, ci din causă, că fiecare aparat tactil are în jurul sĕŭ un anumit câmp, care sĕ numește *cercul tactil.* Sĕ înțelege, cu cât în un loc sĕ află maĭ multe aparate tactile, cu atât cercurile tactile vor fi maĭ micĭ. Dacă înțepăm cu circelul în interiorul unuĭ cerc sĕŭ, și a lor douĕ cercuri învecinate simțim numaĭ o înțepătură, ér dacă în lăuntrul uneĭ deschidĕturĭ a circeluluĭ sĕ află maĭ multe cercurĭ tactile, simțim amêndoué intĕpăturile, avem dóue simțirĭ destincte

Fórte mare influință are asupra desvoltărĭĭ graduluĭ de sensibilitate a vre-unuĭ organ și exercițiul Așa d. e. la orbi, la carĭ energia menită a fi consumată la acțiunea vederĭĭ, sĕ concentréză tótă în pipăit, facêndu-l pe acesta în mod estraordinar de fin, de sensibilil. Sunt adĭ atâția orbĭ instruițĭ, carĭ cetesc cu ajutorul pipăituluĭ. Laura Bridgemann născută surdo-mută, rĕmasă din anul al doilea al viețiĭ și orbă, éĭă puțin după aceea lipsită de simțul gustuluĭ și al mirosuluĭ, și-a câștigat, instruită fiind în mod rațional, într'un institut de orbĭ, numaĭ prin mijlocirea simțuluĭ pipăituluĭ, o cultură fórte superióră și chiar o cultură musicală deosebită. Cele maĭ fine sunete le putea percepe cu ajutorul degetelor sale Uu român de prin ținutul Blașiuluĭ, cu numele de botez Ioan, presêntă asemenea o putere de tot extraodinară în privința finețeĭ pipăituluĭ. Cutreeră tótă Transilvania, orașele și satele. Décă a umblat și numaĭ odată în vre-o curte, casă, orĭ odaiă, scia și după anĭ găsi locurile, cu o siguranță de admirat.*)

*) Când scriitorul acesteĭ cărțĭ studia în seminarul teologic din Sibiiu, a avut ocasiune a admira puterea de pipăit a acestuĭ om Venia, fără ajutor, în seminar, unde ne scia căuta în salele de studiu, de mâncare, orĭ dormitóre In dormitor scia merge la odaia cu patul, ce i sĕ dăduse pentru timpul cât a petrecut în seminar, deși trebuia să trécă prin vreo-câte-va curțĭ

dacoromanica.ro

Cu pipăitul percepem și multe însușiri ale lucrurilor lumiĭ externe. Multe cunoscințe n'am avea noĭ în lipsa pipăituluĭ. *Forma și starea lucrurilor, în diferite momente, le precepem și cu ajutorul pipăituluĭ, deși ni se pare, că le vedem* cu ochiĭ. Pipăitul e și de mare ajutor ochilor, în viéța de tóte dilele. In lipsa simțuluĭ vederiĭ, pipăitul și devine mare factor în desvoltarea vieții intelectuale omenescĭ.

2) ***Localisarea pipăituluĭ.***

S'a spus, că și acțiunea pipăituluĭ e tot o stare psichică făptuită în creerĭ. Scim însĕ, că în practică lucrul nu ni se pare așa. Când îmĭ ating d. e. degetul cel mic de ceva, simțirea o am în deget, la locul atins, deși în realitate acolo numaĭ s'a prelegiuit impresionarea. Aicĭ e vorba decĭ de un fel de înșelare. Copilul mic, începĕtor în destoinicia acésta, nu va pune nicĭ odată simțirea în locul, unde să comunicase nervilor impresia externă; deaceea copiiĭ micĭ nicĭ nu sciu să spună locul, unde îl dóre ceva. Indeosebĭ apoĭ, când e vorba de durerĭ din interiorul corpuluĭ, n'aĭ să te aștepțĭ, ca să-țĭ spună copilul, unde simte durerea. Numaĭ cu timpul, după ce i se dă de multe orĭ prilegiul să vadă, unde s'a întêmplat atingerea, învață a pune, a localisa și simțirea pipăituluĭ în afară, la locul respectiv.

Să luăm unele exemple din viéță, spre a demonstra cu ele modul cum se produce simțirea. Pacientul, care aștéptă emoționat operația, simte cuțitul medicului, la locul, unde are să se facă taetura, până a nu se fi început tăerea. Când vedem un gândac pe trupul cuiva, îl simțim, ca în realitate și pe noĭ, tot în locul acela. Ómeniĭ, cărora li s'a amputat vreun picior, orĭ mână, la care avuseră durerĭ reumatice, simt durerile în locul respectiv încă mult timp după amputare. In deosebĭ nóptea își simt ómeniĭ aceștia de tot real membrul, care nu-l maĭ aŭ, la locul, unde fusese maĭ nainte. Ómeniĭ, cărora li s'a făcut în mod meșteșugit nasul, din pelița de pe frunte, când sunt înțepațĭ la nas, simt înțĕpătura în frunte și nu unde au fost înțepațĭ. Aceste casurĭ probéză clar, că simțirea nu se întêmplă pe suprafața corpuluĭ nostru, ci în creerĭ. Aci durerile reumatice întipărite, rĕmânênd ca dispositiunĭ, se reproduc iarășĭ, la ocasiune, și după amputarea membrelor, de carĭ le era legată ființa, tot la locurile lor vechĭ. Și cu alte casurĭ se maĭ póte proba chestiunea acésta. D. e.: Când ne pipăim pĕrul, orĭ mustața, ni se pare, că avem simțirea în vêrful pĕruluĭ, deși acesta nu are facultatea simțiriĭ; ținênd un baston în mână și pipăind cu el, avem cunoscința, că simțim

dacoromanica.ro

chiar cu vêrful bastonuluĭ. Cum sĕ face acésta? căcĭ dór nicĭ pĕrul, nicĭ bastonul nu au nicĭ nervĭ, nicĭ aparate tactile? Așa, că noĭ, cu ajutorul închipuirĭ, localisăm simțirile în locul, unde fuseră atăcațĭ nervĭĭ E întrebare acum· cum de putem localisa simțirea la locul unde sĕ aplică atingerea? S'a amintit deja, că numaĭ cu timpul ne însușim puterea de a localisa simțirile pe periferia corpuluĭ Copilul mic de tot nu are putința acésta, șĭ-o câștigă numaĭ după ce a învĕțat să-șĭ întrebuințeze simțurile. Și anume sciind să-șĭ apropriezе sensațiĭ, ideĭ, cu ochiul, pipăitul, precum și cu simțul muscular, începe a'șĭ studia corpul sĕŭ. Maĭ întâiu îșĭ esaminéză mâinile, și-le privesce, le pipăe, le bagă în gură, după-aceea picĭórele, ș. a. m. d. In felul acesta ajunge a'șĭ face în sufletul sĕŭ icóna despre corpul sĕŭ și părțile luĭ singuratice. La dobândirea acestuĭ resultat aŭ conlucrat simțurile ochiuluĭ, pipăituluĭ și a musculaturеĭ. In urma acésta, la o ocasiune dată, primind d e. la mâna dréptă o impresie, i sĕ deștéptă de odată și icóna, ce o are despre mâna dréptă. Cu ideificarea nouĕ sĕ deștéptă deodată și ideea mâneĭ. Nu simte atingerea în mâna dréptă, ci o vede în imaginea mâniĭ sale drepte. Noĭ ómenĭ crescuțĭ, carĭ am făcut lungĭ experiențe și mult exercițiu, în privința acésta, localisăm, sĕ înțelege, la moment simțirea, fără a ne maĭ da samă. Dar și noĭ ne putem însela în privința localisăriĭ, la chestiĭ, unde nu avem deprindere. D. e. Suntem deprinșĭ să localisăm simțirea pipăituluĭ ținênd degetele în forma obicinuită, unele lângă altele Dacă încrucișăm degetele, cel arătător cu cel de mijloc, și pipăim cu ele, așa, un mic globurel, făcut de pâne séŭ de altceva, nu simțim numaĭ globurelul real, ci simțim par'că ar fi două globurele. Acest fenomen sĕ datorescе nesciinței de a localisa cu degetele ținute în forma acésta Fiindcă globurelul atinge adecă deodată părțile opuse ale celor 2 degete, pe unde în casurĭ obicĭnuite primim impresiĭ dela două obiecte, sĕ face, că în casul acésta localisăm, potrivit obicĭnuințeĭ, două simțirĭ, desi numaĭ un globurel ne atinsese degetele. —

1) Care este aparatul sensorial al pipăituluĭ?
Unde e maĭ fin pipăitul?
Dela ce depinde o sensibilitate de a pipăi?
Unde e pipărea maĭ fină?
Cum sĕ póte invedera finețа pipăituluĭ?
Ce influință are exercițiul asupra stăriĭ de sensibilitate?
Ce percepem cu pipăitul?
Carĭ sensațiĭ sunt propriĭ acestuĭ simț? —

dacoromanica.ro

2) Unde sĕ făptuesce pipăitul?

Prin ce fenomene ni se invederézĕ, că sensaţia nu e în vre-o parte a corpuluĭ, orĭ în afară?

Cum de ajungem la starea de a localisa pipăitul?

Simţurile inferióre.

§ 12. Simţurile temperaturiĭ, musculaturiĭ, gustuluĭ şi mirosuluĭ.

1) Temperatura.

In piele, pe întréga suprafaţă a corpuluĭ, sĕ maĭ află şi aparatul sensorial, cu care percepem temperatura aeruluĭ şi a obiectelor, ce ne înconjóră. S'a crédut mult timp, că aceeaşĭ acţiune, care ne mijlocesce pipăitul, ne mijlocesce şi simţirea temperaturiĭ. Dar în urma constatăriĭ, că nu aceeaşĭ parte a corpuluĭ, care e maĭ sensibilă în privinţa pipăituluĭ, e tot odată şi în privinţa temperaturiĭ aşa de sensibilă, s'a luat fiinţa unuĭ aparat separat, al temperaturiĭ (Lord Kelvin). Unde e pielea maĭ fină, acolo e şĭ sensibilitatea temperaturiĭ maĭ mare Aşa d e. dacă punem vêrful degetuluĭ pe pleópa ochiuluĭ, simţim cu degetul finéţa şi luciul pieleĭ de acolo, iar cu pleópa, sensibilă la temperatură, simţim temperatura degetuluĭ, dovadă, că deodată sunt în acţiune dóŭĕ simţurĭ diferite.

2) Sensul muscular.

In tóte părţile corpuluĭ sĕ reslăţesc, pornind din creerĭ şi din măduva spinăriĭ, neĭviĭ motorĭ, terminându-sĕ în diferitele ţĕsĕturĭ de muşchĭ. Când luăm ceva în mână, când pipăim ceva de-alungul şi de-alatul, şi chiar când ne acomodăm ochiĭ spre a privi ceva, sĕ încordéză atât nerviĭ cât şi muşchiĭ din acele organe. In urma acésta sĕ produce o excitare nervósă, care dă nascere uneĭ sensaţiiĭ, unuĭ simţ de încordare, ce ne pune în mĕsură de a câştiga cunoscinţe asupra obiectelor în privinţa însuşirilor de greutate, de lungime, grosime şi preste tot de formă. Luând d. e. în mână un obiect rotund şi luciu, percepem, cu sensul pipăituluĭ, asupra luĭ cunoscinţa, că e luciu orĭ aspru, dar totdeodată şi că e greŭ orĭ uşor, rotund orĭ încolţurat ş. a. Acésta ne-o spune adecă felĭul încordărilor nervilor motorĭ şi ale muşchilor, luaţĭ în angagiament, în acest cas, şi anume: încordarea acelor nervĭ şi muşchĭ, carĭ sunt avisaţĭ să susţină mâna şi obiectele în sus, ne indică greutatea obiectuluĭ şi ceĭ menitĭ a adopta mâna şi degetele pre lângă obiect, ne daŭ cunoscinţă asupra formeĭ luĭ, rotunde orĭ colţurate.

dacoromanica.ro

După o îndelungată deprindere în direcția acésta dobêndim isusință atât de mare, de putem determina forma și greutatea obiectelor și numaĭ privindu-le cu ochiĭ. In acest cas adecă efectul lucrăriĭ încordăriĭ mușchilor, ce s'ar fi realisat punêndu-ĭ în activitate efectivă, îl adaugem noĭ de noĭ. De acęea nĭ-e destul noŭĕ ómenilor crescuțĭ, să privim obiectele și să percem colórea, forma. greutatea, ba uneorĭ chiar și mirosul și gustul lor. Sĕ înțelege, privind cu ochiĭ sĕ produce și în nervii motorĭ din musculatura ochilor, carĭ devin și eĭ activațĭ, când ne acomodăm ochiĭ, anumite încordărĭ, carĭ ne daŭ sensațiile musculare necesare pentru a determina d. e. lungimea și lățimea obiectelor.

3) *Gustul.*

Sensul gustuluĭ îșĭ are aparatul specific în pelița limbiĭ și a ceriuluĭ gurĭĭ. Aci sĕ topesc părțĭ de mâncare, în urma căreĭ împrejurărĭ sĕ produce și aci un anumit fel de excitare, care condusă fiind de nervii olfactiĭ până la creerĭ, înfiéză sensația, respective *idea de gustul* aceleĭ mâncărĭ.

Cu sensul gustuluĭ ne câștigăm puține ideĭ pe sama vieții nóstre intelectuale. După cum sĕ scie și numirĭ de ideĭ proprii acestuĭ sens sunt fórte puține în dicționarul limbeĭ; »acru«, »amar«, »dulce« și s'a gătat cu noțiunile din dicționarul gustuluĭ. Celealalte însușirĭ ale obiectelor, ce le culegem cu gustul, sĕ numesc tot cu numirĭ luate dela înseșĭ obiectele, carĭ representă materia constitutivă. D. e. sărat, portocaliu, de cafea, de carne, etc.

Lucrarea acestuĭ simț sĕ afirmă maĭ mult în funcțiunile vieții trupescĭ, sensuale. De aceea valóre deosebită pentru desvoltarea inteligințeĭ nicĭ nu are gustul.

4) *Mirosul.*

Aparatul mirosuluĭ e aședat în membrana mucósă a nasuluĭ, care are putința de a disolva părticelele micĭ moleculare ale obiectelor ajunse aci deodată cu aerul inspirat. Mirosul e și de maĭ mică importanță pentru desvoltarea intelectualității, decât gustul. Nicĭ o numire specifică nu e proprie sensațiilor olfactive. Tóte numirile însușirilor cuprinse prin sensul mirosuluĭ sunt împrumutate dela numirile obiectelor séŭ a materiilor, carĭ exalézĕ mirosul; d. e. miros de trandafir, de garófă, mirosă frumos, etc.

dacoromanica.ro

1) Unde e aparatul sensorial, cu care se percepe căldura? Unde e sensibilitatea pentru temperatura mai fină?

2) În ce residă simţirea musculară? Ce nervi colaborézä, când percepem sensaţii de: greutate, lungime şi formă?

3) Unde e aparatul gustativ? Cum se creéză sensaţia cu aparatul acesta? Are importantă pentru desvoltarea intelectualităţii?

4) Care e aparatul mirosului? Ce sunt sensaţiile olfactive? Ce importanţă aŭ?

§ 13. Clasificaţia ideilor.

In cele desfăşurate pe paginele din urmă s'a aiătat modul cum se câştigă ideile, cu ajutorul sensurilor.

Ideile câştigate cu ajutorul sensurilor se numesc: *representaţii* séŭ *idei sensuale*, şi constituesc *cunóscerea inmediată*, ce o dobêndim despre lumea externă. Ideile sensuale sunt echivalentele psichice ale impresiilor radiate de lucrurile, fiinţele, însuşirile, lucrările şi rapórtele, ce există orî se desfăşură în sfera luminii reale

Ideile sensuale constituesc elementele preţióse pentru basa puterii şi vieţii intelectuale mai înalte.

Ideile sensuale sunt *simple* séŭ *elementare*, dacă s'aŭ produs din impresii percepute prin câte un singur simţ; d. e. ideile de: verde, roşu, galbin şi celelalte colori, apoi de sunete, de gust, miros, pipăit, ş. a. De acest fel de idei avem puţine în lumea nóstră ideală. Cele mai multe din ideile nóstre sensuale sunt: *idei compuse* orî *complexe*. Acestea constaŭ din mai multe feluri de idei simple despre lucruri, fiinţe, acţiuni orî raporturi. Ideile compuse sunt decî totalităţi unitare de idei simple. In complecsul acesta se găsesc de regulă una orî dóuă mai de căpetenie, ce represintă însuşirea predominantă şi caracteristică, în jurul cărora sunt grupate tóte celelalte note. Idea de: masă, lampă, zahar, etc. sunt idei combinate din mai multe idei simple.

Cum se formézä ideile complecse? Am o bucată de zahar în mână. Dela acest obiect îmi formez cu ajutorul ochiului idea visuală a culorii »albe«, cu a gustului, idea gustativă a însuşirii »dulce«, cu a pipăitului idea tactilă despre asperitatea suprafeţei zaharului şi cu ajutorul simţului muscular percep însuşirea despre greutatea şi forma bucăţii de zahăr ş. a. Dintre ideile acestea elementare mai puternice vor fi cele ale culorii şi ale gustului, representând cele mai de sémă însuşiri ale zaharului. Pe acestea mai întâiŭ le voiŭ încopcia în minte şi pe lângă acestea apoi se vor grupa cele-

dacoromanica.ro

lalte, formându-sĕ din ele o totalitate unitară, *idea zahărului*. Şi complecsul acesta îl reţin în minte. Dar idea complexă, în privinţa fisiologică, nu este o unitate; unitatea este numaĭ în privinţa psichică. In privinţa fisiologică ea constă din maĭ multe resĭdue orĭ dispositiĭ funcţionabile corĕspundĕtóre, cine scie cât de resfirate în creerĭ.

Nu tóte ideile nóstre sunt însĕ formate şi câştigate direct, prin ajutorul simţurilor, *prin intuiţie*, despre lucrurĭ, fiinţe, orĭ raporturĭ. Sunt în lumea nóstră psichică multe ideĭ formate, adevĕrat, din diferite elemente de ideĭ sensuale, dar unite în astfel de totalităţĭ unitare, carĭ represintă ceva noŭ, represintă imaginĭ, ale căror ecuivalente reale nu sĕ pot găsi în natura exterióră; d. e. idea de om, pom ş. a. — *ideile abstracte*. Compositiĭ de acestea formate de mintea nóstră maĭ sunt şi de altă natură. Am avut d. e. ocasiune a cunósce mulţĭ şcolarĭ, în tot felul lor de-a fi şi de-a lucra, dar nu mi s'a dat să cunosc în realitate vre-un şcolar perfect, fără orĭ-ce cusur, cum îmĭ spune mintea, pe basa celor învĕţate, că ar puté fi un şcolar. Cunosc dară condiţiile, ce ar face pe un şcolar perfect. In urma acésta spiritul îmĭ póte forma, din elementele scóse din intelect, o idee despre un şcolar perfect. In vĕrtutea acesteĭ ideĭ eŭ îmĭ voĭŭ puté închipui pe un şcolar perfect, care în realitate însĕ nu există. Instinctul de valorare din noĭ, precum şi cultura, ce ne-o apropiasem, ne îmboldesc a pretinde lucrurile maĭ perfecte, decum le găsim în fiinţă în lumea reală. In urmare nicĭ nu ne prea mulţămim de multe lucrurĭ, fiinţe, acţiunĭ şi raporturĭ, din lumea reală In urma acésta spiritul trebue să sĕ mulţăméscă şi cu contemplarea asupra ideilor sale imaginative, şi cu sperarea, că tot îĭ va fi dat a găsi orĭ a realisa şi equivalentele unor asemenea ideĭ, *a idealelor nóstre*. O idee de felul acesta, dacă sĕ rapórtă la vre-o individualitate, căreia îĭ încumbă o menire specială în viéţă, sĕ numesce: *ideal*. Idealurĭ ne putem forma noĭ cu spiritul nostru şi găsim representate în artă. In lumea reală dăm numaĭ în istorie de idealurĭ. Istoria păstréză îndeosebĭ faptele cele bune asupra ómenilor valoroşĭ, carĭ prin inima şi mintea lor aŭ împins şi determinat mersul progresistic la vre-un popor. De cusurile, carĭ în raport cu făptuirile marĭ ale acelora eraŭ neînsemnate, nu s'aŭ maĭ ţinut cont; acestea s'aŭ dat uitărĭĭ. In urma împrejurăriĭ acesteia, fără îndoială, istoria e în mĕsură a ne representa ómenĭ fără cusururĭ, perfecţĭ. Pentru noĭ Şaguna este un ideal de archereŭ român, Ştefan cel Mare, Huneade şi Zrinyi idealurĭ de vitejĭ; regele Mathia ideal de rege drept; Cornelia, mama Grachilor, ideal de

dacoromanica.ro

matronă romană ș. a. — deși în viéță îșĭ vor fi avut și acele individualităț̆ cusururile lor omenescĭ.

Ideile despre acele acțiunĭ omenescĭ, carĭ represintă condițiile necesare mersuluĭ vieței omenescĭ cătră destinația sa și cătră perfecțiune, le numim: *principiĭ*. Așa sunt d. e. diferitele principiĭ morale, de drept, dreptate, ecuitate, bunătate, libertate, bunăvoință, recunoscință, compătimire ș. a.

Spiritul nostru îșĭ formézĕ maĭ întâĭŭ cu ajutorul simțurilor, *ideĭ sensuale*. Din ideile acestea culege notele cele maĭ esențiale și caracterisătóre, pe carĭ unindu-le în o nóŭă idee compusă unitară, îșĭ formézĕ *ideile abstracte*. Ideile acestea constituesc *cunóscerea mediată*, ce dobêndim despre lume, care fel de cunóscere are drept *substrat* însĕ cunóscerea *inmediată*.

Despre felul acesta de ideĭ, câștigate prin procesul abstractiv, vom maĭ vorbi maĭ târdiŭ, pe larg.

Ce sunt representațiile orĭ ideile sensuale?
Ce represintă ele?
Ce sunt ideile compuse orĭ complexe? Cum sĕ formézĕ acestea? Ce sunt ideile abstracte? Ce sunt idealurile? Concepțiile?

dacoromanica.ro

III. Reproducerea și asociația de ideĭ.

§ 14. Ființa și legile reproducerĭĭ.

M'am preumblat în o ḍi, prin parcul X, cu un coleg. Intre altele colegul meŭ mĭ-a povestit despre un bun amic al sĕŭ arĕtându-mĭ chiar și portretul luĭ, pe care îl purta la sine. Trecênd aḍĭ pe la acelașĭ loc îmĭ revin în minte tóte șirurile de ideĭ, carĭ îmĭ trecuseră atuncĭ prin conscĭințĕ. In legătură cu acestea începe a mi sĕ maĭ reproduce fel și fel de alte ideĭ referitóre la persóna colegului meŭ, la a unuĭ amic al meŭ ș. a.

Reînvierea saŭ renoirea ideilor nóstre în clarĭtatea conscĭinței sĕ numesce *reproducerea ideilor*. Ideile nóstre sunt espuse la continue modificărĭ, la varĭĭ combinațiĭ, unele maĭ adeseorĭ, altele maĭ rareorĭ, în vederea aplicărĭĭ puterĭĭ nóstre psichice în viéța practică. Pe acésta stare a ideilor sĕ și basézĕ tótă viéța intelectuală omenéscă.

Reproducerea ideilor nu sĕ întêmplă pe dibuite, ci e condusă de anumite legĭ hotărîte.

S'a spus maĭ sus, că reproducerea ideilor referitóre la cele comunicate de colegul meŭ mi s'a început atuncĭ, când am ajuns la locul, unde sĕ comunicaseră impresiile, din carĭ mi sĕ făcuseră acele ideĭ. Sĕ maĭ luăm nesce esemple: Stând în odae la feréstră și privind afară, îmĭ daŭ ochiĭ de un pom, este *un plop*. Plopul acesta devine un stimulent pentru intelectul meŭ, de a mĕ cugeta la ființa *unor plopĭ*, carĭ sĕ află în cimiterul bisericeĭ din satu-'mĭ natal. Cu idea acelor plopĭ îmi sĕ maĭ deștéptă și chipul unor alțĭ arborĭ de acolo, al unuĭ frăgar, pĕr, al bisericiĭ, al pomelniculuĭ, al cimiteriuluĭ întreg, al locurilor vecine, al caseĭ părintescĭ. al comuneĭ, al persónelor, cu carĭ îmĭ petrecusem pe acasă în copilărie etc., etc, așa că vreme e lungă m'așĭ puté alinta tot de acest fel de reamintirĭ.

Reproducerea chipuluĭ amiculuĭ meŭ și a momentelor legate de el, s'a făptuit, fiind-că ideile cuprinse în șirul reproducerĭĭ prime

dacoromanica.ro

— amicul coleguluĭ meŭ și scirile despre el — saměnă, sunt înrudite, după conținutul lor intern, cu cele din șirul acesteĭ reproduceriĭ, a doŭa — chipul amiculuĭ meŭ și scirile despre el.

Când primisem eriĭ ideile comunicate de colegul meŭ despre *pretinul luĭ,* acestea mi s'aŭ legat în intelect de alte ideĭ vechĭ, despre al *meŭ pretin* și în urmare, când mi s'a dat aḑĭ impulsiunea reproduceriĭ ideilor despre amicul coleguluĭ meŭ, s'aŭ pus în curs totdeodată și cele legate de ele, *cele înrudite lor*, despre al meŭ pretin.

Aceiașĭ esplicare vom găsi-o și în esemplul al *doilea.*

Impulsiunea primă pentru reproducere mĭ-aŭ dat-o plopiĭ, de carĭ mi s'aŭ isbit ochiĭ privind afară, din ferésträ. Chipul plopilor de aicĭ mĭ-a reprodus imaginea plopilor dela biserica din satul meŭ, fiindcă sunt lucruri *similare.* Imaginea plopilor a tras după sine și imaginea altor arborĭ, a bisericiĭ, cimiteruluĭ etc., deși acestea nu mai staŭ în nicĭ o înrudire cu plopiĭ. Aceste ideĭ s'aŭ sugerat însĕ din causa aflăriĭ lor în intelect la un loc cu acelea, fiindcă sunt ideĭ câștigate deodată, în acelașĭ timp séŭ cel puțin repetate de multe orĭ la olaltă. Acestea ideĭ aŭ venit a fi reproduse împreună, la un moment dat, fiindcă, în privința nascereĭ lor, sunt *contimporane* și ca atarĭ sunt legate de olaltă

Din aceste esemple și altele, cât de multe am voi a studia în privința acésta, resultă adevĕrul, că ideile sĕ reproduc, legate unele de altele, după cum sĕ găsesc legate unele de altele în intelect, și că acéstă legătură sĕ basézä saŭ pe faptul *înrudireĭ ideilor,* saŭ pe faptul *produceriĭ și reproduceriĭ lor în același timp.* Deaceea și e destul să ni sĕ înfățișeze, din vre-un șir de ideĭ latente, una singură în consciință și imediat să fie atrase tóte, carĭ sĕ află legate în acel șir. D. e. e destul să vĕd fotografia unuĭ om cunoscut, ca să mi sĕ reproducă o dróie de scirĭ despre el; e destul să vĕd de pe un deal, jos în oraș, nesce puncte micĭ negre mișcându-sĕ și eŭ la moment, fără a-mĭ da sémă, întregesc, în vĕrtutea reproduceriĭ, figurĭ de ómenĭ preumblându-sĕ; e destul să vĕd puse unele lângă altele sunetele »ar . . .« și să-mĭ reproduc cuvintele »arbore«, »arătură«, »arie«, »arvună«, »arc«, etc. Ba fiindcă deodată cu câștigarea ideilor de regulă învĕțăm și numele lor, ceea-ce recere anumite mișcărĭ, ce daŭ anumite complexurĭ de sunete, e natural, că reproducerea uneĭ ideĭ să fie urmată și de reproducerea mișcărilor recerute pentru rostirea numeluĭ aceleia, să și vorbim totdeodată, dacă e nevoie, când reproducem ideĭ.

dacoromanica.ro

Vrênd acum să ne dăm sămă de causa, pentru care s'aŭ efectuat și reproducerile acestea în tocmaĭ așa, cum s'a spus, și vrênd să căutăm legăturile causale, pe temeiul cărora s'aŭ pus în curs aceste reproduceri, ușor vom puté constata următórele.

Din esemplul prim am vĕdut, că reproducerea celor povestite și arĕtate de colegul meŭ s'a efectuat atuncĭ, când am ajuns la *locul,* unde primisem impresiile pentru ideile vizate; reproducerĭ acestor șiruĭ a urmat apoĭ și reproducerea altor șiruri despre aceea persónă; mi s'aŭ maĭ reprodus ideĭ despre un amic de-al meŭ.

Pentru ce sĕ vor fi făcut reproducerile astfel?

Mi s'aŭ reprodus ideile la *locul hotărît*, pentrucă primisem impresiile provocătóre erĭ, deodată cu acelea ale aceluĭ loc In urma acestuĭ fapt decĭ impresiile loculuĭ și ale întêmplărilor comunicate de colegul meŭ, aŭ ajuns în conscĭință de odată, saŭ succesive —, acelea sunt adecă contimporane. In vêrtutea acesteĭ base comune a lor s'aŭ legat unele de altele și în conscĭință — *s'aŭ asociat* — și în consecuență, apoĭ s'aŭ și reprodus, împreună. Aceste ideĭ s'aŭ reprodus decĭ în telul lor, deodată adecă, fiindcă aŭ fost în același timp câștigate, fiindcă sunt adecă, *contimporane.*

De multe orĭ putem urmărĭ și găsi fórte ușor causa reproducerĭ diferitelor șiruri de ideĭ, carĭ sĕ desprind din conscĭința nóstră și prin carĭ sĕ desfășură imaginația și cugetarea nóstră, dar de multe orĭ ea nu este așa de evidentă, ca îndată să o înțelegem, ci o constatăm numaĭ după o esaminare maĭ aprofundată. Așa d e. avem un cas interesant în următórea povestire relatată de Hobbes, un învĕțat diplomat engles: »Discutam, dice Hobbes, (Taine I 114) maĭ mulțĭ diplomați englezĭ despre primul resbel civil întêmplat sub Carol I, în Anglia. Deodată, în mijlocul discuțieĭ, care părea, că ține fórte viu interesul tuturor celor de față, sĕ adresézĕ unul din bărbațiĭ presenți cu întrebarea. »cât făcea un talent sub împĕratul Tiberiu«. Întrebarea acésta pusă la acea ocasiune a deșteptat zimbetul celor de față, carĭ nu puteaŭ înțelege rostul acesteĭ întrebărĭ. Respectivul n'a meritat însĕ să fie luat în rîs, căcĭ întrebarea luĭ a fost efectul reproducerĭ pornite în mod logic, era explicabilă. In primul resbel civil englez Carol I fŭ vêndut de Scoțienĭ pentru 20,000 funțĭ șterlingĭ inimicilor sĕĭ englezĭ. Sub Tiberiu a fost vêndut Is. Christos pentru 30 argințĭ tot inimicilor. Și astfel vedem, că legătura de înrudire între aceste ideĭ a causat aci reproducerea.

dacoromanica.ro

La ideile înrudite provocătóre de reproduceri logice aparţin şi *contrastele* Sĕ scie însĕ, că pentru ca dóŭĕ ideĭ orĭ noţiunĭ să fie în raport de contrast trebue să aibă ceva comun, să fie unele momente similare între ele, — de regulă, să aibă basa comună şi însuşirĭ representative contrare, d. e. bogat-sĕrac, lung-scurt, bun-rĕŭ etc. Ideile de tot diferite, fără nicĭ un raport comun, ideile »disparate,« d e. rotund-roşu, dulce-înalt etc. nu sĕ reproduc unele pe altele. Reproducerea între ideile contraste însĕ sĕ urnesce totdéuna prin notele comune ale acelora şi nu prin cele contraste, cum ni sĕ pare. Asemenea reproducerĭ basate pe contraste sĕ găsesc fórte multe în poesiĭ; ele sunt cualificate a ne legăna plăcut fantasia. Cât de interesantă devine d. e. următórea descriere, în care sĕ vĕdesce legea de reproducere pe motiv de contrast·

»O pĕtrunzĕtóie şóptă umple lunca, sĕ ridică,
»Ascultaţĭ! *Ştejarul mare* grăiesce *cu iarba mică*
»*Vulturul* cu *ciocârlia, sórele* cu *albul nor*
»*Fluturul* cu *planta, rîul* cu limpedele *izvor.*«

(V. Alexandri în poesia sa »Lunca din Mircescĭ«). Tot la Alexandri în »Iarna vine« ni sĕ presentă frumóse esemple de astfel de reproducerĭ.

Sĕ cetim vre-o câteva strofe :

Sbóră pe întunerec umbre 'ngrozitóre,
Când de lupĭ în gónă, stol întins de cióre.
Sbóre!

Eŭ la foc privesc
Şi mĕ 'nveselesc,

Căcĭ din depărtare vĕd sosind în ţară
Pasĕrĭ pribegite, óspeţĭ blânzĭ de vară.

Ninge. Vênt de mórte suflă să atingă
Flacăra vieţiĭ şi din sbor s'o stîngă.
Ningă!

Eŭ vĕd rĕsărind
Eŭ vĕd înflorind

Érba pe câmpie, rosele la sóre
Şi sperarea 'n inimĭ june, simţitóre.

dacoromanica.ro

Jócă hora tristă lupiĭ din rĕstóce
Vulpele codane, urșiĭ cu cojóce.
Jóce!

Eŭ vĕd prin scânteĭ,
Vĕd cu ochiĭ meĭ

Góle salamandre prinse 'n horă vie
Ce la glas de grieri saltă 'n veseliă.

Ideile contimporane cualificate a sĕ rechiema unele pe altele în conscĭință, pot fi de acelea, carĭ s'aŭ dobêndit în acelaș timp, și adecă saŭ: *momentan*, d. e. idea caseĭ părintescĭ și a lucrurilor din curte —, saŭ de acelea, carĭ s'aŭ dobêndit unele după altele, în mod *succesiv*, d. e. impresiile prinse și reținute din un voiagĭŭ

Așa fel am avé 2 legĭ, — la aparință 4 —; drept cause, carĭ presidéză totdéuna la reproducerea ideilor, cea ce a *contimporanităților* (ideile simultane și succesive) determinată de un moment subiectiv adecă de primirea la un timp a ideilor, și cea a *înrudirĭ*, (ideile înrudite și contraste) determinată de un moment obiectiv, adecă de conținutul intern al ideilor. Și amêndoŭĕ aceste legĭ, reproducerea peste tot, sĕ baséză pe asociarea ideilor.

După aceste legĭ psihologice sĕ face reproducerea ideilor, când e lăsată conscĭința să lucreze în mod spontaneu.

Scim însĕ, că în practica vieții intelectuale suntem de multe orĭ necesitați a impedeca reproducerea pusă în curs grație legilor amintite, pentru ca să ne revocăm în conscĭința ideĭ de altă ordine, carĭ nu staŭ în nicĭ un raport cu cele din grupa orĭ din șirul de ideĭ împinse în cursul reproducerĭĭ, să îndrumăm adecă reproducerea în alte direcțiĭ. D. e. la un moment dat în cursul reproducerĭ sĕ află șirul ideilor cu plopiĭ, biserica, ținutul etc. comuneĭ mele natale. Natural ar fi, ca în acésta direcție să sĕ desfășure reproducerea. Dar în momentul de față am altceva de făcut, am să mĕ cuget la altă chestiune. In casul acesta voĭŭ activa voința și cu ajutorul eĭ voĭŭ abate curentul de excitare din acea parte a creerilor, unde sunt ficsate ideile din șirul sus amintit, și-l voĭŭ conduce în altă parte, acolo, unde sĕ află ideile, ce voiesc ca să mi-sĕ reproducă, cu alte cuvinte, voĭŭ întuneca cu ajutorul voinței ideile puse în cursul reproducerĭĭ efective și voĭŭ aduce în stare de reproducere alte șiruri de ideĭ.

dacoromanica.ro

Ce e reproducerea ideilor?
Căror legĭ urmézĕ reproducerea ideilor?
Prin ce exemple sĕ póte invedera legile reproducerĭ?
Reproducerea ideilor înrudite și contimporane cum urmézĕ?
Sĕ póte totdéuna observa ușor și esplica causa reproducerĭ șirurilor de ideĭ? Ce e reproducerea după contrast? In poesie sĕ observă legile de reproducere după contrast?

§ 15. Asociația de ideĭ.

Lumea ideilor nóstre ni sĕ presintă în o legătură strînsă. Astfel numaĭ ni sĕ și póte forma mintalitatea și astfel numaĭ ne putem servi de ideile nóstre pentru tot felul de casurĭ de trebuință. Unitatea lumiĭ ideilor reșidă tocmaĭ în legătură dintre diferitele ideĭ și șirurĭ de ideĭ. De câte orĭ ne îmbogățim mintea cu ideĭ nóŭĕ, sĕ face, ca acestea să sĕ lege de altele vechĭ. In felul acesta lumea nóstră psichică sĕ póte privi de un organism psichic țĕsut din nenumĕrate ideĭ și șirurĭ de ideĭ, carĭ tóte staŭ în o legătură unele cu altele. Intelectul nostru e o înlănțuire de ideĭ; fie-care idee nu e o stare psihică isolată, ci o stare psihică, al căruĭ început zace în sfêrșitul alteia, éră sfêrșitul eĭ formézĕ începutul alteia. Ce ar fi de mintea nóstră, dacă materialul nostru psichic ar fi un agregat de tot atâtea ideĭ isolate?

Faptul, că ideile sunt în adevĕr legate unele de altele, ni-l dovedesce destul de evident modul cum sĕ reproduc ideile. Venind d. e. idea *a*, la ocasiune, la claritatea consciinței, inmediat după ea trebue să vină și o altă idee, *b*, apoĭ *c*, etc. Ce este causa acestuĭ fenomen psichic, că adecă idea *a* reproduce idea *b*, acésta pe *c*, etc.? Nu póte fi alta, decât, că între idea *a*, *b*, *c*, etc. există o legătură, formată saŭ de când acelea îșĭ luară ființa lor, saŭ de pe când maĭ reveniseră vre-odată împreună în consciință. Și legătura formată odată între ideĭ sĕ susține și după-ce ele aŭ trecut din claritatea consciinței, și aŭ ajuns a fi pentru un timp óre-care *întunecate*, *latente*.

Incopciarea între diferitele ideĭ sĕ numesce: *asociare* și starea ideilor asociate: *asociație de ideĭ*.

Am vĕdut, că numaĭ fiind asociate sunt în stare a sĕ reproduce ideile și — că sĕ reproduc după cum sĕ asociaseră. Am maĭ vĕdut,

dacoromanica.ro

că la actul reproducerei presidéză anumite legi. In urmare acelaș adevĕr trebue să 'l presupunem și cu privire la asociarea de idei. Și acésta urméză a sĕ efectua în cadrul unor anumite legi

Ideile noŭĕ adecă nu sĕ légă de orĭ ce alte idei, ce sĕ află în intelectul nostru, ci îșĭ caută între cele vechĭ anumite, spre a sĕ asocia cu ele 1) Sĕ asociază acelea idei, carĭ sĕ câștigă orĭ sĕ reproduc în conștiință, saŭ de-odată, saŭ în o succesiune apropiată, și dĕcă altcum nu sĕ găsesc în vre-un raport unele cu altele în privința conținutuluĭ lor; și apoĭ 2) Sĕ maĭ asociază acele idei, care sĕ înrudesc, după înțeles, unele cu altele D. e. am făcut o escursiune în o pădure. Aci am întâlnit o altă societate de escursioniștĭ, cu carĭ făcênd cunoscință mĭ-am petrecut. Ce s'a întêmplat? Am avut ocasiune să primesc maĭ multe feliurĭ de impresiĭ; am cunoscut persónele A, B, C, D, E; am observat șirul întêmplărilor, ce s'aŭ succedat în timpul, cât mĭ-am petrecut; am vĕdut locul conveniriĭ, cu tot ce era pe acolo etc. Impresiile dela tóte acestea nu staŭ nicĭ într'un raport de înrudire. De ideificat s'aŭ ideificat, unele momentan, altele succesiv. Aceste idei formându-mi-sĕ cam în acelașĭ timp, sĕ légă și asociază tóte unele cu altele. In urmare, când sĕ întêmplă să-mĭ maĭ vină în minte, maĭ târdiŭ, imaginea vre-uneĭ persóne dintre cele întâlnite la acea ocasiune, inmediat mi sĕ vor reproduce și imaginele celorlalte persóne, și mi sĕ vor maĭ reproduce și ideile despre întêmplările de atuncĭ și despre locul, timpul, etc. prin ceea ce sĕ invederéză legătura dintre tóte acele idei din capul meŭ. Tot astfel sĕ asociază ideile, când învĕțăm ceva de-arost, fără înțeles, când memorisăm date, nume, formule, etc.

Un alt esemplu: Mĕ aflu la o lecție de Geografie. Până în momentul începeriĭ prelegeriĭ, mintea mĭ-a fost preocupată de alte idei. Acestea însĕ sĕ vor depărta din clarităteа conștiinței și în locul lor vor reveni idei despre Geografie. Acum tóte ideile, ce voĭŭ primi în urma ascultăriĭ prelegerei, sĕ vor încopcia de ideile *înrudite*, ce le voĭŭ avea asupra studiuluĭ geografieĭ. Sĕ înțelege asociația în casul acesta sĕ face între *ideile înrudite* în privința conținutuluĭ lor.

Asociația din casul prim făcută pe basa succesiuniĭ în acelașĭ timp al ideilor s'a îndeplinit pe motivul, că ideile sĕ repetaseră de maĭ multe orĭ în aceiașĭ ordine. Acésta este: *Asociația produsă în urma exercițiuluĭ asociativ*, **asociația mechanică.** Asociația a dóŭa *îndeplinită pe basa raportuluĭ intern dintre idei*, *sĕ*

dacoromanica.ro

numesce. asociație făcută pe temeiul înrudirii dintre ideĭ: ***asociația logică.***

De câte orĭ dobêndim ideĭ nóŭĕ, singuratice, orĭ șirurĭ de ideĭ, și de câte orĭ ne revin în minte ideĭ vechĭ, totdéuna sĕ stabilesc și asociațiĭ noŭĕ. Câte odată sĕ fac asociațiĭ logice, altă dată mechanice, și fórte adeseorĭ sĕ stabilesc deodată și asociațiĭ mechanice și și logice, între ideile noŭĕ și cele vechĭ. D. e. vĕd în o grădină publică, unde m'am dus să vĕd plante, în o baltă întocmită anume, o flóre necunoscută. Nu o pot determina. Mi sĕ vor învoca în minte florile ce sémĕnă acesteia. Mi sĕ spune de un profesor numele florii, că e »rosă de mare.« Acum idea acésta sĕ va asocia cu tóte ideile .florilor asĕmănate, ce mi-sĕ reproduseră în momentul acela în conscĭință: *asociația logică.* Dar pe lângă acésta idea de rosă de mare sĕ va maĭ fi legat și cu alte ideĭ neasĕmănate, d e. de ideile florilor, nufer și stinjenel, fiindcă la o parte, lângă tufa de rosă de mare, eraŭ nesce tufe de nufer și de stinjenel; sĕ va maĭ fi legat și de ideă profesorul, care îmĭ dase esplicațiĭ, de cea a bălții, de a grădiniĭ publice ș. a., în genere de a tuturor acelor ideĭ, carĭ în timpul acela aŭ fost în claritatea conscĭinței.

Așa fel sĕ stabilesc asociațiĭ diferite între tóte ideile nóstre.

Asociația cea maĭ de valóre este cea făcută pe basa înrudirii interne a ideilor. În acéstă asociație residă puterea gândiriĭ logice a omuluĭ, fiindcă ea este, care face cu putință reproducerea liberă a ideilor nóstre, potrivit cerințelor de lucrărĭ psichice superióre, de înghebare a actelor gândiriĭ maĭ înalte, precum și ale fantasieĭ. *Asociația* cealaltă, *făcuta pe basa exercițiului asociativ,* nu are mare valóre pentru cultura logică a minții Dar, adevĕrat, nu e de desconsiderat nicĭ acésta, căcĭ cultura nóstră formală, precum și trebuințele vieții psichice practice cer, ca sĕ scim și în modul acesta multe lucrurĭ; d. e. terminiĭ, numeriĭ, datele, ș. a., carĭ nu ar puté fi încopciate de spirit, pe basa înrudiriĭ interne. Afară de acésta, formarea de ideĭ compuse, când sĕ înșiruesc în o totalitate maĭ multe feluri de ideĭ elementare, carĭ n'aŭ nimic comun orĭ înrudit, tocmaĭ pe asociația mechanică sĕ basézĕ.

Cu cât îșĭ póte omul forma, pe basa instrucțieĭ sale, maĭ bogate asociațiĭ, și multilaterale și puternice, și încât sĕ póte asociațiĭ logice, cu atât maĭ mare și maĭ solid edificiu cultural i sĕ zidesce. Cultura și puterea minții omenescĭ staŭ deci în raport cu cuantul și calitatea asociațiilor de ideĭ, de carĭ sĕ dispune. Calitatea asociațiilor depinde

dacoromanica.ro

dela felul, cum s'aŭ însușit ideile, subînțelésă și capacitatea înăscută. De aceea metódele, după carĭ sĕ împărtășesc cunoscințele, sciințele, aŭ o fórte mare importanță.

Aŭ ómenĭ însĕ și aptitudinĭ speciale, grație cărora unĭĭ pot asocia maĭ bine în mod logic, așa numitele capete gânditóre, capetele filosofice, ér' alțiĭ asociază maĭ ușor în mod mechanic, fără a maĭ băga sémă așa de mult la conținutul intern al ideilor. La aceștia asociațiile logice sunt maĭ lacs ținute, maĭ superficial făcute; — acésta caracteriséză pe așa numitele capete ficsătóre. Cești din urmă dovedesc d. e. o specială facultate în a învĕța limbĭ. La învĕțarea limbiĭ de fapt sĕ recere maĭ mult să sĕ fixeze cu mintea, decât să sĕ judece saŭ să sĕ filosofeze, adecă să sĕ facă maĭ mult asociațiĭ mechanice.

Sĕ presentă ideile ca legate unele de altele? Rostesce-sĕ legătura între ideĭ și în reproducerea lor? După ce principiu sĕ légă ideile între sine? In cadrul căror legĭ sĕ făptuesce asociația ideilor? Care asociație are maĭ mare valóre pentru desvoltarea vieții intelectuale? Cea făcută după *înrudire* logică, orĭ după *deprindere* mechanică? Pot toți ómenĭ ajunge a asocia la fel, cum vreaŭ?

§ 16. Apercepția ideilor.

Sĕ scie, că Romanii cu ocasiunea ocupăriĭ Siracuseĭ, vechia capitală a Sicilieĭ, aŭ comis devastărĭ cumplite și măceluri îngrozitóre. Furia foculuĭ mistuia casele, iară furia barbarieĭ omenescĭ mistuia viéța cetățenilor aceluĭ oraș. Pe atuncĭ, în o casă, în mijlocul orașuluĭ, sta marele învĕțat *Archimede*, singur în o odaie, bătându-și capul cu resolvarea uneĭ probleme geometrice, cu ochiĭ pironiți pe nesce figurĭ. Acesta cum era cu ochiĭ împlântați în figurile de geometrie de pe masă și cugetarea întrégă concentrată la acea problemă, nu băgá de sémă nicĭ vuetul Romanilor, carĭ alergaŭ prin cetate, nicĭ cuprinderea Siracuseĭ — ne spune *Plutarchos*, în *Marcellus*. Și când un soldat roman întrase la Archimede, să-'l omóre, acesta în preocuparea sa nu găsesce alte cuvinte decât »Noli tangere circulos meos«.

Cum de n'a putut Archimede audi sgomotul acela? — Răspunsul e simplu: Era atât de concentrat și aprofundat cu mintea asupra problemeĭ sale, încât în timpul acela urechia și ochiul sĕŭ nu maĭ furnisaŭ spiritului impresiĭ noŭĕ din lumea externă. Sigur, am trecut și noĭ prin momente, că preocupațĭ de ceva și adâncițĭ cu cugetul

dacoromanica.ro

în vre-o problemă n'am audit, n'am vĕdut, n'am simțit, ce s'a petrecut împrejurul nostru, s'aŭ chiar în fața nóstră, ce însĕ în altfel de împrejurărĭ ar fi fost de audit, vĕdut și simțit. De câte orĭ d. e. nu ni sĕ întêmplă, că n'audim tictacul orologiuluĭ din odaia, unde stăm, deși sunt destul de intensive impresiile, ce sĕ trimit spre urechia nóstră, orĭ-că n'audim, ce sĕ vorbesce în o societate, unde altcum, trupesce, suntem de față.

Ce avem să deducem din acestea? Că pentru luarea la cunoscință — ideificarea — a unor impresiĭ externe, ce sĕ îmbie simțurilor nóstre, nu sĕ recere numaĭ, ca acelea să aibă intensitatea de un grad anumit, ci, pe lângă acésta, să sĕ maĭ adaugă și *o lucrare internă anume a spiritului.*

Chestiunea acésta să o deslușim acum E ușor de deslușit. Să ne dăm sémă de ceea ce sĕ întêmplă în spiritul nostru, când e în acțiune: 1) pentru de a recunósce ceva de atare, orĭ 2) pentru de a câștiga o idee noŭă, orĭ 3) pentru de a înțelege ceva.

Ad. 1) Tictacul orologiuluĭ din odaie îl audim numaĭ în casul, décă spiritul e liber de altă ocupație și în mĕsură a-șĭ reproduce idea corĕspundĕtóre, cu care apoĭ sĕ și *contopesc* séŭ: sĕ *asimilézĕ* sensațiile, equivalentele psichice ale impresiilor noŭĕ, ceea ce după înțelesul de tóte dilele, sĕ dice: sĕ iaŭ la cunoscință orĭ sĕ recunosc de atarĭ lucrurile, ce iadiaserĕ impresiile. Dacă spiritului, ocupat în altă direcție, nu-ĭ va sta în putință a-șĭ face datorința acésta, în asemenea cas impresiile, cu tótă intensitatea lor, vor fi silite a trece pe lângă pórta sufletuluĭ, fără a fi băgate în sémă de acesta.

Ad. 2) Imĭ primblu privirea peste un strat cu florĭ, din o grădină. Sunt acĭ rose, garófe și alte florĭ cunoscute și în mijloc, acățat și legat de un par, e un fel de tufiș de o flóre necunoscută. Ce sĕ produce în sufletul meŭ și ce lucrărĭ sĕ îndeplinesc în clipele, când intuez flóre de flóre din stratul dinaintea mea? Până când ochiĭ 'mĭ staŭ ațintițĭ spre florile cele cunoscute, mi sĕ vor reproduce simplu ideile lor și sĕ vor îndeplini contopirile orĭ asimilațiile recerute, pe basa cărora voĭŭ recunósce de atarĭ individiĭ aceia de florĭ, de aci. Intre florĭ însĕ este și o rosă de colóre galbină, ca de care nu maĭ vĕdusem până acum. In casul acesta nu mi sĕ va îndeplini simplu actul asimilațieĭ, căcĭ în ideile mele vechĭ despre rose nu sĕ află și nota coloriĭ galbine. Până acuma cunoscuĭ numaĭ rose de diferite nuanțe de roșu și rose albe. Acum îmĭ voĭŭ maĭ întregi idea de rosă, — sciu, că sunt și rose galbine, — îmĭ amplific idea, noțiunea de

dacoromanica.ro

rosă —: *actul complicaţieĭ.* În urmă însĕ mi sĕ opresc ochiĭ asupra florĭ din mijlocul stratuluĭ, asupra celeĭ necunoscute. Sĕ vor porni reproduceri de ideĭ de florĭ asĕmănătóre. Şi fiindcă flórea acésta este din grupa florilor acăţătóre, mi sĕ vor reînoi acum în conscinţă ideile florilor cunoscute ca aparţinênd acesteĭ grupe. Sĕ înţelege, sensaţiile florii de faţă nu vor trece în fiinţa nicĭ a uneĭ ideĭ din cele reproduse. *Din sensaţiile, respective din ideile elementare ale acesteĭ florĭ, sĕ va sentetisa o idee nouă, compusă din însuşirile observate:* acăţătóre, cu 4, 5 orĭ 6 petale — de colóre lila, catifelate, libere şi deschise de tot —, fără caliciu, cu pistil în cutare formă, fără miros, etc. Şi fiindcă nicĭ o idee nouă nu póte fi reţinută în intelect, isolată, idea de flórea sus amintită sĕ va asocia totdeodată de alte ideĭ. De carĭ ideĭ? De acelea, carĭ aŭ fost în clipa acésta readuse în claritatea conscciinţeĭ şi anume de ideile de florile asĕmănate, înainte de tóte, — în vêrtutea legiĭ de asociare, după înrudire —, apoĭ de ideile celelalte reproduse cu acéstă ocasiune: de ale florilor, de carĭ era înpânzat tot stratul, de idea formeĭ stratuluĭ, de a grădiniĭ, proprietaruluĭ, loculuĭ etc., — în vêrtutea legiĭ contimporanităţiĭ; şi după ce îmĭ spune grădinarul, că flórea aceea sĕ chiamă »*Clematis*«, voiŭ asocia şi numele eĭ. Astfel voiŭ fi dobêndit o idee nouă pe séma intelectuluĭ meŭ.

Ad 3. Tot cam aşa sĕ va întêmpla şi când e să cuprind un şir de ideĭ, să înţeleg o chestiune nouă. Mi sĕ esplică bună-óră fenomenul fulgeruluĭ, pe bază scienţifică. Ca să înţeleg legile aceluĭ fenomen, va trebui să mi sĕ reproducă în cap multe alte ideĭ similare şi înrudite, ideĭ despre electricitate, despre norĭ etc., pentru ca să pot înţelege esplicaţia scienţifică a fulgeruluĭ. Dacă acele ideĭ pregătitóre nu vor fi reproductibile, din causa preocupaţieĭ spirituluĭ în altă direcţie, séŭ dacă asemenea ideĭ lipsesc din intelect, ideile comunicate acum nu vor puté fi primite, chestiunea scienţifică a fulgeruluĭ nu va puté fi înţelésă, cu tótă esplicaţia făcută într'un mod cât de bun şi ţinută cu voce cât de puternică.

Evident, că nu e destul, ca să fie numaĭ vre-un simţ atacat de vre-o impresie externă de intensitatea fisică recerută, pentru ca să sĕ pótă face din aceea o stare psichică. idee. Cu intensitatea sa recerută impresia póte excita aparatul sensorial, excitaţia póte fi condusă chiar până la centrul de instanţa primă, la centrul sensorial psichic, unde sĕ ia puţină cunoscinţă de ea, într'un mod nehotărît, vag, sĕ face *percepţia*, dar maĭ departe, *în emisfere, la locul, unde nasc şi sĕ asociază unele de altele ideile,* nu póte fi condusă, dacă

dacoromanica.ro

aci are deja rênd o altă lucrare psichică, de altă natură, care nu se lasă a fi conturbată, — de cumva impresiile nouĕ nu sunt chiar din sémă afară puternice, ca să între cu de-a sila în emisfere, provocând aci reproducerea ideilor necesare și și încopcierea cea nouă. — Așadară pentru asimilarea, producerea și înțelegerea ideilor nouĕ se recere totdeauna și o lucrare internă spirituală, prin care se reproduc în spirit ideĭ asĕmănate orĭ înrudite și cu aceste ideĭ se asimiléză, se complică orĭ se asociază cele nouĕ. — Putem dice decĭ, că la producerea ideilor sensuale nouĕ conlucră: *a)* impresiile externe, menite a se transforma în o idee nouă, *idea de aperceput* și totdeodată *b)* și reproducerea unor ideĭ vechĭ, ideĭ asĕmănate orĭ înrudite celeĭ nouĕ, *ideile aperceptive,* de carĭ se légă idea nouă. Fără acest proces combinat, *procesul aperceptiv,* nu se póte ideifica nicĭ o impresiă externă, nu se póte produce nicĭ o idee nouă în lumea ideilor unuĭ om. Operația însașĭ, prin care se înfiéză séŭ se amplifică ideĭ nouĕ și se înțeleg chestiunĭ nouĕ, séŭ maĭ corect dis, prin care *se asociază* sensațiile impresiilor nouĕ cu elementele psichice ale conscĭinței, se numesce: *apercepție.*

Apercepția este ceea ce se dice în limbagiul de tóte dilele — dobêndirea ideilor, orĭ când e vorba de un șir de ideĭ, la chestiunĭ, ceeace se dice: înțelegerea ideilor nouĕ. Și acéstă operație psichică, în esență, nu e altceva, decât asociarea ideilor nouĕ cu cele vechĭ *).

Fără îndeplinirea procesuluĭ aperceptiv nu se pot dobêndi ideĭ și nu se pot înțelege chestiunĭ, s'a dis. Dar nicĭ apercepția nu se póte îndeplini fără ideĭ aperceptive; acestea fiind elementele asociative, de carĭ ideile nouĕ trebuesc a se îmbăera în intelect spre a devenĭ apoĭ și ele înseșĭ luate în minte, ca părțĭ constitutive ale spirituluĭ. Când ne vorbesce cineva în o limbă streină, pe care nu o vorbim, prindem cu urechile impresiile sunetelor, le conducem până la creerĭ, unde se prefac în sensațiĭ și póte chiar și în un fel de representațiĭ, dar fiindcă n'aŭ deșteptat totdeodată și ideĭ simuitóre, de carĭ să se asocieze, ideĭ nouĕ nu ni se înfiéză prin acésta în suflet și nicĭ nu înțelegem nimic. Aci s'a îndeplinit numaĭ *percepția,* nu însă și *apercepția.* Tot așa s'ar întêmpla, décă unuĭ copil i-s'ar da să intueze un obiect cu totuluĭ tot strein de cercul cunoscințelor luĭ, d. e. o mașină electrică. Copilul își va câștiga până și o representație óre-care despre acest obiect, vede adecă că e

*) Dr. Ziehen reduce, cu drept cuvênt, tótă apercepția numaĭ la actul asociărĭ ideilor.

dacoromanica.ro

ceva aci, dar idee, pe care să o încopcieze de conținutul conștiinței logice, nu-și va puté forma Representația aceea îi va și rămânea isolată în conștiință, ca o stare psichică fără nici o valóre. Altcum va sta înaintea mașinei aceleia un individ priceput în materíe. Peste tot numai tot făcênd apercepții corecte, sistematice, îi e dat omului a-și desvolta mintea logică și scientifică — adevărata cultură, care ea dela sine își tot înviosézá necontenit interesul. De aceea prescrie pedagogia, ca în învățământ să se procédă tot dela cunoscut și dela ușor la mai necunoscut și la mai greu, pentru ca să se învețe adecă tot la lumina ideilor aperceptive lucrurile nouĕ, pentru ca ideile nouĕ să se încopcieze de multe alte vechi, după legile asociației logice. În modul acesta ideile nu numai că devin mai trainice, dar fiind asociate de șiruri de idei, pentru cari s'a purtat interes, se fac și mai vii, căci vrăjia interesului se estinde și asupra lor. De aceea se face mare lucru în acele școli din Germania, în cari se cercetéză mai întâiu avutul intelectual al copiilor începetori de școlă, spre a se completa cunoscințele și numai după aceea se urméză cu materia de învățământ — Tot pe acest cuvênt, când se explică ceva de natura mai abstractă, nu e bine să se încépă cu definiții, pentru cari mai greu se găsesc și se sugeréză ideile aperceptive necesare, ci să se lumineze chestia cu casuri concrete cunoscute, luate din viață, altcum se pot învěța, ce e drept, vorbe, dar nu idei. — De aceea totdéuna pe tĕrêmul, în care avem mai multe idei aperceptive, putem înțelege mai bine și mai ușor. — In urmare numai acela, care și-a dobêndit idei aperceptive, de pe tóte terenele sciinței, se póte ocupa cu succes în tóte direcțiile aceleia. — Tot din condițiile apercepției mânecând trebue să recunóscem, că mult adevĕr e în dicĕtórea poporală: »Omul învĕțat vede cu patru ochi, cel neînvĕțat nici cu ceĭ doi, care îi are« — Sigur — Cu mult mai mult vede d. e. învĕțatul, la o flóre, decât póte vedé unul incult; altcum vede cel învĕțat natura, lumea întrégă, și de tot altcum cel necult, deși, »unuia și altuia tot doi ochi i-a dat buna natură«, căci un fel de basă pentru procesul aperceptiv se află în mintea celor inculți și altfel în a celor învĕțați. —

Și fiindcă ideile aperceptive jócă mare rol în procesul aperceptiv, ele-și determină fórte mult produsul acestuia În urmare felul ideilor dobêndite și felul înțelegerii chestiunilor, în deosebi ale celor abstracte, și depind în mare măsură tocmai dela felul și mulțimea ideilor aperceptive. — Cu cât mai multe și corecte idei aperceptive posede cineva despre ceva, cu atât ideia séu chestiunea va fi și

dacoromanica.ro

ușor și exact și mai cu interes apercepută. — Într'un fel înțelege d. e. fenomenul arătării unuĭ comet pe cer, un om cu cultură astronomică și în altfel un țĕran; primul, cu ideile aperceptive basate în sciință, va vedè un anumit fenomen al naturei, cel din urmă, cu ideile aperceptive servite de credința poporuluĭ, o simplă stea cu códă, un semn de rĕsboĭŭ. — Într'un fel apreciază o flóre spițerul, în altul botanicul, în altfel poetul și éră în altfel omul incult, fiecare după ideile aperceptive, ce i sĕ reproduc la vederea aceleĭ florĭ. — Apoĭ la chestiunile abstracte?!

E natural, că nu toțĭ ómeniĭ să aibă aceleași ideĭ aperceptive despre diferitele lucrurĭ și chestiunĭ. — Depinde dela felul culturiĭ, dela firea și temperamentul fiecăruia. De aceea e natural, că nu toțĭ ómeniĭ să înțelégă la fel aceeașĭ chestiune. Câtă deosebire în privința acésta?! În deosebĭ, când e vorba de chestiunĭ abstracte. Capacitările, ce sĕ încércă între ómeniĭ, carĭ nu sĕ pot înțelege asupra uneĭ chestiunĭ, nu aŭ alt rost, decât să pregătéscă și să scormonéscă ideĭ aperceptive, spre înțelegerea chestiuneĭ dorite.

Luăm noĭ totdéuna act de impresiile radiate asupra nóstră de lumea reală? Sĕ pot identifica impresiile externe numaĭ având intensitatea recerută, fără conlucrarea sufletuluĭ? Ce lucrare internă sufletéscă trebue a sĕ îndeplini, când e să recunóscem ceva, să dobêndim vre-o idee nouă, orĭ când avem să înțelegem, ce ni sĕ spune? Prin ce exemple sĕ póte învedera felul cum sĕ reproduc ideĭ vechĭ, când e vorba să sĕ identifice impresiĭ nouĕ? Ce e apercepția? Pe ce sĕ basédză procesul aperceptiv? Ce valóre aŭ ideile aperceptive pentru starea și valórea ideilor de aperceput? Ce valóre și aplicație are apercepția în învĕțământ? Dela modul cum sĕ apercepe depinde starea inteligenției și a mintalității? Da modul de apreciare a lucrurilor?

§ 17. Anumite momente în procesul aperceptiv.

1) Interesul intelectual.

Să ne închipuim pe maĭ mulțĭ școlarĭ, din maĭ multe clase, la primblare, mergênd pe o cale de pe câmp, liniștiți, fără a vorbi unii cu alții, lăsați numaĭ așa, de dragul lor și la influințarea lumiĭ externe. De bună sémă, că fiecare își va purta tot în altă direcție atențiunea și în urmare gândirea fiecăruia sĕ va ocupa tot de alt și de alt obiect. Unul, póte, va căuta anumite plante, altul florĭ, al 3-lea sĕ va interesa de minerale, al 4-lea va colinda cu nourii, al 5-lea nú sĕ va concentra spre obiecte intuitibile, ci sĕ va lăsa în

dacoromanica.ro

voia fantasieĭ ș. a. Saŭ să ne închipuim mergênd împreună, pe un câmp, pe un botanic, farmacist, econom, preot și pe un forestier. Sigur, că fiecare din aceștia va fi îndrumat cu interesul sĕŭ tot în altă și altă parte, tot spre alte părțĭ ale naturiĭ.

La fiecare dintre ceĭ amintițĭ maĭ sus s'aŭ reprodus în conștiință tot alt și alt soĭŭ de ideĭ aperceptive, carĭ le-aŭ determinat și îndrumat gândirea.

Vrênd să căutăm după mobilul, care face pe aceĭ ómenĭ a fi activĭ cu sufletul în diferite direcțiĭ determinând pe fiecare să arăte preferință pentru cutare séŭ cutare direcție, va trebui să admitem, că înainte de tóte aci o *plăcere* anumită, de care s'aŭ simțit pătrunse persónele sus amintite, le-a îmboldit gândirea și le-a îndrumat-o la fiecare în altă direcție.

E întrebarea: pe ce sĕ basézĕ plăcerea, ce însoțesce actul aperceptiv? Prin îndeplinirea apercepției sĕ încopcie, sĕ adaog, sĕ agonisesc noŭĕ părțĭ constituante intelectuale, ce sporesce puterea intelectualității nóstre. Și când e vorba, peste tot, de agonisire, de sporire, și pe terenul intelectual ca și pe cel material, omul, care scie aprecia crescerea importanțiĭ sale, în urma uneĭ îmboldirĭ instinctive, sĕ bucură, simte, ca și când un curent învietor îĭ prefiréză ființa. In urma acesteĭ stărĭ e lucru firesc, să sĕ instigeze apoĭ o încordare îndemnătóre de a maĭ tot apercipia, de a maĭ primi adăogărĭ menite a'ĭ mări valórea. Acéstă plăcere și încordare, de natură psichică, sĕ numesce ***interes***, *interes intelectual*, spre deosebire de interesul material urzit totdéuna în vederea câștiguluĭ material.

Interesul intelectual devine pentru om o trebuință internă, ce sĕ resimte în o continuă stimulare, spre un scop curat intelectual, spre sporirea vieții intelectuale.

Fiind interesul intelectual un efect al procesuluĭ aperceptiv, e firesc lucru, că felul și intensitatea interesuluĭ să stea în raport cu condițiile apercepției, să fie decĭ maĭ mare la acel spirit, care dispune de maĭ multe, maĭ speciale, maĭ puternice și maĭ viĭ ideĭ, și în acel cas, când i-sĕ oferă mințiĭ de aperceput ideĭ maĭ deosebite și noŭĕ. De aceea nu orĭ-ce cap, nu în orĭ-ce direcție și nu orĭ când, ni sĕ dă să găsim vlastărind interesul intelectual la gradul de admirat, maĭ înalt.

Dicala, că: »de unde nu-ĭ, nicĭ nu poțĭ da«, o putem aplica și aicĭ. Cum să 'și manifesteze un om interesul cătră o chestiune, dacă nu are prinderea recerută pentru ea. — »Ignoti nulla cupido«

dacoromanica.ro

să dice în un proverb latin. — Dacă cineva nu şi-a agonisit pe un teren cunoscinţe clare şi solide, chemate a-i crea forţa psichică şi logică, intelectul aceluia nu va manifesta nici un interes în acea direcţie. Să scie, că şcolarul, care n'a învăţat bine, cu pricepere deplină, un studiu, în decursul instrucţiei, nu póte manifesta nici interes către acela. Insă dacă în urmă să pune cu o stăruinţă mare să studieze, póte ajunge să-şi simtă desvoltat şi interesul. Avem interes către ómenii cunoscuţi şi către cei înrudiţi cu noi, dar nu şi către cei necunoscuţi, ori depărtaţi de noi.

Pe basa celor spuse aici e uşor de înţeles, că gradul adevăratei valori psichice a unui om stă în raport direct cu gradul de interes intelectual, ce acela scie manifesta în faţa problemelor scientifice, culturale şi morale. Tot firesc este, că şcólele medii menite a prepara tinerii pentru sciinţele mai înalte, ce să dau la universitate, să urmărésca drept scop, în privinţa problemei instructive, desvoltarea interesului intelectual multilateral, către tóte sciinţele, ce au format obiectul instrucţii şcolare şi ce constituesc basa pentru domeniul superior al sciinţelor. E şi o pretensiune destul de mare ce să impune prin acésta, căci ca să manifesteze spiritul cuiva interes, să presupune, să fi fost înzestrat cu multe idei şi aceştia să se fi asociat logice.

Din interesul, ce nutrim diferitelor obiecte ale sciinţei, nasce în sufletul nostru *dragostea şi atragerea* către acele sciinţe, éră din interesul, ce nutrim ómenilor, nasce în inima nóstră *simpatia* către aceĭ ómeni. Interesul acesta ne insuflă la casuri trebuitóre puterea vrăjéscă menită a ne ţiné dispuşi şi destoinici întru realisarea celor mai mari, mai anevoióse şi mai înalte scopuri, ce urmărim în viéţă.

Ce póte fi causa, că ómenii sunt îndrumaţi a se ocupa în diferite direcţiuni? Care e obârşia plăcerii ce să simte, când să fac apercepţii nóue? Ce este interesul intelectual? Dela ce depinde interesul intelectual? E natural, ca instrucţia şcólei secundare să urmărésca desvoltarea interesului intelectual?

2. *Atenţiunea.*

Cine n'ar sci, ce însemnéză a fi cu atenţiune?! Cât de des să practică dór, şi cât de mult să cere, să să îndeplinésca. Fără atenţiune nimic nu să póte învăţa şi nu să póte înţelege; ceea ce însemnéză, că fără atenţiune nu să póte îndeplini procesul apercepţiei.

dacoromanica.ro

Atenţiunea adecă face preparativele psichice şi fisiologice necesare desfăşurării procesului aperceptiv, ţinênd în trezie factorii chemaţi a fi activi la realisarea aceluia, ca să se reproducă ideile aperceptive şi să se acomodeze simţurile spre primirea impresiilor externe

Scim, că procesul aperceptiv se îndeplinesce, décă ajung exitării psichice până la centrele superióre, unde se descarcă. In urma acestei descărcări o parte a energiei nervóse reagéză, tot ca excitare, înderépt şi spre nervii sensitivi, cătră aparatul sensorial respectiv Prin acésta curentul de energie pusă în stare de excitare, ce altcum continuu circulă dela aparatele sensoriale până la centrele psichice şi de aici érăşi înderépt, se face mai ager, mai puternic, prin ceea ce acel aparat devine şi mai sensibil, decât este în alte împrejurări şi tot deodată şi mai bine adaptat pentru primirea impresiilor externe*). In urma acestei lucrări psichice şi fisiologice aparatul sensorial şi spiritul vibréză cu o putere mai mare, ba se póte ajunge ca sub acest raport să se producă sensaţii psichice şi în lipsa de impresii reale externe. Curentul de excitare din nervii sensitivi şi motori îl şi simţim în casul de atenţiune ca un fel de încordare, ce, dăinuind mai mult, devine chiar obositóre. Peste tot atenţiunea încordată obosesce fórte mult creerii şi nervii

Atenţiunea e deci resultatul unei acţiuni de natură fisiologică şi psichică. Numai acţiunea desfăşurată în amêndoue aceste direcţii, aşa cum s'a spus, stêrnesce atenţiunea. Incordarea numai în privinţa fisiologică nu póte fi considerată de atenţiune. Ba se póte dice, că momentul de căpetenie residă tocmai în încordarea psichică, în acţiunea de a ţiné adecă în trezie ideile aperceptive, necesare actelor de apercepţie.

Pe basa acestor considerante se şi póte dice, că cu cât omul e mai cult şi mai inteligent, cu atât e mai capabil de atenţiune încordată şi constantă. Dela un copil, pe primele trepte ale desvoltării puterii intelectuale, nu se póte aştepta o sforţare şi dăinuire în a fi atent.

E cert, că deodată nu se pot trimite mai multe curente de excitaţie, în diferite părţi ale creerului. De aceea apoi nici activi-

*) Pe basa acésta profesorul de universitate din Viena, d. Dr. Urbantschek susţine părerea, în o broşură a sa, că omul, care aude greu, se póte vindeca, dacă e în continuu atent la ceea ce se întêmplă şi la ce se vorbesce în apropierea sa. Prin acésta se contribue, ca curentul de excitaţie, ce comunică prin nervii acustici, dela aparatul sensorial la centrele psichice, să fie tot viu, prin ceea ce însé nervii şi organele câştigă în sensibilitate

dacoromanica.ro

tatea intelectuală nu sĕ póte făptui deodată, momentan, în maĭ multe direcțiĭ, nu putem adecă cugeta deodată asupra maĭ multor feluĭ de obiecte. In urmare nicĭ atențiune nu putem avé deodată în maĭ multe direcțiĭ. Sĕ dice, adevĕrat, despre Iuliu Caesar, că dicta scrisoiĭ deodată la 20 inși. Acésta însĕ nu denotă, că sĕ cugeta deodată în 20 direcțiĭ, ci numaĭ, că avea o minte și fórte ageră și abilă, care ĭ îngăduia, să facă repedĭ schimbărĭ cu intelectualitatea sa, fără a sĕ rupe firul singuraticelor șiruri de ideĭ, de chestiunĭ și decĭ să-și întórcă și atențiunea repede cătră obiectele gândirii.

Direcția, în care devine atențiunea îndrumată, când sunt date maĭ multe feluri de impresiĭ, carĭ tóte concuréză de a fi primite în sufletul nostru, depinde dela maĭ multe momente și anume:

1) Dacă impresiile externe aŭ o tărie maĭ deosebită putênd produce în vêrtutea acésta excitațiĭ atât de intensive în organele nóstre psichice, încât sĕ suscită inmediat aci energia psichică necesară atențiunii. La sensul vederii aŭ mare șansă de rĕușit impresiile, carĭ cad pe macula lutea a ochiuluĭ, acestea fiind în stare a excita maĭ tare aparatul optic, decât altele, ce cad pe părțĭ maĭ laterale ale ochiuluĭ. Apoĭ o șansă sigură aŭ impresiile cele noŭĕ și originale, din causă, că pot excita maĭ tare organele psichice.

2) Dacă impresiile staŭ în o relațiune maĭ strînsă cu ideile latente ale conștiinței nóstre, relațiune basată pe înrudirea orĭ pe contimporanitatea impresiilor noŭĕ și a ideilor latente.

3) Dĕcă impresiile sunt în ființa lor de natură de a deștepta stărĭ psichice plăcute.

4) Dacă ideile reproduse, ce domină spiritul în momentul dat, sĕ potrivesc în privința tonuluĭ cu cele noue, décă adecă constelația psichică e favorabilă unor anumite impresiĭ.

Acele impresiĭ sunt cualificate a servi decĭ ca impulsiunĭ interne asociative, carĭ sunt *a*) maĭ tarĭ *b*) maĭ înrudite cu ideile latente ale conștiinței *c*) care deștéptă maĭ mare plăcere și *d*) carĭ aŭ constelație maĭ norocósă.

S'ar crede, că și atuncĭ când suntem isbițĭ de lucrurĭ contraste, fie că urméză impresiile momentan, fie succesiv, încă ne vedem determinați a da atenția acelora, maĭ cu plăcere. Așa și e; dar nu contrastul în sine determină atențiunea, ci faptul, că impresiile omogene nu sunt în stare a ține în trezia recerută

dacoromanica.ro

organele sensoriale și astfel sosirea impresiilor noŭĕ, contraste celor ce atacaŭ până aci sensul, este binevenită și spiritul manifestă atuncĭ preferință pentru acestea. Tăria e decĭ momentul deciḑĕtor, și nu contrastul. Omogenitatea e o causă de slăbire, iară contrastul o causă de întărire pentru sensibilitatea organelor sensoriale.

In genere apoĭ sĕ maĭ póte afirma, că acele impresiĭ sunt maĭ atrăgĕtóre, carĭ representéză mișcărĭ. Mișcările arătând maĭ evident viéța, ce ne privesce și ne intereséză atât de mult, ne place și ne atrage atenția maĭ mult.

Ca lege generală în privința acésta sĕ póte considera însĕ aceea, că: în direcția, în care are cineva maĭ multe ideĭ, maĭ multă pricepere, maĭ bun simț, în aceea va puté a fi atent maĭ bine.

Depinde mult felul atențiunĭ însĕ și dela obicĭnuință.

E lucru mare dacă cineva a fost norocos a sĕ desvolta între împrejurărĭ favorabile cultivărĭĭ atențiunĭĭ Omul, în care atențiunea e totdéuna tréză și ageră, e maĭ în măsură a aprecia tóte la valórea lor proprie și a fi mișcat în ființa sa sufletéscă maĭ adânc și maĭ cu farmec. Cel, care nu are puterea acésta e osândit a fi maĭ impasibil la tóte, ființă, care nu sĕ scie încânta și interesa de tóte bunătățile și frumsețile, ce i-a pus D-ḑeŭ la dispositie în lumea acésta. Cu drept întrébă Shakespeare: »O cióră, o ciocârlie nu cântă deopotrivă cu priveghitórea, când nu-ĭ daĭ atențiune?» (Neg de Ven. act. V. sc 1).

In ce raport stă atențiunea cu procesul aperceptiv? Ce operațiĭ sĕ îndeplinesc spre a sĕ realisa atențiunea? Dela ce depinḑe puterea atentiunĭ? Sĕ póte aștepta atențiunea încordată la copiĭ? Sĕ póte desfășura atențiunea în maĭ multe părți deodată? Ce momente determină direcționarea atențiunĭ? Ce rol are contrastul în direcționarea atențiunĭ? În genere în ce direcție putem fi maĭ atenți? Ce importanță are atențiunea asupra stărĭĭ generale psichice?

§ 18. Condițiile reproducerĭĭ ideilor.

E lucru sciut, că o lecție pregătită bine sĕ învață cu plăcere și că ce s'a învĕțat cu plăcere sĕ păstréză în minte cu mult maĭ bine, decât ce sĕ memoriséză de rost, fără înțeles, orĭ ce sĕ învĕțase cu de-a sila. E apoĭ prea cunoscut, că o lecție cu cât e repetată maĭ de multe orĭ, cu atât devine maĭ bine fixată în minte, și sĕ póte maĭ bine reproduce, până când una cetită numaĭ odată, deși

dacoromanica.ro

altcum înțelésă, să reproduce mai anevoios. Acésta însemnéză, că ideile să reproduc cu atât mai ușor și mai bine, cu cât: 1) mai clar au fost produse si 2) cu cât mai des au fost repetate.

1. *Apercepția clară* a ideilor *facilitéză reproducerea* din următórele 2 motive:

a) Ideia bine apercepută întră în conscințiă cu o mai mare forță și lasă decî acolo și o mai vie dispositiă funcționabilă.

b) Ideia bine apercepută devine legată de mai multe alte ideî înrudite și astfel e în măsură a primi impuls din mai multe părț, prin ceea ce devine mai destoinică pentru reproducere.

2. *Repetiția facilitéză reproducerea* iarăși din 2 motive·

a) Orî-ce organ capétă cu atât mai mare abilitate pentru funcționare, cu cât mai dese-orî a fost pus să lucreze în aceeași direcție — *principiul exercițiului* —; d. e.; ochiul devine cu atât mai îndemânatec și destoinic pentru a măsura distanțele, orî mărimea obiectelor, cu cât mai multă deprindere a făcut în privința acésta; saŭ: mâna cu atâta mai destoinică devine pentru efectuarea unor mișcărî, cu cât mai adese-orî o a fi deprins cu acelea. Întocmai așa e și cu dispositiile funcționabile, pe care să basézâ reproducerea ideilor. Și ideile, în urma repetirii, devin tot mai reproductibile. Spre ilustrarea chestiunii ne mai putem invoca aicî și faptul, destul de cunoscut, că dacă timp mai îndelungat nu vorbim o limbă, începem a o uita. Și e de notat, că uităm mai întâiŭ cuvintele mai rar întrebuințate, de vreme ce dispositiile funcționabile ale acelora fiind mai slabe să și astupă mai curênd.

b) Repetiția facilitéză apoi reproducerea și din causa, că fibrele nervóse, pe carî să află celulele acelor ideî, putând a fi excitate mai dese-orî, devin mai sensibile, să fac căi mai comunicative, și astfel mai accesibile la impulsiunile, carî li să comunică din regiunile, ce le vecinéză.

Fie-care om reproduce mai ușor și mai bine ideî din sfera specialității, în care să ocupă.

Nu putem să nu amintim aicî și de *condițiunea generală a activității intelectuale,* de starea preste tot a materiei nervóse, de *calitatea creerului și a nervilor,* dela care să 'nțelege, depinde în linia primă, modul cum póte cineva reproduce. Ómenii cu creer puternic și cu inteligință mare pot reproduce, la tot casul, mai bine, decât ceî cu mai puțină inteligență saŭ cu energie nervósă mai slăbită. Așa fel să și face, că cel inteligent învață mai curênd

dacoromanica.ro

decât cel mai puțin dotat, ceea ce însemnéză, că la cel dintâiŭ, fiind mai multă energie nervósă trebue să fie și puterea psichică mai mare și în consequență și dispositiile funcționabile aŭ mai bună șanză de a sĕ repeta. În acésță lege psichologică trebue să sĕ vadă causa, pentru ce tênĕrul, cu energie nervósă mai mare, învață mai ușor și ține mai bine minte decât cel înaintat în etate și pentru ce ideile câștigate în tinerețe sunt mai perseverante, rĕmân mai bine și mai mult în minte, decât cele câștigate la etate mai mare orĭ la bĕtrânețe, când totul e mai vejtejit în om.

În ce privesce puterea de a reproduce există o deosebire și o gradație mare la ómenĭ. Sunt unii, carĭ în privința acésta daŭ dovadă de adevĕrate minunĭ. Sunt d. e. pictorĭ, carĭ pot copia modele, pe carĭ o singură dată le vĕdúseră; le copiază după memoria impresiilor, ce și-aŭ fixat în suflet. Ómenii musicalĭ de regulă cetind partitura uneĭ piese sciŭ reproduce totdeodată și melodia aceleia. Un dirigent de cor recercat odată de un prĭeten al sĕŭ (H. Taine: Der Verstand, I. p. 68) să spună, cum de póte să-și reproducă deodată cu cetirea partiturĭ și melodia pieseĭ, rĕspunde, că »cetind partitura scrisă aude, ca și cu urechia, nu numaĭ acordul în tótă secuența sa, ci și sunetul instrumentelor, și anume la prima cetire observă și prinde cuartetul, la a doua și următórea cetire observă apoĭ pe lângă cuartet și celelalte instrumente și în urmă aude și taxéză de tot hotărît întreg complexul, ca și când i-s'ar fi cântat.« — Bethoven, renumitul componist, a compus unele din operele sale grele fiind surd, sprijinit numaĭ pe puterea de reproducere. — Mozart a copiat piesa »*Miserere*«, una dintre cele mai grele compositiĭ musicale, când era copierea oprită, numaĭ ajutat de puterea sa minunată de reproducere, o audise numaĭ de două orĭ. Sunt șachiștĭ, carĭ jócă întorși cu fața în altă parte și dictând altuia, ce și cum să mute figurile. Unĭ dintre aceștia o duc până la atâta perfecție în privința acésta, de jócă chiar cu maĭ mulțĭ inși deodată, dictând la tóte partidele, fără a sĕ uita pe masă. Sĕ povestesce de un anumit (Paul Morphi), care juca deodată în 8 partiĭ; un altul (Padeus) chiar 20 de partiĭ.

Sĕ înțelege, acest fel de ómenĭ își presentéză pe basa puterĭ de reproducere perfect imaginile obiectelor, pe carĭ apoĭ, și în lipsă, le vĕd ca fantome. Șachiștiĭ, despre carĭ s'a vorbit, vĕd, cu sufletul, masa cu figurile de șach, ca și alțiĭ cu ochiĭ sensorialĭ. — Taine publică o scrisóre a unuĭ amic al sĕŭ, care scia juca șach cu

dacoromanica.ro

fața întórsă în altă parte. În acea scrisóre sĕ dice: »Când staŭ în colțul meŭ, cu ochiĭ țintiți la părete, vĕd masa de șach în tótă construcția sa, cu tóte figurile aședate, cum le lăsasem eŭ, după ce le-am studiat. Și dacă în decursul joculuĭ deviŭ neliniștit din causa vre-uneĭ îndoiĭ, ce am cu privire la posiția vre-uneia dintre figuĭ, atuncĭ repetez încă odată jocul, dela început, numaĭ în gând, urmărind acum. cu tótă băgarea de samă, în deosebĭ mișcarea aceleĭ figuĭ, care îmĭ causase confusia Și maĭ ușor așĭ fi putut fi înșelat jucând așa, ca să privesc real, decât cu ajutorul imaginațieĭ. — N'am jucat nicĭ-odată șach, fără ca să nu repetez jocul, de 4—5 orĭ, și nóptea, în imaginație. Când nu pot dormi, din causa gândurilor grele, încep a juca singur șach, tot în închipuire, până ce, în urma joculuĭ, mintea mi-sĕ liniștesce așa de bine, încât mĕ apucă somnul. Eŭ nu fac nicĭ o deosebire altcum între masa de șach a imaginațieĭ mele și între cea reală«.

Maĭ depinde felul și puterea reproducerĭ și dela fire, dela dispoșițiĭ momentane, dela aptitudinĭ speciale, precum și dela calitatea ideilor. Sunt ómenĭ, carĭ reproduc maĭ bine din sfera formelor, alțiĭ din a sunetelor, iar alțiĭ din a colorilor; sunt iarăși uniĭ ómenĭ, carĭ nu sunt în stare să țină 'n minte nume, ș a.

Dintre ideĭ cele câștigate cu ochiul sunt maĭ qualificate de a fi reproduse, urmézĕ apoĭ cele câștigate cu urechia.

Cum trebue să învĕțăm, ca să sĕ păstreze și să sĕ reproducă ideile, cât maĭ ușor și maĭ bine?

Pentru care două motive facilitézĕ aperceptia reproducerea ideilor?

Pentru care repetiție?

Ce importanță are în causă ocupația și calitatea creerilor? Pentru ce are importanță în causă calitatea creerilor? Ce fenomen sĕ póte explica pe basa acésta?

Există deosibire și gradație la ómenĭ, în ce privesce puterea lor de reproducere? Ce date avem în privința acésta?

De la ce maĭ depinde încă felul și puterea reproducerĭ?

§ 19. Pedecile reproducerĭĭ ideilor.

Ar fi lucru minunat, dacă ne-am puté reproduce ideile totdéuna și sub tóte împrejurările, la fel, tot bine — Conscința omuluĭ este expusă la multe împrejurărĭ nefavorabile reproducerĭ ideilor. Anume:

dacoromanica.ro

1) Se întêmplă dese-orĭ, că preocupaţĭ de anumite lucrurĭ, nu ne putem reproduce ideile, ce am dori să ni se reproducă.

2) Nu ne putem reproduce, cum se cade, ideile, când, în urma uneĭ prea marĭ şi îndelungate ocupaţiĭ, fie spirituale, fie fisice, suntem prea obosiţĭ, psichice orĭ fisice.

3) Nu putem reproduce, cum am vrea, stând sub influinţarea vre-uneĭ băuturĭ excitante luate în dosă maĭ mare.

4) Nu ni se reproduc ideile, fie în parte, fie pieste tot, dacă creeriĭ sunt atinşĭ de vre-un asces de bólă şi

5) dacă în genere creerul e slăbit în urma bătrâneţiĭ.

Tóte causele acestea vor pune pedecĭ la desprinderea ideilor din intelect, la desfăşurarea reproducerĭ ideilor.

Să le vedem şi esamnăm pe rênd.

1) Scim, că intelectualitatea nu póte fi activă deodată în douĕ direcţiĭ, din causă, că curentul de excitare nervósă nu se póte împărţi în maĭ multe direcţiĭ în acelaşĭ moment. Dacă însĕ, în urma excitărĭ maĭ deosebite creerĭ sunt intensiv activĭ în o direcţie, ceea ce recere o concentrare deosebită acolo energieĭ nervóse, atuncĭ fórte cu greŭ se maĭ póte scóte din acea parte a creeruluĭ şi a se maĭ direcţiona în alta. Şi dacă totuşĭ ne-a succes a o îndruma în alta, determinând astfel acţiunea intelectuală pentru altă ordine de ideĭ, se întêmplă, că în locul cel vechĭŭ, rĕmas cu mare dispositie de iritabilitate, să pótă lua fórte uşor curs érăşĭ pe acolo curentul de excitare, în care cas se pornesce apoĭ de noŭ reproducerea în sfera ideilor acelora. Cuprins odată cineva de un nĕcas saŭ o bucurie mare îĭ vine fórte cu greŭ sufletuluĭ de a se abate în altă direcţie; preocupat cineva de un amintit obiect, nu-şĭ maĭ prea aduce aminte de o altă datorinţă, ce-o are în altă parte de împlinit.

2) Se scie, că obosiţĭ de lucru, saŭ de o îndelungată activitate spirituală, nu maĭ simţim plăcere să ne maĭ apucăm de ceva, ce recere o sforţare maĭ mare spirituală. Chestia e uşor de esplicat. În urma muncĭĭ, la care am fost puşĭ, s'a consumat prea multă energie şi în urma acésta fibrele nervóse sĕcătuite nu maĭ pot fi excitate în mĕsura necesară actuluĭ de reproducere. Trebue să ne introducem în structura nervósă o materie irităntă, să bem d. e. ceaĭŭ, orĭ apoĭ să odihnim, pentru-ca să créscă energia şi cu

dacoromanica.ro

ea excitarea în fibrele creeruluĭ, la mĕsura necesară, spre a sĕ îndeplini reproducerea intenționată.

3) Cine a bĕut prea mult, sigur, nu póte desvolta o temă, la care sĕ recer cunoscințe vaste? Nu e cu putință a sĕ desvĕli în casul acesta adecă activitatea spirituală, din causă, că în urma îngrămădirĭĭ unuĭ cuant mare de materiĭ iritante creerul este excitat prea în întregimea sa, așa, că o concentrare a energieĭ spirituale și a activităţiĭ intelectuale e imposibilă orĭ fórte îngreunată.

4) Diferite bóle, carĭ aficiază creerul, produc diferite stărĭ, carĭ conturbă reproducerea ideilor. In privința acésta cronicile sciinţeĭ medicale ne oferă o grămadă de casurĭ, de tot felul de perturbaţiunĭ. Vre-o câte-va vom amintĭ aicĭ: Un gentleman englez, îșĭ perduse, în urma uneĭ lovituri primite la cap, deodată, cunoscința limbiĭ grecescĭ. Un preot lovit de apoplecsie șĭ-a perdut puterea de-a reproduce din cunoscințele sale câștigate în ceĭ din urmă 4 anĭ. Un astronom rus șĭ-a perdut deodată cunoscințele adunate în ḍiŭa din urmă, apoĭ din lunile din urmă, în curênd tot succesiv și cele din aniĭ vêrsteĭ mature, așa că în urmă nu-șĭ maĭ puté aduce aminte decât de cunoscințele din copilăria sa. După un timp óre-care șĭ-a dobêndit iarășĭ puterea de reproducere, și anume începênd cu ideile relative la vêrsta apropiată de cea a copilărieĭ, până în fine a ajuns și la cele maĭ noŭĕ Uneĭ americane i s'a șters din minte, în urma unuĭ somn extraordinar, tot ce avea, rĕmânênd cu intelectul sĕŭ ca cu o tabula rassa. In urmare, fu silită să sĕ apuce din noŭ să învețe a scrie, a vorbi și a cunósce. După vre-o câte-va lunĭ cade éră în somnul extraordinar. In urma acésta sĕ șterse apoĭ éră tot, ce primise sufletul eĭ în lunile din urmă, recâștigându-șĭ însĕ conscĭința vieţiĭ sale anterióre. Acésta stare i sĕ perondă maĭ de multe orĭ, în decurs de 4 anĭ, până ce în fine șĭ-a revenit iarășĭ la deplină sănătate.

Și după cum stările de bólă pot împedeca reproducerea, în parte orĭ de tot, așa ele pot să o și favorizeze. In bólă sĕ pot reproduce și de astfel de cunoscințe, carĭ altcum n'ar fi reproductibile Drept exemplu amintim aicĭ un cas relatat tot de o cronică medicală. O fată, neinstruită, care nu scia nicĭ ceti, nicĭ scrie, în un acces de delir, începuse deodată, ca din senin, a recita texturĭ din limba latină, elină și ebraică. Texturile recitate aŭ fost copiate de doctorul, ce o cura. Și s'a constatat maĭ târḍiŭ, că acéstă fată, când era de 9 anĭ, sta la un unchĭŭ al eĭ, un preot catolic erudit, care

dacoromanica.ro

obicĭnuia a recita înainte de prânḍ, preumblându-sĕ pe un coridor de lângă bucătărie, partiĭ din diferiţiĭ clasicĭ. Atuncĭ sĕ şi întipăriseră feteĭ texturile, la carĭ altcum nu sĕ maĭ gândise nicĭ odată, dar a căror dispoşiţiĭ psichice deveniseră reproductibile acum în starea de delir.

5) Bĕtrâniĭ perd puterea de reproducere din causă, că paralel cu slăbirea organică sĕ vestejesce şi viéţa spirituală Fibrele nervóse la bĕtrâneţe îşĭ perd din ce în ce tot maĭ mult din energie. In urma acésta apoĭ sĕ eclipséză şi sfere lumiĭ ideale. Şi bĕtrânilor de regulă li sĕ întêmplă de-şĭ perd tot maĭ mult din lumea lor de ideĭ. Uită maĭ întâĭŭ cunoscinţele dobêndite în timpul din urmă, căcĭ acestea s'aŭ imprimat maĭ slab, din causă, că s'aŭ primit, când celulele nervóse eraŭ deja maĭ sĕcate de energie. Ideile din copilărie, când energia nervósă fù în tótă puterea, rĕmân maĭ bine şi maĭ mult. Din acest motiv şi le şi reproduc bĕtrâniĭ pe acestea cu mare plăcere.

Reproducerea ideilor servesce ca basă pentru tóte actele psichice. Putem ḍice, că tóte actele psichice, în carĭ sĕ valoréză mentalitatea ómenéscă, sunt tot atâtea forme orĭ stadiĭ diferite ale reproducerĭ ideilor.

Avem putinţa neînzăbrănită a ne reproduce ideile totdéuna, la fel, tot bine?

Pentru ce nu sĕ pot reproduce, cum s'ar dori, când e la mijloc o preocupaţie de altă natură?

Pentru ce nu în urma uneĭ intensive ocupaţiĭ anterióre?

Pentru ce nu, când spiritul stă sub influinţa uneĭ bĕuturĭ spirituóse?

Peutru ce nu, când creerĭ sunt oficiaţĭ de vre-o bólă?

Pentru ce nu la bĕtrâneţe?

§ 20. Doŭĕ momente orĭ stadiĭ ale reproducerĭĭ ideilor.

1) Memoria.

În limbagiul de tóte ḍilele prin cuvêntul »memorie« sĕ rostesce noţiunea puterĭ »de a ţinĕ minte.« Ḍicem despre cineva, că are memorie bună, când vedem, că ţine bine în minte cele auḍite, vĕḍute orĭ cetite. A ţinĕ ceva în minte însĕ, după înţelesul psichologieĭ, e tocmaĭ »a puté reproduce ceva«. Dacă o idee este reproductibilă, o ţinem şi în minte, o avem adecă în memorie. Vedem decĭ, că memoria nu este un act deosebit saŭ vre-o putere specială a

dacoromanica.ro

spiritului, ci e aceea, ce s'ar dice *posibilitatea de a sĕ reproduce ideile.* În felul acesta maxima: »tantum scimus, quantum memoria tenemus«, formată conform cu înțelesul cel adevĕrat, ar suna așa: »tantum scimus quantum reproducere possumus.« Acele ideĭ din cercul cunoscințelor nóstre, pe carĭ nu le maĭ putem reproduce, devin șterse pentru viĕța nóstră intelectuală, decĭ și pentru memorie. A avé memorie *»amplă«, »fidelă«, »uşóră«, »tenace«* însemnézĕ a puté reproduce multe ideĭ, a le reproduce, cum fuseserĕ însușite, ușor, și a le ținé îndelungat timp în minte. Memoria sĕ maĭ dice și. *mechanică, judițiósă* și *ingeniósă.* Și aicĭ încă nu e vorbă de alt-ceva, decât de diferite, de 3 moduri de reproducere.

Reproducênd ideile tocmaĭ în modul, cum sĕ asociaserĕ, când furĕ produse, sĕ dice, că lucrézĕ *memoria mechanica.* E de trebuință, avênd în vedere nevoile vieții spirituale practice, sĕ ne deprindem și memoria de felul acesta séŭ modul acesta de reproducere. Prin acésta sĕ solidarisézĕ ideile cu intelectul și în urmare ni sĕ și ușurézĕ și sĕ asigurézĕ reproducerea.

In casul, când spunem, în mod liber, conținutul uneĭ poesiĭ cetite, sĕ efectuézĕ reproducerea logică, ceea ce sĕ dice și: *manifestarea memorieĭ judițiósе* Acest fel de reproducere, orĭ memorie, este basa maĭ tuturor operațiilor intelectuale maĭ înalte. Prin deprinderea cu acest mod de reproducere ajungem să ne facem ideile și disponibile și și utilisabile.

Nu totdéuna, când avem să învĕțăm lucruri noŭĕ, sĕ învederézĕ între ideĭ legătura logică necesară, pe basa căreia ar fi a sĕ asocia și a sĕ reproduce apoĭ în mod spontaneu ideile nóstre, la casurĭ de trebuință. In casurĭ de acestea spiritul, inventiv și ager dela natură, sĕ îngrijesce, din al sĕŭ îndemn, de a găsi și stabili *legăturĭ mădestrite.* D. e. ni sĕ cere să scim rêndul, în care a scris apostolul Pavel epistolele sale 1) cătră Galatenĭ, 2) cătră Efesenĭ, 3) Filipenĭ și 4) cătră Colosenĭ. Luând spiritul la cercetare aceste nume póte constata, că în cuvêntul »Galatenĭ«, vocala ***a*** este predominantă, în »Efesenĭ« este ***e***, în »Filipenĭ« ***i*** și în »Colosenĭ« ***o***. Așa fel apoĭ va veni și va stabili secuența acelor nume în ordinea, în care a scris apostolul Pavel celor 4 popórĕ amintite maĭ sus, cea a ordiniĭ vocalelor· ***a***, ***e***, ***i***, ***o***. Pe basa acésta ținem aminte, că s'a scris maĭ întâĭŭ cătră Galatenĭ (***-a***), în rêndul al doilea cătră Efesenĭ (***-e***), în al treilea cătră Filipenĭ (***-i***) și în urmă cătră Colosenĭ (***-o***). Tot așa caută spiritul legăturĭ la învĕțarea datelor cronologice, cu scop

dacoromanica.ro

de a ficsa în minte anii diferitelor evenimente importante ale istoriei. Acésta reproducere séu memorie, ce sĕ baséză pe acest fel de asociaţie, sĕ dice: *ingeniósă*. Tot de felul acesta este şi legătura din glume şi gâcituri. Despre omul acela, care scie stabili şi ficsa asemenea legături măestrite, sĕ dice, că e *spirit ingenios*.

Ori-ce moment, ori împrejurare, ce influinţézĕ asupra dispoziţiei reproducerii ideilor, exercitézĕ influinţă, sĕ înţelege, şi asupra puterii memoriei. Şi sĕ póte dice, că cu cât cineva îşi sistemiséză, prin asociaţie logică şi mechanică, mai bine ideile, cu atât mai trainică memorie va avé Legea cea mai de căpetenie. în vederea asigurării unei memorii bune, ar fi: să învĕţăm cu cugetare, căci aşa sĕ légă ideile mai tare, şi să ne mai cutegăm câteodată asupra celor ce am învĕţat

Fără îndoială, că câştigăm n ult, décă ne cultivăm memoria în timpul cel mai potrivit pentru acésta. Timpul cel mai potrivit, pentru fiecare, e vêrsta dela 8—16 ani De aceea e şi raţiune, ca în timpul acesta să sĕ însuşéscă tóte acele cunoscinţe, cari aŭ să compună partea mechanică a memoriei, aşa d. e. cuvintele din limbile streine, conjugarea verbelor şi declinarea substantivelor, apoi proverbele, dicĕturile, maximele, poesiile ş a.

2) *Consciinţa.*

Despre ori-ce idee din conţinutul lumii nóstre ideale, avênd posibilitatea de a fi reprodusă, dicem, că e în memorie. In memorie e deci o idee óre-care şi atunci, când, neavênd spiritul trebuinţă de ea, e în stare întunecată, ca *ideă latentă*, dacă aceea altcum este reproductibilă — e în »*potenţia*« şi nu în »*actu*«. Spiritul nu reproduce de-odată tóte ideile, ci pe rênd. Câte ideĭ nu sunt în mintea nóstră cualificate de a fi socotite în cadrul memoriei, carĭ însĕ nu es la ivélă, decât din când în când, atunci, când avem nevoie de ele.

Spiritul trebue să fie continuu activ. Şi e activ, când sĕ tot reproduc ideĭ. D. e. Am vĕdut înainte cu 2 sĕptămêni un tabloŭ representând pe Isus Christos învĕţând pe mare. Până în momentul acesta nu mĭ-am adus aminte de şirul de ideĭ comunicate spiritului meŭ înainte cu 2 săptămâni, prin tabloul vĕdut, dar acelea, ca ideĭ, aŭ fost în memorie, căci étă sĕ pot reproduce, ajung în *actu* din »*potenţia*«. Până în momentul acesta ele aŭ rĕmas în starea lor întunecată, aŭ fost *ideĭ latente*, rĕmân adecă în memorie, devenind însĕ cu timpul tot mai puţin viĭ şi câte unele şi mai puţin precise.

dacoromanica.ro

Acum s'aŭ ridicat iară la ivélă, preocupându-mĭ din noŭ spiritul. Când o idee ese la ivélă din starea sa întunecată, din memorie, ca să ia spiritul iarăşĭ cunoscinţă şi să sĕ preocupe de ea, sĕ dice, că *idea vine în conscĭinţă.* Nicĭ conscĭinţa nu este decĭ o putere orĭ un act deosebit al spirituluĭ, nu e nicĭ vre-un complecs, ci e un moment al reproducerĭĭ ideilor, momentul acela adecă, în care tocmaĭ sĕ întêmplă reproducerea unuĭ şir de ideĭ.

Scim, că *deodata* numaĭ o idee putem apercepe şi iarăşĭ numaĭ câte o idee putem reproduce, decĭ apercepem şi reproducem tot succesiv. Adevĕrat, că succesiunea póte să fie aşa de grăbită, încât să apară, că sĕ apercep şi sĕ reproduc maĭ multe ideĭ deodată, momentan. Dar acésta e numaĭ la aparenţă aşa, căcĭ în fapt ideile şi întră în spirit şi es din spirit în mod ***succesiv.*** Decĭ în punctul cel maĭ înalt al clarităţĭĭ conscĭinţeĭ numaĭ o idee póte fi deodată. După aceea urmézĕ alta, şi alta, putênd a trece pe acolo tóte câte sĕ află în memorie, şir de şir. Acest fapt sĕ numesce *ângustimea conscĭinţeĭ.* Şi din punctul de vedere al economieĭ vieţiĭ intelectuale acest fapt e de mare însemnătate şi folos. Ce ar fi de noĭ, dacă am avé deodată o mulţime de ideĭ în conscĭinţă?

Şi conscĭinţa este determinată tot de aceleaşĭ condiţiĭ şi legĭ, de care e determinată şi reproducerea ideilor.

1) Memoria.

Ce sĕ înţelege în limbagiul de tóte ţilele sub memorie? In ce raport stă memoria cu reproducerea ideilor? Ce însemnézĕ a avé memorie *ampla, fidelă, uşóră, tenace, mechanică, judiţióssă, ingenióssă*? De ce este înrîurită puterea memorieĭ? Când ne putem cultiva memoria cu succes?

2) Conscĭinţa.

Când ţicem despre ideĭ, că sĕ află în memorie? Ideile latente sunt ale memorieĭ? Când ţicem că vin ideile în conscĭinţă? Pot veni deodată maĭ multe ideĭ în conscĭinţă? Ce este ângustimea conscĭinţĭĭ?

dacoromanica.ro

IV. Operațiile mintale mai complicate ale puterii psichice.

§ 21. Despre operațiile mintale în genere.

S'a vorbit până acum, pe larg, despre asociația și reproducerea ideilor. Ne va fi ușor acum a ne ocupa de psichologia plăsmuirilor mintale.

Asociația și reproducerea ideilor formézĕ basa activității nóstre psichice și în deosebĭ formézĕ cheia memoriei și consciinții.

Ideile aŭ o valóre reală întrucât necontenit tot revin din ele, când unele când altele, în stadiul de consciință, ca șiruri asociate.

Lumea psichică este un complex de asociații. In forma acésta ea sĕ numesce *intelect.* Intelectul sĕ póte asĕmăna cu un caleidoscop. Punêndu-sĕ în acțiune mașina caleidoscopului, sĕ scot în evidență, pe rênd, tot alte și alte chipuri unitare, ce sunt plasate în corpul caleidoscopului. Tot în așa formă sĕ desvĕlesce și lumea nóstră psichică. Și aci în urma funcționării continue a aparatului reproducerĭ, logice și mechanice, — sub puterea intelectuală — — *mintea* —, sĕ desprind necontenit din intelect stoluri de ideĭ, în varii șiruri de asociații unitare, constituindu-sĕ în tot atâtea *cugetări, imagini psichice.* Intelectul e în felul acesta un isvor nesecat de plăsmuiri psichice. Aceste asociații unitare, scóse la ivélă, aduse adecă la claritatea consciinței, sunt diferitele nóstre *fenomene,* séŭ *plăsmuiri psichice,* — cari fac ceea ce sĕ dice: *gândirea.*

Spiritul, sub raportul funcționării mașinii reproducerii logice — *mintalitatea* —, póte lucra în 3 direcții: 1) séŭ analisându-și ideile și noțiunile, 2) séŭ formând din acestea nouĕ imagini psichice, 3) séŭ comparând ideile și noțiunile, după notele lor esențiale și comune, și sistemisându-le. Așa fel apoi diferitele nóstre stări *mintale* sunt nisce asociații unitare, formate 1) séŭ pe basa *lucrării analitice,* 2) séŭ pe basa *lucrării sintetice,* 3) séŭ pe basa *lucrării abstractive a spiritului.*

dacoromanica.ro

Dacă spiritul urzesce plăsmuiri psichice, sintetisând, din elementele conștiinței, tablouri nouĕ ideale, prin *lucrare sintetică*, — resultă diferitele forme ale puteriĭ *imaginative* spirituale, stările psichice din domeniul imaginației

Dĕcă însĕ spiritul lucrézĕ analisând conținutul conștiinței, — apreciază, analisézĕ, examinézĕ —, resultă diferitele forme ale puteriĭ raționale — stările psichice din domeniul *inteligenței* — *cugetarea* sĕŭ și *judecarea.*

Și dĕcă spiritul asemenézĕ ideile înrudlte, scoțênd la ivélă ce este esențialul și comunul dintre ele, spre a combina *nouĕ ideĭ generale* și a *sistemisa conținutul conștiinții*, sĕ degagézĕ procesul *abstractiv* al spiritului nostru..

Astfel, conform cu aceste treĭ feluri de activitate spirituală, ni sĕ vor produce plăsmuiri psichice ca:

1) Forme ale imaginației,

2) Forme ale inteligenței și ca

3) Forme ale abstracției.

Aceste treĭ feluri de lucrări intelectuale sĕ manifestă de regulă în un amestec, dar totuși fiind când un fel de plăsmuiri în prevalență, când alt fel, cea dominantă avênd totdĕuna în serviciul sĕŭ și pe celelalte.

1. Formele, în carĭ sĕ manifestă puterea psichică imaginativă. — Plăsmuirile imaginației.

Activitate psichică imaginativă are o importanță colosală în viața intelectuală a omuluĭ. Maĭ nu este act al vieții psichice omenescĭ, în care să nu sĕ amestece, să nu sĕ validiteze și imaginați a

Activitatea acésta spirituală sĕ manifestă și ea, — conform cu gradul de energie intelectuală, de sensibilitate a sufletuluĭ și de putere a influințăriĭ lumiĭ externe, în diferite forme.

Formele acestea, ca plăsmuiri mintale, îșĭ aŭ diferite numirĭ în psichologie, ca: 1) *fantasia,* 2) *ilusia,* 3) *halucinația,* 4) *visul,* 5) *hipnotismul* și 6) *somnambulismul.*

A) Plăsmuirile mintale din domeniul imaginației.

§ 22. Fantasia.

1) Ființa fantasieĭ.

Staŭ sĕra în feréstră și privesc, în vag, spre câmp, lăsându-mĕ în voia gândurilor. Îmĭ vine în minte poesia luĭ Coșbuc: »O nópte

dacoromanica.ro

la sat«. In urma acésta ideile, carĭ îmĭ roiesc din cap, îmĭ representă sufletesce tóte imaginile poesieĭ; și cu atâta puteie de real îmĭ fluturéză acestea înaintea ochilor, încât mĕ fac, să le vĕd ca fantome înaintea mea. Vĕd, ca cu ochiĭ realĭ, locul meŭ natal, vĕd ceriul înroșit la sfințit, vĕd câmpul, și adecă maĭ întâiŭ o anumită parte a câmpuluĭ, partea, unde sĕ cultivă bucatele, vĕd par'că la o parte lanurĭ de grâŭ, în unele locurĭ secerat și pus în clăĭ, în altele încă nesecerat; vĕd cum sĕ înșiră ómenĭ pe cale venind dela câmp, între eĭ icĭ-colea care încărcate cu grâŭ, încărcate unele cu șése rênduri de snopĭ, altele cu opt, etc. etc. — Aicĭ nu este altceva decât reproducerea ideilor, conform cu legile cunoscute, însoțită însĕ totodată și de o operație psichică, prin care din ideile acelea mi sĕ constituesc în gând tot atâtea tablourĭ viĭ. Tablourile acestea nu sunt icóne de tot fidele ale realităței, sunt tablourĭ compuse, adevĕrat, din elemente, carĭ corĕspund la momente reale, din ideĭ adecă, carĭ sunt chipul realităței, dar în complexul lor de acum, din mintea mea, nu corĕspund cu nicĭ un fel de echivalent din realitate, nu substituesc nimic real, sunt plăsmuirĭ de ale închipuiriĭ surescitate de poesia susamintită. Să ne cugetăm d. e. la ceea ce ni sĕ dă în povestea luĭ Robinson. Tóte elementele din acea poveste, cu băiatul îndărătnic și neascultător de părinți, cu portul de mare, cu corabia, care avea să plece la America, cu naufragiul, cu scăparea luĭ Robinson, ajungerea luĭ pe cóstele uneĭ insule etc., tóte sunt lucruri posibile, carĭ le-am puté găsi și în realitate, odată unele altă dată altele, dar povestea întrégă, așa cum ni sĕ dă, este un ce format anume, despre care nu putem dice, că s'ar fi întêmplat, orĭ, că s'ar fi putut întêmpla vreodată în realitate. Așa ceva este totușĭ numaĭ un product al închipuiriĭ.

Lucrând mintea nóstră așa fel, că din firele desprinse din ființa eĭ brodéză nouĕ țesĕturĭ, unitare, resultă starea psichică, ca efect al puteriĭ imaginative, ce sĕ numesce: »*fantasie*«.

Când ni sĕ reproduc ideĭ, șiruri de ideĭ, imaginĭ, prin carĭ ne raportam la momente din trecutul nostru, și ni sĕ reproduc fidel, astfel, cum aŭ fost în realitate, nu e fantasie la mijloc, ci numaĭ »*aducere aminte*«; dară când imaginile formate din elementele consciinței, nu corĕspund stărilor reale, când e vorba decĭ de imaginĭ originale, create de puterea minții, atuncĭ da, e vorba de actul *fantasieĭ*.

Fantasia sĕ póte deștepta, fie în urma vre-uneĭ impresiĭ purcese din lumea externă, fie în urma vre-uneĭ stărĭ impulsive din lumea

dacoromanica.ro

internă. Pornită odată fantasia, ea se tot alimentéză, și dela sine și și prin voință. Dacă n'ar fi continuŭ alimentată, controlată și dirigiată de voință, fantasia ușor ar tot trece la alte obiecte, ar tot apuca în altă și altă direcție. — Un pictor d. e. trebue să-și forțeze intensiv și îndelungat, cu voință tare, intelectul său, pentru ca să-și țină fantasia tot viuă, până își termină tabloul său. Tot așa un poet séŭ preste tot orĭ-ce artist.

Cum să desvĕlesce viéța intelectuală, când să rostesce ca fantasie?
Ce e caracteristica fantasieĭ?
Prin ce să deosibesce fantasia de aducerea aminte?
Prin ce să stimuléză și dirigéză fantasia?

2) *Basa biologică și importanța fantasieĭ.*

Individul e stimulat, să fantaseze, de însuși boldul său firesc de valorare, de trebuința inherentă fiecăruĭ om — de a se sci tot maĭ mult, maĭ mare, maĭ tare, maĭ iscusit și maĭ capabil. In fiecare suflet omenesc viéză acest stimulent, în unul maĭ puternic în altul maĭ slab. Fiecare om e muncit de aspirațiĭ și tendințe vagĭ; în sufletul fiecăruia viéză acel avênt înalt, ce să dice: »*excellsior*«. Omul însĕ între raporturile date, nu póte lucra astfel, ca să se satisfacă acel bold de valorare înăscut. Omuluĭ nu-ĭ este dat a fi stăpân absolut peste lume și raporturile eĭ reale. Lumea reală îĭ pune fel și fel de pedecĭ și restricțiĭ în tendințele născocite de-imboldul firesc de desvoltare și valorare. Viéța omuluĭ e pusă a se desfășura între fel și fel de legĭ. Multe ar face omul, după-gândul său; dar când se vede în fața realității, i se pune în cale când un veto al putințiĭ, când al îngăduințiĭ. In imperiul imaginațieĭ însĕ nu sunt restricțiĭ, aicĭ nu eștĭ oprit de legile apĕsătóre și împedecătóre ale realităților. Îțĭ e permis să-țĭ închipuescĭ orĭ-ce atribuție menită a-țĭ ridica valórea viețiĭ. Aci se póte simți omul la largul său. In virtutea acesteĭ stărĭ de lucruriĭ, tot ce nu putem avé în realitate, ne formăm cu închipuirea. Și ne mulțumim, până la un grad órecare, și cu ce ni se acordéză în forma acésta. De câte orĭ nu ne încântăm de momente închipuite ale stăriĭ nóstre. Din causa acésta fantasarea și are o mare valóre pentru viéță. Prin ea ne creăm stimulente pentru susținerea și alimentarea energieĭ viețiĭ. Cât de bine îĭ pare tênĕruluĭ, când contemplézá asupra visurilor frumóse despre viéța sa viitóre! Ce putere de viéță nu inspiră el din acele visurĭ, și cât de mult i se înviorézá prin acésta interesul cătră lume

dacoromanica.ro

și problemele vieții!? Ce ar fi omul lipsit de acel stimulent, care în adevĕr îl ajutorézĕ în a-și forma aripile menite a-l purta și a-l avênta în cele mai fericitătóre sfere?!

Fantasia e mai proprie etății până pe la 40 ani. In timpul acesta dispune omul de cele mai avantagióse condiții pentru formarea și degajarea fantasiei. Sĕ înțelege, că depinde mult felul fantasiei și dela talentul hărăzit de natură.

La tot casul fantasia trebue ferită, ca să nu fie împedecată de impresii externe, puternice și contrare cu tendința ei voită De aceea trebuesce acelor ómeni, cari vreaŭ să lucreze cu fantasia, înainte de tóte liniște. Impresii nouĕ, de altă natură și calitate, ușor pot născoci alte reproduceri, cari împedecă degagearea fantasiei în direcția voită

O fantasie prea liberă, destrăbălată, ce prea depășesce marginile obiectivității, care ne-ar face imagini, ce vizézĕ lucruri prea de tot bizare, sĕ numesce *fantasmagorie.*

In ce își are fantasia basa sa biologică? Ce importanță are fantasia? Care etate e mai proprie degagării fantasiei? Ce e fantasmagoria?

3) *Rolul fantasiei în viéța psichică.*

Fantasia e cea mai obicinuită formă, în care sĕ manifestă mintalitatea nóstră. In mai tóte actele psichice sĕ complică și lucrarea fantasiei, dar îndeosebi în acele acte, cari sĕ desfășură în scopul îndestulirii pornirilor și trebuințelor ideale ale ómenilor.

Arta nu e altceva, decât produs al fantasiei. Artistul e tocmai o ființă dotată cu o putere deosebită de observație și fantasie. Artistul este o ființă mai sensibilă și mai vibrătóre, decât ómenii de rênd. Boldul de valorare din el îi prilegesce, la ocasiuni date, mai bogată și mai viŭă imaginație. In urma acésta însĕ artistul sĕ și póte simți mai bine în sfera lumii imaginative; în acésta el sĕ simte ca în o viéță fără restricții împedecătóre pentru validitarea bolduluĭ sĕŭ de valorare, grație sensibilității ființei luĭ; el și cu fantasia își póte crea în lumea sa ideală vibrarea recerută, care face pe om a sĕ simți bine. De aceea artistul scie trăi în lumea imaginației sale ca în o lume reală.

Când artistul sensibilisézĕ lumea acésta imaginativă, ca să o pótă intui și simți și alții, ne face, ceea ce sĕ dice: *opera artistică*

dacoromanica.ro

In opera artistică sĕ dă espresie diferitelor gânduri generale omenescĭ, imboldite de dorul de-a sĕ valora.

Opera artistică, bună, represîntă totdĕuna un ce maĭ minunat, decum s'ar găsi în realitate. Artistul nu că ar vedé cu ochiĭ sĕĭ sensorialĭ maĭ mult decât noĭ cu aĭ noștri, dar vede maĭ mult cu ochiĭ sufletescĭ, cu fantasia, de cum ne este dat nóuĕ a puté vedé. Arta devine un ce maĭ de sémă tocmaĭ în urma întregirĭ cu elemente scóse din mintea artistuluĭ. Sĕ póte asĕmăna lucrarea acésta întregitóre a artistuluĭ cu ceea-ce sĕ întêmplă în noĭ toțĭ, când privim la ceva din o depărtare mare, d. e. la nisce ómenĭ cunoscuțĭ. Cu ochiĭ vedem numaĭ nisce semne micĭ, nisce colțurĭ, cu sufletul însĕ întregim făptura ómenilor. Așa vede și artistul momentele artistice, nu vede adecă obiectele numaĭ în semnele lor sĕrăcăcióse, ci le vede cu tóte părțile asociative ale lor.

Tot cu ajutorul fantasieĭ apreciăm și gustăm și noĭ arta. Opera artistică face de sĕ desvĕlesc adecă și în noĭ, spectatorĭ, aceleașĭ șirurĭ de ideĭ, aceleașĭ imaginĭ, de care fusese la timpul sĕŭ alĭntat artistul. Dela gradul puterĭ fantasieĭ deșteptate în sufletul privitorilor depinde și gradul de plăcere, ce le atinge inima lor. Ce mare deosebire în privința graduluĭ de plăcere estetică va fi d. e. în inima a lor doĭ ómenĭ visitatorĭ aĭ uneĭ pinacotecĭ de tablourĭ, unul dintre eĭ avênd condițiile trebuitóre pentru desvălirea uneĭ bogate fantasiĭ, avênd adecă o mare cultură estetică, iară celălalt fiind bâtă în privința acésta. Primul va sorbi impresiĭ emoționatóre, celălalt va sta ca vițĕlul la pórta cea noŭă, va sta rece, cel mult, décă sĕ va cere, va poza și el în admirator adânc, formându-șĭ și el vre-o mimică gólă, și îngăimând stereotipele »frumos«, »grandios«, »admirabil«, »sublim«.

Fantasia e depusă în orĭ-ce producție de artă; și tot cu fantasia apreciăm și gustăm și noĭ productiele de artă — s'a dis. — E însĕ deosebire între modul cum sĕ desfășură fantasia la artist, când produce și între felul cum sĕ desfășură la privitor, când gustă arta. Să urmărim puțin felul cum s'a desfășurat fantasia luĭ Alexandri, când a compus d. e. strofa I a poesieĭ »Lunca din Mircescĭ:« Sĕ dice·

»Bate vênt de primăvară și pe mugurĭ îĭ deschîde,
Vêntul bate, frunda cresce și voiósa luncă rîde,
Sub verdéța drăgălașă dispar crengile pe rênd
Și sub crengile umbrióse mierla sare șuerând«.

dacoromanica.ro

Sigur, că poetul în casul acesta va fi vĕdut sufletesce întreg tabloul desprimăvărerii, în tóte detailurile. Pentru acest scop a trebuit însĕ să 'şĭ adune maĭ întâĭŭ şi să 'şĭ orênduiască elementele necesare, — *a combinat*, — primul act în acţiunea fantasieĭ artistuluĭ creator. Va fi urmat apoĭ să privéscă órecum la tabloul sĕŭ, spre a şi-l aprecia, singur maĭ întâĭŭ, — *să determine imaginea* —, al doilea act. Când sĕ va fi pus însĕ să dea fantasieĭ sale o formă intuibilă, cu ajutorul materialuluĭ trebuitor, cu cuvinte, nu-'şĭ va fi tradus tótă fantasia în cuvinte, ci va fi trebuit să-şĭ alégă anumite noţiunĭ — cuvinte, de carĭ să fixeze órecum părţĭ maĭ marĭ din cuprinsul fantasieĭ sale. Aşa d. e. ne-a dat Alexandri o strofă compusă din 31 cuvinte, din poesia de maĭ sus, care însĕ represêntă un tabloŭ cu mult maĭ bogat, decât cât s'ar da de înţelesul verbal al cuvintelor înşiruate în acea strofă. Vedem, că Alexandri a condensat ó fantasie de sferă mare în un şir destul de mĭc de cuvinte. Şi ca să-ĭ succédă acésta el a trebuit să-şĭ resume gândîrile, abstragênd din fantasia sa părţile representative, cele maĭ esenţiale, carĭ puse în un complex logic invederéză întreg cuprinsul fantasieĭ, ce i sĕ desvĕlise asupra obiectuluĭ sĕŭ. Acesta este al 3-lea act în acţiunea fantasieĭ artistuluĭ.

Acelaşĭ mers, în desvĕlirea fantasieĭ, găsim la crearea tuturor poesiilor şi în genere a tuturor operelor artistice. Maĭ întâĭŭ vine: *gândul, orĭ ideea fundamentală*, care este un fruct al inspiraţieĭ artistuluĭ. Gândul acesta agită intelectualitatea, esaltéză închipuirea, în vederea desvĕlirĭĭ fantasieĭ necesare întru alcătuirea *concepţieĭ*, — *lucrarea fantasieĭ combinative*. Fantasia presintă apoĭ imaginele drept fantome înaintea ochilor sufletescĭ — *lucrarea determinativă*. In urmă fantasia sĕ condenséză — *lucrarea abstractivă*. Drept exemplu să vedem cum sĕ va fi cristalisat balada poporală: »Inelul şi năframa«. Maĭ întâĭŭ s'a emoţionat poetul de ideea fundamentală: »amorul puternic, trebue să esiste şi să sĕ manifeste şi dincolo de mormênt.« Fantasia a alcătuit concepţia potrivită: Un fecior de împĕrat iubesce o fată de ţĕran, pe care o ia în căsĕtorie şi cu care trăesce la sat, şi aşa maĭ departe . . . Fantasia a trebuit să pună pe un *fecior de împĕrat* să iubéscă puternic, căcĭ feciorul de împĕrat *trebue să fie* maĭ grozav, în tóte. Acesta trebue să vină la sat să iubéscă, unde era lumea iubirĭĭ poetuluĭ poporal etc. Concepţia, acésta ilustrată cu detailurile necesare a trebuit ficsată apoĭ de vorbe, în formă de vers etc. Pentru-ca să gustăm apoĭ noĭ pe deplin, plăcerea opereĭ artistice, trebue să ni sĕ exciteze fantasia şi anume

dacoromanica.ro

invers cum să desvălise la poet, maĭ întâĭŭ în mod abstractiv, apoĭ determinativ și în fine combinativ; feresce în tótă activitatea acésta ne sugeréză poetul, prin poesia dată, materialul necesar. Cine nu e în stare a aprecia pe deplin opera artistică, operéză numaĭ cu fantasia determinativă.

După ce poetul ne-a făcut să poetisăm și noĭ, pe temeiul impulsuluĭ sugestiv, dat de el, — noĭ ne putem apoĭ da verdictul asupra valoriĭ uneĭ opere de artă, fără să fim în stare altcum a crea înșine opere artistice. Critica isvoresce simplu din darea de sémă asupra fantasieĭ nóstre deslănțuite în urma sugerăriĭ impulsive a opereĭ artistice

Și în sufletul nostru, cetind poesia, să produc tóte acele imaginĭ, carĭ s'aŭ fost produs în mintea poetuluĭ, când să ocupase el de ea, să desvălesce adecă și în noĭ tot așa bogată și vie fantasie, — dacă e chip pentru acésta — cum a fost și aceea, în care trăia sufletesce poetul. Noĭ adecă primim notele poetuluĭ, acestea fac să ni să desprindă din intelect și alte ideĭ, tot materialul necesar formariĭ imaginilor încântătóre.

Fantasia să dice: *combinativă, abstractivă și determinativă.*

O grămadă de fenomene și acțiunĭ mintale îșĭ aŭ basa în lucrarea fantasieĭ. Așa:

a) *Jocul copilor.* Copiĭ îșĭ fac boĭ de soc și jug de nuele ș. a. și cred, că aŭ de lucru cu boĭ realĭ, frumoșĭ, înjugațĭ. Băețiĭ să jócă în un chip, fetițele în altul, potrivit cu firea și avutul lor spiritual; în un fel deosebit să jócă copiiĭ dela orașe, din familiĭ culte, și în altfel ceĭ dela țéră. Tot astfel găsim, că a variat și jocul predilect la copiiĭ diferitelor popóre istorice. Așa d. e. copiiĭ Grecilor vechĭ să jucaŭ »*de a întrecerea în lupte*« — după modelul jocurilor lor naționale; în Palestina să jucaŭ copiiĭ cu predilecțiune »*de a înmormêntarea și cununia*«, fiind-că la aceste acte să făceaŭ ceremoniĭ deosebit de pompóse; în Roma vechie să jucaŭ copiiĭ »*de a justiția*«, în cea noŭă »*de a aranjarea de procesiune*;« copiiĭ Nemților de adĭ să jócă adĭ »*de-a școla*« și »*de-a soldații*,« Românĭ să jócă »*de-a plugul și cu boiĭ*« ș. a.

b) *Invățarea* încă este ajutorată de lucrarea fantasieĭ. Când cetim orĭ ascultăm lecțiĭ din geografie, istorie, istoria naturală, fisică, ș. a. fantasia ne face mare serviciu, prin faptul, că ne representă maginile necesare pentru priceperea lucrurilor.

c) Joc al fantasieĭ e și *speranța.* Stimulațĭ de tendințe de-a ne valora și ferici ne țesem imaginĭ ideale din elementele intelectuale,

dacoromanica.ro

ce avem, prin carĭ zărim par' că ce avem să devenim și să câștigăm în viitor. Ivirea uneĭ ideĭ, prin care ne raportăm la realitatea lucruluĭ orĭ care ne arată greutățĭ în calea tendințelor nóstre, constitue o causă de slăbire pentru speranță

d) Pe basa esperiențelor și cunoscințelor, ce privesc trecutul, ne maĭ putem forma cu fantasia și alte imaginĭ despre viitor, ce servesc drept bază pentru *idealul, credința, dorința, dorul vieții*, ș. a Dacă prevedem, tot pe basa fantasieĭ, pericole orĭ pedecĭ pentru valorarea vieții, fantasia sădesce în noĭ frica, temerea ș. a.

e) Diferitele credințe ale popórelor, miturile, formele de cult religios ș. a. sunt tot manifestățiĭ ale fantasieĭ, menite a satisface imboldirile ideale omenescĭ.

In ce raport stă fantasia cu producțiile artistice? Prin ce se deosebesce sufletul artistuluĭ de al omuluĭ de tóte dilele? Cum privesce artistul lumea? Cu ce apreciăm noĭ arta? Ce deosebire e între felul cum se desvĕlesce fantasia la spectator și la artist?

Ce acțiunĭ și fenomene mintale îșĭ aŭ basa în lucrarea fantasieĭ?

4) Condițiile fantasieĭ.

Fantasia e determinată de aceleașĭ condițiĭ, de care e determinată și reproducerea ideilor, cu care și stă în strîns raport.

Prima condiție a fantasieĭ, se înțelege, e: să aĭ multe ideĭ dobêndite în vêrtutea procesuluĭ aperceptiv. Omul sĕrac în ideĭ, precum și cel, care a învĕțat în mod mechanic, nu va puté manifesta fantasie maĭ deosebită.

Dar' pe lângă ideĭ multe și viĭ, elementele constitutive ale fantasieĭ, maĭ trebue să aibă omul și disposiție înăscută, pentru ca să se numere între individualitățile capabile de acte maĭ înalte de fantasie. In privința acésta e mare deosebire între om și om. De aceea e fórte natural, să se dică: «poeta non fit, sed nascitur«. Și un om incult, dar' dotat cu disposiție a se avênta cu spiritul sĕŭ, póte produce pe terenul artistic. Așa s'aŭ produs de exemplu poesiile poporale, în carĭ e destulă frumsețe, resultat al puterĭ de fantasie; și tot așa poveștile, miturile etc., carĭ tóte sunt producțiĭ ale fantasieĭ și sunt făcute de poporuĭ neinstruit.

Deosebirea în privința puterĭ de fantasie e destul de evidentă și între individualitatea femeéscă și între cea bărbătéscă: femeile sunt maĭ fantastice decât bărbațiĭ. Avênd femeea organisație nervósă maĭ fină și maĭ sensibilă decât bărbatul, mintalitatea eĭ trece

dacoromanica.ro

fórte ușor în forme de fantasie. In urma acésta femeea e și alintată mai mult de fantasie, decât bărbatul. Dar' prin acésta n'are să sĕ înțelégă, că femeea desfășură *mai mare putere* de fantasie, decât bărbatul. Acte puternice de fantasie, producte înalte artistice, rĕmân tot în sarcina fantasieĭ bărbatuluĭ. Acésta trebue să fie așa, până când creerul bărbatuluĭ e mai mare și mai vigoros, decât al femeeĭ.

Desvoltarea fantasieĭ e determinată și *de mediul,* în care trăesce individul și adecă de împrejurările sociale și *culturale* și apoĭ de *natura externă și de climă.*

De aceste împrejurări trebue să ne dăm sémă mai în detaiŭ.

a) Împrejurările culturale și sociale servesc și de pârghie și totdeodată și de isvor pentru desvoltarea fantasieĭ. Fantasia individuluĭ primesce dela împregiurările culturale și sociale și îndemn, ca să sĕ degageze, dar' totdeodată și nutrimênt, să sĕ împuternicéscă; productul fantasieĭ va fi determinat decĭ și în privința gradului și în privința calităților sale de împregiurările sociale și culturale, întrecarĭ sĕ nasce. Așa d. e. un product artistic din Transilvania născut în seculul acesta trebue să sĕ deosebéscă de altul născut în seculuĭ trecut, atât în privința graduluĭ de fantasie, cât și în privința conținutuluĭ; și apoĭ: altul va fi cel creat în timpul revoluțieĭ din 48 și altul cel creat într'o eră pacĭnică. Acest lucru sĕ și presêntă ca de tot natural, ideile timpuluĭ de adĭ agită și prididesc spiritele ómenilor de adĭ și decĭ ele, servind ca elemente constitutive pentru fantasie, vor determina calitatea producțieĭ eĭ. Pe basa acésta sĕ explică d. e. causa, că în câte o epocă. popórele produc bogată literatură poetică, în alta, póte tocmaĭ în vre-una următóre, puțină, și apoĭ și causa, că popórele, în decursul desvoltăriĭ lor culturale, daŭ tot alt și alt caracter creațiunilor fantasieĭ lor. D. e. înainte și la începutul renascereĭ găsim tot pictură religiósă; când, în urma îmbogățireĭ claselor, ómenĭ își simt valórea individuală, sĕ desvóltă în pictură portretisinul. Și undeĭ In Italia, Hollandia și Anglia unde era înfloritor comerciul, prin care sĕ realisa bogăția Peisagiul îl găsim în pictură numaĭ târdiŭ. — Și cu procesul fantasieĭ e ca și cu un proces chemic. După cum aicĭ resultatul, în privința calităților cât și în parte în privința tărieĭ, depinde dela elementele, carĭ sĕ cuprind în materia supusă procesuluĭ chemic, așa sĕ are lucrul și la producțiile fantasieĭ.

b) Că fantasia e determinată și de *natura externă,* în care trăiesce individul sĕŭ poporul, e fenomen ușor de observat și de

dacoromanica.ro

dovedit. Scim, că popórele, caĭ aŭ trăit séŭ trăĭesce în locurĭ frumóse, unde sĕ póte da sufletuluĭ bogate şi varĭ impresiĭ, posed maĭ multe şi maĭ frumóse creaţiunĭ, ca producte ale fantasieĭ artistice. Grecia, Italia, Peninsula pireneică, etc. cu istoria cultureĭ, mitologieĭ şi arteĭ lor, ne sunt exemple destul de vorbitóre. Natura externă frumósă, în care trăia Grecul antic, a fost sigur un puternic factor în desvoltarea mitologieĭ şi a arteĭ grecescĭ, dovadă despre o minunată putere de fantasie a Greculuĭ; tot aşa în Italia, etc. Scim maĭ departe, cum călătoriile făcute de poeţĭ în ţĕrĭ frumóse le şi potenţéză şi le şi fecundéză imaginaţia şi puterea poetică.

Maĭ frumósă poesie poporală, decât a poporuluĭ românesc, nu prea sĕ găsesce la alte popóre. Acésta denotă la tot casul o fantasie viuă în spiritul poporuluĭ românesc. Va fi avênd poporul nostru şi talent rĕmas dela Dacĭ, cum sĕ susţine, dar sigur, că, pe lângă multele împrejurărĭ hotărîtóre, a contribuit fórte mult la formarea inimiĭ poetice a Românuluĭ şi frumuseţea locurilor, pe unde trăĭesce. Şi de fapt găsim, că unde sunt locurile maĭ frumóse, sĕ află şi poesie poporală maĭ bogată şi maĭ frumósă. Maĭ frumósă şi maĭ bogată poesie poporală găsim pe la pólele munţilor, carĭ, după cum sĕ scie, în Transilvania sunt tóte impopulate. E uşor de explicat faptul acesta. La pólele munţilor póte vedé ochiul şi munţĭ şi déluri şi şesurĭ şi văĭ şi rîurĭ şi pădure şi câmp; tot atâtea mijlóce de a excita în contínuŭ imaginaţia, ceea ce nu sĕ póte la şes, unde e o uniformitate monotonă, dar nicĭ în mijlocul munţilor, unde spiritul e prea închis de locurile înconjurătóre. O bună probă în privinţa acésta sĕ póte face d. e. şi asĕmănând cele doŭĕ variante ale legendeĭ »Mănăstirea Argeşuluĭ«, (din colecţia luĭ Alexandri şi a luĭ Teodorescu) dintre carĭ una, cea originală, cu: »Pe Argeş în jos« făcută în ţinuturĭ muntóse, e superióră varianteĭ a doŭa cu: »Pe Argeş în sus«, care e adoptă la şes, în câmpie.

c) Dându-ne sémă asupra producţiilor, ce ne oferă literatura şi arta diferitelor popóre din diferitele părţĭ ale sferiĭ pământuluĭ, vom observa, că acelea sĕ deosebesc şi după *zona*, unde s'aŭ născut. Vom găsĭ d. e. că sĕ deosĭbesce balada dela nord, de cea dela sud; şi vom găsi o deosebire fórte esenţială, atât în concepţie cât şi în formă; vom găsi, că sĕ deosebesce pictura renascerĭĭ în Italia, de cea a renascerĭĭ din Hollanda, etc. Cercetând maĭ de-aprópe motivele, carĭ aŭ trebuit să provóce deosebirea, vom găsi, la tot casul, că pe lângă altele şi clima a fost un mare factor, care a influinţat în

dacoromanica.ro

chestiune. Clima nu influințéză, adevĕrat, în mod direct asupra fantasieĭ, cum influințéză d. e. împrejurările sociale, culturale și ale naturiĭ externe; ea înrîurește asupra stărĭ de sensibilitate a sistemuluĭ nervos, basa fisiologică a intelectualităței și prin acésta, sĕ înțelege, influințéză apoĭ și asupra stărĭ acesteia. E o lege biologică, că în clima maĭ caldă sistemul nervos și în special creerĭ sĕ desvóltă maĭ repede și totdeodată devin, sub influința acțiunĭ stimulente a căldurĭ, maĭ sensibilĭ. Acésta sĕ face din causa: 1) că clima maĭ caldă favorisézĕ preste tot desvoltarea, ceea ce nu sĕ póte, fără a sĕ prilegi în organism și o maĭ mare excitare și 2) că permițênd clima caldă omuluĭ a petrece maĭ mult prin natură, spiritul luĭ e maĭ alintat de varĭ impresiĭ. — In urma acésta ómenilor de pe zone maĭ calde trebue să li-sĕ desvĕlésckă maĭ bine. maĭ cu ușurință, și fantasia. Omul maĭ fantastic e totdeodată însĕ și dispus a sĕ ținé tot avêntat, a pluti cu spiritul sĕŭ tot în regiunĭ maĭ înalte. Sub acest raport însĕ omul sĕ simte îndemnat a deprecia lumea pămêntéscă, precum și a cam ocoli muncă intețitóre. Las, că altcum omul de pe o zonă maĭ caldă nu e nicĭ necesitat a munci chiar așa de intensiv, ca cel de pe o zonă maĭ rece, fiindcă aceluia îĭ dă pămêntul și natura cu mână maĭ îmbelșugată. In urma acésta omul are, de o parte, maĭ mult răgaz a umbla după plăcerĭ și, de altă parte, nu sĕ simte atât de legat de viața pămêntéscă, ca să-ĭ caute cu stăruință mare interesul eĭ. Omul de aci e predispus a sĕ îndeletnici cu ocupațiĭ fantastice, direcționat spre acesta de natura sa; fantasia omuluĭ de aci sĕ face maĭ liberă, maĭ neînfrînată, maĭ sburătóre și maĭ deslânată.

Pe basa acésta stând desvoltarea fantasieĭ, trebue să presupunem, că în manifestația viețiĭ sale intelectuale omul de pe o zonă maĭ caldă e dela natură pornit să fie maĭ ideal, să-și exprime simțirile sale de durere orĭ bucurie în o formă maĭ adecuată poesieĭ, în vers și în cântare. De aceea vedem, că la Italienĭ și Spaniolĭ s'a desvoltat romanța, în cea maĭ minunată formă. Să ne maĭ cugetăm la poveștile arabescĭ și preste tot la producțiile imaginațieĭ popórelor de pe zone maĭ calde, la arta și mitologia lor.

Altcum stă lucrul în privința acésta cu spiritul omuluĭ din o zonă maĭ rece. Aci sistemul nervos sĕ desvóltă maĭ încet, și sub o maĭ mică excitare; cresce maĭ încet, dar devine maĭ puternic, potrivit cu cerința de a munci maĭ mult, cerință, ce sĕ impune omuluĭ de aci în vederea realizărĭ celor reclamate de condițiile de traĭŭ, fiind dat, că aci pămêntul și natura sunt maĭ sĕrace decât în

dacoromanica.ro

regiunĭ maĭ calde. In urma acésta însĕ omul dela nord trebue să fie, dela natură, maĭ cualificat pentru acțiune, și totdeodată și maĭ legat de realitatea vieții. Potrivit apoĭ cu acéstă stare a luĭ omul din zonă maĭ rece sĕ va manifesta cu o maĭ strêmtă, dar maĭ condensată și maĭ energică fantasie; în poesiă el nu-șĭ va depune atât lirismul sufletuluĭ sĕŭ, ci îșĭ va depune maĭ mult dramatismul sufletuluĭ sĕŭ.

Étă pentru-ce s'a desvoltat la nord *balada* și nu *romanța**). Extremele, atât în ce privesce căldura cât și în ce privesce rĕcéla, nu pot fi priincióse fantasieĭ.

Carĭ sunt condițiile fundamentale pentru înjghebarea fantasieĭ? Ce deosebire, în privința puterĭ de fantasie, există între bărbat și femeie?

a) Ce influință aŭ împrejurările culturale și sociale asupra desvoltăriĭ fantasieĭ? Prin ce sĕ póte învedera acel fel de influință?

b) Ce influință exercită natura externă? Prin ce sĕ vĕdesce acest fel de influință?

c) Sĕ deosibesc producțiile fantasieĭ și după zone climaterice? Prin ce mod determină clima fantasia? Cum sĕ desvóltă omul sub climă maĭ caldă și cum sub climă maĭ rece?

§ 23. Ilusia.

Cutare om nu este obicĭnuit a durmi singur, nóptea, și pe lângă acésta maĭ este și fricos. Ajunge însĕ odată să dórmă singur în o odaiă. Sigur, că nu va durmi liniscit, în casul acesta, omul nostru; îșĭ va face spaimă, cu felĭ și fel de gândurĭ, îșĭ va închipui fel și fel de primejdiĭ apropiindu-sĕ de el. Sgomotul unuĭ vêntuleț de afară îl va face să crédă, că sunt pașiĭ cuiva, care sĕ apropie de ușă. Fiica îl póte agita într'un mod atât de puternic, îĭ póte exalta într'atâta închipuirea, încât la orĭ-ce impresie din afară să védă și audă altceva, nu ce stă în raport cu realitatea. I sĕ póte întêmpla,

---

*) Susțin că e greșită părerea, după care balada s'a desvoltat la Nord numaĭ din causa, că acolo, în urma împrejurăriĭ, că spĭritul e silit a sĕ manifesta în un loc închis, fantasia e adusă să iee sbor maĭ mare, să devină maĭ bogată, iară la Sud s'a desvoltat romanța, fiindcă aicĭ totul e maĭ plăcut, maĭ dulce Eŭ cred, că deosebirea între baladă și romanță nu residă numaĭ în deosebirea de natură externă, ci și în deosebirea firiĭ și a temperamentuluĭ popórelor. Nu numaĭ natura externă a influintat și determinat atât de mult asupra manifestațieĭ sufletuluĭ, ca să sĕ facă la Nord balada și la Sud romanța, ci și acea calitate internă a individuluĭ, în vêrtutea căreia acesta sĕ simte, dela natură, maĭ îmboldit spre a săvêrși actiunĭ, fenomen, ce îșĭ are causa sa covêrșitóre în climă și împrejurările de traiŭ, pendente maĭ ales tot de climă

dacoromanica.ro

că impresiile radiate dela un scaun séŭ dela un cuer de haine, ce s'ar afla în odaiă, să-ĭ mijlocéscă vederea chipuluĭ uneĭ persóne. — Câte casurĭ de acestea nu pățesc ómenĭĭ fricoșĭ, cu deosebire, când ajung între împrejurăriĭ neobicĭnuite și nouĕ.

Séŭ un alt exemplu:

Cetesc strofa a doŭa din poesia »Nóptea de vară« de Coșbuc, în care sĕ dice:

»Care cu poverĭ de muncă
Vin încet și scârțiind
Turmele s'aud mugind
Și flăcăiĭ vin pe luncă
Hăulind«.

Cetirea acestor versurĭ îmĭ presêntă înaintea ochilor sufletescĭ neasĕmănat maĭ mult, decât sĕ cuprinde în adevĕr în înțelesul strict al acelora Orĭ să ne închipuim, ce vedem la teatru privind, în decursul representărieĭ, scenaria, ce ni-sĕ arată Real e o pictură slabă, nisce paravanurĭ, etc. dar nouĕ ni sĕ pare, că vedem aicĭ un oraș, colo o promenadă, zid, etc.

Ce vedem apoĭ stând sub farmecul uneĭ picturĭ orĭ statue minunate?

Când în urma unor impresiĭ externe vedem orĭ audim sufletesce, cu ajutorul fantasieĭ, maĭ mult decât ne-ar spune orĭ ne-ar arĕta înțelesul real al impresiilor, dicem, că ne aflăm în *stare de ilusie.*

Acésta sĕ întêmplă din causă, că în urma agitărieĭ sufletuluĭ și a preocupațieĭ luĭ în o anumită direcție, la o óre-care impulsiune din afară, sĕ reproduc alte multe felurĭ de ideĭ și sĕ reproduc cu atâta putere și vioiciune, încât le obiectivăm pe tóte în un chip real. După cum sĕ vede ilusia nu e decât o anumită formă a fantasieĭ.

Dacă impresiile vin dela obiecte ale lumiĭ reale, ilusia sĕ numesce: *reală,* décă vin însĕ dela obiecte de artă, sĕ numesce: *estetică.* D. e. în poesia »Craiul Codruluĭ« de Goethe, trad. de Scheletti, ni sĕ spune cum un copilaș bolnav, dus de tatăl sĕŭ, pe lângă o pădure, alcătuesce, în stare de friguri, din impresiile dela fîșiitul frunzelor, mișcarea crengilor, și arborilor chipul unuĭ craĭŭ, cu corónă pe cap, care îĭ vorbia așa:

dacoromanica.ro

»Copile dulce mult te-așteptăm,
Jocurĭ frumóse haĭ să jucăm,
Florĭ pentru tine am câte-ĭ vrea,
Rochiți de aur muma 'ți-a da«.

și

»Cu mine dragă de ve-'ĭ veni,
Fetele mele te vor iubi,
Fetele mele te-or desmerda
Și'n visurĭ dulce te-or legăna
— — — — — — —

»Fața ta dulce mult o iubesc,
De nu viĭ singur, eŭ te răpesc«

Aicĭ impresiile reale ale pădurĭ aŭ deșteptat în sufletul copiluluĭ ilusie reală, cele ale poesieĭ deștéptă însĕ în sufletul nostru ilusie estetică

Ilusia reală sĕ póte ușor produce, décă imaginația devine exaltată în urma vre-uneĭ împrejurărĭ, depinde numaĭ dela dispoșiția specială a individuluĭ, ca să vadă atuncĭ și să audă, ca în mod real, altceva, decât ar audi orĭ vedé un alt individ. — Căpitanul Bogdan din »Frica«, novelă de D Zamfirescu, era un militar nu slab de ânger. Cu tóte acestea când sĕ plécă spre cadavrul harapuluĭ, ce rĕmăsese pe câmpul de bătălie, dela o ciocnire a armatelor, ca să-ĭ taĭe nasturele dela tunică, în vĕrtutea unuĭ rĕmășag, înfiorat de frica nopțiĭ — era beznă de întunerec —, audia ca aĭevea, că un gémĕt adânc de gâtlej, urmat de un fel de hârăială sĕlbatică, ese din peptul cadavruluĭ. Și ce fuse în realitate? Sĕ constatase în urmă, că »o afurisită de muscă bĕtrână, care s'a statornicit în gura cadavruluĭ sbura și sbârnăia«, când mișca cineva cadavrul. In exposiția din Paris, din 1900, eraŭ expuse maĭ multe vagóne din elegantul tren rusesc transiberian. Inaintea trenuluĭ sĕ mișca o pânză, pe care era pictat ținutul dela Mosca până la Peking. Stând în vagon, și privind afară, prin ferestră, la pictura, ce sĕ mișca, maĭ audind și sgomotul, ce imita pe cel propriŭ al mergerĭ trenuluĭ, produs anume prin electricitate, te credeaĭ aĭevea în un tren pus în mișcare, de unde puteaĭ privi regiunile întinse. Era perfectă ilusia. — Să ne cugetăm la multele și variile plăsmuirĭ, ce ni sĕ presintă drept creațiunĭ ale fantasieĭ poporuluĭ, ca: Priculiciĭ, Strigoile, Elele, etc., carĭ, în cele maĭ multe casurĭ, sunt tot atâtea forme de ilusiĭ. Și

dacoromanica.ro

nu putem să dicem, că nu s'ar fi vĕdut priculicĭ, strigoĭ, ele, etc ; de vĕdut, da, s'aŭ vĕdut, real, deși existență reală n'aŭ. Fantasia póte însĕ să creeze și să înfățișeze chipurile lor așa de viŭ, încât să fie aevea vĕdute, între împrejurărĭ. Tot pe basa acésta avem să înțelegem și datele frumóse presentate de istoria vieții sfinților. Bărbați dotați cu inteligență superióră și cu spirit înalt — basa cea mai sigură a fantasieĭ — și înzestrați cu cultură religiósă intensivă, trăiți apoĭ în duh religios, preocupați tot de obiecte religióse, aŭ putut fórte ușor să-și obiectiveze gândul, în urma impresiilor externe, simile cugetărilor lor. Ómenĭ comunĭ la spirit, nereligioși și necredincioși, sigur, n'ar fi putut veni în asemenea momente. De aceea apoĭ li-sĕ și cuvine cea mai înaltă veneratiune.

Ilusia reală sĕ produce destul de deseorĭ în spiritele excitate în mod extraordinar, în urma vre-uneĭ bóle. Așa sunt ideile fixe și alte plăsmuirĭ patologice, de diferite grade, până la stadiul de nebunie.

Pentru ca să sĕ pótă produce în spiritul cuiva ilusia estetică, sĕ recere, pre lângă dispositia fisiologică și cultuiă estetică și o specială pregătire. Ilusia estetică este carea ne dă putința a aprecia și gusta o producție de artă: poesie, tabloŭ, statuă ș. a. Ilusia estetică e caracteristică în deosebĭ pentru spiritele mai înalte și cultivate.

Ce plăsmuirĭ își face un fricos petrecênd nóptea singur în un loc strein? Și când cetim o poesie? Când ne farmecă o statuă etc? Ce este ilusia? Ce este ilusia reală și ce cea estetică? Ce sunt credințele deșarte ale poporuluĭ?

§ 24. Halucinația.

Halucinația, ca producție spirituală, are asĕmănare multă cu ilusia. Deosebirea residă numaĭ în modul de a sĕ forma. La ilusie spiritul primesce impresiĭ externe, numaĭ cât nu sĕ înfiripéză chipul și preste tot fenomenul corĕspundĕtor, ci, fie-că sĕ oferă alt chip, fie-că sĕ adaug atâtea elemente nouĕ la tabloul sugerat, încât resultatul psichic dat nu maĭ corĕspunde cu causa fisică externă. In starea de halucinație spiritul își obiectivéză ideile și fără a primi impresiĭ din afară. Omul mișcat de o extremă uitație vede în jurul sĕŭ ómenĭ și obiecte, carĭ în realitate nu sunt acolo. Macbeth vede la masă, în mijlocul óspeților învitați, figura lui Banquo, care altcum

dacoromanica.ro

era deja trimis pe lumea cealaltă, tocmaĭ la porunca luĭ De altă dată vedea chipul vrăjitórelor ș. a. Lady Macbeth sĕ chinuia în mod grozav de vederea și mirosul petelor de sânge de pe mână, de carĭ nu sĕ maĭ puté vedé curățită, deși întrebuințase tóte săpunurile și parfumurile lumiĭ In realitate mânile, îĭ eraŭ curate. — Hamlet întâlnesce, nóptea, duhul tatăluĭ sĕŭ, pe care-l recunósce bine și căruia îĭ vorbesce, deși acesta n'a putut fi visibil Copilul din »Craiul codruluĭ«, după un șir de ilusiĭ, ajunge a exclama:

»Tată, aĥ tată, mâna a întins,
Craiul pădurĭ cumplit m'a strins«.

Acestea sunt tot atâtea forme de halucinațiĭ. Și în zadar s'ar spune omuluĭ halucinator, că nimic nu e înaintea luĭ, tot nu i-aĭ puté acredita o astfel de convingere, pentru că el de fapt aude, vede, orĭ simte, cu atâta real, că țĭ-ar puté jura, că sensurile luĭ primesc impresiĭ dela obiecte reale. Décă spiritul e atât de agitat, în o anumită direcție, încât ideile sugerate nu numaĭ că vin în clarităteа consciinției, dar, în urma forțeĭ și vioiciunĭ lor, fac, ca imaginea obiectuluĭ să fie obiectivată, imaginea psichică să sĕ resfrânge cu atâta real în afară, de te credĭ că vedĭ însușĭ obiectul real, sĕ produce · *halucinația*.

Halucinația denotă maĭ totdéuna o stare psichică bolnăviciósă, causată de o prea mare agitație a minții. Cronicele medicale nepot oferi fórte multe și interesante casurĭ de fenomene halucinatorice causate de bólă. Sĕ găsesc însĕ casurĭ de halucinație și la persóne altcum sănĕtóse la minte, la anumite ocasiunĭ. Taine nerelatéză între altele un cas interesant de halucinație întêmplat cu un englez din Glasgow. Acesta în timpul reconvalescenții sale, (fusese bolnav de coleră la 1832), avea dese halucinațiĭ. In starea acésta i sĕ înfățișaŭ nisce figurĭ de ómenĭ înalțĭ, îmbrăcațĭ frumos, cu jachete și pantalonĭ de colóre verde. Halucinația i sĕ tot repeta multă vreme, în aceeașĭ formă, numaĭ cât figurile sĕ înfățișaŭ tot maĭ micĭ și maĭ micĭ, treptat cu progresul reînsănĕtoșăriĭ. Și când s'a făcut englezul de tot bine, tot maĭ halucina, dar maĭ rar. Aceleașĭ figurĭ i sĕ înfățișaŭ și acum, numaĭ cât în chip de pitică. Cu timpul atât de bine sĕ obicĭnuise cu acest soĭŭ de óspețĭ, de îșĭ făcea chiar haz de eĭ Dar odată, în o séră, când era fórte ocupat, îl supĕră totușĭ visita acestor liliputanĭ, carĭ îșĭ petreceaŭ dansând pe masa lui de scris. Acum îșĭ eși și englezul din flegmă, dă de-odată puternic cu pumnul

dacoromanica.ro

în masă strigând: »Vĕ ștergeți de aicĭ mișeilor!«. Și de atuncĭ a avut pace, nu l'aŭ maĭ visitat piticiĭ.

Indivizĭ, carĭ fac multe experimentărĭ cu microscopul, o pățesc adeseorĭ, că séra, stând în liniște, își vĕd obiectele, de carĭ sĕ ocupaseră, ca visiunĭ orĭ fantóme, înaintea lor. Peste tot liniștea, monotonia și întunerecul sunt fórte prinicióse momente desvoltării stărilor de halucinație, și din contră, societatea, petrecerea, lumina sunt momente împedecătóre. Sunt persóne, carĭ îndată ce ajung în întunerec, încep a halucina, și carĭ din causa acésta nicĭ nu pot adormi, decât la lumina aprinsă. Aceste persóne, în lipsa de impresiĭ externe chemate a le ține în raport sufletul cu lumea externă, cu realitatea, își excită cu stimulente, dela sine, imaginația atât de tare, de încep a halucina. Ocupația spirituală intensivă și unilaterală asemenea predispune la halucinare.

Maĭ des sĕ halucinéză cu simțul vederiĭ — visiunile —, apoĭ cu simțul auduluĭ — fantasmele —, și fórte rar cu simțurile pipăitului, mirosului și gustului. La miros și gust sĕ ivesc halucinațiĭ, când ni sĕ plécă de vre-o mâncare, în care cas sĕ póte întêmpla, că mirosul orĭ gustul cutăror bucate să le simțĭ și la altele, tot cu gréța aceea.

Sĕ scie, că ómeniĭ neculțĭ sunt maĭ dispușĭ la halucinațiĭ, decât ómeniĭ culțĭ. Acésta e de a sĕ atribui faptuluĭ, că aceia își întemeiază în maĭ multe chestiunĭ convingerile pe credință; sunt peste tot maĭ credulĭ In urma acésta însĕ devin, sĕ înțelege, maĭ accesibilĭ la halucinare. Sunt dispușĭ la halucinare și ómeniĭ, carĭ, în urma împrejurărilor vieții, sunt direcționați cu spiritul în câte o anume chestiune ideală, unde trebue să contempleze cu o forță extraordinară. D. e. ómeniĭ pătrunșĭ de religiositate intensivă, carĭ sĕ sciŭ concentra cu gândul asupra idealurilor religióse, pot ușor avé vedeniĭ, fantome. In Apocalipsa luĭ Ioan găsim abundente materiĭ interesante, vrednice de admirat, în privința acésta.

Frica de asemenea este bun mijloc pentru de a aduce pe om la stare de halucinare. Pentru individul halucinator, sĕ înțelege, vedeniile sunt apreciate, ca ceva cu existență reală In zadar aĭ căuta să capacitez și pe un asemenea om.

Ce deosebire este între halucinație și ilusie? Ce stărĭ sĕ pot numi halucinatorice? Ce denotă starea halucinatorică? Spiritul sănĕtos halucinéză? Ce fel de indivizĭ, cu deosebire, și între ce împrejurărĭ, sunt împinșĭ să halucineze?

dacoromanica.ro

§ 25. Visul.

Până când dormim, viéța nóstră organică continuă a funcționa; respirația, mistuirea, circularea sângeluĭ etc. își urméză procesul lor. Legată de acéstă viéță continuă a funcționa, într'o formă anumită, și viéța psichică, ca: *vis*:

Tóte organele fisiologice, în urma muncii desfășurate în decursul ḑileĭ, perd din ce în ce din energia lor. Sĕ tot consuma anumite substânte d. e. fosfor, oxigen ș a. In urma acésta acele organe încep a fi cuprinse de o stare de oboséllă; acțiunea lor sĕ tot lacséză, devenind cu încetul tot maĭ inaccesibilă la excitările, ce le alimintéză energia, până ce, în lipsa acestora, ca în lipsa de alimentație recerută, ajung în sfêrșit la o stare de viéță atât de redusă, încât legătura comunicativă între creerĭ și sensurĭ încetéză. Atuncĭ sĕ eclipséză de tot și puterea voinței și trezia consciinței. După ce organele viețiĭ intelectuale sĕ recrează, somnul devine érăși tot maĭ ușor, până când trece, urmându-sĕ érăși viéța regulată.

Creerul nu încetéză a primi nutriment, dela sânge, și în decursul somnuluĭ. In urmă acésta însĕ creerul nu este lipsit de orĭce excitare internă. El e decĭ și în decursul somnuluĭ excitat, ușor, sĕ înțelege. Excitarea acésta însĕ, în lipsa conlucrăriĭ voințiĭ, trebue să percurgă fibrele creeruluĭ prin căile, carĭ sunt maĭ bătute, orĭ peste tot pe unde póte apuca în vêrtutea asociațiilor stabilite între ideĭ. Pe unde străbate însĕ curentul, trebue să sĕ reproducă și mișcările moleculare din celulele fibrelor, trebue să sĕ reproducă și ideile de pe acolo. Și fiindcă, cum s'a ḑis sus, comunicația între creerĭ și sensurĭ este închisă, ideile reproduse intră în o consciință caracteristică stăriĭ din somn, în o consciință ruptă de lumea reală.

Acest fel de reproducere, în așa fel de consciință, e ceea ce numim noĭ: *vis*.

Visul, sĕ ḑice, întovărășesce totdéuna somnul, dar de multe orĭ uităm, că am visat. Acésta sĕ face din causa, că reproducerile din vis, în asociațiile de atuncĭ, sunt așa de slabe, maĭ ales, când somnul e adânc și oboséla creeruluĭ mare, la începutul somnuluĭ, încât în multe casurĭ sĕ și șterg până dimineța. Dar dovadă, că visul în adevĕr însoțesce totdéuna somnul, ne póte servi faptul, în destul de cunoscut și esperimentat de toțĭ, că de multe orĭ ne deșteptăm dimineța în credința, că n'am visat nimic, dar maĭ târḑiŭ ne vine în minte părțĭ din vis, carĭ ne încredințéză, că totușĭ am visat.

dacoromanica.ro

Felul visuluĭ depinde dela multe împrejurărĭ, dela felul asociaţiilor maĭ importante, dela ocupaţia intelectuală din timpul din urmă, dela mâncarea de séră, dela posiţia corpuluĭ şi a estremităţilor, ce sĕ dă în decursul somnuluĭ ş. a. Ocupaţia de ḑi póte determina aşa fel visul, încât nicĭ să nu scim cum am venit la acesta. D, e. o idee, de care ne-am ocupat ḑiŭa maĭ viu, póte că e în legătură cu cine scie ce fel de ideĭ, carĭ, în urma legilor de reproducere şi asociaţie, sĕ redeştéptă nóptea, constituind un vis, care la aparenţă nu stă în legătură cu activitatea intelectuală din ḑiŭa premergĕtóre. Dela mâncarea prea grea de séra încă depinde felul visuluĭ. Anume mâncarea nemistuită bine îngreunéză viéţa organică, prin gazurile şi veninurile întrate în sânge şi produc simţul unor stărĭ neplăcute, carĭ fac să sĕ desprindă ideĭ şi să sĕ nască simţirĭ de diferite bóle şi pe basa acésta apoĭ sĕ viséză. Posiţia corpuluĭ şi a estremităţilor luĭ asemenea e de natură de a sugestiona visurĭ variĭ. D. e. Stând cu gura căscată, prin faptul că inspirăm maĭ mult aer, ca de obiceĭŭ, în plumânĭ, sĕ iritéză plumânile. Acésta îţĭ deştéptă o simţire asĕmĕnată cu cea causată, când saĭ de undeva, de sus, când de asemenea întră maĭ mult aer în plumânĭ. In chipul acesta apoĭ uşor poţĭ visa, că cadĭ de undeva, orĭ chiar, că sborĭ Aşedarea vre-uneĭ mânĭ pe pept póte uşor împedeca respiraţia, ceea ce dă loc la visul, că eştĭ bolnav, că te strînge cineva de pept, séŭ altele. Posiţia corpuluĭ simlă cu aceea obicĭnuită la atac, póte causa visul, că te baţĭ. Punerea picióreloŕ crucişĭ, unele peste altele, formă neobicĭnuită la mers, póte provoca visul, că nu poţĭ alerga, cu tótă ostenéla, ce ţĭ-o daĭ, etc. etc. Horcăiturile persóneĭ, cu care dormi în o casă, asemenea póte să provóce diferite visurĭ, conform cu tăria horăituluĭ; aşa d. e. un horăit uşor îţĭ póte sugera d. e. visul, că te neliniştesce o muscă cu sbârnăitul eĭ şi cu vrerea eĭ de a ţi sĕ pune pe faţă.

Visurile altcum sĕ întêmplă, sĕ înţelege, tot în sfera ideilor, ce le avem în memorie.

Ce trebue să sĕ întêmple ostenindu-sĕ, în urma muncĭ, organele vieţĭ intelectuale? Şi décă creerĭ totuşĭ continuă a sĕ alimenta şi a sĕ excita?

Ce e decĭ visul?

Totdéuna sĕ viséză în somn?

Dela ce depinde felul visuluĭ?

dacoromanica.ro

§ 26 Hipnotismul.

Starea hipnotică este o stare analogă visuluĭ. Și starea hipnotică sĕ întroduce cu un fel de somn. Somnul acesta sĕ deosebesce însĕ de adevĕratul somn. Aicĭ numaĭ sensul vederiĭ sĕ adórme, în mod măestrit, prin diferite metode; urechiia rĕmâne în trezie deplină; ba putêndu-sĕ concentra tótă energia, ce altcum sĕ împarte spre sensul vĕḑuluĭ, numaĭ spre sensul auḑuluĭ, acesta devine la o stare cu mult maĭ sensibilă, decât în împrejurărĭ normale; iară în urma acésta impresiile, carĭ întră în creerĭ, în asemenea mod, sĕ descarcă maĭ puternic și în consequentă plăsmuirile psichice sunt cu mult maĭ viĭ. Creeriĭ, în stare hipnotică, rĕmân decĭ în comunicație strinsă cu urechia, prin ceea ce tocmaĭ sĕ deosebesce starea acésta de somn. Dar pe lângă aceste fenomene sĕ maĭ întêmplă ceva caracteristic. Și anume până când sĕ efectuéză adormirea voită și pusă la cale de o anumită persónă — hipnotisatorul — conscĭința celuĭ hipnotisat devine cu desĕvêrșire legată de conscĭința hipnotisatoruluĭ. Așa fel sĕ stabilesce apoĭ un raport de subordinație între hipnotisat și hipnotisator, în ceea ce residă tótă puterea celuĭ din urmă asupra celuĭ dintâĭŭ și peste tot tótă minunația hipnotismuluĭ. Acéstă legătură devine tórte puternică, căcĭ spiritul ne maĭ primind impresiunĭ din alte părțĭ îșĭ concentréză tótă energia, de care dispune în momentul acela, spre a ideifica impresiile trimise de hipnotisator In urmare ideile deșteptate sub asemenea împrejurărĭ sunt cu mult maĭ viĭ decum ar puté fi în alte casuiĭ.

Formată odată starea hipnotică, hipnotisatorul n'are decât să poruncéscă și e ascultat la rigóre. El póte sugera ideĭ în mediul sĕŭ, — cum sĕ numesce persóna hipnotisată, — carĭ devin halucinatisate, devin obiectivate în afară drept stărĭ, orĭ obiecte reale. Dĕcă d. e. hipnotisătorul spune mediuluĭ sĕŭ, dându-ĭ înainte un scaun, ca să sĕ suie pe cal, mediul, prin reproducerea ideilor despre cal, crede, că are un cal înaintea sa, pe care îl și încalecă. Și dacă i sĕ spune, că calul sare, să aibă de grije, să nu cadă, hipnotisatul îșĭ și simte scaunul sĕŭ de un cal sărind. In consequență el sĕ și umple de frică și eventual va și cădea îndată de pe scaun ș. a Și întêmplându-sĕ, ca persóna hipnotisată să fie deșteptată în momentul, când e încă pătrunsă de frică, ar rĕmânea și în starea de trezie cu simțĕmêntul neplăcut de frică

E de notat, că nu orĭ-ce indivíd sĕ póte face bun mediu de hipnotisat. Indivizĭĭ nervoșĭ, distrașĭ, îndărătnicĭ, peste tot ómenĭ,

dacoromanica.ro

carĭ nu sĕ pot bine concentra cu mintea lor, orĭ carĭ nu sĕ sciu supune ordiniĭ şi nu sciu respecta autoritatea altora, sunt *rĕĭ* mediĭ de hipnotisat*)

Prin ce sĕ deosebesce starea hipnotică de starea de vis? Ce fel de conscinţă e cea caracteristică stării hipnotice? Pe ce sĕ basézĕ legătura între hipnotisator şi hipnotisat?

§ 27. Somnambulismul.

Sunt ómenĭ, cu deosebire dintre tinerĭ, carĭ la anumite timpurĭ, când e lună plină, sĕ scol din pat, îşĭ deschid feréstra orĭ uşa şi ies pe afară, apucând maĭ ales pe locurĭ ridicate, pe coperişul caselor şi apoĭ maĭ târdiŭ, dela sine, vin iară la culcuşul lor şi dorm maĭ departe, ca şi când nu s'ar fi întêmplat nimic. Aceştia sunt aşa numiţiĭ *somnambulĭ* orĭ *lunatecĭ*

Acésta stare s'ar crede, că e prevenită din o causă psichică de bólă; dar nu e aşa. E o simplă obicĭnuinţă însuşită, de a te înălţa cu sufletul cătră lună, de a te pune cu luna în un raport intim. Fără îndoială, că luna exercitézĕ o anumită înrîurire, nu numaĭ asupra vegetaţiilor şi a pămêntuluĭ, ci şi asupra omuluĭ Sĕ scie, că la ţĕrani sunt fel şi fel de credinţe şi dicăliĭ despre puterea luneĭ, carĭ nu sunt tóte »deşarte« In ele e esprimat adevĕrul, că universul nu stă numaĭ sub influinţa sóreluĭ, ci, maĭ mult séŭ maĭ puţin, şi a altor corpurĭ ceresci.

Un copil mic, când e fórte sensibil, îndeosebĭ la creerĭ, accesibil la impresiile externe şi tórte influinţabil de ele, stând, séră de séră, cu faţa drept spre feréstră, prin care strĕbat razele luneĭ pline —, direct asupra luĭ, devine atât de impresionat de ea, maĭ ales în vêrsta aceea, când încă nu póte cunósce depărtarea obiectelor şi când le vede şi simte tóte fórte aprópe de sine, de i sĕ deştéptă viĭ tendinţe cătră lună, ca cătră un ce puternic şi necuprins. In urma acésta sĕ nasce între el şi lună un raport strêns, o contopire ideală, aşa, că personalitatea individuală a copiluluĭ sĕ eclipsézĕ cu desăvêrşire.

---

*) Sĕ spun fel şi fel de minunăţiĭ ca manifestaţiĭ a stării hipnotice, pe carĭ nu ni le póte esplica psichologia. Stările hipnotice normale le esplică psichologia ca fenomene basate pe reproducerea ideilor, cum s'a vĕdut maĭ sus, celelalte sunt probleme ale spiritismuluĭ

dacoromanica.ro

Cu tótă forța sa sufletéscă copilul devine în momentul acela țintuit, contopit cu lună, cum sĕ contopesce bună óră iubitorul de artă cu o pictură, de devine de tot impersonal. Dar la somnambul legătura e și mai puternică In urma acésta nu mai vede, nu mai aude, nu simte nimic altceva, căci spre alte sensuri nu-i mai rĕmâne nici o energie; nu mai stă în nici un alt raport cu lumea externă. Deprinděndu-sĕ mai de multe-ori și consecuent cu acéstă stare escepțională, i sĕ creéză o trebuință de a sĕ pune în legătura acésta, sĕ face, că cresce lunatic. E destul, să fie lună plină, să sĕ simtă în liniște deplină, ca lunaticul să-și sugereze acea trebuință sufletéscă, de care apoi imboldit să pornéscă, fără a avea conscințǎ de ceea ce face. De aceea sĕ și efectuă mișcările lunaticului cu atâta esactitate și înlesnire. Individul sĕ póte urca din feréstră pe sub strĕșini pe coperiș, lucru, ce altădată, între împrejurări normale, nu s'ar puté face, — fiindcă tótă energia nervósă menită a învia stările psichice și mișcările fisice, i sĕ concentréză acum esclusiv numai în acest scop, spre îndeplinirea acestei unice lucrări. Și aici principiul: unde e puterea concentrată, sĕ îndeplinesce lucrarea cu înlesnire. Creerii nepiimind decât dela lună impresii, acestea întră și sunt prelucrate cu mare putere si în consecință și reagările spre centrele motrice sunt din sémă afară puternice și esacte.

De aceea trebuesc mari și fórte puternice impresii, apă rece, pentru ca să pótă fi deșteptat somnambulul din starea sa de acțiune unilaterală, să vadă, să audă, să simță cu sensurile sale, să sĕ facă om, ca ómenii.

Somnambulism sĕ mai dice și când spiritul omenesc sĕ pune în un raport cu un alt spirit, așa că în urma acésta sĕ degagéză anumite mișcări în organele mai supuse influințării spirituale, ori anumite plăsmuiri spichice, cari sĕ rapórtă și vizéză la anumite întêmplări din trecut ori viitor — *spiritismul* Sĕ dice, că anumite spirite pot fi atât de sensibile, încât sĕ pun în raport cu alte spirite, dela cari află, ce sĕ întêmplă în depărtări, ce s'a întêmplat în trecut ori ce sĕ va întêmpla în viitor.

Aici este dar vorba de o sensibilitate spirituală de tot fină, pe basa căreia impulsiunile instinctive, cât de vagi, devin simțite, percepute și esprimate, lucru, ce un spirit obicinuit nu e în stare să efectueze.

Cine sĕ numesc lunatici? Pe ce sĕ basézǎ starea somnambulică Cum sĕ nsușesce? In ce constă somnambulismul? Pe ce sĕ basézǎ spiritismul?

dacoromanica.ro

B). Plăsmuirile psichice din domeniul inteligenții.

§ 28. Ființa și noțiunea cugetării și judecării.

Staŭ în grădină, în fața unuĭ strat de florĭ, concentrându-mĭ privirea asupra unuĭ crin. Viéța-mĭ intelectuală va începe a lucra luându-și de obiect și îndemn acea flóre: crinul. După-ce voĭŭ fi sfârșit cu darea de sémă asupra însușirilor aceleĭ florĭ, dar póte și în decursul lucrăriĭ acesteia, spiritul va trece, din când în când, și asupra altor obiecte, asupra cutăriĭ legende séŭ a cutăriĭ poesiĭ, în carĭ sĕ pomenesce ceva despre crin.

Décă ar fi să ne dăm séma de felul cum a fost spiritul activ, în casul, de care a fost vorba, va trebui să constatăm, că până sĕ raporta la crinul, ce-l avea înaintea sa, rostea că: e alb, mirósă în cutare fel, înfloresce, în cutare fel și în cutare timp, — are fiunde, stamine, pistil ete. de cutare séŭ cutare formă, obvine în cutare legendă, parabulă, oĭ poesie, că însemnéză cutare lucru, etc, *a lucrat tot în mod analitic*; séŭ desprins din memorie astfel de ideĭ, carĭ aparțin prin asociața logică noțiuniĭ crinuluĭ, în un anume sistem, logic. Din șirurile acestea de ideĭ póte spiritul compune iară ceva unitar — lucrarea sintetică. *Acest fel de lucrare a minții sĕ numesce cugetare, séŭ judecare.* Sĕ înțelege, nicĭ în casul acesta nu va lipsi fantasia cu desăvârșire, dar în mod covârșitor spiritul sĕ presenta activ ca judecare.

Preste tot de câte-orĭ spiritul reproduce noțiunĭ, fie concrete, fie abstracte, și sĕ ocupă de ele esaminându-le, asĕmĕnându-le, în scopul de a dovedi și susține ceva, adecă când spiritul caută a scóte la ivélă, a aseměna saŭ a proba adevĕrurile lumiĭ, totdéuna face o operație, care o *numim cugetare, judecare.*

Prin cugetare sĕ scot la ivélă legăturile logice, între ideĭ, noțiunĭ și chestiunĭ, legăturĭ formate de când s'aŭ făcut apercepția lor. Despre multe legăturĭ de acestea avem cunoscință de când s'aŭ aperceput ideile, în care cas dicem, că nu descoperim nimic noŭ în țĕsătura gândiriĭ nóstre. Dar multe din legăturile logice dintre ideile nóstre nu ne sunt cunoscute, căcĭ ele sĕ îndepliniseră fără conscința nóstră, în suflet Când apercem ideĭ și chestiunĭ noŭĕ, acestea, după cum sĕ scie, sĕ pun în legătură cu diferite alte ideĭ din conscință, în *mod latent,* fără a fi adecă cunoscute atuncĭ. Cine scie învĕța apercepênd bine, își va asocia ideile cu multe ideĭ

dacoromanica.ro

vechĭ și reproduse cu acea ocasiune, dar și cu de cele nereproduse, cu de cele latente. Când un asemenea suflet sĕ va pune acum să gândéscă, *să filosofeze*, va scóte la ivélă și legăturĭ logice, de carĭ n'a fost conscĭŭ. Și astfel sĕ vor forma cugetărĭ noŭĕ. De câteorĭ nu ni sĕ întêmplă să dăm de raporturĭ noŭĕ între ideile nóstre și să constatăm lucrurĭ noŭĕ, la carĭ nu venisem înainte.

Cu cât cineva are maĭ maie inteligență și e maĭ bine instruit, cu atât are maĭ mare șanse de a sĕ manifesta cu cugetărĭ noŭĕ. Filosofiĭ sĕ deosebesc de ómenĭ de tóte dilele tocmaĭ prin aceea, că ideile lor intră în maĭ multe felurĭ de legăturĭ unele cu altele, legăturĭ, carĭ fiind maĭ târdiŭ reînviate, representă cugetărĭ deosebite și noŭĕ, ce vizéză raporturĭ noŭĕ între lucrurĭ, nesciute până acĭ.

Cugetarea și fantasia nu sĕ desfășură deosebit, odată numaĭ fantasie și altă dată numaĭ cugetare, ci sĕ presintă amestecat, dar câte odată fantasia e în preponderanță și altă dată cugetarea Nu ne putem închipui fantasie fără cugetare, precum nicĭ cugetare fără fantasie. Când îmĭ represint în imaginație momentele scóse din o poesie, mi sĕ desfășură fantasia; dar elementele constitutive ale fantasieĭ tot cugetarea le oferă.

Și cugetarea sĕ manifestă în maĭ multe forme. Formele sunt: aseměnarea, judecata, raționamentul.

Ce lucrare mintală sĕ urnesce, când studiez o flóre-crin, ce am înaintea ochilor? Ce e cugetarea, judecarea? Ce scóte mintea la ivélă când judecăm? Dela ce depinde puterea de judecare?

§ 29. Judecata.

1) Judecata elementară.

Avem un obiect concret înaintea nóstră, d e. o rosă. Viênd să dicem ceva despre ea, spiritul găsesce: că »rosa e roșie«, »ea înfloresce în Iunie«, »mirósă frumos«, »are frunze în forma inimeĭ«. Tóte acestea le putem nu numaĭ cugeta despre rosă, dar' și esprima. Ce lucrare a săvêrșit spiritul până s'a pus în ființă propositiile acestea? Nimic altceva decât și-a reprodus noțiunea ce avea despre »rosă« și a tot scos la ivélă însușirĭ de ale aceleia, a constatat adecă raporturile dintre noțiunea rosă și notele eĭ constitutive, s'a urnit acĭ operația mintală numită: cugetare. Nu s'a spus nimic noŭ despre rosă, decât s'a esprimat ceea ce sĕ sciuse deja de maĭ înainte despre ea. orĭ-ce sĕ observase la ea, s'a esprimat un raport,

dacoromanica.ro

care în suflet era deja cunoscut orĭ-care a fost acuma observat. N'a avut decĭ spiritul datorința să combine ceva noŭ despre idea de rosă, ci simplu, să o observe în privința însușirilor eĭ, ținênd aceste note tot în legătură cu noțiunea lor. Aceeașĭ operație s'ar îndeplini și luându-sĕ drept obiect al cugetărĭĭ o noțiune obstractă, orĭ vre-un principiu. Aceeașĭ acțiune psichică s'ar îndeplini și în casul acesta, cu deosebirea că n'are a sĕ observa un ce concret, ce stă înaintea ochilor, ci o imagine, orĭ un șir de ideĭ. D. e. reproducênd noțiunea »vîrtute« și pornind cugetarea asupra eĭ, sĕ va scóte la ivélă notele: »Este o însușire a omuluĭ moral înalt«, »fericesce pe om«, ș. a., tot judecățĭ, dar judecățĭ maĭ înalte. Operația acésta a minții, de a scóte la ivélă câte o însușire specială, câte un raport între conținutul ideilor, noțiunilor, fie că acestea sĕ referă la un ce concret, intuibil, fie la un ce abstract, sĕ numesce *judecată**).

Judecata este o parte a cugetărĭĭ, o parte, ce represintă altcum un conținut unitar. Cugetarea sĕ și manifestă prin un șir de judecățĭ. O judecată e o zală din un lanț al cugetărĭĭ. Și dacă în judecată sĕ enumeră note ale uneĭ ideĭ complete, ce aŭ fost dobândite prin intuiție, note, pe carĭ sufletul le găsesce în mod nemijlocit, ca părțĭ ale ideeĭ, atuncĭ resultă *judecata elementară*.

Cine scóte la ivélă raporturile cele adevĕrate între notele uneĭ noțiunĭ, *scie judeca corect*, dacă le scóte la ivélă în un chĭ firesc, după importanța lor, ca părțĭ constitutive ale noțiunĭĭ, orĭ după ordinea, în care sunt grupate pe lângă nota representativă, *judecă logice*, dacă descopere raporturĭ maĭ subtile, maĭ puțin evidente,

---

*) E greșită decĭ definiția, ce sĕ dă despre judecată, în diferitele manuale de școlă, dicêndu-sĕ, că »judecata e împreunarea a lor doŭĕ noțiunĭ«. Acésta nu e adevĕrat. Dacă împreunăm, bunăóră, munte cu minte, nu resultă nicĭ o judecată. Nu e corectă definițiunea nicĭ atuncĭ, dacă sĕ maĭ adaoge »în vederea legăturiĭ lor interne« Ce legătură internă e între cele doŭĕ noțiunĭ«, »Rosa« și »roșie« din judecata »*rosa e roșie*«? Purcedându-sĕ de pe basa difinițiuniĭ false a judecățiĭ, s'a aplicat un metod de tot greșit în instrucțiune. S'a crezut și sĕ maĭ crede și acum, că sĕ ageresce puterea de judecată în elevĭ, oferindu-li-sĕ anumite cuvinte, noțiunĭ și cerêndu-li-sĕ a compune judecățĭ din ele. Prin acésta sĕ ajunge, da, de sĕ fac »împreunărĭ de noțiunĭ«, dar nu sĕ deprinde și ageresce puterea de judecată, căcĭ pe acéstă cale nu sĕ induce mintalitatea elevilor, ca să judece. Și resultatul acesteĭ procederĭ e, că elevĭĭ, dela carĭ sĕ cere să spună vre-o judecată despre ceva, spun cele maĭ neghióbe basaconiĭ și nonsensurĭ. Da, fiindcă eĭ n'aŭ fost deprinșĭ a analisa și examina noțiunĭ și a le esprima apoĭ notele, raporturile găsite, ci aŭ fost deprinșĭ a reproduce cuvinte, pe carĭ simplu le împreună

dacoromanica.ro

judecă aprofundat, pătrundĕtor, filosoficesce; iară cine nu póte espriina napórtele cele adevĕrate, *judecă fals.*

2) *Raționamentul.*

»*Totdéuna* tómna sĕ îngălbinesc pe arborĭ frunzele și cad jos« Acésta este o judecată, fiindcă sĕ enunță o însușire a tómneĭ. Așa este. Acelașĭ proces psichic s'a îndeplinit aci, ca și când aș fi dis, »rosa este roșie«. Amêndoŭĕ sunt judecățĭ. Dar examinate maĭ de-aprópe aceste judecățĭ sĕ arată, că sĕ deosebesc unele de altele. Când a venit spiritul să rostéscă însușirea »roșie« a »roseĭ«, n'a trebuit să facă altceva maĭ întâĭŭ, decât să observe flórea »rosă«, dacă i-a fost înaintea ochilor, saŭ să-șĭ reproducă idea de rosă în minte, ș. a.; dar ca să vină și să declare, că îngălbinesc și cad frunzele de pe arbore totdéuna tómna, a trebuit să esperimenteze acésta în decurs de maĭ mulțĭ anĭ, orĭ să i sĕ fi împărtășit acésta din partea uneĭ autorităț̆ĭ. Evident, că acésta nu este o judecată, prin care s'a scos, în mod direct, la ivélă o însușire a uneĭ noțiunĭ, ce s'a adaus aceleia vre-o dată prin lucrarea sensurilor, prin intuiție, ci este o judecată, prin care *sĕ deduce o însușire*, și nu o însușire intuibilă cu sensurile. Prin propositia. »totdéuna tómna îngălbinesc frunzele pe arborĭ și cad jos« spiritul a spus un adevĕr, un raport, ce există în lumea reală, dar nu observat prin intuiție, ci prin *deducție*, dedus din faptul, că în tómna 1, 2, 3, 4, etc. tot așa s'a întêmplat, prin urmare sĕ póte conclude, că și de aicĭ încolo totdéuna așa sĕ va întêmpla.

Vedem decĭ, că acĭ avem de lucru cu o judecată maĭ înaltă, produsă de spirit prin un proces analog cu cel al judecateĭ elementare, tot o lucrare analitică a sufletuluĭ, dar maĭ complicată.

Judecata produsă, fie prin deducție, luând spiritul în socotință maĭ multe judecățĭ, orĭ esperiențe, făcute de el însuși, orĭ date de alțiĭ, fie prin inducțiune, când adecă întrebuințăm maĭ multe date, esperiențe dela casurĭ concrete, spre a trage o judecată generală, o regulă, un principiu, o maximă ș. a. sĕ numesce ***raționament.*** Dacă un copil mănâncă cireșe dulcĭ, adĭ, mâne, poimâne și de altădată, observă, că tóte cireșele, câte a mâncat aŭ, fost dulcĭ; în urmare mintea îl aduce să-șĭ facă judecata generală: »Cireșele sunt dulcĭ«. Până ce a ajuns să-și formeze copilul judecata acésta generală, făcuse maĭ multe intuițiĭ singuratice, esprimate în judecățĭ elementare, din judecățile elementare, utilisate de minte, s'a tras apoĭ conclusiunea, care constitue basa raționamentuluĭ.

dacoromanica.ro

Omul cult își desvĕlesce gândirea mai tot raționamentând. Dar nu tóte raționamentele le formăm noi, sĕ înțelege, pe basa esperiinței nótre proprii. Cele mai multe le primim, așa dicênd, de-agata, stabilite de alții. Noi le acceptăm, fie pe basa auctorității celor ce ni le comunică, fie că, avênd ocasiune, ni s'aŭ verificat unele din adevĕrurile acelea, pe vre-o cale. Așa sunt adevĕrurile scietifice, categoriile cele multe, principiile, maximele ș. a. Primindu-le de-a-gata, ca judecăți generale, ni sĕ ușuréză fórte mult sarcina instrucției. Noi n'avem apoi decât să le aplicăm la casuri speciale. Un esemplu: Am învĕțat, că otrăvile omóră organismele. Cred în adevĕrul acesta, deși nu mi s'aŭ demonstrat tóte casurile. Vĕd odată, că Ioan a bĕut otravă. Pe basa adevĕrului general voiŭ conclude — *raționamenta* —, că »Ioan móre«. Am mai învĕțat însĕ, că există mai multe antidote, ca lapte, cafea négră ș. a. cari luate fiind la timp, după otrăvire, împedecă ori paralisézĕ acțiunea otrăvii. Acum dic: dacă Ioan ar bea lapte, ori cafea négră, n'ar muri. Și vĕd, că bea lapte. Deci voiŭ raționamenta acum: Ioan nu móre

Raționamentul sĕ formézĕ din cel puțin alte doŭĕ judecăți, cari sĕ numesc: *premise.*

Lucrarea mintală, care formulézĕ raționamentul e *rațiunea.* Rațiune are numai omul cultivat la grad mai superior. Raționamentul deci este caracteristic numai spiritului mai desvoltat. *Minte,* inteligență, — puterea intelectului de-a cunósce ființele și lucrurile lumii, după însușirile externe ale acelora, de-a aduna ideĭ sensuale, a le reproduce, asocia și complica, — are, la un grad órecare, și animalul, dar rațiune numai omul. Cât de cu minte apar d e. albinele, dar de raționament tot nu sunt capabile, căci e lucru sciut, că dacă li sĕ întórce cojnița, ele sĕ adună, venind dela câmp, tóte la locul, unde eraŭ obicinuite a întra, prin deschidĕtură, în cojnițe și nu înțeleg să caute în jurul cojniții deschidătura, pe unde să mérgă inlăuntru.

Și omul însĕ, ca să ajungă la rațiune, trebue să sĕ cultive. Cretinii și copiii micĭ aŭ minte, dar' n'aŭ rațiune.

Numai cu ajutorul raționamentării, putem străbate mai adênc în ființa lumii, și peste tot în ordinea și causalitatea ei; numai cu ajutorul rațiunii putem lua învĕțăminte din viéță; și numai pe basa acésta și scim deosebi binele de rĕŭ, frumosul de urît, ș. a. Vede și omul neinstruit curcubeul, vede, că sórele sĕ mișcă, cunósce limba sa maternă etc. dar' altcum vede și cunósce lucrurile acestea omul instruit. La primul sĕ găsesc judecăți elementare —, póte,

dacoromanica.ro

multe false —, pe când al 2-lea le cunósce după legile lor eterne, le vede cu rațiunea, are în chestie raționamente.

Fórte multe din judecățile nóstre sunt rațonamente. D. e. »omul e muritor« încă e rațonament, orĭ cât de elementară și simplă judecată apare. Dar', ca să vĭ la constatarea acesteĭ însușirĭ a omuluĭ, trebue să fi luat în vedere adevĕrurile, că, a, b, c, d etc. cu un cuvênt, că toțĭ ómenĭ, câțĭ aŭ fost până acum născuțĭ, aŭ murit. Așa numaĭ poțĭ enumera și acéstă însușire a omuluĭ.

1 In ce mod înțghebézĕ mintea judecată? Ce este judecata elementară? Despre cine sĕ dice, că judecă corect? logic? aprofundat? fals?

2 Ce e caracteristica operățieĭ mintale, din care resultă judecata elementară? Cum sĕ produce rațonamentul? Ce e rațonamentul? Cu ce fel de judecățĭ lucrézĕ maĭ mult mintea nóstră?

Ce e rațiunea? Mintea? Unde sĕ manifesta una și unde cealaltă

C) Lucrarea abstractivă a spiritului.

§ 30. Despre abstracție în general.

De când suntem micĭ începem a ne aduna ideĭ. Pe acestea apoĭ mintea și le revócă, la casurĭ de nevoie, în claritatea conștiinței, spre a opera cu ele, conform cu trebuințele practice spirituale.

După ce s'aŭ adunat multe ideĭ în memoriă și s'a format din ele un intelect de o anumită forță, pe basa căreia începe a sĕ lucra cu o anumită energie psichică, spiritul începe, în mod spontaneŭ, stimulat de energia inherentă ființeĭ luĭ, a compara ideile între sine. Pe basa acesteĭ operațiĭ găsesce, în firul asociațieĭ și reproducerĭ logice, că multe ideĭ sĕ asémănă, sĕ înrudesc, în unele privințe, unele cu altele. Intemeiat pe acéstă experiență, ce face asupra ideilor, începe spiritul, în vederea ușurăriĭ operațiilor sale ulterióre, a sistemisa conținutul conștiinței, după conținutul ideilor, a aduce ideile asĕmănate în un cadru comun, sintetisând notele comune și esențiale, notele representative ale ideilor asĕmănate, iară în o unitate, în totalităț nouĕ psichice. D. e. un copil vede adĭ o masă, în patru colțurĭ, de lemn, cu 4 picióre, văpsită roșu. Are idee despre acea masă, idee sensuală. După un timp vede și alte mese, altcum văpsite, de altă materie, în patru colțurĭ și rotunde, cu 4, cu 3 și cu 1 picior. Sĕ convinge, că tóte sunt tot numaĭ mese. Spiritul luĭ, abstrage din tóte ideile sensuale dobêndite despre diferite mese notele cele esențiale și asociându-le compune și stabilesce din ele o nouă ideă, care represintă óre-cum pe tóte cele sensuale despre diferitele mese.

dacoromanica.ro

Tendința acésta a spiritului, de a forma ideĭ nouĕ din ideile sensuale, și anume un fel de ideĭ, ce nu-șĭ aŭ echivalentele lor în forme reale de ale lumiĭ, ce sunt numaĭ cristalisațiĭ ale ideilor sensuale, sĕ manifestă prin un *proces psichic* numit *abstractiv*; puterea însașĭ a mințiĭ de a lucra așa fel, sĕ dice: *putere de abstracție.* Putința de a sĕ porni, în mod spontaneŭ, procesul abstractiv, residă în asociațiile și reproducerile de ideĭ.

Acest proces are mare importanță în economia viețiĭ intelectuale.

Plăsmuirile psichice formate pe basa procesuluĭ abstractiv.

§ 31. Formarea de noțiunĭ.

Copiluluĭ mic i sĕ dă ocasiune să vadă într'una, maĭ întâĭŭ, pe părinții sĕĭ. In urma acésta pe eĭ îĭ și póte recunósce maĭ întâĭŭ, bine. Maĭ vede și cunósce apoĭ și pe ceĭlalțĭ membriĭ aĭ familieĭ, orĭ rudeniĭ, pe frațĭ, pe servitórea »Maria«, pe bunicul, bunica, tușica și nenea, etc. Pe toțĭ aceștia îĭ cunósce după fel și nume. Cu timpul maĭ vede și alte persóne, în carĭ, după ce mintea i-a pus alăturĭ, recunósce cam aceleașĭ figurĭ, ca la tata, mama, bunicul, bunica, tușica, nenea, dar avênd totușĭ și nisce însușirĭ particulare, prin carĭ sĕ deosĕbesc de ceĭ de sus. I sĕ spune în fiecare cas, că »acela e un om.« Și el învață a cunósce astfel si ce e »omul«, deși altcum ceĭ arătațĭ nu eraŭ decât individiĭ: Ioan, Nicolae ș. a. Pe basa acestor cunoscințe ajunge să numéscă, vĕdênd vre-o figură de om, »și acesta e om«, cu tóte că observă și scie, că nu sunt toțĭ la fel în privința tuturor însușirilor lor. *Când copilul scie deosebi persónă de persónă și pe individul om de alte ființe, atunci sĕ dice, că are noțiunea de om.*

Ce sĕ întêmplă în spiritul copiluluĭ, până când i sĕ formézĕ, pe basa multelor ideĭ despre persóne singuratice, *noțiunea de om?*

Copilul vede di de di diferițĭ individĭ — ómenĭ, cu tóte însușirile lor și în urma asĕmănăriĭ figurilor lor constată, că aceștia aŭ multe însușirĭ comune cu ale tatăluĭ și cu ale mameĭ sale — statură, cap, pĕr, frunte, ochĭ, față, nas, gură etc.; distinge însĕ totdeodată, sĕ înțelege, și particularitățĭ diferite cu privire la formele speciale ale însușirilor, însușirĭ individuale, caracteristice fiecăruĭ individ. Unele însușirĭ — cele *comune* — le va vedé decĭ de multe orĭ, altele — pe cele *diferente*, pe cele *indviduale*, — de puține-orĭ

dacoromanica.ro

unele póte chiar numaĭ câte odată. Unele vor trebui să-l impresioneze decĭ maĭ de multe-orĭ, alte maĭ de puține orĭ și chiar de câte o singură dată. In urmare unele ideĭ particulare, ce culege copilul despre ómenĭ, vor fi maĭ viŭ reținute în memoriă, celelalte vor rĕmânea maĭ slabe. Și fiindcă cele dintâĭŭ, cele comune, aŭ prilegiul a sĕ reproduce maĭ de multe-orĭ, pe basa legiĭ asociațieĭ mechanice (contimporanităților), sĕ și asociază în o *totalitate,* în o nouă idee compusă. Acéstă idee nouă compusă este *ideea tipică,* séŭ *noțiunea* omuluĭ, în care sĕ cuprind împreunate tóte notele caracteristice și esențiale ale existențeĭ numite »om«. Acea noțiune reamintesce acum, respective representă copiluluĭ un șir lung de anume ființe, de individĭ — ómenĭ.

Să maĭ luăm un cas, maĭ evident, din care să constatăm cum în adevĕr pe basa ideilor particulare sensoriale sĕ ajunge la noțiune.

Și în casul arĕtat a fost, nu e vorbă evident procesul, dar tot a fost la mijloc și o procedere falsă, în urma faptuluĭ, că copiluluĭ i s'a spus prea curênd de om — noțiune —, până a nu fi dobêndit suficiente ideĭ despre singularicĭĭ individĭ — ómenĭ, din care causă copilul și rĕmâne a avé multă vreme o noțiune nu prea clară despre om.

Copilul vede în grădină un mĕr, popesc; sĕ uită la el, cu atențiune, și adĭ și mâne, până îl recunósce bine, până îșĭ câștigă idee clară despre el, posibilitatea de-a face judecata: »acesta e mĕr popesc«. De bună sémă i-a vĕdut bine coróna, cu frundele și forma lor, cu crengile și forma lor — trunchiul și forma luĭ — și póte i s'a arĕtat orĭ spus și de rădăcina luĭ. De câte-orĭ vede merĭ de aceștia, de atâtea-orĭ va recunósce soiul acela de merĭ, va dice în fiecare cas »și acesta e mĕr popesc«. Acum are deja idee clară despre felul merilor popescĭ, putêndu-ĭ deosebi de alt fel de pomĭ și de alt fel de merĭ, ceea-ce sĕ dice, că are »noțiunea« mĕruluĭ popesc. Vĕdênd copilul, de multe-orĭ, maĭ multĭ merĭ popescĭ, le-a cuprins totdéuna însușirile constitutive externe, forma diferitelor părțĭ, a fructelor, frundelor, crengilor coróneĭ, trunchiuluĭ și a rădăcinĭ. Nu în tóte casurile a găsit însușirile întocmaĭ la fel; a observat și micĭ deosebirĭ. Copilul va fi avut decĭ ocasiune, décă a intuit dece diferițĭ merĭ popescĭ, să vadă unele însușirĭ, — cele comune — de dece orĭ, altele póte numaĭ de câte odată, orĭ de douĕ orĭ. Impresiile venite dela însușirile comune vor fi produs mișcărĭ moleculare maĭ viĭ, ideĭ particulare, maĭ puternice și maĭ

dacoromanica.ro

precise. In procesul de asociație acestea sĕ vor fi și valorat maĭ bine și sĕ vor fi legat maĭ tare. Și apoĭ la reproducere, când e vorba, să-șĭ dee copilul séma de ființa mĕruluĭ popesc, spre a-l deosebi de alțĭ pomĭ, idea despre acesta, i sĕ presentéză în conscințĭ numaĭ în sintesa însușirilor comune și caracteristice merilor popescĭ, ca o nouă idee compusă, în care mintea recunósce ființa mĕruluĭ popesc, o recunósce prin o nouă idee, compusă nu din tóte însușirile observate la merĭ vĕdușĭ, ci numaĭ din cele maĭ de căpetenie, cele comune și caracteristice, carĭ s'aŭ abstras de cătră spirt din complexul întreg de însușirĭ observate la diferițiĭ merĭ popescĭ și unit în o *totalitate.* Copilul a ajuns decĭ la o idee, care nu corĕspunde cu nicĭ o formă a lumiĭ reale, la o idee făcută de spirit, la o ***noțiune,*** ce representă un tip de existențe.

Noțiunea acésta după conținut e compusă din maĭ puține note decât idea unuĭ mĕr popesc, dar în schimb înțelegem sub ea totușĭ maĭ mulțĭ indivizĭ de merĭ; are adecă *sferă maĭ mare,* decât ideea unuĭ mĕr popesc.

Maĭ târdiŭ i sĕ arată copiluluĭ și alțĭ fel de merĭ. Acela va găsi în eĭ note comune mĕruluĭ cunoscut deja, — cele esențiale, — dar și diferente, cele maĭ mărunte. Va să dică și aceștia sunt merĭ, — ariuș, împĕrătesc, pătul, etc.

Și în urma proceselor nouĕ aperceptive s'a întêmplat de s'aŭ repetat unele felurĭ de impresiĭ maĭ de multe orĭ, altele maĭ de puține orĭ. Și aicĭ a adunat spiritul ideile notelor comune tuturor merilor, lăsând pe cele diferente d. e. formele speciale ale fructuluĭ, ale coróneĭ, și și-a formát o noțiune nouă, *noțiunea generală a mĕruluĭ.* Noțiunea acésta va cuprinde în sinĕ maĭ puține note, decât cea a mĕruluĭ popesc, are *maĭ mic conținut,* dar vom înțelege sub ea maĭ mulțĭ merĭ, chiar maĭ multe felurĭ de merĭ, *are sferă maĭ mare.*

I sĕ arată copiluluĭ și alțĭ pomĭ, perĭ, vișinĭ, cireșĭ, prunĭ etc. Spiritul iarĕ va găsi unele însușirĭ diferente, altele comune, maĭ puține sĕ înțelege, d. e. rădăcină, trunchĭŭ, corónă, crengĭ, frunde, fructe, — dar fără a băga în sémă formele lor speciale. Sĕ vor asocia și ideile acestor note, sĕ va forma și din acelea, în vêrtutea legiĭ de asociație mechanică, o noțiune nouă, *noțiunea pomuluĭ,* care cu atât maĭ puțin va corĕspunde vre-unuĭ obiect al lumiĭ reale Unde am găsi vre-un pom compus numaĭ din notele arătate, fără formele lor, speciale? *Noțiunea pomuluĭ va avé conținut și maĭ mic și sferă maĭ mare.*

dacoromanica.ro

Va cunósce copilul, la rêndul sĕŭ, și arboriĭ. Îșĭ va forma o noțiune maĭ mare în privința sferei, în cadrul căreĭ noțiunĭ vor încăpea toțĭ pomiĭ și toțĭ arboriĭ, dar care va fi altcum maĭ mică în privința conținutuluĭ, rĕmânênd la o parte ideea fructuluĭ. *Acésta e noțiunea arboreluĭ.*

Vin la rênd și plantele. Îșĭ va forma o noțiune din notele: rădăcină, cotor și frunză, conținut fórte mic, dar sub acésta va înțelege tot felul de plante, de pe pământ.

Vedem, că cu ajutorul abstracțieĭ ajunge spiritul, să-șĭ formeze din ideĭ sensuale, dobêndite pe basa experienței, ideĭ tot maĭ generale, noțiunĭ abstracte, despre tóte obiectele și lucrurile de acelaș fel, ce le găsesce în viéță, carĭ ideĭ ni sĕ presentéză apoĭ, ca ideĭ nouĕ în spirit. Așa fel sunt noțiunile despre tot, ce există în formă concretă în lume și tot așa despre acțiunĭ, raporturĭ și chestiunĭ. Așa sunt noțiunile bineluĭ și rĕuluĭ, frumosuluĭ și urîtuluĭ, moraluluĭ și imoraluluĭ, virtuțiĭ și ticăloșiĭ, dreptățiĭ și mincinuniĭ, înțelepciunĭ, etc. etc, tot noțiunĭ abstracte din alte ideĭ despre fapte, lucrurĭ și raporturĭ, ce vedem. Maĭ întâĭŭ analisézĕ spiritul, bine, obiectele concrete asĕmănate, spre a sĕ clarifica ideea concretă — *prima tréptă.* — Venind la o altă grupă înrudită, respective asĕmănată cu cea dintâĭŭ, după-ce s'aŭ analisat și individiĭ de aci, sĕ asemănéză cu cea dintâĭŭ spre a sĕ găsi notele comune și diferente — *a doua tréptă.* — Pe basa acesteĭ operațiunĭ apoĭ cele comune sĕ asociază în o idee compusă nouă, în cea abstractă — *a treia tréptă.* Aceste noțiunĭ nu corĕspund cu stările reale, dar sunt totuși înțelese de noĭ și considerate, multe chiar, ca basate direct pe experiență, deși sunt numaĭ experiențe fictive. Unde și cum am puté vedé omul, cum e imaginea luĭ în noțiunea »omul«, «doctorul« ș. a.? cum am puté vedé apoĭ binele pe pământ? unde și cum modestia și dreptatea, etc.? Da, există individiĭ în lume, dar în sensul noțiunĭ »om« nu. Tot așa cu celelalte noțiunĭ. Am avut prilegiul a mânca, a bea, a mirosi, în maĭ multe rênduri, ceva priincios corpuluĭ și totdéuna ni s'a spus, că e »bun«; am vĕdut, că s'a purtat cineva în modul recerut de viéță și iarăși ni s'a spus »bine«, etc. Din casurile experimentate combinăm noțiunea »bun«, »bine«.

Așa fel ajunge spiritul, în desvoltarea sa, să dobêndéscă din ce în ce tot maĭ clare și maĭ bune noțiunĭ abstracte.

Și maĭ tóte ideile abstracte în forma, cum sunt utilisate de suflet, sunt noțiunĭ. Numerĭ 40, 50 etc. încă nu sunt decât nisce

dacoromanica.ro

ideĭ abstracte, scóse din $1 + 1_1 + 1_2 + \ldots\ldots + 1_{40} + 1_{50}$ Dar când întrebuinţăm numĕrul 50, cine sĕ maĭ scie cugeta la atâtea unităţĭ separate Când ḑicem, că în grădină sunt 50 de merĭ, înţelegem îndată ideea, fără a sĕ maĭ pune sufletul să sĕ raporteze, pe rênd, la 50 de merĭ. Décă avem 3 merĭ, a, b, c, sĕ maĭ întêmplă de îşĭ represêntă sufletul, pe rênd, mĕrul a, b şi c, dar la 50 nu o maĭ face. Inteligenţa îşĭ abstrage noţiunĭ, pentru ca să-şĭ uşureze lucrarea sa în operaţiile, ce are să îndeplinéscă. Ce ar fi pentru suflet, dacă vrênd să spună ceva despre »pom« ar avea să-şĭ represinte imagiile tuturur merilor, prunilor, perilor etc . . . ?!

Noţiunea este un fel de representaţie, în care sĕ află tot ce e maĭ important şi maĭ caracteristic pentru determinarea genuluĭ, specieĭ, orĭ claseĭ Prescurtările acestea fac spirituluĭ serviciul, ce-l fac bună-óră formele matematiceĭ orĭ geometrieĭ.

Şi formulele acelea sunt abstrase din un anumit complex de legĭ, în vederea socoteliĭ maĭ uşóre cu chesţiunile matematice orĭ geometrice

Şi noţiunea e un fel de idee, dar nu aşa fel de idee, care ar substitui un ce din natură, cu o esistenţă intuibilă, ci o idee, care a lăpĕdat aprópe tóte elementele materiale, avênd a representa câte un gen, o specie orĭ o clasă de fiinţe, lucrurĭ, acţiunĭ, raporturĭ orĭ însuşirĭ. Ideile sensuale represintă lumea externă, individual, în formele perceptibile simţurilor omenescĭ, iară noţiunile represintă lumea schimbată, creată de minte, pentru ca prin acésta să sĕ vadă şi înţelégă maĭ bine lumea cea reală.

Spiritul nu sĕ mulţămesce însĕ numaĭ făcêndu-şĭ noţiunĭ în felul arătat maĭ sus. Spiritul, stimulat de boldul de valorare a vieţiĭ şi cultivat cu principiĭ şi maxime, îşĭ face, tot cu ajutorul abstracţieĭ, şi astfel de noţiunĭ, ale căror note nu le-a cules din sfera lumiĭ reale, ci din sfera fantasieĭ. Nicĭ acestea nu esprimă starea faptică, ci aceea, care ar trebui să fie în vêrtutea cerinţelor de valorare a vieţiĭ. Aceste noţiunĭ sĕ numesc apoĭ: *idealurĭ*, orĭ *concepţiĭ*. Aşa fel ne punem în mĕsură a ne câştiga cu timpul, concepţiĭ de bunĕtate, iubire, dreptate, înţelepciune etc., idealurĭ de judecătorĭ, de monarchĭ, de eroĭ, de profesorĭ, advocaţĭ, şcolarĭ, etc

Şi cu cât spiritul cuĭva este maĭ bine instruit, maĭ desvoltat şi maĭ ager dela fire, cu atât e maĭ capabil de a face noţiunĭ, noţiunĭ tot maĭ abstracte. Şi acest fel de spirite şi devin cele proprĭĭ ómenilor instruiţĭ scientificesce, ómenilor înălţaţĭ la suflet şi aplicaţĭ spre

dacoromanica.ro

idealism. E chestiune de mare importanță pentru instrucție, din punctul de vedere a îndeplinirii problemei omului, ca să cultive în elevi puterea abstractivă. Cu cât cineva s'a împărtășit de o instrucție mai bună, înzestrându-se cu idei sensuale clare, vii, și logic asociate, cu atât mai bine și-a apropiat și energia stimulătóre la lucrare psichică abstractivă. Omul cu idei superficiale însă rămâne tot în sfera ideilor sensuale. E mare deosebire însă în privința valorii adevărate între omul, care lucrézâ tot cu noțiuni abstracte și între acela, care rămâne tot cam în sfera lumii ideilor sensuale. Primul este înălțat, ideal, moral, căci legătura materială între spirit și lume este ridicată și în urma acésta operéză cu idei curățite de elementele materiale; cel din urmă e egoist, rece, neînsuflețit, căci fiindu-i dat a se învârti în o lume de idei sensuale, devine legat numai de lucrurile și valorile reale ale lumii din jurul său, pe cari le póte vedé și aprecia cu simțurile.

Cum dobêndesce copilul noțiune despre om? Ce fenomen se face atunci? Cum dobêndesce noțiune, bunăóră de »mĕr popesc«? Ce e noțiunea? Cum e noțiunea în privința conținutului și a sferii față de idee? Cum se procede la dobêndirea noțiunii de »mĕr« de »pom«, »arbore«, »plantă«? Ce trepte se găsesc în procesul abstractiv? Ce sunt cele mai multe idei ale nóstre? Ce representă noțiunea? Ce este idealul? Principiul? Ce însemnătate au abstracțiunile pentru cultura și întreg felul a fi a omului?

§ 32. Idea de sine, consciința de sine și eul omului.

1) Formarea și desvoltarea ideei și consciinței de sine.

Fórte adeseori suntem avisați să întrebuințăm cuvêntul »eu« și fórte adese-ori ne simțim ființa nóstră, sub îmboldirea când a unor proprietăți, când a altora, psichice și fisice.

Să vedem mai de aprópe, ce este ființa ideei și consciinței nóstre de sine, și a eului nostru? cum se desvóltă și cum se manifestă?

Scim, că viéța nóstră psichică se înjghebéză din variile cunoscințe, idei, ce dobêndim despre lume. Ideile, se asociază stabilindu-se prin acésta diferite raporturi între ele și formându-se din ele idei nóue — noțiunile; apoi se reproduc în formă de fantasie judecate etc. Cu ajutorul ideilor, ajungem în stare a cunósce lumea externă, cu tot ce represîntă, și a ne pune în raport cu ea. Să ilustrăm chestiunea prin un esemplu: Privim un obiect. Sigur, că mai întâiu îl intuim în totalitatea sa, apoi îl examinăm în detaiu; vedem, că este ceva: îi observăm adecă *existența*; urméză, că observăm, că à fost și eri și va fi și mâne, îi constatăm: *permanență*; îi examinăm

dacoromanica.ro

însușirile și proprietățile speciale, vedem diferitele lui relațiuni de asemănare, de înrudire, de deosebire, ș. a. cu alte obiecte, îi constatăm *facultățile* și *relațiile* lui. Notele acestea, tóte asociate în o unitate, ne dau idea, imaginea psichică a obiectului, ca a unei părticele din organismul mare al lumii. Și nu de-odată, dela început, luăm cunoscințe esacte și complecte asupra lucrurilor din lume. Cu timpul se desvóltă și ideile ... Cu cât am studiat mai bine și mai de aprópe acel obiect, cu atât mai *esacte și mai reale* vor fi *observațiile* nóstre asupra lui, și în urmare cu atât mai *mare importanță* îi dăm; cu cât mai superficial, saŭ conduși de fantasie, am privit obiectul, cu atât mai superficiale și fantasiste, mai false constatări facem, și în urmare cu atât mai de fără valóre îl considerăm.

Ființa nóstră încă e o părticică din lume. Și asupra ei luăm cunoscință întocmai cum luăm asupra celorlalte lucruri din lume.

Și idea de sine și consciința de sine se desvóltă, încetul cu încetul, paralel cu formarea și desvoltarea vieții intelectuale, a căreĭ resultat și este.

Copilul, după-ce și-a dobêndit, din impresiile externe, suficiente ideĭ pentru înjghebarea vieții intelectuale, de un grad órecare, începe, tot imboldit și condus de energia puterii sale intelectuale, a se observa și examina și pe sine și în urmare a se și cunósce, mai întâiŭ, se înțelege, în partea corporală, în mod superficial, apoi, tot treptat, încetul cu încetul, și în cea psichică, în mod tot mai judicios. Invață copilul a 'și cunósce corpul sĕŭ, cu diferitele sale părți externe; simte fóme, dureri, anumite împulsii; observă, că își póte mișca mânile, piciórele, capul, corpul, că póte vedé, simți, audi, gândi, judeca, etc, observă, că îi vin în minte persóne, lucruri și întêmplări. In urma tuturor acestora învață a se observa și constata, ca o esistență a parte de a altor esistențe, își observă *ființa sa, permanența sa, relațiunea sa și facultățile, capacitățile*, fisice și psichice, își formézá adecă ***idea despre sine.*** Reflexiunea mințiĭ nóstre asupra conținutului ideeĭ de sine este ***consciința de sine.***

Și după cum se face, când ne formăm idee despre orĭ-ce obiect al lumii externe, că, după ce l'am intuit în tóte însușirile și proprietățile lui, ideile despre însușirile și proprietățile singuratice ale aceluia le legăm de olaltă, în o idee complexă, unitară, așa se face și la formarea ideeĭ și consciinței de sine; și după cum ține mintea nóstră idea, după formarea ei, în relațiune cu obiectul însuși și cu numele lui, așa ține mintea nóstră în relațiune și idea despre noĭ

dacoromanica.ro

cu însaș ființa nóstră. În urma acésta noĭ ne și apreciăm că o țĕsătură de accidente, de fapte, de observațiĭ, ideĭ, reproduceriĭ, voințe, tendințe, simțĕminte, pofte, judecățiĭ, prevestiriĭ etc, etc. Și, sĕ înțelege, cu cât sufletul omuluĭ e maĭ puternic și maĭ superior, cu atât póte ținé maĭ bine ființa individuală întrégă în o unitate.

Tóte ideile, cariĭ favorisézĕ maĭ mult bună starea și valorarea nóstră, sĕ légă maĭ bine și maĭ tare de conscĭința de sine, din care causă acelea ne și rĕmân maĭ consolidate și maĭ mult în minte. De momentele din prima copilărie, când n'aveam încă formată conscĭința de sine clară, nu ne putem aduce aminte. Acelea nu s'aŭ putut lega în conscĭință.

În urma legăturiĭ între memorie și conscĭința de sine, acésta sĕ și tot desvóltă continuativ.

Tot în acest fapt resida putința cunóscerиĭ ideilor nóstre după timp, după vêrstă, a v e m, c o n s c ĭ i n ț a, că ș i s t ă r i l e n ó s t r e s u f l e t e s c ĭ v r ê s t é z ă.

Formarea ideiĭ de sine începe deja cu cea maĭ tragedă vêrstă, deja cu primele sĕptĕmâniĭ, și sĕ tot desvóltă, devenind tot maĭ lămurită și maĭ amplă, treptat cu desvoltarea vieții intelectuale.

Din faptul, că copilul începe, de regulă, numaĭ la 3 aniĭ a întrebuința numirea »eu«, nu urmézĕ, sĕ înțelege, că până aicĭ n'ar fi avut distinctă idea de sine și eul sĕŭ. Sĕ scie, că copiiĭ adecă, până pe la 3 aniĭ, vorbesc întrebuințându 'șĭ tot numele în loc de »eŭ«. Acésta sĕ întêmplă din causă, că el aude, că așa îl numesc alțiĭ. Și tot din causa, că ceĭ din jurul lor vorbesc cătră el, cu persóna a treia, întrebuințézĕ și el persóna a treia. Copilul mic nu dice »eŭ mănânc«, ci »Ioan mănâncă«. »Mariora iubesce« pe mama și pe tata,« etc., etc Copilul sĕ consideiă așa dară, până la un timp, în rêndul altor lucruriĭ orĭ ființe, despre cariĭ are ideĭ făcute tot în felul cum și-a făcut și pe cea despre sine. De aceea copilul mic, fără conscĭință de sine clară, nicĭ nu-șĭ simte nicĭ o valóre individuală. Copilul mic e contopit totdéuna cu lumea externă, dela care primesce impresiĭ impulsive. Numaĭ după-ce i s'a hotărnicit și întărit maĭ bine conscĭința de sine, sĕ simte îndemnat, a'șĭ manifesta maĭ hotărîtă valóre individuală. Simțirea valoriĭ individuale sĕ și desvóltă paralel cu conscĭința de sine.

Numele devine un puternic razim pentru idea și conscĭința de sine. Omul observă, că atribuțiile euluĭ sĕ tot schimbă — când sĕ simte cu unele, când cu altele, dar numele îĭ rĕmâne acelaș De aceea e și natural, că numele sĕ légă cu o putere mare de idea și

dacoromanica.ro

consciința de sine. Pe acest motiv sĕ póte dice, că omul, care îșĭ schimbă numele, are o idee și consciință de sine laxă, — afară de casul, când cineva convingêndu-sĕ de falsitatea baseĭ vieții sale, sĕ rupe de tot de acésta și, ridicându-sĕ la altă, îșĭ schimbă și numele sĕŭ vechĭŭ. D. e. din *Saul*, păgânul, s'a făcut *Pavel*, apostolul mare al creștinismuluĭ.

2) *Felul ómenilor după felul ideeĭ și consciinței de sine.*

Sĕ scie, că idea de sine nu e la toțĭ ómeniĭ corectă; în multe casurĭ o găsim falsă. Și cu idea de sine sĕ póte întêmpla adecă ca și ca alte ideĭ. Câțĭ ómenĭ nu sunt, carĭ nu-și pot forma idea adevĕrată de ființa lor, séŭ din causa firiĭ séŭ a imprejurărilor, în carĭ le-a fost dat a sĕ desvolta. Așa sĕ face, că există ómenĭ, carĭ cred maĭ puțin despre sine, despre valórea ființeĭ lor, ca și când par' că n'ar avé cunoscință despre tóte proprietățile, facultățile, puterile lor· *ómeniĭ modeștĭ*. La acest fel de ómenĭ puterea intelectuală nu e pornită spre a 'șĭ observa internul, aceea este maĭ mult de natură expansivă, pornită de a face intuițiĭ și observațiĭ în afară. Acestia, fie că aŭ fost direcționați așa fel prin educație, fie prin lipsa de putere de fantasie. Sunt iarăși ómenĭ, carĭ sĕ manifestă totdéuna consciĭ de adevĕratele lor puterĭ, *ómeniĭ mândrĭ*. Și sunt alțiĭ, carĭ sĕ cred maĭ mult, maĭ giozavĭ, de cum sunt, și de cum ar avé drept a sĕ arăta, pe basa puterii, carĭ în realitate viéză în internul lor. Acestia sunt: *ómeniĭ fudulĭ, îngânfațĭ* séŭ *grandomanĭ*. Indeosebĭ individiĭ dotațĭ cu o putere maĭ mare de imaginație, în lipsa educațieĭ bune, sĕ pot face grandomanĭ. Acestia vĕdêndu la alțiĭ însușirĭ de sémă, fiind și stimulați de o maĭ mare dorință de a sĕ valora, prea curênd îșĭ pot închipui, că acele însușirĭ, pe carĭ le aŭ în fantasie, sĕ găsesc de facto în eĭ și apoĭ și le și pun în séma lor.

Fie-care specie de ómenĭ din ceĭ numițĭ, modeștĭ, mândriĭ și grandomanĭ, pot apoĭ fi orĭ activĭ, orĭ lenești, conform cu deprinderea vieții lor, séŭ cu felul energieĭ proprie ființeĭ lor.

Maĭ sunt apoĭ și un tel de ómenĭ, a căror idee de sine e în parte alterată, din causă, că îșĭ observă în parte greșit ființa lor corporală, — cred, că aŭ d. e. pântece de sticlă; și iarăși sunt alțiĭ a căror consciință e de tot alterată, basându-sĕ și în partea sa principală pe închipuirĭ, ba lipsindu-le chiar și relațiunea cea dréptă cu adevĕrata lor ființă individuală Acestia trăesc în o consciință de sine străină de tot, — *nebuniĭ* La renegați încă trebne să sĕ efectuézcă un fel de alterare, în partea importantă a ideeĭ și consciințiĭ de sine.

dacoromanica.ro

Causa, că nu toți ómenii își câștigă esactă idee și consciință de sine, zace în felul puterii lor observătóre, reproductivă și imaginativă, precum și în educația și instrucția greșită, ce li s'a dat. Să se dea omului o cultură sănětósă, instrucție și educație corectă, și 'i s'a dat totdeodată și posibilitatea de a 'și forma și desvolta o corectă și reală idee și consciință de sine. In asemenea cas omul se va manifesta cu valórea, la care are drept pe basa însușirilor și facultăților sale și se va validita în viéță bizuit pe adevěratele sale puteri, ceea-ce caracterisézá pe omul mândru, stare, ce nu numai că e permisă, ci e de dorit să o aibă fie-care om. Omul mândru nu înșélă pe nime, ca cel grandoman, ori tudul, ci presentându-se cu ce are drept să se presenteze se arată în adevěrată lumină și pretinde totdeodată ce are drept să pretindă. De aceea omul mândru și este individualitatea cea adevěrată, în viéță. Modestia póte să fie simpatică și bine venită singuraticilor, dar, din punctul de vedere al problemei omenesci, nu e justificată și nu póte fi bună.

Conținutul ideei de sine constă din ideile câștigate despre diferitele însușiri, facultăți, puteri proprii ființei nóstre, cum s'a dis mai înainte. Cu cât mai multe proprietăți și însușiri, și idei despre ele, avem, cu atât mai largă ni se face idea nóstră de sine. Și acésta este de mare importanță pentru valórea nóstră personală. Stând adevěrul, că imboldul cel mai puternic ce viézá în om e viéța și valorarea ei, e lucrul firesc, că individul înzestrat cu multe puteri trebuitóre îndeplinirii condițiilor de viéță și valorare, individul cu idea și consciința de sine puternică și mare, să se impună și validiteze. Valórea și vigórea omului stă totdéuna în raport cu puterea și sfera ideei și conscinței de sine.

3) Eul omului.

Diferitele nóstre puteri și stări psichice sunt simțite de noi, ca avêndu-și sediul și focularul lor în internul nostru, din care se ivesc acuși unele, acuși altele, fiind în o necontenită schimbare și primblare. Dar în observația acésta, ce o facem asupra internului nostru, dăm și de ceva neschimbăcios, ce e pururea cu noi, o putere chemată par' că a da rênd evenimentelor și fenomenelor interne, a conduce schimbările conscinței, o putere, ce se eregéză în un fel de stăpân și diriguitor în viéța nóstră psichică, un suveran aci, care represintă și conduce totdéuna ființa nóstră. Din ideile despre însușirile nóstre interne și externe se abstrag adeză notele cele mai

dacoromanica.ro

esenţiale, sĕ alege o esenţă de putere, în care sĕ cuprind notele representative ale puterilor inherente fiinţeĭ nóstre. Spiritul nostru face şi aicĭ un fel de prescurtare, cum îl scim, că face preste tot — d. e. cum face de 'şĭ formézĕ noţiunile abstracte. Acéstă putere psichică e ceea ce sĕ dice: *eul* nostru. Sĕ înţelege felul »euluĭ« individual depinde dela felul conţinutuluĭ ideeĭ şi consciinţeĭ de sine, din care este abstras.

Eul omuluĭ îl vedem manifestându-sĕ, când maĭ sensual, când maĭ intelectual, când maĭ puternic, când maĭ slab, după cum adecă e felul omuluĭ şi puterea intelectualităţiĭ luĭ. Tot ce înriuréză altcum asupra intelectualităţiĭ în general, înriuréză şi asupra euluĭ omuluĭ.

1. Cum sĕ formézĕ idea de sine?
Formézĕ-sĕ pe aceeaşĭ basă cum sĕ formézĕ celelalte ideĭ?
Ce e consciinţa de sine?
Există paralelism între desvoltarea ideeĭ şi consciinţeĭ de sine şi între desvoltarea vieţiĭ intelectuale?
Ce valóre are numele pentru consciinta de sine?
2. Ce sunt ómeniĭ modeştĭ, mândriĭ, fudulĭ, nebuniĭ?
Ce trebue făcut să sĕ desvólte ómeniĭ mândri?
Ce valóre are omul mândru?
3. Ce este fiinţa »euluĭ« individual?
Ce fel este »eul« omuluĭ?

§ 33. Ideea de spaţ şi de timp.

1) Ideea de spaţ.

In limbagiul de tóte ţilele ţicem, că avem »idee de spaţ« şi ni sĕ pare, că în adevĕr avem o imagine psichică óre-care, — cum? nu ne maĭ dăm socotéla —, imagine dobêndită cu ajutorul ochilor, ca o experienţă reală.

Dacă însĕ analisăm acéstă noţiune, vom vedé, că ea nu e o idee câştigată, ca celelalte ideĭ, că este maĭ mult o ficţiune.

Cu ochiĭ nu vedem spaţul. Cum l'am şi puté vedé?! Cu ochiĭ vedem persóne, obiecte, lucrărĭ, stărĭ, însuşirĭ. Spaţul însĕ nu aparţine nicĭ u.eia din acestea. Nicĭ chiar în cadrul ideilor făcute pe basa abstracţieĭ, nu o putem pune

Ce ar fi spaţul? Pare a fi un gol în o întindere a orizontuluĭ vederiĭ nóstre. Décă ne-am lua după lexicóne ar fi »1) o întindere nemărginită«, »2) o întindere de loc«. (Şăineanu).

dacoromanica.ro

Dar cu atât noĭ nu ne putem mulțămi. Trebue decĭ să ne dăm séma maĭ de-aprópe de noțiunea spațuluĭ.

Scim, că cu ajutorul sensurilor nóstre ne facem ideĭ despre diferitele forme ale lumiĭ externe, de carĭ suntem înconjurațĭ. Ideile nóstre concrete adunate cu vederea le localisăm acolo, de unde aŭ pornit impresiile externe, spre ochiĭ noștri. In urma acésta vedem obiectele lumiĭ ca aședate în diferite locurĭ. De-odată însĕ nu le putem cuprinde cu ochiĭ nefiind de-odată tóte în orizontul vederiĭ și neputênd trece impresiile lor de-odată prin macula lutea a ochiuluĭ nostru. Ca să le putem vedé, pe rênd, tóte, suntem nevoițĭ să ne tot acomodăm ochiĭ, tot pe rênd, la obiectele, la carĭ voim să privim. Acomodarea acésta a ochilor servesce ca basă pentru ilusia spațuluĭ. Între acomodările îndeplinite trece un timp, în care nu sĕ apercep impresiĭ nouĕ și decĭ nicĭ nu sĕ localisézĕ nimic. Dela făptuirea uneĭ localisărĭ și acomodărĭ până la a alteia următóre, sĕ simte în spirit o încordare, sĕ simte lipsa de impresiĭ nouĕ. Perceperea în ordinea succesivă a impresiilor diferitelor obiecte din orisontul vederiĭ ne dă *conscĭința spațuluĭ*. Cu timpul, din elementele acestea, cu ajutorul abstracțieĭ ni sĕ formézĕ *idea de spaț*.

Ca să avem »spaț«, e nevoie decĭ de o parte, ca să avem obiecte înșirate, spre carĭ să ne ațintim privirea nóstră, și de altă parte să ne obicĭnuim a le privi pe rênd, ținêndu-le în minte încopciate, iară ce s'ar maĭ afla între acelea, cele maĭ micĭ, maĭ neînsemnate, să le trecem cu vederea.

Cu cât sunt obiectele maĭ multe, și maĭ rar aședate, în grupe, cu atât maĭ mare ne va apărea spațul. De aceea, unde avem să privim fără a sĕ împedeca ochiĭ de obiecte, bună-óră când privim d. e. spre munțĭ, cu ochiĭ ridicațĭ în sus, depărtarea ni sĕ pare maĭ scurtă, spațul decĭ maĭ mic; ne înșelăm. Vêrful unuĭ munte ni sĕ pare aprópe. Tot din causa acésta focul nóptea, când nu putem vedé și obiectele din orizontul vederiĭ, ni sĕ pare cu mult maĭ aprópe, de cum e în realitate.

2) Ideea de timp.

Și în privința ideeĭ de timp stă lucrul ca și cu cea de spaț, nicĭ timpul nu există adecă, ca ceva real, cu facultatea de a ne impresiona și a activa în creeriĭ noștri procesul, prin care sĕ mijlocesce producerea uneĭ ideĭ. Cu tóte acestea sĕ dice, ca și despre spaț, că avem ideea de timp.

dacoromanica.ro

Impresiile lumeĭ externe întră tot succesive la creeiĭ și ideile cunoscințele nóstre, sĕ reproduc tot succesive, unele după altele.

Cu timpul omul sĕ învață a sĕ simți în continuă activitate intelectuală, în neîntreruptă vibraie psichică, cu sufletul tot plin. In urma acésta i sĕ creeézĕ trebuința de a tot primi impresiĭ, orĭ de a tot reproduce din ideile intelectuluĭ, în scopul de a-șĭ întreține vie vibrarea energieĭ psichice. La unĭĭ vibrarea energieĭ psichice decurge maĭ repede, la alțiĭ maĭ târdior — după firea și temperamentul fie-căruia.

Cum sĕ face acum ilusia despre timp?

Intervalul, care îl simte sufletul, ca trecut, între diferitele apercepțiĭ, orĭ reproduceriĭ maĭ importante, este ceea ce face *conscința de timp**). Cu ajutorul procesuluĭ abstractiv ne formăm și *idea de timp*.

Am să aștept pe un amic. Ideea sosirii amiculuĭ meŭ e menită să-mĭ deștepte în conscințĕ șiruriĭ de ideĭ, ideĭ aperceptive, relativ la acest obiect al minții. Altfel de ideĭ nu vor puté ajunge la claritatea conscințiĭ în momentele acestea.

Și fiindcă prin acésta intelectul e determinat a fi activ în acéstă ordine de ideĭ, în o altă direcție nu maĭ prea póte fi activ. Îmĭ pot da silința, cu sforțarea voințiĭ, ca să-mĭ pornesc cugetarea și în altă direcție. Dar acésta nu va puté ține mult timp vibrarea psichică la gradul recerut, în privința forțeĭ și a celerităților, dela un timp reproduceiile vor deveni tot maĭ raĭ și maĭ puțin viĭ, și atuncĭ sĕ dă de lipsa vibrăriĭ trebuitóre, sĕ simte un gol în suflet. Starea acésta psichică, când sufletul nostru nu prea este emoționat, în ritmul obicĭnuit, orĭ necesar, nu adecă conform cu trebuința determinată de firea individuală, orĭ de obicĭnuință, starea acésta corĕspunde cu simțirea uneĭ lipse órecare în viața psichică, din care motiv ea este neplăcută, — un anumit fel de neplăcere — plictisélă. — Și atuncĭ sĕ dice, că timpul ne-e lung.

Cu cât cineva e de o astfel de organisație psichică, în vêrtutea căreia reclamă maĭ dese și maĭ viĭ emoțiunĭ, — omul maĭ vioĭŭ de fire —, cu atât simte maĭ mult anostia și și ideea timpuluĭ îĭ devine

---

*) Marele cugetător al omenimiĭ, Aristotel, competent în tóte materiile, dice despre timp, că «este numĕrul séŭ mĕsura mișcăriĭ și repausuluĭ, față atât cu ordinea anterioritățiĭ cât și cu a posterioritățiĭ». (Fisica IV, 11).

dacoromanica.ro

mai clară; cu cât însĕ nàtura cuiva este mai mŏle, cu viĕța psichică mai tardivă, cu atât va fi mai puțin pasibil la anostiă și deci și ideea despre timp îĭ va fi mai nehotărîtă. Lenĕșul nu sĕ anostĕză și nu simte perderea de timp; nu, căcĭ nu e învĕțat, ca ființa sa psichică să fie agitată de dese curente emotionătóre; nu are idee hotărîtă de timp.

Sĕ înțelege, fiindcă timpul nu e altceva, decât o reflexiunea minții asupra reproducerilor, orĭ apercepțiilor, sĕŭ simțirea intervalurilor dintre reproducerile orĭ apercepția ideilor, și devine fórte relativ; póte apărè acelaș interval, când scurt, când lung, sĕŭ unuia scurt și altuia lung. Și sĕ apreciĕză în un fel timpul actual și în altfel iarășĭ timpul trecut. Să vedem cum.

Sĕ află cineva în o societate, unde nu aude nimic interesant. Aci sĕ va plictisi și i sĕ va părè timpul lung. Pentru ce? Pentru simplul motiv, că nu face dese apercepțiĭ de ideĭ, ca să i sĕ agite sufletul în mĕsura recerută. Nu-șĭ va putè ținè sufletul în vibrare nicĭ cu ajutorul reproducerii de altfel de ideĭ, căcĭ trebue să sĕ ferĕscă de a sĕ pune pe gânduri, pentru ca să nu devină observat și criticat. Sufletul sĕŭ va avè decĭ rarĭ și puține emoțiunĭ.

In aceeașĭ societate, altul, care sĕ potrivesce bine acolo, care apercepe viŭ tot, ce sĕ oferă, póte găsi timpul de fórte scurt, fiindcă spiritul luĭ ocupat și emoționat neîntrerupt, în reflexiunea sa asupra momentelor emoționătóre, nu dă de marĭ și multe intervalurĭ de stare pasivă.

Decĭ putem dice, că aceluia i sĕ va părè timpul actual mai scurt, care e adus în starea, ca să facă cât de dese apercepțiĭ, orĭ reproducerĭ, așa ca spiritul să nu rĕmână de loc pasiv, căcĭ numai din momentele, în care spiritul sĕ simte pasiv, sĕ abstrage ideea timpuluĭ actual; și iară că aceluia i sĕ pare timpul actual mai lung, care nu are material de apercepție și reproducere.

Altcum sĕ apreciĕză timpul trecutuluĭ. Cineva a călĕtorit două sĕptĕmânĭ prin locurĭ, unde a găsit multe de vĕdut și de audit, multe impresiĭ nouĕ, emoționătóre, aceluia i sĕ par cele două sĕptĕmânĭ póte o lună de dile. După trecerea celor două sĕptĕmânĭ reflectĕză asupra timpuluĭ trecut. Spiritul în reflexiunea asupra momentelor petrecute va da sigur de fórte multe stărĭ psichice înfiate de noŭ, în acel voiagiŭ, menite a-ĭ înviora și ridica sufletul.

dacoromanica.ro

Dacă însĕ cineva a petrecut cele doŭĕ sĕptĕmânĭ dın urmă aşafel, că nu a primit prea multe impresiĭ nouĕ, emoţionătóre, atuncĭ spiritul aceluia, în reflexiunea sa asupra lor, va avé să sĕ opréscă la puţine momente şi de aceea atuncĭ va ḑice, că i sĕ pare timpul scurt, maĭ scurt, ca de 2 sĕptĕmânĭ. Leneşul apreciéză timpul trecut totdéuna de scurt.

1. Cum ni sĕ pare idea de spaţ? Cum sĕ face de venim la ideea de spaţ? De ce e nevoie ca să putem aprecia spaţul?

Cum sĕ face de ajungem a ne forma idea de timp? Pe ce sĕ baséză?

Când ni sĕ pare timpul lung şi când scurt?

Pe ce bază apreciăm timpul actual şi pe ce bază cel trecut?

dacoromanica.ro

V. Starea afectivă a vieţiĭ psichice a omuluĭ.

Despre simţĕminte.

§ 34. Fiinţa, calitatea, intensitatea, durata şi importanţa simţĕmintelor.

1) Obêrşia biologică şi fiinţa simţĕmintelor.

D-ḑeŭ a creat pe om spre un anumit rost pe lumea acésta. Ordinea minunată a lumiĭ şi causalitatea în tóte din lume ne impune credinţa în idea acésta. Rostul vieţiĭ omuluĭ e: sĕ sĕ prepare pentru viéţa desăvêrşită. Cătră o viéţă desăvêrşită urméză omul, încet, înainte, condus şi de impulsiuni conscĭente, dar în mare parte şi de imboldurĭ inconscĭente.

Ca să pótă urma omul maĭ sigur pe calea sa, trebue să caute a cunósce lumea şi tóte, câte sunt în ea, a cunósce adecă terenul menit să fie exploatat pentru dobêndirea mijlócelor de viéţă, prin carĭ sĕ realiséză progresul, fericirea, cum s'a maĭ spus la alt loc.

In a-şĭ dobêndi mijlóce, prin carĭ să pótă înainta maĭ uşor şi maĭ sigur cătră perfecţie emuléză ómeniĭ, în viéţă, fiecare după credinţa, sciinţa şi imboldurile sale speciale.

Împrejurarea, că omul ajunge să cunóscă şi să exploateze lumea acésta în folosul scopuluĭ vieţiĭ sale, îl determină să o şi îndrăgéscă, să sĕ alipéscă de ea, să-şĭ lege viéţa de lumea acésta, aşa de tare, încât idea despărţirĭ de ea i sĕ pare dintre tóte cea maĭ îngrozitóre. Aicĭ residă iubirea omuluĭ cătră lume, simţĕmênt infiltrat în fiecare fiinţă omenéscă.

Mânat de boldul sĕŭ firesc omul e contínuŭ activ, prin ceea ce îşĭ desvóltă atât intelectualitatea, cât şi corpul, dar de altă parte prin acésta alimentéză şi i sĕ împuternicesce totdeodată şi însuşĭ boldul sĕŭ firesc. Căcĭ, de sine înţeles, şi boldul acela trebue contínuŭ nutrit, prin alimente anumite, pentru ca să fie în stare a tot surescita energia trebuitóre desvoltărĭ vieţiĭ, în tóte formele eĭ.

dacoromanica.ro

In scopul întreţinerii vigóreĭ şi stimulării neîntrerupte, atât în partea psichică, cât şi în cea trupéscă, şi apoĭ şi în scopul premeniriĭ continue cu puteriĭ nouĕ şi a direcţionăriĭ vieţiĭ tot pe calea cea maĭ bună, s'a orênduit, ca acţiunea psichică, pornită de vre-o impulsiune, să nu sĕ sfêrşéscă cu atâta, că s'aŭ făcut, asociat şi complicat ideile, ci să sĕ maĭ facă în urma eĭ simţită şi o anumită stare psichică, ca dedusă din ideĭ, *o stare de plăcere, orĭ neplăcere.*

Când vedem pe un vechiŭ şi bun amic, orĭ o rudenie, sĕ deştéptă în noĭ o emoţiune, ce ne dispune plăcut; când audim, că un bun amic, orĭ rudenie a reposat, asemenea simţim un fel de înfiorare, o emoţiune, ce ne percurge fiinţa întrégă, însĕ o emoţiune neplăcută. Tot asemenea emoţiunĭ ne înfioréză, şi când ne aducem numaĭ aminte de momentele susamintite. Peste tot, când sĕ reproduc, orĭ produc în conscinţă ideĭ, fie în urma unor stimulĭ internĭ, fie exteinĭ, resultă totdeodată şi o stare afectivă în psichicul nostru, ce sĕ arată a fi un fel de resonanţă a ideilor, care stare sĕ exprimă în ceeace numim· *simţĕminte*

2) *Calitatea simţĕmintelor.*

Când sĕ produc orĭ reproduc în psichicul nostru ideĭ, sĕ causéză în celulele fibrelor cerebrale o uşóră excitare, care, fiind între marginile recerute în privinţa intensităţiĭ şi fiind încuviinţată de judecata asociată la acel proces psichic, o simţim ca *binefăcétóre vieţiĭ,* căcĭ ea însémnă o potenţare a energieĭ din noĭ; iară fiind prea intensivă, orĭ discuviinţată de judecata nóstră, o privim ca *neprinciósă,* căcĭ acésta póte ataca condiţiile vieţiĭ.

Sunt 3 condiţiĭ, dela carĭ depinde tonul simţĕmintelor de *plăcut* orĭ *neplăcut.* Acele 3 condiţiĭ sunt·

a) Intensitatea, b) calitatea impresieĭ şi *c) reproducerea ideilor.*

Să le vedem pe rênd.

a) O gâdilitură pe braţ, un sunet armonic, obicĭnuit în privinţa intensităţiĭ, sunt luate de suflet la cunoscinţă sub un ton plăcut; dar o apăsare puternică, un sunet extrem de potenţat, sub un ton neplăcut. Lumina potrivită ne cade bine ochilor, dacă însĕ aceea e prea intensivă, ne genéză; căldura normală ne place, cea prea mare însĕ ne chinue, ş a. Pentru ce? Pentru simplul motiv, că excitările, carĭ nu trec peste gradul maximal de intensitate, stimuléză şi potenţéză viéţa, favorisându-ĭ mersul, şi de aceea sunt *plăcute,* până când cele, carĭ trec peste gradul maximal de intensitate prin faptul,

dacoromanica.ro

că în urma acésta nervii, perdênd atâta din energia lor, încât prin alimentația obicinuită nu pot fi la moment rehabilitați, pot împedeca, ori chiar nimici viéța, și de aceea acele excitări vor și fi cuprinse ca *neplăcute*.

O înțepătură de ac însĕ, cu tóte că nu represintă excitări prea intensive, provócă simțire neplăcută. Pentru ce óre? Sĕ dică, că de aceea, fiindcă la înțepătură, ori peste tot la ori-ce tăere, sĕ atacă nervii sensitivi nu la locul lor periferic, nu la capĕtul, cu care ne-am obicinuit a primi impresia, ci la alt loc al longitudinii sale.

Intre împregiurări și excitări mai puternice, decât cele obicinuite, pot deștepta simțĕminte plăcute, și anume dacă ele rĕspund unor descărcări de energie intensivă comulată în nervi.

Obicinuința póte produce abateri dela regula acésta, în o privință ca și în alta.

b) Mirosul unei rose ne prilegesce un simțĕmênt plăcut, iară mirosul unui hoit simțĕmênt neplăcut. Natural. Primul excitéză în mod favorabil viéța, iară al doilea e de natură a strica vieții, prin baccilii, ce-i lățesce. — Învĕțul însĕ póte să denatureze basa sănĕtósă a simțirii, așa fel, ca să sĕ simtă plăcut și astfel de impresii, cari sunt menite altcum, după natura lor, a deștepta simțĕminte neplăcute.

c) In mĕsură mai mare determină tonul simțĕmintelor *reproducerea ideilor*. In urma reproducerii ideilor ia sufletul nostru cunoscința, că cutari lucruri, fapte, ori relațiuni, dela cari primim impresii, sunt princióse ori sunt nepriincióse vieții și progresului ei și conform cu acéstă judecată sĕ simte apoi tonul plăcut, ori neplăcut al emoțiunilor. Nu e plăcut a vedé pe un om bolnav, bețiv, prost, hoț, crud, etc, fiindcă scim, că bóla, beția, prostia, hoția, crudimea, etc. sunt nepriincióse vieții și progresului, dar e plăcut a vedé pe un om sănĕtos, cinstit, inteligent, fiindcă judecata nóstră ne indică, că acele însușiri sunt condiții favorisătóre vieții. Nu ne place haina de colóre rosa la o babă, fiindcă în urma reproducerii ni sĕ formézĕ judecată, că nu sĕ potrivesce asĕmănarea unei femei bĕtrâne cu o rosă, dar ne place să vedem îmbrăcată în o asemenea haină pe o fetiță tênĕră, fiindcă scim, că acesteia i-sĕ potrivesce. Dar nu așa ar simți unul, care nu are idee, de ce sĕ potrivesce și de ce nu, în privința acésta. Bunăóră nu așa ar simți un copil, căruia, în lipsa ideilor și experiențelor recerute, ori unui rĕŭnărăvit, căruia în urma deprecierii intereselor celor adevĕrate ale vieții, nu i sĕ vor puté reproduce ideile necesare constituirii judecății menite a

dacoromanica.ro

determina tonul simțământului, în casul acesta. Să mai luăm nisce exemple. Să ne aducem aminte, cum i-a plăcut călugărului Savanarola producțiile de artă ale celor mari artiști ai renașterii!? Lui nu i-au sugerat artele simțăminte plăcute, căci privindu-le séu aducându-și aminte de ele, i-se sugera convingerea, că acelea sunt periculóse moralității și deci infecte. Să ne închipuim apoi, ce fel de plăcere simte omul, până e în doliu, dându-i-se să audă o musică veselă!?

Reproducerea determină, în viéța practică, în cele mai multe casuri tonul plăcut ori neplăcut al simțămintelor nóstre. De aceea și e așa de puțin stabilită cinusura plăcutului și a neplăeutului, cinusura gustului obiectiv și absolut, căci depinde mai mult dela internul omului, dela felul reproducerii ideilor lui. Și reproducerea e determinată de multe momente.

Având cineva o cultură inferióră, instrucție și educație falsă, ori deprinderi rele, se va simți plăcut și acolo, unde ar trebui să se simtă neplăcut. Se nasce întrebarea: e lege pentru plăcutul, ori neplăcutul obiectiv? Da, este; și ea se formézá din consciința condițiilor vieții celei sănătóse, a celei adevărate, și se basézá pe condițiile valorării și progresului ei, spre care trebue să nisuéscă ómenii. Fiind omul în acțiunile sale condus cu deosebire de spirit, e natural, că atunci când acesta e réu și când se îngeréză în calitatea acésta în conducétor, să determine pe om a simți plăcute și astfel de emoțiuni, cari, conform cu natura lor, sunt desastróse vieții și cari deci ar fi să deștepte simțăminte neplăcute. Să ne cugetăm numai, ce se întêmplă în om, până se învață a fuma.

In altă privință calitatea simțămintelor depinde dela calitatea impresiilor și peste tot a emoțiunilor.

3) Intensitatea simțămintelor.

Gradul de intensitate al simțămintelor este determinat de 3 momente *a*) de intensitatea impresiei, *b*) de reproducerea ideilor și de *c*) firea individuală.

a) O impresie intensivă e în stare, și dela a sa putere, a deștepta o emoțiune mai puternică.

Impresiile intensive sunt radiate de regulă dela puteri tot mari. Un tunet grozav, un pisc colosal, un animal mare, un riu puternic, o voință sublimă ș. a. deștéptă totdéuna emoțiuni puternice în spiritul nostru, în urma faptului, că acelea exprimă tot atâtea puteri

dacoromanica.ro

marĭ. Și puterea impresionătóre, décă e apreciată de suflet ca maĭ mare decât a nóstră propriă, ne deșteptă tot-déuna emoțiunĭ vĭĭ. Obicĭnuința cu un fel de impresiĭ va face, ca intensitatea impresieĭ să nu maĭ causeze intensitatea regulată a emoțiunĭĭ, ba să o și devalveze de tot

b) Intensitatea impresieĭ totușĭ nu exerciază așa mare influință asupra sufletuluĭ ca momentul celălalt, ca: reproducerea ideilor. Mórtea unuĭ amic ne îndureréză adânc inima, dar mórtea unuĭ străin ne lasă indiferenți. Póte să fie intensivă emoțiunea causată de ceva real, mare, puternic, dar e maĭ intensivă emoțiunea creată de suflet, pe basa reproducerĭĭ ideilor. »Ororile reale nu sunt așa de tarĭ ca cele închipuite« dice Shakespeare, în Macbeth.

c) Mult depinde intensitatea simțĕmêntuluĭ, dispoșiția sufletéscă și corporală, și dela felul organisațieĭ nervóse a individuluĭ, dela etate, temperament, timp, ș. a. Sunt ómenĭ, carĭ dela fire sunt maĭ impasibilĭ pentru emoțiunĭ intensive, precum sunt și de aceia, carĭ dela fire sunt fórte sensibilĭ pentru acestea.

4) Durata simțĕmintelor.

Durata simțĕmintelor variază după calitatea acestora și după individualitatea omuluĭ. Vremea de regulă e, care alină și potolesce simțĕmintele. Dar sunt simțĕminte, carĭ rĕmân mult timp neșterse în inima omuluĭ.

Simțĕmintele sensuale sunt maĭ intensive, dar sĕ și șterg maĭ curênd, decât cele intelectuale.

5) Importanța simțĕmintelor.

Simțĕmintele sunt stimulentele învietóre și puterile fermentătóre și regulătóre ale vieții psichice și peste tot ale vieții întregĭ.

Simțĕmintele și aŭ mare influință asupra vieții, atât a celeĭ psichice, cât și a aceleĭ fisice. Simțĕmintele plăcute daŭ sănĕtate, putere și vigóre organismuluĭ, iar cele neplăcute, îl slăbesc, îl omóră. Pentru viéța intelectuală simțĕmintele sunt de o și maĭ mare importanță. Simțĕmintele învioșéză și întăresc spiritul. Omul când e emoționat de simțĕminte plăcute, e în mĕsură a reproduce maĭ bine și maĭ ușor, a fi maĭ imaginativ, a judeca maĭ clar, e chiar maĭ capabil de a vrea. și a lucra; e și maĭ puțin egoist. Prin simțĕminte devine omul legat sufletesce de alțĭ ómenĭ și peste tot de lumea.

dacoromanica.ro

reală și acțiunile ei, și de cea imaginativă. In urma acésta devine omul înălțat la suflet. Pe basa acésta sĕ și recere adĭ, ca viețiĭ simțĕmintelor să li sĕ dee, între tóte împrejurările vieții, alimentația recerută. Adĭ sĕ și pune mare preț pe cultivarea simțĕmintelor. Și cu drept cuvênt, unii pretind, ca și odăile de locuit să fie întocmite, ca să deie ocasiune omuluĭ a-și surescita simțĕminte plăcute. Ba uniĭ cer, ca și în ateliere să sĕ lucreze la musică. Odăile împodobite cu lucrurĭ de artă, în felul cum cere sufletul și cultura omuluĭ, emoționézĕ sigur maĭ viŭ viéța omenéscă. Muncitorul la ascultarea musicii ar deveni sigur maĭ puțin obosit la lucru.

Impresiile lumiĭ externe nu s'ar puté preface în stărĭ psichice, décă sufletul omuluĭ nu ar fi în contínuŭ alimentat și încăldit la focul sacru al simțĕmintelor. De aceea din impresiile externe sĕ fac cu atât maĭ puternice și maĭ viĭ stărĭ psichice, cu cât maĭ mare e în internul nostru dispositia pentru a sĕ desvolta în mĕsură maĭ mare acest foc intern. Tocmaĭ pe basa acésta sĕ ridică poețiĭ, și peste tot artistiĭ, peste sfera ómenilor obicĭnuițĭ. Impresiile lumiĭ externe daŭ de córde maĭ sensibile în spiritul acestora, și așa fel atât descărcarea cât și reacțiunea sĕ vor efectua cu maĭ mare putere — resultă ideĭ și simțĕminte viĭ. Artistiĭ sunt maĭ dornicĭ de impresiĭ, maĭ vibrătorĭ, maĭ însuflețițĭ, maĭ idealĭ, maĭ înălțațĭ, cu un cuvênt *maĭ intelectualĭ,* decât ómeniĭ de rênd. Ce deosebire între un astfel de om și un om rece, neînsuflețit?!

In considerarea acestor împrejurărĭ, e lucru firesc, că educațieĭ îĭ incumbă datorință mare, de a îngriji de desvoltarea lumiĭ simțĕmintelor în tineret; atât educațieĭ din familie cât și din școlă. A desvolta lumea simțĕmintelor tinerimiĭ e egal cu a-ĭ fecunda solul vieții peste tot.

1. Care e basa biologică a deșteptărĭ emoțiunilor plăcute și neplăcute? Când sĕ deștéptă emoțiunĭ plăcute și când neplăcute?

Ce e simtĕmêntul?

2. Dela ce depinde calitatea simțĕmintelor?

Cum intensitatea impresiilor face să sĕ determine calitatea simțĕmintelor? Cum calitatea impresiilor? Cum reproducerea ideilor? Există o cinusură pentru tonul plăcut orĭ neplăcut al simțĕmintelor?

3 Dela ce depinde intensitatea emoțiunilor? Cât influințézĕ, în acéstă privință, intensitatea impresiilor? Cât reproducerea ideilor și cât firea?

4. Dela ce depinde durata în timp a simțĕmintelor?

5 Ce importanță sĕ datoresce simțĕmintelor, pentru viéța ómenilor? Ce datorință incumbă educațieĭ?

dacoromanica.ro

§ 35. Felul și clasificarea simțemintelor.

Simțemintele sĕ produc de-odată cu îndeplinirea procesuluĭ apercepțieĭ séŭ a reproducerĭĭ. Ele sĕ și manifestéză ca o stare psichică, ce însoțesce ideile în momentul producerĭĭ și reproducerĭĭ lor. Pe basa acésta am puté dice, că de câte felurĭ sunt ideile nóstre séŭ complecsurile lor ajunse la claritatea consciințiĭ, prin carĭ ne raportăm sufletesce la ceva, de atâtea felurĭ vor fi și simțemintele; și acestea iară de colosal multe nuanțe. Dar' totușĭ găsim unele momente, pe basa cărora putem împărți simțemintele nóstre în anumite grupe. Scim, că unele simțeminte devin apreciate de noĭ ca o stare priinciósă vieții nóstre fisice. — cele produse în urma mâncărĭĭ, bĕuturiĭ, mirosuluĭ, mișcărĭĭ, atingerĭĭ, temperaturiĭ, obosirĭĭ, ș. a., între împrejurărĭ normale, carĭ sĕ numesc simțeminte *sensuale*; altele însĕ le apreciăm ca priincióse vieții nóstre intelectuale, cum sunt cele maĭ multe deșteptate de excitărĭ primite cu ochiul, orĭ urechia, și adăptate vieții nóstre intelectuale, carĭ sĕ numesc simțeminte *intelectuale*.

Simțemintele maĭ pot fi privite și din alte doŭĕ puncte de vedere, după cum adecă emoțiunile menite a deștepta în inima nóstră — fie simțeminte intelectuale, fie sensuale — sunt resultante de ideĭ: *a*) de ale lumiĭ reale orĭ *b*) de ale lumiĭ imaginative.

a) Impresiile lumiĭ reale, întrând cu maĭ mare puitere în consciință, când aŭ să sĕ asocieze, provócă reproducerea unuĭ maĭ mic cerc de ideĭ și în urma acésta apercepția sĕ și face maĭ repede. Atuncĭ de regulă sĕ póte desfășura bine și judecata, așa că ne putem da și séma de ceea-ce ne determină simțemêntul. In urma acestuĭ fel de proces psichic simțemêntul, ce nasce în asemenea împrejurărĭ, este maĭ viŭ, maĭ intens, maĭ destoinic a exercita o putere impulsivă asupra inimiĭ.

b) Impresiile de felul al doilea, când întră în consciință, provócă un cerc mare de reproducerĭ, face să sĕ desvĕléscă o fantasie bogată, care împedecă înjghebarea judecățiĭ. In urma acésta simțemintele sunt maĭ line, fără a atinge și a mișca córdele voințeĭ. Să ne închipuim numaĭ felul cum ne impresionéză d. e o ființă omenéscă reală, de orĭ-ce natură, și cum ne impresionéză apoĭ chipul artistic al uneĭ ființe omenescĭ.

Simțemintele de felul întâĭŭ sĕ numesc *reale* și cele de al doilea *ideale* séŭ *estetice*.

dacoromanica.ro

Cum variéză simțĕmintele?

Ce basă sĕ ia la împărțirea simțĕmintelor în *sensuale* și *intelectuale*? Când sunt simțĕmintele *reale* și când *ideale*? Ce este caracteristica unora și a altora?

A) Simțĕmintele sensuale.

§ 36. Simțĕmintele sensuale, generale și speciale.

Sĕ scie, că nu tot-déuna ne simțim, cu tótă consciința, ființa nóstră corporală. Preocupați în vre-o direcție cu gândirea și nemaĭ reflectând la ceea-ce sĕ întêmplă în corpul și cu corpul nostru, putem să nu maĭ băgăm în sémă viéța trupéscă, ce-și face cursul în noĭ. Dar' destule orĭ maĭ și eșim din sfera acésta ideală și ne întórcem ochiul sufletesc și asupra trupuluĭ, maĭ privind și în el. Și atuncĭ devine simțită și starea îmbuibată a trupuluĭ, săturat de mâncare și beutură, eventual starea de lipsurĭ a luĭ. Acésta sĕ întêmplă cu deosebire, când în trup e séŭ prea puțină energie, istovită fiind în urma oboselĭ séŭ bóleĭ, séŭ e de tot abundentă, în urma nutririĭ îmbelșugate. In aceste casurĭ venim la consciința stărĭĭ generale a corpuluĭ, ceea-ce sĕ manifestă séŭ prin o simțire vagă de ton neplăcut, chinuitor, care ne anunță, că e secătuită viéța din noĭ, orĭ de un ton plăcut, semn, că ne merge bine, — după cum adecă e în trup lipsă orĭ belșug de energie. Acéstă stare afectivă sĕ numesce: *simțĕmêntul general trupesc.*

Când mâncăm o mâncare gustósă séŭ bem o beutură plăcută, sĕ deștéptă tot-deodată și idea, că ceea ce am mâncat și beut priesce trupuluĭ și de acéstă idee sĕ însoțesce un simțĕmênt plăcut, simțĕmêntul, că ți s'a mărit forța și valórea trupéscă. Acesta este *simțĕmêntul sensual.*

Starea generală de sănĕtate, adecă a corpuluĭ e, sĕ înțelege, basa și impulsul elementar al vieții. Viéța, existența, ne e cel maĭ scump odor. Și fiindcă viéța e condiționată de sănĕtate, acésta are înaintea nóstră cel maĭ mare preț. Așa fiind, sĕ póte întêmpla fórte ușor, că omul să-și țină concentrată atențiunea și grija maĭ tot în spre starea generală a corpuluĭ. căutând a satisface riguros trebuințele trupescĭ, în tóte privințele.

De aicĭ sĕ pot nasce pentru viéță douĕ felurĭ de neajunsurĭ și anume: că omul devine sclav al vieții sensuale — *sensualismul* —, séŭ, că-și descopere defecte în organismul vieții sale fisice, de care

dacoromanica.ro

e tot chinuit, și când póte nu e nicĭ o scădere în el, — *hipochondria*. In casul prim omul sĕ cobóră aprópe la starea de animal. Deprins a rĕmâne concentrat tot spre viéța fisică nu sĕ maĭ póte avênta cu putere intelectuală la probleme maĭ înalte, ideale, căcĭ orĭ-ce tendință maĭ superióră i sĕ potmolesce deja în începutul sĕŭ. Un asemenea om, nu numaĭ, că rĕmâne pururea în sfera activităților practice, dar și în acésta va fi influințat tot de resóne menite a-ĭ aduce câștig întru satisfacerea trebuințelor vieții sensuale. De regulă cad la starea acésta ómenii, carĭ din fire sunt fără avênt sufletesc, așa numiții ómenĭ puținĭ la suflet. Hipochondria e rea din causă, că sĕ tot alimentéză nelinișcea vieții, prin ceea ce în cele din urmă sĕ póte rui na de fapt sănĕtatea

Sĕ pot deștepta simțĕmintele sensuale și de ideile lucrurilor séŭ lucrărilor menite a exercia influința asupra disposiției orĭ stării vieții fisice a organismului nostru. Așa d. e. vederea uneĭ prăjiturĭ, a uneĭ bucăți de carne stricată, încă ne deștéptă *sentimentele sensuale*, prima plăcută, cea din urmă neplăcută, deși acelea n'aŭ ajuns în organism.

Sunt simțĕminte sensuale și speciale. Ómenii gurmanĭ nu iubesc bucatele delicate, pentru că îșĭ simt bine ținută starea generală a corpuluĭ, ci pentru că simt o gâdilitură plăcută în gură orĭ gât când le gustă. Așa fel trebue să înțelegem pe Romanii, despre carĭ ni sĕ spune, că la ospețe sĕ înfundaŭ cu bucate și beuturĭ bune, până numaĭ puteaŭ. Ca să pótă iarăși mânca sĕ duceaŭ apoĭ pe afară, spre a-și pune la cale vomările obicĭnuite.

Sĕ înțelege și indivizii deprinși cu gustarea simțĕmintelor sensuale speciale, devin inaccesibilĭ la viéță intelectuală maĭ intensivă și maĭ înaltă, imposibilĭ la idealurĭ maĭ avêntate; eĭ rĕmân a fi târîțĭ tot în partea vieții practice și egoiste și fórte aprópe de panta vieții destrăbălate.

Nu e vorbă până la o mĕsură e naturală gustarea simțĕmintelor sensuale, fiindcă ele sunt dór' stimulentele pentru viéța fisică; dar numaĭ în mĕsura recerută —, suum cuique, căcĭ altcum ușor póte resulta, ca omul să devină sclav al poftelor deșanțate sensuale și al tendințelor celor maĭ neinstrunate.

Când sĕ produce simțĕmêntul general trupesc?

Ce este simțĕmêntul sensual? Ce influință rea pot avé simțĕmintele sensuale asupra vieții omenescĭ? Sĕ pot deștepta simțĕminte sensuale și prin reproducere? Ce suut simțĕmintele sensuale speciale?

dacoromanica.ro

B) Simțĕmintele intelectuale.

§ 37. Simțĕmîntul de adevĕr.

Omul e chemat a sĕ folosi de împrejurările vieții și de lucrurile lumiĭ esploatându-le întru valorarea și perfecționarea sa. Imprejurările vieții și lucrurile lumiĭ trebuesc cunoscute, ca să pótă fi esploatate în scopul amintit. De aicĭ imboldul firesc, în vêrtutea căruia omul caută să înțelegă viéța și lumea. In lumina acesteĭ stărĭ de lucrurĭ e a sĕ explica și natura plăceriĭ, ce o simte omul, când, explorând lumea, dă de adevĕrurĭ noŭĕ.

Cunóscerea lucrurilor, raporturilor și a legilor vieții și a lumiĭ este de cea mai mare importanță pentru viéța și progresul omuluĭ; descoperirea acelora încă e lucru mare pentru omul, care le înțelege rostul și puterea valoriĭ lor, pentru omul adecă, care e condus de instinctul sănătos și firesc al vieții.

De aceea ni-e dat sĕ vedem, cum în preocupația omenéscă acésta chestiune este una din cele mai generale și este însoțită și de cele mai plăcute și mai mulțămitóre simțĕminte. Și fie-care vêrstă își arată par'că anume problema specială în privința acésta. In copiiĭ micĭ sĕ manifestă nisuința de a cunósce lucrurile numaĭ după forma lor, în mod superficial; cu timpul acelea le inspiră, din ce în ce, tot mai mult interesul pentru a le căuta și partea interióră, felul construcțieĭ și relațieĭ lor cu altele. Pildă bună în privința acésta putem scóte din ocupațiile copiilor, carĭ impintenațĭ numaĭ de instinctul firesc al vieții, fără altă apreciare interesată, conscientă, găsesc deosebită petrecere și plăcere stricându-și jucăriile și iarăși refăcêndu-și-le. La ómeniĭ crescuțĭ sĕ póte desvolta interesul spiritual până la cel mai înalt grad. Sĕ găsesc atâtea exemple despre ómenĭ devotațĭ cu tot sufletul sciinteĭ. Spiritele cele mai alese și instruite, ómenĭ eruditi, savanții, își află cele mai plăcute momente, când vĕd, că le-a succes sĕ descopere adevĕrurĭ noŭĕ, prin munca și iscusința lor, în chestiunĭ, pe carĭ le aprofundaseră. La ómeniĭ de tóte dilele, după ce ajung a sĕ vedé crescuțĭ și înzestrați deja cu cunoscințele neapărat necesare pentru traiŭ și viéța practică, mai ales apoĭ, dacă aŭ fost și rĕŭ instruiții și educați, sĕ mai lacsézĕ acéstă pârghie a vieții.

In ce resida, biologigesce. simțĕmêntul de adevĕr? Ce este acesta?

Sĕ manifestă acest simț diferit după etatea ómenilor? La cine viézĕ mai cu putere?

dacoromanica.ro

§ 38 Simțĕmintele morale.

1) Obêrșia biologică, ființa și desvoltarea simțĕmintelor morale

Când audim din evanghelie, cât bine a făcut ómenilor Christos și apostolii, ne bucurăm, iară când audim, cum a vêndut Juda pe Isus Christos dușmanilor, ne indignăm; când vedem, că în unele părți Românii trăesc în pace și dragoste unii cu alții, ne cresce inima, iar când vedem, cum în multe locuri domnesce cértă și dușmănie între ei, ne mâchnim în sufletul nostru; când vedem, că școlarul cutare spune adevĕrul și își mărturisesce fapta, semn de îndreptare, ne mângăiem în sufletul nostru, iară când vedem, că acela minte, ne indignăm și amărîm adânc.

Făcênd analisa causelor psichologice ale incolțirii simțĕmintelor de felul amintit, vom găsi, că ele de aceea s'aŭ deșteptat în sufletul nostru, fiindcă noi, în urma educației primite, avem convingerea, că ómenii trebue să se iubéscă și să se ajute unii pe alții, să fie cinstiți și sinceri, să trăéscă în pace și să spună adevĕrul; că e rĕŭ să fii nerecunoscĕtor, rĕŭ voitor, rĕŭ nărăvit, nu-i voie să trăescĭ în cértă cu de-aprópele, să înșeli și să minți. Și în urmare ne-am și cam deprins a lucra în viéță conform cu aceste principii. Și când am audit acum de faptele bune sĕvêrșite de Christos și de apostolii, de unii Români și de cutare școlar, sufletul nostru a constatat o armonie între ideile nóstre și faptele dovedite în realitate; iară în casul celalt a constatat o disarmonie între ideile nóstre despre bine și între ce a găsit în realitate și deosebit a mai observat și o tendință voită a unor ómeni de a face rĕŭ altora. Constatarea tendinții făptuitorului încă hotăresce în procesul de determinare a calității simțĕmintelor morale. Nu este destul să vedem numai fapta, ci trebue să cunóscem și intenția. E sciut, că aceeași faptă, între unele împrejurări póte afla încuviințarea, între altele însĕ desîncuviințarea nóstră. D. e. ne indignăm vĕdênd, că cineva bate pe altul din rĕsbunare, dar nu ne indignăm când vedem pe un părinte pedepsîndu-și copilul, cu scop voit de îndreptare. Copilul mic nu póte manifesta simțĕminte morale, fiindcă nu cunósce principiile de viéță.

Ómenii sunt avisați să trăéscă în societate. Ajutorarea reciprocă a ómenilor e una din cele mai cardinale condiții a vieții. Boldul de a se ajutora reciproc și devine unul din cele mai puternice pârghii pentru viéță.

dacoromanica.ro

Ca să se pótă trăi împreună în societate, e indispensabilă stabilirea unuĭ raport intim între ómenĭ, avêndu-se ca temelie iubirea deaprópeluĭ.

Stabilirea acestuĭ fel de raport se îndeplinesce în urma faptuluĭ, că ómenĭĭ trăind la un loc aŭ prilegiul a se cunósce unĭĭ pe alțiĭ, a-șĭ comunica unĭĭ altora ideile și în urmare a se ajutora reciproc.

In îndeplinirea acesteĭ probleme de viéță se introduce omul încetul cu încetul, de când e încă copil mic; cu timpul se tot perfecționéză.

Copilul mic este înzestrat cu anumite dispoziții moștenite, și rele și bune, pentru viéță psichică și morală; încolo n'are nicĭ o putere, e absolut imposibil și neajutorat. Cu timpul începe a-șĭ forma și desvolta, pe basa dispozițiilor inăscute, puterea fisică și psichică, cu care îșĭ activéză viețuirea. Deja în stadiul prim al desvoltăriĭ sale copilul simte, că cineva se îngrijesce de el; încetul cu încetul simte tot maĭ hotărît, că mama sa este aceea, care îĭ oferă totul, că fără de ea viéța i-ar fi imposibilă, căcĭ vede, că mama sa îl hrănesce, spală, îl primblă, se jócă cu el, îl adórme etc. *In acéstă recunóscere residă simțêmîntul de iubire al copiluluĭ*, către mamă-sa în primul rênd, și apoĭ și către celelalte persóne ale familieĭ, carĭ calaboréză la crescerea copiilor. In acéstă stare psichică se află decĭ germenul moraleĭ. Cu cât i se desvóltă maĭ mult viéța psichică a copiluluĭ și iese la ivélă maĭ mult imboldul firesc de valorare, cu atât maĭ bine recunósce și lipsa și importanța ajutoruluĭ oferit, cu atât maĭ clar simte iubirea acordată de alțiĭ și decĭ cu atât maĭ mult se desvóltă și întăresce și în el simtêmîntul iubiriĭ față de aceia, carĭ îl îngrijise. Acésta împrejurare și constitue basa educabilităților copiluluĭ. Când copilul simte, cu consciință, ajutorul oferit de alțiĭ precum și lipsurile sale, începe *a se arĕta cu ascultare către binefăcĕtoriĭ sĕĭ, ceea ce ne dă primul stadiŭ de viéță morală în copil.* Și cu timpul începe a îndeplini decĭ și el lucrărĭ corĕspundĕtóre simțêmîntuluĭ sĕŭ de iubire și ascultare, după pretențiile, ce i se fac, *începe adecă a practica binele* în mijlocul celor din prejurul sĕŭ.

Fiindcă copilul a primit prin moștenire și aplicărĭ spre rĕŭ, va manifesta, se înțelege, și tendințe deșănțate și vrerĭ rele. Va trebui să urmeze decĭ și rêndul dresuriĭ. Îșĭ va face și dresura datorința sa, conform graduluĭ de civilisație a viețiĭ înconjurătóre; tendințele și faptele bune sunt încurajate și recompesate, iară cele rele reprimate și pedepsite. Aceste împreiurărĭ de viéță exercită efectul sĕŭ

dacoromanica.ro

binefăcĕtor în privinţa instrunării simţĕmintelor şi tendinţelor, vĕrsând şi ele în inimă multă sĕmĕnţă de ideĭ şi simţĕminte morale. In urma acésta sĕ desvóltă în copil simţul de bună purtare şi corectitudine. Lucrările acestea le deprinde apoĭ cu timpul, încetul cu încetul, în cerc tot maĭ larg Vine adecă în societatea altor copiĭ, unde începe a simţi şi trebuinţă de a sĕ juca cu alţiĭ, la ce încă sĕ recere iubire, şi ajutorare reciprocă. Viéţa îl induce apoĭ în sfere tot maĭ largĭ, în sfera societăţiĭ, care îl împregiuréză. Vedem decĭ, că însuşi imboldul inherent firiĭ şi însăşi viéţa, în care îĭ e dat omuluĭ a sĕ învĕrti oferând ocasiunĭ menite ne tot pune în raporturĭ noŭĕ şi prin acésta a ne tot desvolta bunul simţ, *simţĕmintele morale*, tot da sufletuluĭ semințe de ideĭ morale.

Acest fel de viețuire implică în sine şi germenele şi puterea pentru desvoltarea simţuluĭ de *dreptate*. Acest simţĕmînt începe a sĕ forma şi cultiva încă în copilărie, tot în urma contactuluĭ sĕŭ cu alţĭ copiĭ, îndeosebĭ cu prelegiurile de joc. »Acésta nu merge« este esprimarea şi afirmarea simţĕmîntuluĭ de dreptate din inima copiluluĭ.

Fórte mult sĕ datoresce desvoltarea simţĕmintelor morale şi vieţiĭ însĕşĭ, care ne oferă atâtea ocasiunĭ pentru îndreptarea morală. Suferind omul în viéţa sa nĕcasurĭ şi neplăcere, i sĕ face inima accesibilă la înţelegerea şi simţirea nĕcasurilor altora, iară voinţa ĭ devine cultivată pentru de a întinde mână de ajutor de-aprópeluĭ căḑut în nenorocire. O pilduire de acest fel ne dă d. *Coşoiŭ* în o istorióră, din ciclul »Din poveştile rîuluĭ«, (Lit. şi Art. rom. III. N. 7.), din care citĕm aicĭ următórele: »Când stoluri de pasĕrĭ treceaŭ spre pădure povestindu-şĭ în sborul lor despre crăngile înverḑite ale copacilor, despre cântecul frunḑelor şi al isvórelor şi despre dragostea lor ascunsă în stufişurile pădurii, păsĕrica (din o colivie a unuĭ tînĕr *fericit*) sĕ sbătea între zăbrelele de sîrmă şi plângea amarnic. *Dar vaetele eĭ tînĕruluĭ i sĕ păreaŭ cântece* şi ciasurĭ întregĭ o asculta stând cu ochiĭ plinĭ de mulţămire in faţa colivieĭ. »În zadar îĭ strigam (rîul): Tinere! Eŭ cunosc graiul pasĕrilor, ele nu sciŭ să cânte decât în pădure, când sunt libere. Dă-ĭ drumul, n'o audĭ cum sĕ vaită!? *Dar spuselor mele el nu le lua séma şi pasĕrea sĕ ruga zădarnic, căcĭ tînĕrul nu cunoscea până atuncĭ durerea şi nu putea să o înţelégă.*« Sĕ întîmplă însĕ că-ĭ móre iubita inimiĭ sale După acésta altcum devine. Povestea ne spune, prin graiul rîuluĭ, următórele: »O sĕptĕmână încheiată tênĕrul n'a eşit din casă. Astăḑĭ în revĕrsatul zorilor îl vĕḑuĭ stând pe capĕtul

dacoromanica.ro

prispiĭ; slăbise şi ochiĭ luĭ eraŭ stinşĭ ca stelele dimineţiĭ. Cu capul răzimat pe o mână, cu ochiĭ duşĭ pe undele mele, tênĕrul îşĭ măsura nefericirea Pe de-asupra luĭ un stol de păsĕrele trec, ciripind, spre pădure. În colivie pasĕrea sĕ sbătea între sêrme şi în plânsul eĭ încercă o rugă: — »Dă-'mĭ drumul!« Minune! Deastădată tênĕrul îşĭ întórse capul spre dênsa, învĕlind-o într'o privire plină de milă; ochiĭ luĭ sĕ umplurĕ de lacrimĭ şi ca purtat de o mână nevĕdută sĕ sculă în sus şi deschidênd uscióra colivieĭ dădù drumul pasĕriĭ, care sburà ciripind spre pădure. »Dute sĕrmană stingheră!« îl audi şoptind. *De astădată tînĕrul pricepuse durerea, căcĭ el însuşĭ o purta în inimă.*

După multe silinţe de a lucra conform noţiunĭ şi legilor morale, după multe şi variĭ făptuirĭ în practicarea bineluĭ, după ce am luat obiceiul a lucra tot corect, ne rĕmâne sufletul, atât cătră noĭ cât şi cătră semenĭĭ noştri, cu o pornire internă de a face totdéuna binele, aşa fel, că dându-ni-sĕ ocasiune de a-'l practica, simţim o plăcere în inimă. Ba cu timpul ajungem de chiar şi numaĭ când ne vedem în faţa cerinţeĭ de a face bine, simţim, deja anticipative, plăcerea; iar dacă ne încurcăm cumva sĕ comitem vre-o faptă imorală, ne pare îndată rĕŭ de ce am făcut Acest stadiu de desvoltare înveder ează *fiinţa conscinţeĭ morale*, *întărirea bunuluĭ simţ din noĭ*, puterea menită a chezĕşui de aicĭ încolo viĕţuirea conform cu principiile de viéţă morală.

Cu timpul sĕ tot înmulţesc şi sĕ şi cultivă, tot prin deprindere, simţĕmintele morale ale omuluĭ, până ajunge a practica binele şi a ocoli rĕul de câte orĭ i sĕ presentéză ocasiunile, în mod inconsciu. Din deprinderea îndelungată în a practiva binele şi ocoli rĕul resultă adecă *simţĕmîntul de datorinţă*, în vêrtutea căruia omul e împins a lucra totdéuna în concordanţă cu principiile şi cerinţele vieţiĭ, fără a 'şĭ maĭ da sémă de acestea, lucréză întemeiându-sĕ pe bunul sĕŭ simţ. Dacă cineva s'a deprins d. e., după un timp îndelungat, a-şĭ dice séra, înainte de culcare, rugăciunile — décă îĭ viéză conscinţa morală în privinţa acésta, şi — le dice ca condus de un instinct; şi dacă i sĕ întêmplă odată că, preocupat de alte gânduri, să sĕ pună în pat fără a şi le fi dis, îĭ vine imediat în minte întrelăsarea datorinţeĭ şi trebue să sĕ scóle să şi le dică. Când ne observăm adecă necorecte faptele nóstre proprii, constatând nearmonia între prescripţiile principiilor vieţiĭ şi făptuirile nóstre, ni sĕ manifestă:

dacoromanica.ro

mustrarea conscunții, care e cu atât mai viŭă, cu cât mai puternice ne-aŭ fost ideile morale.

După ce și-a dobêndit omul basa recerută pentru viéța luĭ morală îșĭ póte completa cultura morală ulterióră și pe cale teoretică, prin aperceperea principiilor și maximelor morale. Instruit însĕ omul numaĭ prin lecțiunĭ teoretice, nu-ĭ sĕ cultivă moralul De aceea sarcina cultivăriĭ morale rĕmâne în deosebĭ pe séma *familieĭ*, care maĭ mult, ca orĭ ce altă instituție de instrucție și educație, are și puterea și ocasia de a face, ca să sĕ deprindă copiiĭ la practicarea binelui.

Individul imoral, fie în urma lipseĭ de bună educație, fie în urma puternicilor dispoșițiĭ rele născute, în loc să degajeze simțĕminte morale, va degaja simțĕminte imorale, din ură, invie, nerespect ș. a. Aceste defecte morale sĕ pot altcum sălășlui fórte ușor în ființa omenéscă. Când individuluĭ i sĕ dă să simtă, că deapópele îĭ face rĕŭ, orĭ că îl împedecă în valorarea sa, încolțesce prea ușor în inima luĭ mobilul de a lucra contra aceluia, dela care simte rĕul. Coriolan iubia în mod sublim patria sa, până ce acésta îĭ oferia nutrementul recerut de mândria născută luĭ; când însĕ nu i s'a permis să sĕ valoreze, conform cu imboldurile sale firescĭ, inima luĭ iubitóre i s'a schimbat în rĕsbunătóre, în așa grad, că n'a pregetat a merge în taběra celor maĭ înverșunațĭ dușmanĭ aĭ patrieĭ sale. Câțĭ individĭ nu sĕ strică moralicește în urma tratamentuluĭ greșit, aplicat lor de cătră părințĭ, fraților, educătorĭ ș. a. D. e. sĕmênța urieĭ maĭ totdéuna părințiĭ o aruncă în sufletul copiilor și de regulă tot sub influința familieĭ sĕ desvóltă. E destul, ca părintele nepriceput să guguléscă pe un copil maĭ mult decât pe altul, pentru ca în cel dintâĭŭ să sĕ samene ură, iar în cel din urmă îngâmfarea. Și unde nu sĕ practică acest procedeŭ nesocotit de iubire orĭ de pedépsă ? ! Dar alte procedeurĭ. Las' apoĭ, că în atâtea casurĭ sĕ întêmplă de părințiĭ lingușesc direct, par' cu intențiune, patimele copiilor.

2) *Formele simțĕmintelor morale și importanța lor.*

Simțĕmintele morale sĕ manifestéză în diferite forme, ca: *iubire*, *veneratiune*, *stimă*, *respect*, *compătimire*, *simpatie* ș. a., carĭ sunt tot atâtea variațiĭ ale moraluluĭ omenesc, din care vlăstăresc.

Cu cât în individul-om e maĭ mare focularul simțĕmintelor morale, cu atât este maĭ superióră ființa și maĭ aptă pentru viéță.

dacoromanica.ro

Simțĕmintele morale constituesc cea mai de sĕmă agoniseală a omuluĭ Prin ele și în ele găsesce sufletul omenesc mulțumirea cea mai viŭă pentru practicarea bineluĭ. Iară practicarea bineluĭ moral este totdeodată și condițiia fericiriĭ omenescĭ. Pe basa simțĕmintelor morale sĕ pot forma, după cum s'a dis, și raporturile necesare între ómenĭ, aměsurat cu cerințele vieții omenescĭ; sĕ înjghebéză emulația între ómenĭ, din ceea ce sĕ naște apoĭ *simțĕmîntul de onóre.*

Omul cultivat moralicesce nu este numaĭ pentru sine, ci este legat cu interesul vieții sale de interesul vieții deaprópeluĭ. Omul înalt moral este identificat chiar cu interesul deaprópeluĭ. Când sĕ bucură acesta, sĕ bucură și el, iară când sufere, sufere și el. — Îndeosebĭ bucuria de binele și bucuria altuia caracterisĕză pe omul înalt moral — adevĕratul om de inimă. — Jean Paul a dis: »Ca să compătimescĭ, sĕ cere să fi numaĭ om, dar ca să te poțĭ bucura de bucuria altuia, trebue să fi ânger«.

Și cu cât cultura morală a ómenilor este maĭ simuitóre, cu atât maĭ puternic sĕ cimentéză legătură între eĭ. Iubirea și simpatia sunt posibile numaĭ între persóne de aceiașĭ culturĕ morală. De aceea apoĭ e chestiune importantă, din punct de vedere al problemeĭ omuluĭ, că individul, încă de când e mic, să aibă ocasiune de a trăi în societate și de a sĕ deprinde la iubire și sinceritate, la ajutorare reciprocă, peste tot la practicarea bineluĭ moral. Așa fel devine omul cualificat în a sĕ validita cu lucrărĭ menite a satisface atât interesul propriu personal, cât și pe al deaprópeluĭ — *altruismul**).

---

*) Când dicem, că omul trebue să fie educat în sens altruistic, n'am înțeles nicĭ altruismul absolut, nicĭ cosmopolitismul socialistic și nicĭ humanitarismul general Acestea sunt stărĭ imposibile în vederea împrejurărilor vieții nóstre Nicĭ nu e loc pentru asemenea individĭ în organismul social de adĭ. Individul de adĭ trebue educat moralicesce aměsurat cerințelor naturale ale vieții reale sănătóse. A învestmênta pe cineva cu însușirĭ, carĭ nu sĕ potrivesc formeĭ vieței de adĭ, carĭ n'aŭ valóre în lupta și lucrarea propășitóre, ce sĕ impune vieții de adĭ, însemnéză a lucra fără rațiune în educație, căci un asemenea om ajuns în largul vieții sĕ va vedé la tot casul desnădăjduit și disgustat, din motivul, că lumea ĭĭ cere alte servicĭ, discuviințându-ĭ-se pe cele, ce el vrea să i le acordeze Despre un student. care, avênd înaintea sa esamene de făcut, sĕ ocupă de treburĭ îndepărtate de problema vieții sale, noĭ dicem, că lucréză *neraționál.* Așa trebue să cualificăm și pe omul, care sĕ apucă de alte probleme decât cele firescĭ din cursul lumiĭ.

Lumea e organisată după anumite cerințe — condițiunĭ de desvoltare — în: familie, nationalitate, confesiune și patrie. In vederea problemelor inpuse de acest fel de organisație trebue educat individul de adĭ, și în cadrul acesteĭ organisațiunĭ e a sĕ lua sensul noțiuneĭ »deaprópele« și a sĕ privi »altruismul« din viéța de adĭ.

dacoromanica.ro

Și dacă toți ómenii ar fi altruiști, binele, atât al fiecăruia, cât și al obștei, ar fi asigurat în cel mai splendid mod și fericirea încă ar fi generală. Dar, să înțelege, tocmai având în vedere, că moralia din om să câștigă numai prin depr indere, ea să și forméză fórte cu greu și cu încetul în inima omenéscă. De aceea și progreséză omenimea așa de încet în privința morală.

1. Prin ce exemple din viéță să pot arĕta emoțiile de natură morală? În ce își are basa tonul plăcut și neplăcut al emoțiilor morale? Ce e simțĕmêntul moral? Care e basa biologică a simțĕmêntului moral? Unde e germinul moralului în copil? Cum să desvóltă moralul în sufletul omenesc? Ce rol are viéța în cultivarea moralului? Ce pildure a adevĕrului acestuia? Cum să desvóltă simțul de datorință? Cum să desvóltă conscința morală? Unde să pune adevĕrata basă pentru moralul omului?

2. Ce alte însușiri morale vlăstăresc din simțĕmêntul moral? Să póte altera simțĕmîntul moral? Dece să caracterisézá omul învestmêntat cu mare putere morală? Cum să manifestă în viéță un asemenea om? Ce datorință incumbă educațiunii în privința cultivării moralului?

§ 39. Simțĕmintele religióse.

Contemplația asupra lumii acesteia, asupra naturei externe și asupra vieții nóstre, asupra ordinii, armoniei, causalității, perfecțiunii, splendórei și peste tot asupra minunăției din ea, trebue să ne determine a ne înălța cu sufletul în sus și a simți adevĕrul religiei creștine despre idea esistenței lui D-ĝeŭ. Drept efect al acestei înălțări, să nasce în noi trebuința sufletéscă a ne simți și noi, ca aparținênd creațiunilor lui D-ĝeŭ și a ne pune sub scutul lui ocrotitor. Noi vedem în fiecare moment, că viéța nóstră și sórtea ei depinde fórte puțin dela noi. Și cu cât cineva, în urma instrucției și a educației, ajunge la un spirit mai desvoltat și mai pătrunzĕtor, cu atât simte mai hotărît puterea D-ĝeirii, căci cu atât mai bine înțelege idea nemărginirii, a D-ĝeirii, abstracția cea mai înaltă*).

*) In realitate, adevĕrat, nu e tocmai așa, ba să pare a să adeveri tocmai contrariul Acésta să atribue faptului, că nu ni să dă corect sciința. Când ni să împărtășesc chestii de sciință, ni să vorbesce de regulă cu un aer, ca și când sciința de azi ar fi în stare a clarifica tot ce e în lumea asta. Și cum e omul tĕnĕr, dela natură, prea dispus a-și închipui și mai mult decât a înțelege cu adevĕr, devine prea încredut în puterea sciinții sale Așa fel fórte ușor să crede, că scie și înțelege causele tuturor fenomenelor. In urmare crede, că numai e nevoie a admite și puterea D-ĝeirii drept causa eficientă a fenomenelor Și apoi nici metódele aplicate la împărtășirea sciințelor, în partea covêrșitóre, nu sunt în conformitate cu cerința rațiunii de a să îndruma spiritul cătră D-ĝeire. Nu ni să arată destul de clar, că lucrurile și fiintele din lume sunt părți ale organismului lumii și că fenomenele lor sunt cause și legi ale vieții aceluĭ organism condus și vivificat de o putere neînțelésă, de puterea D-ĝeirii.

dacoromanica.ro

In momentele, în care sufletul aprofundéză idea D-deirii, când revenim la consciința raportuluĭ nostru cu D-deŭ, simțim acest raport exprimat prin o stare psichică, care este *simțĕmîntul religios*, cel maĭ înalt și maĭ ales din simțĕmintele, ce viéză în ființa omenéscă.

Simțĕmintele religióse sémănă cu simțĕmintele de iubire, supunere, mulțămire, veneraținne ș a.. ce le nutrim față de părinții și în genere față de binefăcătoriĭ noștri; numaĭ cât în simțĕmêntul religios sĕ maĭ cuprinde și elementul simțĕmîntuluĭ de admirație, simțĕmîntul sublimuluĭ.

Simțĕmintele religióse .ncolțesc în inima omenéscă începênd cu etatea copilărieĭ, în urma arătăriĭ analogieĭ, ce există între părinți și D-deŭ; sĕ desvóltă apoĭ prin exemplul, ce 'l daŭ părinții, cu viéța lor, precum și ceilalțĭ ómenĭ, acasă, în liber și în biserică; sĕ completéză prin instrucția și educația ulterióră. Dar fără îndoélă, în tótă puterea sa ajung a sĕ manifesta simțĕmintele religióse îndeosebĭ la etatea maturității omenescĭ. In etatea acésta înțelege omul minunăția lumiĭ acesteia și simte necesitatea raportuluĭ sĕŭ cu D-deŭ. Și de fapt pe basa consciinței de acest raport devenim *ómenĭ întregĭ*, ființe potrivite și apte pentru misiunea dată omuluĭ pe pămênt.

Și în vêrtutea puteriĭ și energieĭ lor simțĕmintele religióse influințéză în cel maĭ hotărît mod asupra ființeĭ omenescĭ, și intelectuale și morale, căcĭ ele lasă fórte adêncĭ urme în internul omuluĭ. Simțĕmintele religióse și sunt mobilele cele maĭ puternice pentru inimă, maĭ puternice și maĭ viĭ decât orĭ-ce fel de alte simțĕminte. Avem atâtea esemple isbitóre, îndeosebĭ în istoria bisericéscă, că ómenĭ stăpânițĭ de puternice simțĕminte religióse aŭ devenit par'că imunĭ pentru nĕcasurile și chinurile cele maĭ marĭ și maĭ cumplite, ce le-aŭ cercat viéța, orĭ cu alte vorbe întăriți spre înfruntarea celor maĭ marĭ nĕcasurĭ. Vibrarea vieții, sub înfiorarea simțĕmintelor religióse, imputernicesce atât de mult energia psichică, încât, nu sĕ maĭ póte simți efectul altor felurĭ de simțĕminte nepriincióse vieții. Și din simțĕmintele religióse nu vlăstăresce nicĭ un fel de tendințe, sub îmboldirea cărora s'ar cere vre-un schimb; consciința omuluĭ pătruns de simțĕminte religióse găsesce în ea însaș alimentul vieții și rĕsplata fapteĭ lor. De aceea cea maĭ mare abnegație tot numaĭ inima religiósă o póte manifesta. Viéța sfinților a fost o viéță sublimă omenéscă, în care simțĕmintele religióse aŭ întreținut aprópe esclusiv focul vieții lor pămêntescĭ.

dacoromanica.ro

Și faptul, că inima cuiva prefiră în ființa întrégă simțĕminte religióse intensive, e dovada cea mai eclatantă, că posesorul aceleĭ inimĭ este o ființă omenéscă de calitate superióră; numaĭ astfel de intelectualităților sunt și capabile și acesibile pentru a sĕ avênta la abstracția cea maĭ înaltă, la idea D-ḑeiriĭ. Sfinții părinții de fapt aŭ fost decĭ cele maĭ alese ființe, bine meritând de cea maĭ înaltă a nóstră veneratie și slăvire. Când serbăm memoria lor dăm espresiune nobleței sufletuluĭ nostru. Felul, cum scie omul serba memoria sfinților creștinĭ, e caracteristica cea maĭ bună a feluluĭ ființeĭ sale sufletescĭ.

Dacă ar fi să ne dăm séma de felul simțĕmintelor nóstre religióse, și în genere de simțĕmintele ómenilor de aḑĭ, ar trebui să constatăm, cu regret, că acestea nu sunt prea intensive. Causa acestuĭ mare neajuns încă o putem afla Ea zace în modul defectuos și puțin îngrijit al educațieĭ și instrucțieĭ, de care ne împărtășim, atât în familia, cât și în școlă și în viéța practică. Prin educația din familie nu sĕ cultivă destul de bine raportul dintre copiĭ și părinți, nu sĕ pune basă solidă simțĕmintelor și cultureĭ morale, nu sĕ deștéptă în modul recerut idea de D-ḑeŭ și nu sĕ desvóltă cu grija și cu interesul recerut Exemplele, ce ni sĕ ofer în privința acésta în cercurile, unde ne e dat să crescem și să lucrăm, în școlă și în viéță, încă nu sunt edificătóre. Instrucția din școlă apoĭ este prea utilitaristă, ni sĕ dă maĭ mult par'că cu scopul să cunóscem lucrurile și fenomenele lumiĭ numaĭ și numaĭ în vederea folosuluĭ egoist, și nu spre a pătrunde totdeodată și în zistemul, ordinea și causalitatea lumiĭ și a vieții. În viéța practică ni sĕ dă par' că anume îmboldiriĭ streine vieții religióse, chiar și de ceĭ marĭ. Necultura și rĕutatea face chiar pe ceĭ din fiuntea bisericilor confesionale ca să aṭîțe la ură pe credincioșiĭ lor, uniĭ contra altora, ca și când prin acésta nu s'ar laxa, și în o parte și în alta, însaș credința în D-ḑeŭ.

E în genere un mare detavor pentru un stat, ca și pentru un neam, décă în mijlocul lor sunt maĭ multe confesiuni. In urma luptelor, atacurilor și batjocurilor reciproce sĕ laxéză simțĕmintele religióse în toți și sĕ devalvéză însaș religia. Dar acésta însemnéză desbrăcarea ómenilor de idealitate și de puterea, ce e menită a cimenta inimile omenescĭ în un complecs unitar.

Din ce bază biologică încolțesc simțĕmintele religióse? Ce este simțul religios? De când încep a sĕ ivi simțĕmintele religióse? Ce putere eserciază asupra intelectualității omenescĭ? Ce fel de suflet e acela, care e stăpânit de simțĕminte religióse? Ce impregiurărĭ împedecă cultivarea inimilor religióse?

dacoromanica.ro

§ 40. Simțĕmintele consciinței de sine.

Scim, ce este consciința de sine, este: reflecsia minții asupra însușirilor și puterilor, ce sĕ cuprind în ființa nóstră.

Când suntem determinați a face astfel de reflexii, când ne punem adecă în raport noi cu noi înșine, deodată cu îndeplinirea procesului de examinare, sĕ înfiiază și o stare efectivă în internul nostru, sĕ produc adecă și anumite sentimente. D. e. Am avut o datorință grea și mare de împlinit. Mi-am achitat-o în mod splendid. Inainte de a fi început a lucra, sigur, mi-am examinat puterile și am constatat, că nimic nu-mĭ lipsesce spre a puté esecuta lucrurile, ce mi sĕ cer. In urma acésta, mi s'a ivit un simțĕmînt de elevare, de încredere, care mĕ făcea îndrăsneț. După îndeplinirea datorinței, tot în urma reflexiei, mi s'a produs din noŭ simțĕmintele plăcute. Vrea cineva să declameze în fața multor ómeni o poesie. Dar sĕ împedecă și nu-i succede. Sĕ va simți neplăcut, sĕ va rușina, sigur.

Felul acesta de simțĕminte pot fi sugestionate în sufletul nostru și când sĕ observ și sĕ scot la ivélă însușirile nóstre, de cătră alte persóne. Laudele orĭ defaimările altora încă ne pot adecă ridica orĭ deprima la suflet D. Vlăhuță ne desenéză în un mod admirabil o stare sufletéscă a unuĭ tênĕr de mare speranță, mândru în sufletul sĕŭ și valoros. »Din ochiĭ celor, cu carĭ vorbiam, din șóptele măgulitóre, pe carĭ le audiam în adunărĭ, din curiositatea simpatică, cu care sĕ uitaŭ la mine trecĕtorii pe stradă, din furtunile de aplause, pe carĭ le stêrneam la ateneu, la cameră, la întruniri publice, eŭ sorbiam cu lăcomie gloria, o simțiam cum mĕ străbate și mĕ încălțesce ca o bĕutură binefăcĕtóre, sub farmecul căreia gândurile mele căpĕtaŭ uneorĭ o mlădiere și o strălucire, de care eŭ însumĭ mĕ miram« (*Predare*)

Simțĕmintele produse între asemenea împrejurări sunt cele ale consciinței de sine. Ele în adevĕr sĕ produc în urma raportului, în care ne punem cu conținutul consciinții nóstre proprii.

E lucru firesc, că noi suntem fórte mult stăpâniți de asemenea simțĕminte. Continuu facem dór reflexii, când asupra unora, când asupra altora din însușirile și puterile nóstre — unii ómeni maĭ mult, alții maĭ puțin, conform firii și educației lor — și continuu ne este dat să audim când critice când laude despre noĭ.

dacoromanica.ro

Ómenii, carĭ, fie în urma firiĭ, fie în urma educaţieĭ, sĕ arată deoparte bine încredinţaţĭ de puterile lor, de altă parte activĭ în chemarea lor, aŭ şi simţĕmintele consciinţiĭ de sine bine desvoltate. Ómenii aceştia, ceĭ şi mândriĭ şi activĭ, sunt totdéuna valoroşĭ, îndrăsneţĭ şi energicĭ, sunt ómenĭ adevĕraţĭ aĭ faptelor. Simţĕmintele consciinţeĭ de sine împreună cu cele ale datorinţeĭ de a lucra şi sunt pârghiile cele maĭ puternice pentru faptele cele marĭ. Puterile interne ale acestor fel de ómenĭ nu sunt ca focul în spusă, care arde în mod latent, ci sunt ca un foc, din care es raze puternice dătătóre de lumină şi căldură pe séma vieţiĭ. In inimile ăstor feĭ de ómenĭ sĕ găsesce basa pentru glorie, ambiţie, onóre, emulaţie şi peste tot pentru puterile menite a realisa faptele necesare progresuluĭ omenesc.

Ómeniĭ slabĭ în privinţa simţĕmintelor consciinţeĭ de sine, ómeniĭ prea modeştĭ, şi décă aŭ cunoscinţe bogate şi frumóse, chemate a aprinde dorul faptelor şi lucrărilor, nu sĕ prea valoréză în lume, cum sĕ cade. Le lipsesce, sĕ înţelege, aceea neliniște internă necesară înpintenăriĭ voinţiĭ.

Pentru ca să sĕ producă în inima cuiva simţĕminte de ale consciinţeĭ de sine de un grad maĭ deosebit e nevoie să aibă un sistem nervos sensibil, să aibă decĭ dispositie înăscută înainte de tóte. Şi educaţia şi instrucţia pot face mult în privinţa acésta, dacă sĕ pórtă adecă grije, ca tot ce întră prin ureche orĭ ochĭŭ la suflet să misce puternic interiorul psichic.

Pe cât de laudabilă e consciinţa bizuită pe adevĕrate puterĭ intelectuale, pe atât de detestabilă e aceea, care sĕ basézĕ pe o apreciare falsă, pe presumptie In casul acesta simţĕmintele consciinţeĭ de sine nu sunt pârghiĭ pentru fapte marĭ valoróse, ci numaĭ pentru posărĭ în fapte, orĭ cel mult pentru încercărĭ în mare, — dar menite a realisa fapte micĭ.

Simţĕmintele consciinţiĭ de sine sĕ manifestă în fiecare individ îndată ce acesta prinde a face ochĭ în lume şi staŭ, sĕ înţelege, totdéuna în legătură cu conţinutul intelectuluĭ individuluĭ.

Simţĕmintele consciinţiĭ de sine sunt *obiective* şi *subiective*, după-cum consciinţa sĕ basézĕ pe puterĭ şi însuşirĭ provenite din *proprietăţĭ exterióre*, căpĕtate, orĭ cumpĕrate, orĭ pe *proprietăţĭ interióre, intelectuale şi morale, însuşite*. In timpul evuluĭ mediu, sĕ sc'e, proprietăţile exterióre, titulaturile, moşiile, îmbrăcămintea ş. a. constituiaŭ valórea individuală. Proprietăţile acestea apoĭ şi serviaŭ

dacoromanica.ro

de basă simțemintelor consciinții de sine. Era mai valoros și cu mai mare drept de a sĕ impune indivíduul, care sĕ putea lăuda, că dispune de mare bogățíe și de veche și înaltă nobilitate. Imbrăcămintea și armatura încă trăgeaŭ în cumpĕnă. Astădĭ, când din însușirile intelectuale și morale sĕ lăuresce puterea, pe care sĕ basézĕ valórea indivíduală, stă lucrul altcum; astădĭ s'aŭ schimbat vederile și în privința acésta. Adĭ indivídul fudul și orgolios, care sĕ încércă a sĕ ambiționa pe basa creditului părinților orĭ pe basa proprietăților exterióre, e simplu luat în rîs. Mândria personală sĕ apreciézĕ după valórea internă intelectuală și morală a indivíduluĭ.

Dacă în fie-care om pulséză boldul valorăriĭ de sine, trebue să i sĕ vlastărésca și îndemnul, în vêrtutea căruia cere a i sĕ recunósce și de cătră alțiĭ însușirile luĭ cele bune și demne, să fie omul respectat. Și când demnitatea nóstră este recunoscută și apreciată, ne place, iară când nu este recunoscută orĭ chiar denegată, ne supĕrăm. Acest fel de simțire este ceea ce sĕ dice. *simțĕmîntul de onóre*. Dacă ne sunt denegate însușirĭ valoróse, proprii tuturor ómenilor de bine, orĭ décă nu ne succede, ce am încercat în fața altora, sĕ manifestézĕ *simțĕmîntul de ruşine*. Tot de acésta natură, purcedênd din aceeașĭ basă, sunt simțĕmintele de *pudóre*, de *temere* ș. a.

Din tóte simțĕmintele consciinței de sine, după-ce acestea aŭ electrisat viéța nóstră maĭ mult timp, sĕ face simțită o stare psichică generală, care sĕ numesce *simțĕmîntul comun al consciinței de sine*, ce caracterisézĕ felul general de simțire a fie-căruĭ indivíd, validitându-sĕ totdéuna ca mobil al acțiunilor indivíduale.

Când reflectăm asupra puterilor propriĭ ființĭ nóstre ce simțire ni sĕ deștéptă? Prin ce sĕ póte sugera asemenea stare?

Ce sunt simțĕmintele consciinței de sine?

Ce valóre aŭ asemenea simțĕminte pentru inima omuluĭ și pentru viéță în genere?

De ce fel sunt simțĕmintele consciinței de sine? Din ce isvorĕsc cele subiective și obiective? Carĭ aŭ mai mare valóre?

Ce este simțĕmîntul comun, general, al conscinței de sine?

§ 41. Simțĕmintele estetice.

S'a dis, că boldul de a trăi și de a ne valora ce viézĕ în noĭ, e tot, ce ne determină viéța. Din causa acésta tot, ce ne ajutoréză viéța și progresul, sĕ simte de suflet ca plăcut. Și multe sunt și de multe

dacoromanica.ro

feliurĭ, lucrurile lumiĭ, carĭ aduc plăcerĭ sufletuluĭ. Ne-am și dat séma și până aci despre maĭ multe momente de acestea și despre felul efectuluĭ lor; am vorbit și până aci despre maĭ multe feluri de simțĕminte. Am vĕḑut, că multe forme, lucruri și lucrărĭ din lume ne impresionéză plăcut, din causa, că acelea, prin natura lor, sunt menite a favorisa și a asigura viéța. Cum să nu-țĭ fie plăcută o bucată bună de carne, când acésta îțĭ nutresce corpul; cum să nu-țĭ placă tapta bună a unuĭ om, când acésta condiționéză vieţuirea socială omenéscă; cum să nu-țĭ placă descoperirea unuĭ adevĕr, când acesta servesce de mijloc pentru valorarea vieții ș. a.?

Și însĕ atât de doritor e omul de a trăi și a sĕ valora, de îĭ plac nu numaĭ lucrurile și lucrările lumiĭ, carĭ în mod direct favoriséză viéța, ci chiar și acelea, carĭ numaĭ însemnéză și represintă vitéța cu condițiunile eĭ, orĭ numaĭ reproduc momente de ale vieții. La ce ne folosesce vederea uneĭ florĭ, a uneĭ roze, garófe ș. a. vederea câmpuluĭ, a unuĭ cataract, a măriĭ, a unuĭ om frumos, a uneĭ simetriĭ, a uneĭ statue, a uneĭ picturĭ, a uneĭ representațiĭ teatrale? la ce ne póte folosi, întrebându-ne cu seriositatea rece, ascultarea uneĭ musicĭ, a uneĭ armoniĭ, cetirea uneĭ poesiĭ, a unuĭ roman, etc., etc.? Și cu tóte acestea cine ar puté contesta puterea acelora de a produce plăcere în inima omenéscă?

»Omul nu trăesce ca să mănânce și să bea, ci mănâncă și bea, ca să trăéscă«. Omul în vederea scopuluĭ sĕŭ suprem, după cum sĕ scie, n'are să trăéscă numaĭ viéța fisică, ci și intelectuală. E natural, ca să n'aibă nevoie numaĭ de nutremênt pentru susținerea vieții fisice, ci și pentru cea psichică. Și acéstă iară nu numaĭ în vederea realisăriĭ intereselor egoiste, ci și în vederea alintăriĭ, desfătăriĭ și imputernicirii sufletuluĭ. Acésta e o cerință providențială, ce sĕ impune vieții adevĕrat omenescĭ.

Și trebuința acésta îșĭ are basa sa biologică în natura omenéscă.

Nisuința pentru o astfel de degagiare sufletéscă n'are decĭ a fi esplicată ca provenită din simpla dispositie de lenevire și de petrecere de timp, ci ca imboldită de un mobil biologic, ce îșĭ are rațiunea sa în scopul premeniriĭ și susținerii energieĭ psichice Adevĕrul acesta este esprimat și pilduit in mod fórte invederat în »Furnica și Greerele«, din »Fabule revĕḑute« de I. Gorun-Hodoș, (în Sĕmănătorul Nr. 7, I. pag. 108 și 109)«. Sĕ spune: »Tótă vara furnica a adunat și acum hambarele-ĭ gem de grâne. Dar cum iarna

dacoromanica.ro

a venit, posomorîtă, și d ŭa e scurtă și 'nnorată, iar nopțile lungĭ și viforóse, i sĕ urĕsce furnicii de mórte în casă caldă și întunecósă. Și atuncĭ, iat-o că plécă și bate la ușa vecinuluĭ eĭ, greerele.

— Bună séra vecinc; n'aĭ veni și tu nițeluș la mine, să-mĭ maĭ cauțĭ un cântec de alea, de carĭ sciĭ tu, că serile sunt nesfârșite și triste și tare mi sĕ urăsce.

— Cum? rĕspunse greerele, dar tu, sêrmano nu sciĭ nicĭ un cântec?

— Nu sciu vecine nicĭ unul așa ceva n'am învĕțat nu m'a tras capul nicĭ inima, spre frumusețĭ fără dobândă . . .

— Dar atuncĭ ce aĭ făcut tu tótă viéța ta?

Ce să fac? Am adunat; hambarele-mĭ sunt pline

I-ĭ rĕspunse greerele.

— Aĭ adunat? Prea bine; îndópă-te acum!«

Partea spirituală a omuluĭ e fără îndoială cel maĭ important factor în economia vieții. Acésta și recere specială și fórte intensivă alimentare, întărire, desvoltare și cultivare. Sĕ alimentéză și desvóltă fórte mult indusă fiind a lucra în direcție scientifică. Dar cu atâta numaĭ nu s'a ajuns scopul. Spiritul are nevoie a fi cultivat și prin modele de viéță. Astfel de modele sunt în adevĕr tótebiectele frumosuluĭ, atât a frumosuluĭ artistic, cât și a celuĭ real. Ne place d. e. o rosă, fără interes, numaĭ fiind-că vedem în ea simbolisată orĭ exprimată viéța, care ne e atât de scumpă noŭĕómenilor; și rosa ne place maĭ mult, decât rezeda, fiind-că ea exprimă într'un mod maĭ pronunțat viéța; ne place maĭ bine flórea în boboc, jumĕtate desfoiat, decât rosa de tot desfoiată, fiind-că aceea e maĭ plină de viéță, decât cea deplin înflorită, care represintă viéța la sfârșitul eĭ; și omuluĭ cult iĭ maĭ plac speciile de rose nobilitate decât a celor obicĭnuite, pentru că ființa acelora denota maĭ multă gingășie, ne place câmpul, fiind-că vedem atâtea lucruĭ lăsate de D-dĕŭ, representând atâta viéță și putere, cu atâtea însușirĭ și mijlóce binefăcĕtóre vieții, ne place un cataract mare, fiind-că vedem exercitarea uneĭ marĭ puterĭ a apeĭ, și puterea este basa vieții; ne place marea, fiind-că și în ea zace o putere imensă; ne place a privi un om frumos, fiind-că represintă condițiile vieții, o statue, fiind-că represintă viéța uneĭ ființe deosebite; o picturĕ, fiind-că reproduce și ea viéța în anumite forme, în care o poțĭ vedé clar; ne place o piesă teatrală, fiind-că ni sĕ arată lupte, pe carĭ sĕ basézĕ, și în carĭ sĕ manifestéză viéța energică și valorósă; ne place musica,

dacoromanica.ro

fiind-că ea represintă simțĕminte mai înalte omenescĭ, manifestația tot a uneĭ vieți valoróse; ne place armonia și simetria, fiind-că represintă idea de ordinea, atât de necesară esistenții vieții sociale; ne place o poesie orĭ un roman, fiind-că vedem în ele desvĕluite tipurĭ de viéță deslănțuită în simțĕminte și fapte deosebite etc, etc.

Tóte aceste momente, cualificate a deștepta în noĭ simțĕminte de plăcere, nu represêntă pârghiĭ puse în acțiune în vederea satisfaceriĭ vre-uneĭ necesități practice a vieții nóstre. Dar de folos tot sunt, căcĭ ele prin faptul, că arată viéța, și încă viéța în partea sa energică și valorósă, întreține un foc sacru pe séma spiritului nostru, făcêndu-l să sĕ ridice din preocupațiile vieții de tóte dile la nisce sfere superióre; Și fiind-că ele sunt chemate a întări, încurajia și a lustrui spiritul direcționându-l tot-de-odată către o înălțare ideală, impresiile estetice devin în deosebĭ de trebuință spiritului desvoltat, omuluĭ cult. In deosebĭ spiritul cult are nevoie de ele; dar nu sĕ póte lipsi de ele, în anumite forme, nicĭ spiritul necultivat. La ce curte țĕrănéscă, fie cât de sărăcăcióșă, lipsesce strătulețul de floriĭ? Și în ce casă țĕrănéscă lipsesc icónele »frumóse«? Cine nu sĕ încântă de musică? Care suflet, cât de necult, nu umblă să sĕ alinte de viăjia poveștilor? La tóte popórele, atât la cele de acum, cât și la cele istorice, sĕ găsesc urme de plăsmuiriĭ artistice. Sigur, nu fără motiv psichologic și biologic sĕ face de simțim frumosul ca revărsând farmecul sĕŭ binefăcĕtor asupra inimeĭ nóstre. Frumosul place tuturor inimilor, cu atât maĭ mult, cu cât maĭ de sémă sunt, pentru-că îșĭ are rostul sĕŭ și importanța sa deosebită în economia vieții psichice omenescĭ. Plăcerea acésta învietóre, neinteresată, ce nu satisface o trebuință egoistă, ci una de ordine maĭ înaltă, este ceea ce numim emoțiune deșteptată de: *simțĕminte estetice.*

Prin simțĕmintele estetice, pe temeiul ilusieĭ, ce le însoțesce, suntem determinați a vieții în cea maĭ intimă comuniune cu obiectele frumóse, a ne contopi ființa nóstră psichică cu ele, respective cu ce represintă, fără ca sufletul să maĭ pótă face vre-o reflexiune. Prin acésta viéța nóstră psichică e adusă la o stare de vibrație puternică, în un mers repede — e nevoită adecă a întra în un mers cu viéța cea representată prin producția artistică. Și acésta ne place. Și e caracteristic, că cu tóte, că suntem conscĭi, că trăim numaĭ în ilusia realităților, noĭ ne simțim pe deplin mulțămiți de ilusia acelor existențe. La o pictură ne îndestulăm perfect și numaĭ de vederea eĭ. In acéstă stare fiind, sĕ dice, că am devenit: *impersonali.*

dacoromanica.ro

Simțemintele estetice sunt *reale* și *ideale*. Reale sunt cele realisate prin impresiĭ dela lucrurĭ frumóse reale, momente de ale lumiĭ reale și *ideale* cele deșteptate de producțiile artistice. E deosebire între aceste doŭĕ feluri de simțeminte estetice. Să ne închipuim ca fiind în fața uneĭ florĭ reale și a uneĭ florĭ pictate. Emoțiunea deșteptată de flórea reală va fi maĭ ageră, isbesce maĭ puternic ființa nóstră psichică, așa, că ne-ar puté produce și tendința de-a o rupe, de-a o poseda, iară cea produsă de o flóre pictată este maĭ lină, maĭ ușóră Impresiile frumosuluĭ real se ideifică maĭ ușor și în mod maĭ simplu, fără a prilegiui desvĕlirea uneĭ fantasiĭ marĭ, impresiile productelor artistice prilegiuesc desvĕlirea uneĭ fantasiĭ marĭ, ca cu ajutorul eĭ, a *ilusiunii estetice*, să ne închipuim lucrul în tótă ființa sa, ca în real.

Pentru aceea însĕ plăcerea simțită apreciând frumosul real, nu e maĭ mare decât apreciând frumosul artistic; din contră, în casul din urmă plăcerea este maĭ mare. Acésta din patru motive: Ântâĭŭ, pentru că arta ne destăinuesce farmecul ascuns în natură, de care noĭ de noĭ nu dăm; al doilea: însuși obiectul artistic represintă forme și momente de ale lumiĭ de o maĭ mare importanță pentru viéță, decum sunt cele găsite în lumea reală, al treilea, pentru-că forma, în care este exprimat frumosul estetic este maĭ deosebită; și a patrălea, pentru-că însuși procesul psichic, ce sĕ desfășură la apreciarea operelor, obiectelor de artă, sĕ făptuesce în așa mod, de trebue să sĕ producă plăcere mare.

Noĭ avem voie a privi lumea reală, în multe părțĭ ale eĭ, dar în multe părțĭ ale eĭ tot n'avem voie a o vedé. Dar și în partea, în care avem voie să o privim, nu o putem vedea bine, clar, pentru că prea sunt lucrurile eĭ îngrămădite unele pe altele. Arta ni le scóte, unele câte unele, și ni le arată în tótă ființa lor. Sĕ scie apoĭ, că nu orĭ-ce obiect sĕ ia a fi prelucrat ca obiect artistic. Sĕ aleg anume momente de acelea, carĭ aŭ o deosebită importanță în procesul de fermentație al vieții, carĭ exprimă decĭ viéța și lumea în partea lor importantă și valorósă. Și ca să le facă pe acestea anume maĭ alese și să le arate maĭ valoróse, vine fantasia și le prelucriă așa, după cum este maĭ minunat determinată de boldul firesc de valorare a omuluĭ — le idealisézĕ, ca să corespundă cu visul, ce-'sĭ face omul despre lume și conținutul eĭ. De fapt arta este expresia gândduluĭ îmboldit de dorul omuluĭ de a sĕ valora.

Cum să nu ne placă noŭĕ asemenea figurĭ din lume și viéță, când în ele sunt înfiripate cele maĭ de sémă tendințe omenescĭ, stând

dacoromanica.ro

în cel mai perfect acord cu însaşi viéţa şi condiţiile ei cele mai înalte, mai cardinale.

Obiectul de artă este apoi şi exprimat în o formă, care însaşi încă răspunde unor anumite cerinţe, ce staŭ în legătură cu însaşi viéţa, în o formă numită *frumósă*. Şi şi acésta, să scie, are o deosebită valóre la aprecierea obiectelor de artă Ce deosebire este în a aprecia ceva artistic şi în privinţa formei şi între a aprecia ceva fără formă artistică, ne-o spune aşa de convingĕtor un ostaş român, care luase însuşi parte în luptele din 1877, pe câmpiile Bulgariei, şi care cetise şi poesiile luĭ Alexandri, cu acele sugete Mărturisirea acésta s'a fost făcut luĭ Odobescu, care o reproduce în raportul sĕŭ făcut asupra operilor luĭ Alexandri »Legende noŭĕ«, »Despot Vodă« şi »Ostaşiĭ noştri«. Ea sună aşa: »Că adecă am trăit bine, pe cât am stat în jurul Plevnei, dĕŭ, acésta nu o póte dice nimenea. Dar oĭ cât de rea a fost acolo viéţa, nu sciu de ce cu mare plăcere îmĭ aduc aminte de ea. Mĕ gândesc la tóte nevoile, la tóte neajunsurile, la tóte primejdiile şi adeseorĭ mi sĕ pare, că le vĕd trecênd tóte acestea pe dinaintea ochilor meĭ, dar drept să-ţĭ spun, nicĭ odată nu mi sĕ înfăţişéză ele mai lămurite şi mai cu plăcere, decât atuncĭ, când cetesc versurile din cărticica »*Ostaşiĭ noştri*« a luĭ Alexandri.

In ce privesce procesul, ce sĕ îndeplinesce la producerea simţĕmintelor propriĭ estetice, sĕ póte dice, că şi acela este de natură a contribui la potenţarea plăcerii, căcĭ cu cât apercepţia impresiĭ lor s'a indeplinit cu o fantasie mai mare, cu atât mai mare plăcere sĕ causéză De aceea e apoi şi natural, ca ómeniĭ să guste cu atât mai mare plăcere estetică la intuirea productelor de artă, cu cât mai bogată cultura estetică aŭ şi cu cât mai vibrătóre le este firea. In zadar veĭ aştepta dela un nepricepĕtor să-ţĭ aprecieze un tabloŭ al unuĭ pictor mare. El nu-ĭ va găsi măreţia; nu va sciĭ face deosebirea între un Rafael, Tiţian şi un pigmeŭ pictor. Şi sigur nu va puté înţelege d e cum statul italian a putut evalua, când a cumpĕrat, în 7 Iulie 1899, museul Borgheze, un tabloŭ de al luĭ Tiţian cu 2 milióne şi 500,000 de francĭ, deşi Italia, în deosebĭ în timpul acesta, nu dispune de prea mulţĭ banĭ.

Simţĕmintele estetice curate nicĭ nu sĕ pot produce decât în inimĭ mai înălţate, sensibile şi cultivate în privinţa estetică Nu e suficientă decĭ numaĭ cultura scienţifică şi morală pentru apreciarea şi gustarea operelor de artă; sĕ mai recere şi o specială instrucţie. In lipsa culturiĭ şi a dispositiei firescĭ, omul póte fórte uşor veni

dacoromanica.ro

să privéscă productele de artă prea numaĭ cu ochiĭ realĭ, în care cas, încolțându-ĭ simțĕminte reale, eventual chiar sensuale, efectul póte fi fórte departe de cel adevĕrat. In casul acesta apoĭ arta adevĕrat, póte influința stricând séŭ îndreptând inima ómenilor.

Desvoltarea culturiĭ estetice în ómenĭ e chestie de mare importanță și interes deosebit pentru însașĭ valórea viețiĭ omenescĭ. Educația și instrucția aŭ în privința acésta mare datorință. Cu cât cine-va e maĭ bine cultivat și esteticesce, cu atât maĭ superióră ființă represintă. *Shakespeare* dice: »Acela, ce nu are în suflet armonie, acel, ce nu sĕ mișcă de dulce melodie, născut e în astă lume spre jaf și spre trădare. Și în gândul luĭ urzesce întunecóse planurĭ. El are sentimente maĭ negre ca Erebus; In el nu te încrede«. (Negoț. de Ven. V). *Darwin* face, în un loc al autobiografieĭ sale, următórea confesie: »Dacă ar fi să-mĭ maĭ încep încă odată viéța, mi-aș ĭmpune regula de conduită, ca cel puțin odată pe sĕptĕmână să cetesc poesiĭ și să ascult muzică. Perderea acestor plăcerĭ este o perdere a fericiriĭ, ceea ce sĕ face în paguba mare a intelectuluĭ; dar avênd în vedere slăbirea puterĭ emoționătóre a naturiĭ nóstre, ce sigur resultă în urmă perderiĭ amintite, acésta la tot casul sĕ face spre și maĭ mare pagubă a caracteruluĭ nostru«.

Unĭ ómenĭ, din fire, aŭ sens pentru un fel de frumos, alțiĭ pentru alt fel, potrivit cu dispositia și cultura lor.

Arta în sine, dacă e cuprinsă în sensul cel adevĕrat, nu influințéză moralul omuluĭ. Nu influințéză moralul pentru-că simțĕmintele artistice produse în urma impresionariĭ arteĭ, a lumiĭ imaginative, nu pot mișca și determina voința. In mijlocul emoțiuniĭ estetice nu scim înjgheba judecata chemată a indruma energia psichică la centrele motrice. Este decĭ și o imposibilitate fisiologică a sĕ mișca voința, când sĕ apreciéză arta, căcĭ excitările psichice sĕ prefiréză numaĭ prin fibrele din hemisfere și nu sĕ transmit la centrele motrice. Arta, prin simțĕmintele învietóre, ce deștéptă, înfluințéză asupra vieții psichice întru atâta, încât o exitéză, o rafinéză, o lustruéză și și o imputernicesce; decĭ o preface în o calitate maĭ fină, maĭ emoționabilă, maĭ mlădiósă, nu însĕ și maĭ bună. Bunătatea omuluĭ e chestie de caracter și de cultură morală, ceea ce stă sub alte influințe, sub influința dispositiilor înăscute, a deprinderilor practice și a principiilor și maximelor morale însușite. In lipsa culturiĭ estetice arta, devinind privită prea în strînsă legătură cu realitatea, nu sĕ apreciéză pentru scopul artistic, ci pentru a aprinde inima cătră real. Așa apreciéză ómeniĭ neculțĭ și copiiĭ productele de artă.

dacoromanica.ro

Pe copilul, care are puține ideĭ și esperimente, îl poți moralisa cu povești, pe omul cult nu. In instrucție și educație sĕ și consideră aĭta ca un mijloc de moralisaie.

Maĭ depinde apoĭ felul cum înrîuresce arta asupra sufletuluĭ omenesc și dela aceea, că cu ce anume scop ni sĕ arată opera de artă și că ce anume iĭ e dat a presenta. Dela aceste împregiurărĭ depinde, sĕ înțelege, și felul de apreciare. De bună sémă, că statua cutăruĭ bărbat providențial, ale căruĭ fapte le simțim în viéțe, de care suntem legați, ne va mișca inima și în sens moralisător. Apreciarea uneĭ asemenea opere nu o vom puté îndeplini numaĭ răzĕmêndu-ne pe temeĭŭ artistic, numaĭ cu ajutorul sensuluĭ estetic. Deodată cu apreciarea estetică a statueĭ, ca operă artistică, ni sĕ vor sugera și altfel de ideĭ, de altă ordine, caĭ ne pun în mĕsură a judeca și despre faptele persóneĭ representate prin opera artistică. In casul acesta ne isbesc, în un mod maĭ covêrșitor, *faptele* bărbatuluĭ distins, decât unitatea artistică a opereĭ. Și înfiate odată astfel de judecățĭ, acestea, da, pot mișca și moralul din noĭ. Cine a întrat în biserica Sf. Pavel, catedrala din Londra și îndeosebĭ în West-Munster Abtei, tot din Londra, a putut simți acest adevĕr în modul cel maĭ convingĕtor. Intrarea în biserică, până la locul, de unde vedĭ altarul, sĕ face printre doŭĕ șiruri de monumente, tot opere artistice sculpturale de mare valóre, representând figurile bărbaților celor maĭ binemeritațĭ pentru neam și patrie. Ca strein trebue să simțĭ edificarea morală, dar apoĭ engleziĭ înșiși și îndeosebĭ tineretul englez. Aceste monumente artistice în adevĕr sunt cualificate a educa moralicesce Asemenea apreciare îți sugeréză și picturile din galeria națională de portrete, tot din Londra, în care sĕ află espuse portretele bărbaților a căror viéță a determinat desvoltarea evoluționară a culturiĭ, a literaturiĭ, a arteĭ și a politiciĭ Angliei*). Cine ar susținé

*) Englezĭ aŭ făcut pe ómenĭ practicĭ și în privința acésta. Eĭ și-aŭ sciut întocmi atât de bine cele doŭĕ bisericĭ marĭ (West Munster-Abtei nu e atât pentru slujbe, fiind fórte veche, dar catedrala e biserică în tot înțelesul cuvêntuluĭ) și »Galeria de portrete«, punênd arta în serviciul moraleĭ și a naționalismuluĭ, încât fac, cu drept cuvênt, admirația lumiĭ Ce mare deosebire în felul cum te înfiorézĕ simțĕmintele sugerate în biserica St. Pavel din Londra și domul din Milan, orĭ biserica St. Petru din Roma? Și acestea trec de »cele 3 minunĭ« ca bisericĭ. Când mĕ cuget, cum m'am simțit eŭ în aceste 3 bisericĭ, socotesc de cea maĭ de valóre biserică, în privința înrîuririĭ morale, pe cea din Londra. Cum întri îți preferéză simțĕmintele morale întréga ființă, într'un mod de tot puternic; simți cu adevĕrat emoția morală

dacoromanica.ro

apoĭ, că cântările naționale nu influințéză în mod educativ și mișcător? Astfel decĭ nu sĕ póte dice în general, că arta deștéptă, întrétóte împregiurările, numaĭ și numaĭ simțĕminte estetice, fără a mișca inima în sens moralisator.

Sĕ deștéptă în noĭ plăcere numaĭ în urma impresionărĭĭ lucrurilor, carĭ sunt de folos practic vieții? Ne simțim noĭ înfiorați și de emoțiunĭ de plăcere desinteresată? In ce residă acest fel de plăcere? Pentru ce ne place frumosul? Ce representă frumosul? Are și acésta înfiorare psichică vre-un rost pentru viéță și special pentru suflet? Ce sunt simțĕmintele estetice?

Ce fel sunt simțĕmintele estetice? Cum sĕ deștéptă simțĕmintele estetice reale și cum cele ideale? E deosebire între ele în privința puterĭĭ lor de a mișca inima? Pentru ce motive simțĕmintele estetice ideale sunt chemate a prelegiui maĭ mare plăcere? Ce mărturie sĕ póte invoca în privința acésta?

Sĕ recere o cultivare specială a spiritului pentru a sĕ gusta în adevĕratul înțeles producțiile artistice?

Ce valóre, pentru viéță, are gustarea plăcerĭĭ estetice?

De ce natură este înrîurirea emoțiunĭĭ estetice? Numaĭ estetică, orĭ și morală? In ce împregiurărĭ esercitéză arta influință morală?

dacoromanica.ro

VI. Starea volițională a puteriĭ psichice.

A) Ființa și felurile de stărĭ voliționale.

§ 42. Voința.

1) Ființa stăriĭ voliționale.

Cu producerea ideilor, cu asociarea lor, cu înjghebarea actelor de cugetare, judecare, fantasie, abstracțiune, și a felurilor de simțĕminte, nu s'a terminat încă procesul psichic, deșteptat în interiorul nostru, în urma prinderiĭ unor impresiĭ, externe orĭ interne. Să urmărim desvoltarea procesuluĭ psichic, când sĕ oferă spirituluĭ nisce impresiĭ spre apercepere. Vĕd d. ex. în piață nisce portocale frumóse. Prefacerea impresiilor în stărĭ psichice a fost condiționată de reproducerea ideilor vechĭ despre portocale. Cu acestea s'aŭ asimilat sensațiile noŭĕ. In urma acestuĭ proces spiritul meŭ recunósce portocalele de atarĭ. Actuluĭ aperceptiv îĭ urméză și simțirea uneĭ stărĭ plăcute — simțĕmîntul. Dar cu atât póte nu s'a isprăvit. Deodată cu acele 2 stadiĭ de desvoltare a fenomenuluĭ psichic înfiat prin împrejurarea amintită: cu formarea ideilor și producerea simțĕmintelor, grație reproduceriĭ maĭ multor șiruri de ideĭ înrudite orĭ asĕmênate, sĕ înjghebează și judecata, că: portocala este bună de mâncat. In urma acésta mĕ încércă o neliniște internă, *o impulsiune*, ce sĕ exprimă în îndemnul: să cumpĕr portocala și să o mănânc. Neliniștea acésta internă, dacă e destul de puternică, ca să activeze mișcările necesare îndeplinirii fapteĭ corĕspunzĕtóre, să sĕ transmită adecă impulsiunea trebuitóre din emisferele superióre la centrele motrice — este ceea ce sĕ dice, că *vrem* portocala.

Îmboldul de viéță din noĭ nasce continuu, în internul nostru, fel și fel de impulsiunĭ menite a ne tot stimula pornirile, tendințele și făptuirile necesare vieții, conservăriĭ și perfecționăriĭ individuale. Fie-care stadiu de desvoltare îșĭ are, firesce, impulsiunile sale speciale,

dacoromanica.ro

potrivit cu cerințele vieții din stadiul respectiv. In copilul mic d. e. sunt cam de acelea, cari sunt reclamate de condițiile de nutrire, mișcare și curățenie. Cu desvoltarea corpului, a organelor lui și a spiritului es la ivélă și porniri și îmboldiri mai superióre, mai multiple și mai puternice, — să înțelege, în direcția, în care e îndrumată a să valora mai mult viéța, — porniri și îmboldiri, menite a pune la cale și lucrări mai multiple, tot conform cu trebuințele vieții. Acestea sunt și conscii și inconscii. — Cele conscii — tendințele — sunt ca nisce reclamații, ce să fac la spirit în scopul de a să cere satisfacerea trebuințelor vieții fisice și psichice. Inboldirile inconscii sunt efectele reacțiilor centrelor situate în cerebel, medocefal, ori măduva prelungită. Centrele acestea devin excitate saŭ de timulente instinctive, saŭ, după o funcționare îndelungată împreună cu centrele superióre din creeri, cu consciința, — de stimulentele voinței. In urma deprinderi ajung apoi a avé și dela sine rol de inițiativă, putere de spontaneitate, a fi și ele centre stăpânitoare și provocătoare de impulsiuni psichice. Înboldirile conscii — tendințele — sunt impulsiuni stârnite de reproduceri ori apercepții. Din hemisfere să comunică centrelor motrice, aședate în părțile din dérept ale creerilor, în cerebel ori în medocefal. De aci apoi să transmit ca efecte voliționale, prin intermediarul nervilor motori, anumitor țesături de mușchi, a căror funcționare dă loc la diferitele nóstre făptuiri. In urma acésta și suntem determinați a simți în noi un fel de încordare cu o tendință expansivă, o trebuință internă de a săvârși unele lucrări menite a delătura ceva, de ce scim, că n'avem nevoie, ca fiind stricăcios vieții, saŭ de a cere ceva, de ce scim, că avem nevoie ca fiind priincios și necesar vieții.

In viéța nóstră continuu percurg sistemul nervos asemenea curente de impulsiuni centrifugale, dela centrele psichice superióre la centrele motrice și apoi de aci, ca efecte voliționale, la mușchi, căci fie-care acțiune psichică e urmată de o reacțiune, cu atât mai puternică, cu cât mai vie a fost excitarea psichică la producerea ori reproducerea ideilor. Când primim impresii din lumea reală, ideificându-le, cu scop de a dobândi material intelectual, să conduce prin nervii sensitivi cătră creeri excitarea în direcție *centripetală*; iar când sufletul degagează impulsiunile ca reacțiuni, să conduce în direcție *centrifugală*. Sub raportul prim lumea externă să preschimbă în lume ideală, sub raportul al doilea lumea ideală tinde a să transforma în mișcări și acțiuni. Sub

dacoromanica.ro

raportul prim lumea ni sĕ îmbie ea spre a trece în sufletul nostru, în o formă schimbată; sub raportul al doilea însĕ noĭ tindem după lumea externă, orĭ că o dorim așa cum ni sĕ înfățișézĕ, orĭ că să o schimbăm, dar tot în folosul vieții nóstre. Starea aceea psichică, care resultă din raportul din urmă, când adecă lumea nóstră ideală tinde a sĕ transforma în mișcărĭ și acțiunĭ, în efecte motrice, în carĭ își află apoĭ sfîrșitul orĭ-ce stare psichică, sĕ numesce: *stare volițională*. Dacă tendința sĕ póte factice preface în acțiunĭ, în efecte motrice, ea sĕ dice *vrere*, iară actul psichic întreg, prin care o stare psichică sĕ transfórmă în efect motric, sĕ dice *voință*.

2) *Feliurile de voințe: ideomotrică și rațională.*

Stările voliționale pot fi *inferióre* și *superióre*.

Inferióră este starea volițională, când actul eĭ n'a fost precedat de nicĭ un fel de reproducere de ideĭ, când adecă impulsiunea nu-și ia începutul din ideĭ, ci din reacțiunĭ ale centrelor din părțile de jos ale creerilor, reacțiunĭ basate în instinc, saŭ din deprinderĭ, ce sĕ și îndeplinesc aprópe în mod automat saŭ pe jumĕtate inconsciu. D. e. când umblăm, când ne plecăm în urma unuĭ atac, etc.

Superióră este aceea stare volițională, care sĕ închégă din ideile viĭ din claritatea conștiinții.

Și voința acésta sĕ póte anume înjgheba saŭ în urma reproducerĭ numaĭ a *uneĭ ideĭ* saŭ a *unuĭ șir* orĭ *șirurĭ întregĭ de ideĭ*.

Stările voliționale inferióre sĕ găsesc în activitate la săvêrșirea acțiunilor ce-și aŭ basa în deprinderĭ technice, necesare în deosebĭ întru satisfacerea datorințelor de tóte dilele ale vieții, — deprinderile trecute în întrebuințare dilnică.

In urma deprinderiĭ adecă între multe din ideile nóstre și între centrele motrice sĕ formézĕ o comunicație atât de strînsă și de vie, încât, grație sensibilității deosebite a fibrelor mijlocitóre, îndată ce sĕ reproduce vre-o idee, sĕ și descarcă impulsiunea în centrul motric corĕspundĕtor, unde sĕ dă loc efectuluĭ motric, acțiunii. E destul d. e. că zăresc pe un amic și îndată să alerg spre

dacoromanica.ro

el, să vĕd pe un superior și indată să-mĭ iaŭ pălăria de pe cap; să-mĭ aduc aminte de cerința de a merge la o ședință și indată să pornesc, să aud diminéța bătând ora șase și indată să mĕ scol din pat; ș. a.

Unele ideĭ sunt legate chiar de impulsiunĭ înăscute și instinctive. Când audim d. e un tunet puternic, inmediat ne ridicăm sufletul la Dumnedeŭ

Felul acesta de voință sĕ numesce *ideomotrică.*

Aci, după cum vedem, judecata n'are nicĭ un rol și nicĭ n'are cum a sĕ ivi Pe basa acésta săvĕrșim noĭ multe din datorințele și acțiunile vieții nóstre. Copiiĭ, până la o anumită etate, cam în acest mod își săvĕrșesc maĭ tóte acțiunile. Ómeniĭ necultivați și proștiĭ asemenea își esecută o mare parte a făpturilor lor cu ajutorul acestuĭ fel de voință

Nu tóte acțiunile nóstre sĕ indeplinesc cu puterea uneĭ astfel de voințe, simple, cu aceleĭ ideomotrice. De multe orĭ suntem nevoiți a precugeta bine și a chibzui ce facem. Trecem peste exemple din viéța nóstra, cunoscute in atátea forme. Să ne închipuim starea luĭ Maceeth, până ce acesta ajunse să dică fiat mórtea luĭ Duncan, orĭ a luĭ Hamlet, până ce a ajuns și acesta să vadă mort pe Claudius. Macbeth sĕ hotărise, teoretice, să omóre pe Duncan, ca să sĕ facă el rege in locul acestuia I sĕ infățișéză prilegiul cel maĭ bun· regele iĭ vine ca óspe in casă În momentul, când era să i sĕ validiteze voința, i sĕ presentéză insĕ și un alt glas al sufletuluĭ sĕŭ, care i sĕ pune pedecă. Își daŭ zorĭ a sĕ ridica fel și fel de cugetărĭ. Acestea iĭ spun, că altcum ar trebui să sĕ pórte față cu Duncan. Doŭĕ tendințe viéză acum in sufletul luĭ. O puternică luptă sĕ desfășură intre cele 2 tendințe — stadiul *deliberațieĭ* —. După ce insĕ își sforțéză inchipuirea și simțirea și după ce il maĭ agită și nevastăsa in folosul tendinței prime, după-ce adecă prima sĕ impune cu o putere neresistibilă, acésta sĕ și validitéză; voința· să omóre, iĭ este formată și el ajunge a exclama: »Întins e orĭ-ce nerv«. La Hamlet stadiul deliberațieĭ e și maĭ indelungat.

Voința de felul acesta, al doilea, aceea, care sĕ formézĕ in urma reproducerĭ unor șiruĭ de ideĭ, cu conlucrarea actuluĭ de judecată, aceea, care ne mână și ne conduce la îndeplinirea trebuințelor și acțiunilor din sferele maĭ inalte ale vieții, a acțiunilor precugetate, sĕ numesce: *rațională.* Acest fel de voință și caracterisézĕ superioritatea ființeĭ omenescĭ, in privința psichică; acésta

dacoromanica.ro

este *în înțeles propriu voința*, despre care să póte dice, că e o hotărîre a omuluĭ pentru ceva.

La închegarea voinței raționale totdéuna suntem conscĭĭ de starea reală, ce ne înconjóră și ne privesce, dar totdeodată și de una ideală, întățișată în imagine, care ni să pare maĭ bună și maĭ de folos vieții.

Conscĭința ambelor stări deștéptă în noĭ un neastêmpĕr, o tendință de a delătura starea reală, simțită acum ca apĕsătóre, și a realisa pe cea ideală, pe aceea, ce o vedem în imagine. Dacă starea acésta, e posibilă de executat și este și încuviințată de suflet, să dice, că *avem voință rațională* În sensul acesta voința rațională ar fi decĭ tendința capabilă de a preschimba o stare reală actuală cu alta, ce o vedem ca idee, saŭ de a traduce o stare ideală în reală, de a traduce o judecată în faptă Macbeth este un general în óstea luĭ Duncan. Puterea sa internă îĭ creéză tendința *voită* de a să face rege. El are conscĭința posițiunĭ sale reale actuale, dar îĭ stă clar înaintea sufletuluĭ sĕŭ și cea din ideea de a fi rege. Sunt cele doŭĕ tendințe. Trebue să caute mijlócele trebuincióse executărĭ tendințeĭ a doŭa. I să și ofer, le găsesce.

Așa să întêmplă totdéuna, când să produce voința proprie, voința rațională. Maĭ întâĭŭ să fac preparativele de lipsă. Doresc d. e. să fac un voiagiu. Acéstă tendință mĕ va îndemna să mĕ cuget asupra condițiilor, banĭ și altele, dela carĭ depinde realisarea eĭ. După aceea numaĭ pot lua decisiunea, — mi să înjghebéză voința.

3) Basa și rolul deliberației în actul de voință.

Voința rațională este totdéuna precedată de deliberație, maĭ puțin orĭ maĭ mult. Avem să ne ocupăm acum de întrebarea: cum de să face deliberația parte inherentă a voințeĭ raționale?

Individul este stimulat în viéța sa de mobilurĭ egoiste și de mobilurĭ social-morale, altruiste. Din instinctul înăscut părțiĭ animalice a vieții rĕsar mobilurĭ egoiste, din cultură social-morală, câștigată atât cu ajutorul educației cât și prin ereditate, rĕsar însĕ mobilurĭ pentru actiunĭ maĭ înalte, pentru acțiunĭ social morale. In urma acésta în om există un permanent conflict între interesele egoiste și între cele social-morale. Cu înjghebarea uneĭ tendințe inferióre să înfiiază în suflet, pe basa legilor asociației și reproducerĭ,

dacoromanica.ro

și o judecată. Dacă acéstă judecată descuviințéză tendința activă, sĕ deștéptă îndată o a doŭa tendință, interesată de a împedeca validitarea celeĭ dintâĭŭ. In urma desacordului între tendințele cele doŭĕ trebue să alégă între ele lupta. D. e. Mĕ chiamă un prietin la preumblare. Tocmaĭ atuncĭ îmĭ vine însĕ în gând să cercetez pe un coleg bolnav. Séŭ: am să merg la o ședință, când mĕ simt prea bine lângă un pahar de bere. Sigur sĕ va începe o luptă între aceste tendințe. Cea maĭ puternică, care învinge, va determina voința. Tăria uneĭ tendințe stă în raport cu tăria ideilor provocătóre și a judecăților învestigătóre. De multe orĭ învinge câte o tendință și pe motivul, că cea contrară sĕ eclipséză în urma alunecăriĭ din claritatea conștiinței a ideilor, pe carĭ sĕ basézĕ, în urma vre-uneĭ cause, în care cas tendința cealaltă, folosindu-sĕ de ocasiune, sĕ validitézĕ. D. e. Nu-mĭ vine să mĕ scol dimineța din pat, din causa friguluĭ, ce sĕ simte în odaie. Dar când am uitat, că e frig, mĕ scol. În cele maĭ multe casurĭ, sĕ înțelege, validitarea tendințelor depinde dela forța, cu care sĕ activézĕ.

Faptul, că unele tendințe pot împedeca validitarea altora, sĕ póte demonstra astădĭ și cu ajutorul sciinței fisiologice. Și s'a constatat, că gâdilit fiind, în mod maĭ viu, un nerv sensitiv, care e pus în legătură cu un organ vegetal din organismul nostru, sĕ exercitézĕ o influință împedecĕtóre asupra nervuluĭ ganglionar corĕspundĕtor. D. e. dacă sĕ gâdile nervus vagus, nervul sensitiv, ce ține comunicația între creerĭ și inimă, atuncĭ încetézĕ funcționarea inimiĭ; dacă să excitézĕ nervus splanchnicus, nervul sensitiv, care comunică cu intestinele, încetézĕ mișcarea acestora. In asemenea mod sĕ influințézĕ reciproc și centrele psichice și motrice. Centrele psichice, sediul actelor de inteligență, aŭ putința de a împedeca funcționarea centrelor motrice, respective a le schimba orĭ determina acțiunea, dacă cum-va aceste centre nu sunt excitate chiar din samă afară de alte curente. In casul din urmă, sĕ înțelege, ele exercită influință împedecătóre asupra activităților centrelor psichice superióre. D. e. Emoțiunea sufletéscă, ce înfiorézĕ pe cineva când e cuprins de frică, are influință asupra stăriĭ sensuale, așa, că în urma acésta sĕ perde apetitul, stăpânit sufletul de încredere în Dumnedeŭ, frica dispare; în intențiunea de a face o faptă josnică putem fi împedecațĭ de tăria judecăților sugerate. Mare valóre are decĭ, în adevĕr, puterea judecăriĭ și deprinderea de a validita puterea psichică întru împedecarea efectelor motrice inferióre, a acțiunilor rele, și preste tot întru regularea vieții practice. Aicĭ de fapt sĕ demonstrézĕ adevĕrul, că cultura spirituală adevĕrată

dacoromanica.ro

nobilitézã pe om, exoperând, ca raţiunea sã presideze la tóte actele volţionale. N'are omul de cât sã-şĭ însuşéscã o cultură bunã, — sã-şĭ adune adecã ideĭ clare, bine rênduite şi asociate în mod logic, sã-şĭ desvólte puterea de judecatã, sã sĕ învestmînteze cu concepţiĭ, principiĭ şi maxime sãnĕtóse, sã sĕ deprindã a-şĭ traduce ideile şi judecãţile în fapte, — energia înãscutã va fi pãmêntul bun — şi nu-ĭ va fi numaĭ în ideal putinţa de a sci lucra în mod *raţional*, chiar avênd înãscute dispoziţiĭ rele. Adevĕrul, cã voinţa omuluĭ stã în raport direct cu felul culturiĭ luĭ teoretice şi practice, e întemeiat decĭ sciinţificesce. Omul necultivat orĭ rĕŭ nărãvit sĕ vĕdesce, la tóte ocasiile, de maĭ înfuriat, işĭ manifestã tendinţele în mod maĭ vijelios, nu-ĭ în stare a-şĭ stãpânĭ impulsiunile sale rele. Omul cel adevĕrat cultivat, da, va sci şi va puté fi stãpân, cel puţin între împregiurãrĭ normale, peste impulsiunile şi tendinţele sale, sĕ va puté arĕta *raţional*, *condescendent*, *îngãduitor* şi *cumpĕtat*, caracteristica omuluĭ superior şi nobil.

Ómenĭ înzestraţĭ cu cunoscinţe superficiale, nelãmurite, nesistemisate şi neasociate bine, apoĭ ceĭ sĕcãtuiţĭ de energia firéscã psichicã, din causa slãbiriĭ sistemuluĭ lor nervos, precum şi ceĭ dispuşĭ la fantasare, sunt osândiţĭ a lucra, de o parte, tot dupã dictonul impresiilor externe şi a imboldirilor sensuale şi, de altã parte, a trãi tot în lumea *dorinţelor* — tendinţe fãrã putere esecutativã. Aceştia sigur nu vor fi peste tot ómenĭ faptelor, dar nicĭ pãrtaşĭ aĭ fericirii.

Tot în putinţa şi destoinicia omuluĭ de a sĕ sci împotrivi cu puterea sa psichicã în mod perseverant la tendinţele rele şi inferióre, validtându-şĭ în locul acestora pe cele bune şi superióre, de-a sci lucra aşa fel, ca tendinţa *sãnãtósã* sã primeze totdéuna pe cea *rea*, punêndu-o pe acésta în stare de imposibilitate, residã atât basa puterii etice cât şi *libertatea voinţeĭ* omenescĭ.

Aşa fel avem sã înţelegem şi adevĕrul, cã în voinţã sĕ vedesce totdéuna şi caracterul moral al omuluĭ.

Familia şi şcóla aŭ mare rĕspundere în privinţa cultivãriĭ voinţiĭ.

4) Formele de manifestare ale actelor de voinţă.

Tóte facultãţile, capacitãţile, puterile, carĭ fac valórea vieţiĭ omenescĭ, nu sunt altceva, decât stãrĭ volţionale transformate în fel şi fel de deprinderĭ, în scopul îndeplinirii cerinţelor problemeĭ vieţiĭ. Fiinţa tuturor acelora atêrnã numaĭ dela împrejurarea, cã

dacoromanica.ro

cutare tendință sĕ póte validita ca voință, orĭ nu. Scim înțelege o carte latină, fiind-că ne e dată posibilitatea de a voi, să facem anumite mișcărĭ, carĭ echivaléză cu vorbirea limbeĭ latine și cu reproducerea cunoscințelor trebuitóre, putem ridica cu brațul o greutate de 50 kgr., fiind-că mușchiĭ, susținuțĭ de nerviĭ motorĭ din brațul nostru, sĕ pot contrage, la porunca voințiĭ, și apăsând asupra lor o greutate de 50 kgr.; putem să ne aducem aminte de lucrurĭ și întêmplărĭ din trecut, fiind dată voința a reproduce acele ideĭ, etc. Dacă n'ar fi însĕ condițiile pentru înjghebarea voințiĭ, n'am puté avé capacitatea să cetim cartea latinéscă, n'am puté avea facultatea să ridicăm cu mâna greutatea de 50 kgr. ș. a. Tóte facultățile nóstre sunt decĭ nisce accidente, efecte ale voințiĭ Fiind date condițiile de executare ale voințiĭ, sĕ îndeplinesc accidentele, carĭ represintă tot atâtea facultățĭ, iară dacă acelea nu sunt date, nu sĕ întêmplă nicĭ accidentele și noĭ dicem atuncĭ, că nu avem puterĭ, facultățĭ. Așa fel sunt tóte facultățile și capacitățile nóstre privite după natura lor. Numaĭ cât noŭĕ nu ni sĕ par așa; noĭ le considerăm de nisce puterĭ interne, carĭ sĕ validitéză de câte orĭ li sĕ dă zor să sĕ realiseze.

Fiind-că Dumnedeŭ a lăsat pe om cu o mulțime de datorințe, în vederea scopuluĭ și rostuluĭ vieții sale, în el trebue să sĕ și manifesteze multe și variĭ tendințe. Aceste tendințe sunt de natură sensuală, intelectuală și morală, fiind-că în direcțiile acestea are omul nevoie a-și activa puterile sale, în vederea satisfacerĭ cerințelor problemeĭ vieții. Tendințele nasc unele din altele, în decursul creșterĭ, și sĕ ajutoră reciproc în desvoltarea și înmulțirea lor, după necesitate. Cea maĭ primitivă, dar și cea maĭ indispensabilă tendință a omuluĭ e: de a sĕ nutri. Satisfacerea acesteia face a sĕ produce energie în nervĭ. Energia acésta ne stimuléză să ne mișcăm și să lucrăm. Trebuința de a lucra ne mână însĕ să învețăm forme de procedimente, metode noŭĕ. De aci ajungem pe calea cultivărĭ, ceea-ce ne devine iarăși un focular mare pentru multe felurĭ de tendințe. Și fiind-că nu ne este dat să trăim singurĭ, ci între ómenĭ și în natură, suntem fatalminte împinși a voi să ne socialisăm cu natura și cu ómeniĭ. Ajungem adecă să cunóscem simpatia, antipatia și compătimirea și alte simțĕminte. Simțĕmintele morale, estetice, religióse ș. a. ne creéză iară fel și fel de tendințe de a ține la aprópele nostru, dar și de a ne apĕra în tóte direcțiile. Acésta ne deschide inima pentru ideea și tendința de libertate, de onóre, de valóre intelectuală, morală și materială ș. a. Ajungem

dacoromanica.ro

apoĭ a manifesta tendințe și voințe în folosul națiunii, bisericiĭ, patrieĭ ș. a.

Puterea voințiĭ ajunge a conduce și dirige chiar tóte fenomenele superióre ale vieții psichice; ea póte înfluința și cârmui atențiunea, reproducerea, fantasia, judecata și chiar sentimentele, carĭ acte psichice, după cum am vĕdut, pot fi iarășĭ însĕșĭ pârghiile voințiĭ*). Dar fiind-că cu ajutorul sufletuluĭ omul îșĭ póte concentra și conduce curentul energieĭ psichice, ceea-ce e tocmaĭ basa voințiĭ, în direcțiunea, în care vrea, sub raportul și în marginile legilor de reproducere, el e pus în mĕsură a manifesta voință liberă, și până la un punct, să-șĭ dirige și viéța psichică. Napoleon a fost o minune în privința acésta. Sĕ dică, că putea durmi și dacă avea numaĭ o jumĕtate de óră timp liber, înainte de luptă. Puterea *voințiĭ* și caracterisézĕ pe bărbațiĭ marĭ aĭ omenimiĭ.

---

*) Camile Malinand ne spune în tractatul despre »Psichologia Plânsuluĭ« următórele: »Sunt lacrimĭ cu totul involuntare, carĭ sĕ produc sub influența irezistibilă a uneĭ emoțiĭ — emoție, care este când o suferință intolerabilă, când o destindere succedênd uneĭ suferințe

Dar nu cred, că astea sunt lacrimile cele maĭ dese; cele maĭ dese sunt lacrămile *pe jumĕtate voluntare;* adecă, că adesea plângem, fiind-că vrem să plângem, când ne-ar fi cu putință și usor să nu plângem; *singurĭ* n'am plânge; cu martorĭ, plângem Să reflectăm asupra faptuluĭ acestuia.

Nu sĕ póte contesta, că lacrămile atêrnă în parte de voință, e destul, spre a ne convinge de acésta, să ne aducem aminte, că sunt lacrămĭ mincinóse, lacrămĭ ipocrite, lacrămĭ de comedian. Sciu, că ipocriții și comedianții sĕ prefac adesea, că plâng și că nu plâng în totdéuna, dar nu e nicĭ o îndoială, că sunt unii carĭ rĕușesc să plângă lacrămĭ adevĕrate, rĕmânênd recĭ, saŭ cel mult dându-șĭ lor înșĭ-le fórte ușóre emoțiuni. Decĭ voința are o órecare putere, nu absolută, de sigur, dar reală, asupra lacrămilor.

Să lăsăm acum la o parte plânsul ipocrit. Sunt casurĭ numĕróse, când plânsul, deși sincer, e pe jumĕtate voluntar. adecă, simțim o emoțiune reală, dar nu irezistibilă, am puté să nu plângem și totușĭ plângem; lacrămile acestea nu sunt mincinóse, fiind-că are loc o emoție reală, sunt cam voluntare, atîrnă de noĭ să nu plângem. Dacă vreți un exemplu, n'aveți decât să vĕ gândiți la unele »lacrămĭ de conveniență«; printre persónele, carĭ asistă la o înmormêntare, sunt, de sigur, unele, carĭ plâng sub presiunea puternică a emoțieĭ lor; dar este evident, iarășĭ, că sunt unele, carĭ, în parte, plâng de conveniență; sunt miscate, dar în mod moderat, plâng fiind-că vor să plângă, fiind-că socotesc, că e destul de natural să plângă Voința îșĭ are si ea partea eĭ în fenomenul acesta, nu maĭ încape îndoială.

Cum sĕ explică acéstă intervenție a voinței? De ce vrea cineva să plângă?

Ca să rĕspundem la acéstă chestiune, trebue să ne aducem aminte că lacrămile sunt *un limbagiŭ,* un mijloc de exprimare, ca surîsul, gestul, țipătul. Cel care plânge față cu martorĭ, îĭ informéză prin acésta despre sentimentele sale adêncĭ; scim, vĕdêndu-l că plânge, că este mișcat în mod intim «

dacoromanica.ro

1. Prin ce stadiĭ trece procesul psichic înfiiat? Ce sunt impulsiunile și ce rol aŭ? Curentul energieĭ psichice în ce direcțiune urméză a sĕ mișca? Ce este starea volițională? Ce este voința?

2 De câte feluri e starea volițională? Ce este cea inferióră și ce cea superióră? Ce este voința ideomotrică și ce cea rațională? Cum sĕ produc?

3. Cum ajungem să deliberăm, când avem să ne hotărîm pentru ceva? Care este basa fisiologică a deliberațieĭ? Prin ce sĕ póte invedera acțiunea înfluințăriĭ reciproce a impulsiunilor superióre și inferióre Ce rol are cultura câștigată pentru desvoltarea puteriĭ voinții raționale?

4. Ce sunt facultățile? puterile nóstre? Cum sĕ desvoltă ele unele din altele?

§ 43. Chestia determinismuluĭ și a indeterminismuluĭ. Determinismul etic.

Teoria determinismuluĭ și cea a indeterminismuluĭ, în felul cum ne-a rĕmas formulată, numaĭ are aḑĭ înțeles. Nicĭ principiile determinismuluĭ, după care omul e îndemnat în acțiunile sale numaĭ de motive externe, fără a fi stăpân pe vie-o voință liberă, dar nicĭ cele ale indeterminismuluĭ, după care omul are o putere de voință de tot independentă, de tot liberă, grație căreia póte face, ce vrea, nu cadrează cu adevĕrul scos din natura vieții psichice a omuluĭ și specială din psichologia voințiĭ. Îșĭ are importanța sa atât puterea internă — voința liberă, cât și împrejurările externe Dacă ar fi să credem indeterminismuluĭ, ar însemna, că ținem pe om prea de perfect, iar dacă ar fi să credem determinismuluĭ, prea am degrada omenimea la o stare inferióră.

O voință de tot liberă sĕ póte, ce e drept, imagina, dar nu sĕ va găsi în viéța *reală* omenéscă; de altă parte nicĭ de o voință absolut determinată de impresiile și împrejurările exterióre, nu vom da în viéța reală. Fiind-că voința rațională resultă din conflictul dintre interesele egoistice și cele social morale, iar determinarea voințiĭ depinde de la *felul* euluĭ nostru, ea devine simțită ca o proprietate, ca o atribuție, a euluĭ nostru și ca atare ca determinând actele vieții nóstre psichice. E decĭ natural, ca noĭ să simțim, în un mod óre-care, puterea voințiĭ, și astfel să și vorbim despre o *voință liberă* din noĭ. Dar nu sĕ póte manifesta voința liberă în sensul indeterminismuluĭ, căcĭ nu sĕ póte sci a priori direcția, în care sĕ va validita voința. O influință óre-care exercitéză și împrejurările. Dar iar nu în sensul determinismuluĭ, căcĭ nu totdéuna puterea im-

dacoromanica.ro

presiilor externe, nicĭ chiar a poftelor, dorințelor, tendințeloi, simțĕmintelor ș. a. determină în mod absolut voința omuluĭ. Acestea da, servesc cu îndemnurĭ, dar n'aŭ totdéuna cuvêntul din urmă, n'aŭ nicĭ pe departe totdéuna rolul voințeĭ. Am vĕdut, că deodată cu ivirea acestor fel de tendințe, conscinția de regulă prilejesce și ivirea uneĭ judecăți, care aduce apoĭ și ea în ființă o tendință menită a determina voința. Ba și aceea este posibil, ca tendințele sensuale, afectele, pasiunile și simțĕmintele, ce ne stăpânesc în un moment, să fie, liniștite sigur, dar chiar și paralisate de tot prin anume curente psichice, produse cu ajutorul minții, prin înjghebarea energieĭ psichice *ca voință rațională*, Putem să ne liniscim oiĭ să ne delăturăm mânia, dorul de rĕsbunare, poftele sensuale, ș. a. numaĭ să ne scim concentra energia psichică — *să voim.* — Și *putem* a voi, în sens bun, dacă ființéză în noĭ o putere *etică* valorósă, cristalisată din cultura etică căpĕtată și din dispositiile nóstre înăscute.

Adevĕrat, că în unele casurĭ, nu sĕ observă de loc conlucrarea judecării și a chibzuirĭ și anume la starea volițională ideomotrică și la cea de afect și deosebit de acestea apoĭ și atuncĭ, când este o deplină concordanță între tendințele nóstre, stêrnite fie de agenți externĭ, fie de internĭ, și între concepțiile și principiile nóstre, care concordanță, observată de suflet, face, ca voința să sĕ póte desfășura momentan, ca și când a fi ideomotrică. Dar ce judecată, chibzuință, luptă internă nu sĕ desvóltă la alte casurĭ, la maĭ deosebite?!

Iată decĭ, că nu sĕ pot admite nicĭ principiile determinismuluĭ, nicĭ ale indeterminismuluĭ. Că ce fel de voință sĕ degagiază din noĭ, putem sci, dacă ne dăm séma de natura stării volitionale.

E cert, după cum s'a arătat maĭ înainte, că în noĭ, din causa dispositiilor firescĭ înăscute și a puterĭ psichice formate cu ajutorul educațieĭ și a instrucțieĭ, există o continuă luptă între tendințele egoistice, carĭ sunt menite a asigura pur și simplu interesul nostru esclusivistic, și între tendințele menite a favorisa bunăstarea vieții social-morale, tendințe basate în cultura nóstră etică. Lupta acésta, între tendințele produse de mobilurĭ inferióre și între cele din mobilurĭ superióre, dă nascere judecării, chibzuirii, deliberării, ce sĕ desfășură, când e să sĕ validiteze voința Motivele cele maĭ puternice sĕ validitéză. Amĕsurat acestor motive sĕ înjghebéză apoĭ voința. Și omul scie și simte lupta între cele doŭĕ felurĭ de tendințe, de motive, cu mobilurĭ diferite. Și fiind-că judecata proprie i-a dictat voința, el e îndreptățit să dică, că are voință liberă. Voința acésta

dacoromanica.ro

însĕ e un resultat al luptei dintre mobilurile inferióre și superióre din om, resultat determinat de valórea culturii nóstre etice. Acésta înseninéză, că voința sĕ presintă sub raportul *determinismului etic.* În adevĕr de legile morale sĕ cere să fie condus și determinat omul în viéța sa și peste acestea nu póte să treacă, vrênd să fie om între óméni Cerința acésta aduce cu sine, ca óménii ceĭ crescuți sĕ îngrijéscă, ca copiĭ să sĕ desvólte apropiându-'și principiile vieții morale și deprinděndu-sĕ în tóte în sensul legilor morale. Scie-sĕ câtă trudă depune educația în a infiltra și a întări în om, în tot decursul desvoltării luĭ, ceea-ce sĕ dice: »bunul simț«, prin deprinderĭ morale, prin fel și fel de principiĭ morale și învĕțăminte și prin fel și fel de pilduriĭ, pentru că la timpul sĕŭ omul să *póță* a vrea *binele* și a ocoli rĕul, să póță a voi în direcție *bună*, a puté lucra moral. Și puterea dobêndită prin educație, puterea morală, sĕ valideze și determină voința, când e voiba a sĕ arĕta omul activ în viéța practică morală, iară puterea dobêndită prin instrucție și deprinderĭ technice, inteligența și abilitatea, sĕ validitéză și determină voința, când omul are a sĕ valora în privința minții și a iscusinții, în funcțiuni mintale și technice, adecă când e să-și întrebuințeze mintea în genere, pentru datorințele vieții

Determinismul etic n'are, nicĭ în clin nicĭ în mânecă, nimic cu determinismul filosofieĭ materialiste. E de tot altceva. E vorba aicĭ, că cuvêntul greŭ la determinarea voinții îl are totdéuna aceea putere, energie sufletéscă, care sĕ închegase în noĭ din cultura primită și din dispozițiile înăscute transmise dela părinți, și care sĕ validitéză ca impulsiuni psichice capabile a sĕ preface în stărĭ volționale superióre.

Numaĭ teoria cu determinismul etic își are basa sa bine stabilită în sciința psichologică.

Ce sens și ce valóre sĕ póte da teorieĭ determinismuluĭ și indeterminismuluĭ? Pentru ce nu sĕ póte da nicĭ uneia din aceste teorii valóre absolută și de ce nicĭ credĕmênt? Ce e determinismul etic. Are basă scientifică?

§ 44 Poftele, dorința, dorul

Scim, că puterea și imboldul de viéță din noĭ prilegesc continuu în internul nostru impulsiuni, imboldiri, de a împăca tóte trebuințele reclamate de economia vieții, fisice și psichice. Cu cât viéța în noĭ e maĭ forte și maĭ multilaterală, cu atât maĭ marĭ și maĭ

dacoromanica.ro

multiple sunt și tendințele. In urmare e natural, că paralel cu acéstă lucrare continuă să sĕ și tot creeze noŭĕ trebuințe și în urma acestora noŭĕ tendințe și imboldirĭ de a înlocui perderile suferite și de a împrospĕta energia din noĭ, fisică și psichică Starea volitională, inactivată în acest scop, după cum sĕ reclaméză îndestulirea trebuințelor trupescĭ, orĭ psichice, sĕ esprimă: séŭ ca *pofte*, séŭ ca *dorințe* séŭ ca *dor*.

Fiul cel rătăcit, despre care ne povestesce evangelia, dela Luca, era deprins, până era la casa tatăluĭ sĕŭ, să trăiască bine. Maĭ târdiŭ, pribegind în lume, ajunge în cea maĭ crudă miserie. Odată flămânzind pe câmp, lângă o turmă de porcĭ, ce păscea, sĕ cugetă la binele, de care toțĭ servitoriĭ tatăluĭ sĕŭ sĕ împărtășesc. In urma acésta încep a-l muncĭ dorința să-șĭ curmeze odată miseria și fómea. Simțirea fómeĭ îĭ deștéptă tendința de a-o delătura. Tendința acésta îl mână să afle și modul delăturărĭ fómeĭ· să mérgă acasă la tatăl sĕŭ. Sĕ și duce acasă Tatăl sĕŭ îĭ face ospĕț, cu vițĕlul cel maĭ gras, ce avea. Tendința ce-l neliniștise, sĕ eclipséză, căcĭ a fost îndestulată.

Idea, urmată de tendința de a îndestula o trebuință simțită a trupuluĭ nostru, este ceea-ce dicem: *poftă*.

Poftele sĕ basézĕ decĭ pe nisce acțiunĭ interne psichice, carĭ reclama satisfacerea trebuințelor viețiĭ fisice, în vederea întreținerĭĭ energieĭ necesare viețiĭ trupescĭ. Așa sunt poftele de mâncare, bĕutură, mișcare, odihnă ș. a.

Poftele sĕ deștéptă în noĭ, când ne vin la cunoscință trebuințe simțite în trupul nostru

Dacă acea trebuință sĕ satisface, pofta încetéză. Nu dispare însĕ pentru totdéuna. Viéța prilegind continuu consumarea și reînoirea elementelor din trup, încolțesc continuu și trebuințe noŭĕ. Dacă însĕ satisfacerea n'a urmat, pofta rămêne în ființă, tot potențându-sĕ, până ajunge la un stadiu de obosire, când îșĭ dă apoĭ pace, pentru un timp óre-care.

Poftele represintă însĕ de regulă trebuințe, caĭ nu prea pot fi înfrânate fără a fi îndestulate; acelea apasă atât de mult asupra tendințelor, până ce acestea surescită voința, ca să le îndestulésca.

Pofta e cu atât maĭ mare, cu cât trebuința e maĭ cardinală, cu cât maĭ viĭ sunt ideile, pe carĭ sĕ basézĕ și cu cât maĭ viŏiu este temperamentul individual. Poftele sunt apoĭ cu atât maĭ mul-

dacoromanica.ro

tilaterale cu cât mai multe și mai variĭ sunt trebuințele, atât cele naturale, cât și cele măestrite, și cu cât mai destrăbălat la suflet este omul.

In direcția, unde n'avem ideĭ și trebuințe, nu vom simți nicĭ pofte: Ignoti nulla cupido.

Poftele sĕ tot schimbă în raport cu desvoltarea corporală și psichică.

Poftele, ca peste tot tendințele, sunt *positive*, de a lua ceva spre a sĕ satisface o trebuință și *negative*, de a ne scăpa de ceva.

Dorințele sĕ basézĕ pe nesce impulsiunĭ interne psichice, carĭ reclaméză satisfacerea trebuințelor vieții psichice, în vederea întreținerii energieĭ necesare în partea acésta a vieței. Și anume décă tendința e de a lua ceva în posesiune pentru mărirea valorii individuale e· *dorința*, iar dacă tendința are în vedere numaĭ simplu satisfacerea uneĭ trebuințe intelectuale, momentane, e: *dorul*. D. e. *dorința* de a avé casă, pretiní, banĭ etc. și *dorul* de a vedé pe părinți, pe amicĭ, casa natală, dorul de codru, de luptă, de patrie etc.

Poftele, *dorințele* și *dorul* sunt acte preparative pentru voință. Dacă sĕ fac în cadrul judecății și a posibilității sĕ și pot preface în acte de voință, iară dacă nu, rĕmên în calitatea lor de pofte, dorințe, dor.

Și totmaĭ fiind-că aceste tendințe nu sĕ fac totdéuna în acord cu putința dată de a fi realisate, ele și sunt maĭ propriĭ persónelor fără multă putere de judecată și fără suficientă esperiință, copiilor și ómenilor ușuraticĭ, pe carĭ fórte îĭ caracteriséză mulțimea poftelor și a dorințelor E ușor de înțeles, că la asemenea ființe, la carĭ, în lipsa de judecată, sĕ dă cu atât maĭ mare avênt fantasieĭ, sĕ pot înmulți fórte ușor poftele și dorințele, așa ca să sĕ simtă continuu asediați de ele. De aceea lucru înțelepțesc sĕ face în educație, când sĕ caută anume, ca să nu sĕ cultive în copiĭ pofte și dorințe streine de rațiunea vieții.

Nu așa sĕ póte vorbi însĕ despre *dor*. Dorul residă în o tendință ideală a omuluĭ de a sĕ pune în raport, tot ideal, cu cineva, séŭ cu ceva. El își are obêrșia în puterea imaginativă și e legat de viéța acesteia. Fantasia însĕ nu sĕ póte înzăbrăni la comande. De aceea apoĭ nicĭ dorul nu sĕ póte delătura cu voința Dacă individul e ființă maĭ sensibilă, dorul sĕ manifestă cu o putere de pasiune, față de care nicĭ nu sĕ prea póte resista. Cetim în biografia pictoruluĭ *Grigorescu*, scrisă de d. Delavrancea, că Grigorescu a trebuit să lase Parisul mânat de dorul de casă,

dacoromanica.ro

de patrie, cu tóte că interesul luĭ ar fi pretins să maĭ rĕmână în Paris în vederea cultivărĭĭ sale artistice Cine nu îșĭ dă séma, în mod judicios, de chestiunea acésta, ar puté conclude, că s'a comis o copilărie din partea luĭ Gr. Dar cine îșĭ dă séma de ce este a fi muncit de dorul de patrie, și de ce este în inima unuĭ artist de talia luĭ Grigorescu, va judeca după cum trebue judecată chestiunea.

Paralel cu consumarea puterilor, fisice și psichice, din noĭ, ce stărĭ, ce impulsiunĭ încolțesc contînuu în noĭ? Ce procese s'au desvĕlit în fiul cel rătăcit din timpul când flămândia pe câmp până a devenit mulțămit acasă? Ce sunt poftele? Dela ce depind? Ce fel sunt?

Ce este dorința? Ce e dorul?

Ce sunt poftele, dorințele și dorul pentru voință? La cine sunt proprĭĭ? Sĕ pot înfrâna?

§ 45. Afectele și pasiunea.

Afectele și pasiunea nu sunt alt ceva decât simțĕminte de un grad maĭ potențat și de o maĭ mare energie, ce inomis cer pornirea și a stărĭĭ volționale psichice și chiar a actuluĭ de voință.

1) Afectul.

Bucuria, mânia, mirarea, spaima, temerea, speranța, rușinea ș. a. sunt tot atâtea simțĕminte, unele plăcute altele neplăcute, și totdeodată și *afecte.* Când adecă vre-un simțĕmînt sĕ ridică în urma importanteĭ deosebite a impregiurărilor, carĭ l'aŭ produs, la un moment dat, la așa mare grad de intensitate, încât devĭĭ cuprins de el în atâta, încât în momentul acela nu maĭ eștĭ stăpân peste voința și tendințele tale, te găsescĭ în — *stare de afect.* — Sĕ duce un băiat, alintat de fantasia sa, cu o cană după apă. Lângă fântână vede un câne mare. Băiatul stă în loc, cu ochiĭ țintițĭ la câne. Nu cutéză a sĕ apropria de fântână. La vederea câneluĭ i s'a deșteptat băiatuluĭ simțĕmîntul neplăcut de frică, numaĭ simțĕmênt. Urméză însĕ, că câne le sĕ întórce spre băiat făcênd un: »ham«. Acum *simțĕmîntul de frică, așa s'a potențat în copil, emoțiunea îĭ cuprinde tótă ființa, de nicĭ nu maĭ scie de sine* și scapă ulciorul din mână. Simțĕmîntul acesta e deja *afect.* Câne le fuge apoĭ. Copilul îșĭ vine iară în fire; s'a curățit de afect

dacoromanica.ro

Aprópe orĭ-ce simțĕmînt sĕ póte desvolta, la ocasie, în stare de afect. Simțĕmintele produse de sublim devin fórte ușor afecte

Afectele sĕ desvóltă îndeosebĭ la indivizĭ, a căror sistem nervos e fórte sensibil, așa: la copiĭ și la ómenĭ nervoșĭ De regulă afectele sunt de durată scurtă, caracteristică lor deosebită. Omul stăpânit de un afect puternic lucréză inconscient. De aceea nicĭ nu e responsabil pentru fapta sa, la mĕsura cum ar fi, dacă ar fi lucrat cu conștiința și cu voința. Fiind starea de afect resultatul uneĭ impulsiunĭ puternice, reagarea eĭ sĕ face în mod atât de puternic și de rapid asupra nervilor, atât motorĭ cât și sensitivĭ, încât judecata nu sĕ maĭ póte înjgbeba. Acéstă reacțiune sĕ manifestéză în mișcarea și cu ea în fapta, ce de regulă urméză efectuluĭ, fără controla conștiinței.

Și fiind-că prin reacțiunea puternică, ce sĕ exercită la afect, înfiorarea sĕ comunică în mod vijelios asupra tuturor nervilor, starea acésta exercită totdeodată o deosebită influință și asupra organismuluĭ fisic, favorisându-ĭ orĭ împedecându-ĭ viéța.

In față totdéuna sĕ observă efectul, în schimbarea coloriĭ Unele efecte marĭ d. e. bucuria, frica și chiar mirarea, pot causa și mórte. Excitarea trecênd cu o vehemență mare din creer prin măduva spinărĭ, de aci prin nervii sensitivĭ în centrele ganglionare și de aci apoi și prin nervii ganglionarĭ, pot descărca în organele viețiĭ fisice sguduiturĭ atât de maĭ, încât să causeze mórte repentină

Sunt periculóse afectele și pentru starea și viața psichică, care în urma sguduiturĭ creeruluĭ sĕ póte ușor altera și ea.

2) *Pasiunea.*

Pasiunea residă tot în o potențare maĭ mare a simțĕmintelor, numaĭ cât ea, nu e produsul unuĭ moment, ci a uneĭ influințărĭ și excitărĭ maĭ îndelungate. E posibilă nun aĭ dacă individul are dispoziția necesară în ființa sa, o dosă mare de energie psichică. Din causa acésta pasiunea nicĭ nu e de durată scurtă, ca efectul, ci e de o putere dăinuitóre. Nu orĭ ce om sĕ póte decĭ manifesta cu pasiune, în vre-o direcție, ci numai acela, care are pentru așa ceva cualificațiă. Cruḍimea luĭ Gruĭ-Sânger și a luĭ Vlad Țepeș, ambiția luĭ Macbeth și a luĭ Coriolan ș. a. nu saŭ desvoltat așa numaĭ, de mobilul uneĭ impregiurărĭ externe, ci din o dispositiă internă, puternică, ce le-a fost caracterisat din naștere ființa lor. Multe din pĕcatele marĭ,

dacoromanica.ro

dar și multe din faptele marĭ, de carĭ cetim în ḍiare, romane, drame și în istorĭă, sunt efluxul pasiunilor omenescĭ. Așa d. e. e constatat, că mulțĭ dĭn ómenĭĭ criminalĭ sunt pasionațĭ pentru crime, aduși la așa ceva în urma influințiĭ dispositieĭ lor născute și desvoltate în urma educațieĭ lor greșite. De altă parte însĕ tot pe basa acésta resultă și tăpturile, carĭ caracteriséză pe ómenĭĭ marĭ.

1. Ce stărĭ sunt afectele și pasiunea? Ce exemple de afecte sĕ găsesc. Cum sĕ desvóltă afectul? Prin ce exemplu sĕ póte invedera? La cine sĕ găsesc stările de afect, în deosebĭ? E responsabil omul pentru fapta din starea de afect? Are afectul influință asupra organismuluĭ?

2 Ce e pasiunea? In ce om sĕ desvóltă? Ce rol are pasiunea în manifestarea faptelor sublime, rele și bune

§ 46 Inclinarea și patima.

1) Inclinarea

Poftele, dorința și dorul nasc în urma unor impulsiunĭ provocate, accidental, de trebuințe momentane, adĭ unele, mâne altele, în o varietate de tot mare, și dacă sunt satisfăcute încetéză, pentru un timp, scurt orĭ lung, de a sĕ maĭ manifesta în acea direcție, dând eventual naștere altorfel de pofte, dorințe orĭ dorurĭ.

Sunt înaĕ în internul nostru și dorințe, carĭ ne imboldesc, în câte o direcție, pentru maĭ lung timp, unele pentru un fórte lung timp, și adĭ și mâne și tot mereŭ. Și fiind-că în urma acésta tot facem deprindere în a lucra în acele direcțiĭ, facem să sĕ stabiléscă o legătură fórte viuă între anumite centre psichice și între anumite centre motrice, să sĕ realiseze sensibilitate de tot fină, și de altă parte dobêndim așa abilitate și sensibilitate în organele respective, încât lucrăm cu ușurință și cu plăcere deosebită. Acéstă stare psichică sĕ ḍice *înclinare* orĭ *aplicare*.

Inclinările residă în nisce șiruri de idei viĭ cualificate a sĕ tot ridica la claritatea conștiinței și în nisce dispositiĭ speciale, fie grație repetirĭ dese, fie grație influinței mediuluĭ înconjurător, fie grație dispositiilor înăscute. Copiiĭ aŭ înclinare la joc, amĕsurat vêrsteĭ și sexuluĭ, dar totdeodată pot arĕta și înclinărĭ speciale la diferitele chiemărĭ a le vieții, conform dispositiilor lor înnăscute; unĭĭ ómenĭ aŭ aplicare la o știință, alțiĭ la alta, unĭĭ pentru cutare chemare, alțiĭ pentru alta, etc.

dacoromanica.ro

Inclinările desvoltându-sĕ și perfecționându-sĕ ajung a sĕ transmite din neam în neam, făcênd să sĕ perfecționeze cu ele și operațiile mintale, morale și fisice omenescĭ, basa progresuluĭ general

De aceea sĕ recere, ca familiile singuratice, în vederea îndeplinirĭ opereĭ de perfecționare, din neam în neam, să îngrijéscă, ca succesorĭ să sĕ dedice aceleiașĭ séu uneĭ astfel de cariere, care este înrudită cu aceea, pentru care aŭ desvoltate deja înclinările în familie. In înțelesul acesta s'ar recere, ca din familiĭ de medicĭ, militarĭ, ingineri, preoțĭ, industriașĭ și comercianțĭ, de diferite specialităților, etc. să sĕ créscă tot asemenea muncitorĭ.

La poporul, la care nu e constanță și continuitate în specialitatea de ocupație a familiilor, unde carierile sĕ schimbă din generație în generație, d. e fiul unuĭ negustător sĕ face advocat, fiul acestuia soldat. al acestuia medic, al acestuia inginer —, de o parte progresul nu e pe basa cea adevĕrată, căcĭ nu sĕ dă posibilitatea cultivărĭ înclinațiilor speciale și de altă parte mulțămirea sufletéscă și fericirea nu se pot sălășlui în inima muncitorilor.

2) *Patima.*

Dacă o inclinație fórte pronunțată e de natură a mâna pe om la făptuirea acțiunilor stricăcióse vieții, sĕ dice: *patimă*

Patima împinge pe om spre prăpastie, cu o putere iresistibilă. In casurĭ de acestea omul și vede, că nu merge pe calea cea bună, dar' nu sĕ pôte opri. Omul stăpânit de patimă nu maĭ póte trăi fără felul acela de escitație, fiind-că în urma deprinderĭ abuzive i s'a secat energia fisiologică trebuitóre. Acésta trebue produsă cu meșteșugire. Și frica de slăbiciunea vieții, resimțită, e atât de înspăimântătóre, încât alte momente, alte considerațiĭ nu sĕ pot pune în cumpĕnă cu puterea eĭ. Bețivii, cartoforĭ și alt fel de pătimașĭ vĕd, că îșĭ ruinéză viața și averea, dar de reținut tot nu sĕ pot reține de la a-șĭ turna prin consumare de alcohol orĭ prin joc excitația devenită necesară vieții lor. Patima, pentru cel atins de ea, e un mijloc pentru susținerea energieĭ și valorăriĭ de sine. Asta o simte el. Poțĭ să-l tot moralizezĭ în alt sens, căcĭ nu prinde nimic.

Patima, sĕ înțelege, e a sĕ deosebi de *pasiune*. *Pasiunea* r e s i d ă î n t e n d i n ț e m e n i t e a r i d i c a e n e r g i a ș i v a l ó r e a i n d i v i d u a l ă ș i n u s i m p l u a o s u s ț i n é. P a s i u n e a e t o t-

dacoromanica.ro

dauna interesantă și importantă, *patima este de disprețuit* Pasiunea, fie rea, fie bună îți atrage interesul de a o vedé manifestându-sĕ și desvelindu-sĕ, patima îți deștéptă disgust. Pasiunea e isvorul acțiunilor marĭ, puternice, iară patima acelor slabe. Pasiunea ridică pe om, patima îl cobóră In artă sĕ ia pasiunea și *nu* patima.

1. Prin ce să caracterisézĕ poftele, dorința, dorul? Ce este înclinarea? Prin ce sĕ deosibesce de acelea? In ce résidă înclinarea? Ce importanță aŭ pentru opera de perfecționare a omenimiĭ? Ce trebue făcut avêndu-sĕ acésta în vedere?

2 Ce e pasiunea? Din ce resultă? Ce deosebire să face între patimă și pasiune?

B) Manifestarea exterióră a stăriĭ voliționale.

§ 47. Despre mișcare în genere.

Omul, vrênd să trăiască, e avisat să lucreze, și cu spiritul și cu trupul. De lucrarea spirituală a omuluĭ ne-am ocupat. Rĕmâne să ne ocupăm puțin și de lucrarea trupuluĭ, întru-cât și acésta e eflucs al vieții intelectuale. special o rostire a stării volționale

Lucrarea trupuluĭ sĕ manifestă prin diferitele mișcărĭ, carĭ sĕ destășură în vederea uneĭ legĭ biologice basate tot în economia vieții și în diferitele probleme ale eĭ· să ne întărim trupul, să ne câștigăm cele trebuitóre pentru traiŭ și viéță, să ne valorăm viéța, să ne-o apărăm, etc. Trupul devine organ și ajutor sufletuluĭ, tocmaĭ prin faptul, că efectuéză mișcările necesare.

Mișcările se produc în urma reacțiunilor din centrele nervóse asupra corpuluĭ. După cum sĕ știe, descărcarea excitărilor în creerĭ orĭ mĕduva spinăriĭ este urmată de reacțiunĭ, în afară. Impulsiunile reagătóre atacênd centrele motrice, sĕ transmit asupra nervilor motorĭ. Aceștia excită mușchiĭ, unde sunt legați cu capetul periferic și așa fel sĕ produce *mișcarea.*

Conform cu problemele, ce trebuesc îndeplinite prin stările voliționale, mișcările sunt de maĭ multe felurĭ: *voluntare, involuntare, reflexive, expresive și instinctive*, de carĭ ne vom da sémă pe scurt în cele următóre.

dacoromanica.ro

Prin ce să manifestă lucrarea trupului? Cum să produc mișcările? Câte feluri de mișcări să găsesc?

§ 48. Mișcările voluntare și involuntare.

Mișcările *voluntare* sunt basa tuturor deprinderilor, în cari să manifestă activitatea omenéscă în vederea satisfacerii datorințelor vieței. Ele să îndeplinesc la porunca dată de spirit, prin intervenirea puterii judecății și a voinței. Ne trebue numai deprindere în a conduce curentul energiei, deșteptat de cutare act psichic, către centrele motrice corăspunzătóre, ca să să destășure mișcările voluntare în locurile, unde să intenționéză mișcarea. In vêrtutea puterii înăscute omului, de a imita acțiunile, ce vede destășurându-să înaintea sa și în vêrtutea legăturii între centrele psichice și între cele motrice să câștigă fel și fel de deprinderi technice. Așa fel și ajungem de ne mișcăm gura, piciórele, mânile, peste tot părțile mobile ale trupului. Pe calea acésta ne însușim diferitele desterități technice. Să ne cugetăm numai cum să învăța, mersul vorbitul, scrisul, cântarea în violină ș. a. Ori-ce mișcare, făcută de copil în scopul de a-și însuși aceste desterități, e făcută cu voința și conscința. Adevărat, după-ce și le-a însușit odată, e destul să să deie impulsul prim de voință și de aici încolo lucrarea să destășură dela sine, ca mișcări *involuntare*.

Mișcările voluntare constituesc o mare putere și valóre pentru viéța. Gradul lor de finețâ și exactitate depinde dela deprindere, dar depinde fórte mult și dela inteligința înăscută.

Mișcările involuntare representă un stadiu mai desăvêrșit al mișcării voluntare.

Ajunși la desteritatea să putem face mișcările necesare în mod involuntar, tără *continuua* întrevenire a conscinții, ci numai sub controla acesteia, am câștigat totdeodată așa fel de mobilitate în organele respective, încât mișcările să îndeplinesc în mod mai perfect și mai ușor, și tără a să simți curênd obosélă. Să ne închipuim cum să muncesce un începétor în cântarea la violină ori pian și cum să presêntă un artist. Ce obositor pentru primul și cât de ușor pentru al doilea. Să ne închipuim ce deosibire între a merge pe o cale, pe unde e noroiu, unde trebue să băgăm bine sémă la fie-care pas, ce-l facem, și între a merge pe o cale bună, discutând cu cineva ! ? Tot pe basa acésta să esplică și causa, pentru care lucrările efec-

dacoromanica.ro

tuate fórte ușor și esact, când eștĭ singur, în fața altora, când, sĕ înțelege, vrênd nevrênd devine activă conștiință, nu succed, orĭ să fac în mod maĭ stângaciŭ. E și natural, că așa să sĕ întêmple. Sĕ știe dór, că orĭce desteritate technică e chestie de deprindere mechanică. Centrele pentru deprinderile mechanice sĕ află însĕ în cerebel, medocefal și mĕduva prelungită și nu în cerebru.

Când ne am dobêndi o desteritate s'aŭ desvoltat totdeodată în acel loc și o sensibilitate maĭ fină, grație căreia centrele motrice de aci pot lucra bine, și fără impulsiunĭ mânate din hemisfere.

Dar' e de notat, că cercebelul, ca și medocefalul și mĕduva prelungită, își câștigă puterea de a lucra numaĭ în urma deprinderĭ, sub conducerea conștiinței. Ceea ce însemnéză, că până ne însușim o desteritate technică trebue să fim ajutorați de minte. De aceea sĕ și întêmplă, că individul inteligent își póte maĭ curênd însușĭ abilitatea technică. După ce însĕ s'aŭ desvoltat părțile de jos al creerilor, sĕ póte abdice apoĭ de ajutorul și amestecul cerebruluĭ; ba cu cât acele părțĭ sĕ pot abstrage în activitatea lor maĭ mult de sub influința cerebruluĭ, cu atât sĕ pot efectua mișcările în mod maĭ perfect. Așa e de esplicat mișcarea minunată a somnambululuĭ, la care tótă energia este concentrată în cerebel, conștiința fiind absorbită în mod absolut de lună; așa sĕ esplică putința individilor de a umbla pe frânghie ș. a

1. Ce sunt mișcările voluntare? Ce valóre aŭ?

2. Ce sunt mișcările involuntare? Ce deosebire este în privința esecutărĭ între m voluntare și involuntare? Pentru ce sĕ săvêrșesc în mod maĭ perfect m. involuntare? Pe ce temeiŭ sĕ dobêndesce mișcarea involuntară?

§ 49 Mișcările reflexe.

Un fel de mișcărĭ involuntare sunt și *mișcările reflexe.*

Când vrea cineva să ne aplice o lovitură, momentan ne apărăm formând un fel de scut cu brațul orĭ făcênd o inclinație a corpuluĭ în direcția trebuitóre. Când ne perdem, în urma uneĭ posițiĭ neobicinuite, equilibrul corpuluĭ, ne încovăiăm îndată în direcția și la mĕsura necesară spre a-l aduce érășĭ la equilibru. Când ne vine ceva spre față, la moment ne închidem pleópele. Când vedem ceva înfiorător, ni sĕ schimbă colórea feței și eventual și țipăm. Mișcările, ce sĕ fac aci, sunt *reflexe*. Ele sĕ fac fără conștiință și voință, fără conlucrarea cerebruluĭ; decĭ centrul pentru acest fel de mișcărĭ e mĕduva spinărĭ, cerebelul și medocefalul. S'a și esperimentat, că astfel

dacoromanica.ro

de mișcărĭ, reflexe, sĕ pot îndeplini chiar și după ce i s'a scos animalului creerul. Atins trupul unuĭ asemenea animal — bróscă — cu un accid puternic, animalul dă cu piciorul peste locul atins, semn de capabilitatea de mișcărĭ reflexe a aceluia și în starea acésta.

Mișcările reflexe în cele maĭ multe casurĭ, sĕ urnesc de impresiĭ externe, sensoriale, ale căror excitărĭ însĕ în loc de a fi comunicate până la emisfere sĕ pun în stare de reagare deja din centrele sensoriale.

Mĕduva spinărĭĭ, cerebelul și medocefalul îșĭ câștigă sensibilitatea de centre reagătóre tot pe basa deprinderĭĭ, în urma cooperărĭĭ cerebruluĭ, prin mișcările voluntare adecă

Mișcările involuntare, în urma unuĭ îndelungat exercițiŭ, încă devin de natură reflexă. Vederea notelor uneĭ piese bine deprinse sternesce în un mod atât de repentin mișcările corĕspundĕtóre, încât și acestea pot trece de mișcărĭ reflexe.

Mirosul, înghițitul, privirea, acomodarea ochilor, mișcarea pleópelor sunt tot atâtea mișcărĭ reflexe. Invĕțarea copiilor de a vorbi încă sĕ face pe basa mișcărilor reflexe. In multe din mișcările voluntare încă sĕ complică și mișcărĭ reflexe.

O mulțime mare de mișcărĭ reflexe au base inăscute în organism

Dar și din multe felurĭ de mișcărĭ reflexe inconsciente, în urma repețirĭ lor, sĕ fac mișcărĭ și acțiunĭ voluntare. Așa d. e. când copiluluĭ flămând i sĕ va dice »mama,« »tata,« acela în mod reflexiv va esprima sunetele trebuitóre. După o deprindere óre care va esprima cuvintele cu voința Tot așa va imita și alte cuvinte.

Când efectuăm mișcărĭ reflexe? Ce sunt? Pe ce temeiŭ sĕ îndeplinesc mișcările reflexe? Cum sĕ ajunge la putința mișcărilor reflexe?

§ 50. Mișcările instinctive.

Instinctul sĕ manifestă prin diferite mișcărĭ, ca resultate reflexe, ce sĕ fac în mod mecanic, fără conlucrarea chibzuirĭ cu mintea, în vederea unuĭ scop hotărît și fără a sĕ cunósce însĕ scopul. Traiul și viéța animalelor sunt în mare parte conduse tot de instinct. Vițĕlul sĕ apucă să sugă fără ca să'l maĭ învețe cineva; albina merge la coșnița sa și la locul sĕŭ în coșniță, fără a fi fost instruată; pasĕrea îșĭ face cuibul sĕŭ in felul, cum fac și alte pasĕrĭ, de aceeașĭ specie,

dacoromanica.ro

fără a i sĕ fi arătat vre-un plan; șórecele fuge de pisică fără a fi aflat dela cineva, că pisica e dușmanul luĭ de mórte, etc. etc.

Instinctul sĕ basézĕ pe imboldul natural de conservarea vieţiĭ și înmulţirea genuluĭ. Momentele, carĭ staŭ maĭ aprópe de acele imbolduri, deșteptă acţiunĭ instinctive maĭ puternice și maĭ minunate. Nu boldul de a căuta plăcere e a sĕ consídera de causă a fenomenelor instinctive, ci numaĭ și numaĭ boldul sus amintit. Plăcerea numaĭ întovărășesce îndeplinirea unor acţiunĭ instinctive, nu plăcerea e scopul acţiunilor instinctive, căcĭ vedem, că uneorĭ indivíduĭ trebue să sĕ prăpădéscă chiar sub povara acelor acţiunĭ Paianginul, a cărŭĭ ţĕsĕtură sĕ tot strică, nu încetézĕ a-șĭ-o tot repara până ce móre. Unele pasĕrĭ, dacă li-sĕ tot iaŭ óuĕle din cuib în timpul ouatuluĭ, ouă într'una, dar tot ouĕ maĭ micĭ, până slăbesc în atâta de 'șĭ daŭ viéţa.

Fenomenele instinctive sĕ manifestă îndată-ce organismul s'a desvoltat în măsura, că organele menite a fi puse în acţiune devin capabile a sĕ excita pentru îndeplinirea menirĭĭ lor. Atuncĭ în mod spontaneŭ îșĭ daŭ zor impulsiunile pentru a sĕ deștepta mișcările corĕspunzĕtóre. Amĕsurat trebuinţelor firescĭ de conservare și de îmmulţire sĕ ivesc diferite lucrărĭ instinctive. După cum de tot varĭĭ sunt condiţiile respective, tot așa de varĭĭ sunt și acţiunile instictive.

Acţiunile instinctive sĕ săvêrșesc aprópe în mod mechanic. Impulsiunile lor residă altcum tot în sistemul nervos, dar funcţiunea sĕ face fără conscienţă, ca în urma uneĭ deprinderĭ specialiste, în astfel de mod, cum e nevoie să sĕ facă în vederea ajungerĭĭ scopuluĭ.

Animalele conduse de instinct sciu cum să sĕ feréscă de dușmanĭ, până a nu fi făcut esperienţe și a fi luat învĕţăminte, în privinţa acésta, dela cineva — s'a dis.

Vrabia din Africa de sud îșĭ îngrădesce cuibul cu spinĭ spre a și-l scuti în contra maimuţelor și șerpilor, de carĭ sunt cu grămada pe acolo; cele dela noĭ nu fac așa ceva. In regiunile calde pasĕrile nu clocesc ouĕle; în altele numaĭ nóptea, la noĭ și nóptea și ḑiua. Cucul, care nu-șĭ face cuibul sĕŭ propriŭ, óuă în cuibul astorfel de pasĕrĭ, a căror ouĕ sémĕnă cu ale luĭ, par-că anume, ca să nu fie recunoscute de proprietarul cuibuluĭ. Pescuţiĭ numiţĭ costrĕșĭ spinoșĭ (Gasterosteĭ trachurĭ), pe spate provĕḑuţĭ cu nește soldĭ ascuţiţĭ, drept scut, trăesc împreună cu peștiĭ răpitorĭ, d. e. cu știuca, care sĕ nutresce altcum cu peștĭ micĭ.

dacoromanica.ro

Vitele sĕ sparĭă de tăunĭ (streche), deși aceste musce nu pișcă. Aŭ însĕ altă causă de a sĕ spăria de ele. Soiul acesta de musce îșĭ depun adecă ouĕle în pielea vitelor celor maĭ bune. Și larvele, carĭ sĕ desvóltă la timpul sĕŭ, le causéză atuncĭ durere. Cânĭĭ, când sunt bolnavĭ la stomah, când aŭ vermĭ orĭ óse nemistuite aci, mănâncă érbă, sigur, pentru-ca deodată cu érba nemistuibilă să ese afară și ce e rĕŭ în stomah. Găinile și porumbeĭĭ mănâncă var, când acesta nu e în nutremêntul lor în măsură recerută spre a li sĕ forma cója ouĕlor. Pasĕrile călĕtóre plécă din regiunile, unde aŭ stat vara, maĭ curênd orĭ maĭ târdiŭ, după presimțul, ce-l aŭ, că vine aci frigul maĭ curênd orĭ maĭ târdiŭ. Când e să vină o vară secetósă și caldă cocorĭĭ părăsesc locuințele lor îndată primăvara, fiindcă în asemenea vară n'ar găsi pe acolo bălți, pentru a-șĭ depune și cloci ouĕle. Șórecele scóte embrionul din grăunțe, pentruca acestea să nu încolțéscă în pământ, în decursul ernĭĭ. Animalele nu sĕ vor maĭ cugeta, ce să facă, în casurile amintite maĭ sus, lucréză așa fără să știe de ce. Lucréză înconsciu, dar pentru un scop anume, îndată ce li sĕ stimuléză organele. Și organele în timpul, când aŭ să fie inactivate, sunt cu mult maĭ sensibile. Uneorĭ atât sunt de sensibile, de manifestă lucrărĭ de natura unor profețiĭ. Pasărea începe a-șĭ face cuib, îndată ce desvoltarea organismuluĭ i-a creat sensibilitatea îndestulitóre în organele genitale. Bróscele fug în apă, bróscele țéstóse la uscat, mulțĭ pescĭ de mare sĕ retrag în rîurĭ, îndată ce li sĕ apropie timpul ouatuluĭ, îșĭ căută locurile potrivite cu condițiile trebuitóre pentru actele viețiĭ lor.

Instinctul residă în nisce dispositiĭ fixate în sistemul nervos, înăscute. In urma vre-uneĭ excitărĭ, ca fóme, frică, iritare sexuală, etc., la timpul sĕŭ, isvoresc impulsiunile pentru acțiunile necesare. Dispositiile instinctive aŭ fost dobêndite însĕ de animale în urma deprinderĭĭ, la carĭ aŭ fost avisate de necesitățile vieții și a traiuluĭ. S'aŭ desvoltat decĭ din puterea de inteligență. Animalele, carĭ n'aŭ avut energia și póte ocasiunea de a-șĭ puté însuși deprinderile, de carĭ aŭ avut nevoie pentru viéță, s'aŭ prăpădit cu timpul, rĕmânênd numaĭ cele maĭ iscusite, maĭ energice, cele cu dispositiile pentru deprinderile reclamate de necesitățile vieții. Acest fel de individĭ din diferitele specĭĭ de animale, dotați cu aptitudinĭ de a învinge greutățile vieții, cu timpul s'aŭ tot perfecționat și eĭ, scăpându-sĕ din ce în tot maĭ bine de ceĭ slabĭ, așa, că ceĭ de adĭ, carĭ sĕ află pe o tréptă înaintată a desvoltărĭĭ evoluționale, posed aptitudinĭ

dacoromanica.ro

inăscute, un fel de talent înăscut, de a esecuta anumite mișcărĭ, anumite deprinderĭ, în vederea îndeplinirĭĭ problemelor practice de viéță, pentru propășirea și conservarea specieĭ.

Sĕ și susține, că maĭ înainte diferitele specĭ de animale să fi fost representate prin indivizĭ de maĭ multe colorĭ. D. e. sĕ crede, că să fi fost epurĭ de diferite colorĭ. Pericolele, cărora aŭ fost însĕ expușĭ epurĭĭ, să fi contribuit, sĕ susține, la desvoltarea și sporirea numaĭ acelor de colóre sură. Ceĭ de alte colorĭ. fiind maĭ ușor vĕdușĭ, au fost extîrpițĭ, iar ceĭ de colórea pămêntuluĭ, aŭ putut scăpa maĭ ușor, nefiind băgațĭ în sémă, când sĕ ascundeaŭ. Asa fel aŭ rĕmas de maĭ multe colorĭ numaĭ epurĭ de casă, carĭ n'aŭ fost expușĭ. Ca cu epurĭ a trebuit să sĕ fi maĭ întêmplat și cu alte animale.

Și adĭ sĕ maĭ urméză procesul acesta de curățire. Câte păsĕrĭ emigrătóre sĕ maĭ reîntorc din cele ce aŭ plecat? Și carĭ? Sigur, cele maĭ apte, cu instinctul de conservare maĭ desvoltat. Trebuințele vieții aŭ adus cu sine să sĕ perpetueze indivizĭ órecum probațĭ și dovedițĭ maĭ apțĭ pentrù viață, carĭ tot perfecționându-sĕ în însușirile trebuitóre aŭ ajuns de daŭ nascere adĭ numaĭ la indivizĭ cu aptitudinĭ speciale înăscute, cu instinct la perfecție. La perfecția acésta aŭ colaborat însĕ miĭ de miĭ de generațiĭ.

Cu cât animalul stă pe o tréptă maĭ inferióră de desvoltare, cu atât e maĭ mult stăpânit și condus de instinct. La animalele maĭ superióre instinctul nu e puterea, de care s'ar conduce întréga viéță. Prin domesticire s'a maĭ laxat instinctul animalelor; acestea au fost nevoit ea maĭ lua și alte deprinderĭ. Dar tot le-aŭ rĕmas însĕ multe deprinderile primitive. Chiar între deprinderile căpĕtate prin domesticire sĕ pot manifesta și de cele instinctive primitive. Cânele, conform cu instinctul câneluĭ primitiv, îșĭ ascunde, adeseorĭ, mâncarea primită, după cum procedea cânele în stare de sĕlbătăcie.

La ómenĭ a rĕmas, sĕ înțelege, maĭ puțin din instinct. Imprejurările, între carĭ i-a fost dat omuluĭ a sĕ desvolta, aŭ tot eclipsat puterea instinctuluĭ, făcênd loc puteriĭ rațiunĭĭ și a judecățiĭ. Sĕ 'nțelege ómenĭ, în timpul desvoltărĭĭ primitive, vor fi fost maĭ mult conduși de instinct, decât adĭ. Dar și la ómenĭ de adĭ sunt încă destule manifestățiĭ instinctive, unele rĕmase din instinctul animalic, primordial, altele devenite prin dese repetire și moștenire însușirĭ instinctive. D. e. omul, când îșĭ bate joc de altul, rîde ironic, arătându-și *dinții canini*, rĕmășițe de stare de sĕlbătăcie; când e stă-

dacoromanica.ro

pânit de ură îșĭ arată toțĭ dinții, îșĭ arată colții. Tot pe instinct, dar instinct rĕmas în urma culturiĭ, sĕ basézĕ și presimțirile, ce multe persóne dotate cu o maĭ mare și maĭ fină sensibilitate psichică aŭ cătră ce le-e dat să pățéscă în viitor, ceva maĭ deosebit, ce li sĕ arată prin visurĭ, prevestirĭ, visiunĭ, ș. a. Tot manifestația instinctuluĭ este frica de mórte, rușinea, gréța de mâncările necurate séŭ în stadiul discompunerii, ca avênd a strica sănătățiĭ; apoĭ îndemnul copiilor la joc, în o direcție la băeții și în alta la fetițe; sîmțul și iubirea pentru curățenie, pentru chitélă, sîmțul de sfială și genare. ș. a. Despre Laura Bridgeman, din institutul de orbĭ din Boston, sĕ dice, că cu-tóte, că de la doĭ anĭ numaĭ avé decât simțul pipăituluĭ, îĭ plăcea curățenia și chitéla într'un mod deosebit Tot ca resulsat al unor impulsiunĭ instinctive sĕ considerĕ multe mișcărĭ și acțiunĭ voluntare. Așa d. e. plânsul copiilor, în începutul sĕŭ, sigur, residă în reacțiunile instinctive create de condițiile vieții organice. Tot repetindu-sĕ faptul, că mama la audul plânsuluĭ copiluluĭ s'a tot apropiat de el, l'a luat în brațe, l'a nutrit, ș a. copil a început a cunósce urmarea plânsuluĭ sĕŭ, și apoĭ a plânge cu voința, pentru ajungerea unuĭ scop, ia adecă obiceiul a plânge de câte oriĭ simte trebuințele satisfacerii tendințelor sale

In ce acte ale animalelor sĕ manifestă instinctul? Pe ce temeiŭ biologic sĕ efectuézĕ mîșcările instinctive? Cum sĕ invederézĕ baza biologică a instinctuluĭ? Prin ce exemple din viéța animalelor? Ce este deci instinctul? Cum s'a desvoltat puterea de instinct la animale? La ce animale e maĭ mare și mai generalisată puterea instinctuluĭ? Cum stă cu instinctul la ómenĭ?

§ 51. Mișcările expresive.

Din creerĭ merg o grămadă de nervĭ motoriĭ la musculătura feței și a gâtuluĭ. Acești nervĭ terminați cu capĕtul lor central în o materie atât de sensibilă, cum e cea a creeruluĭ, sunt și eĭ maĭ sensibilĭ decât alțiĭ. Pe basa faptuluĭ, că impulsiunile maĭ intensive sĕ transmit din creeriĭ, pe calea reacțiunii, și asupra nervilor motorĭ faciali și gutturali, musculatura din față și gât sĕ pune în acțiune, resultatul căreia este mimica și sunetul. Mănia. bucuria, frica, gândirea, fantasarea, și alte acte psichice sĕ manifestă totdéuna și în față, destul de clar, prin nisce mișcărĭ ale unor anume mușchĭ faciali séŭ prin vibrarea unor anumite córde din gât. Acestea nu sunt altceva decât efecte ale *mișcărilor expresive.*

dacoromanica.ro

Fiecare fel de acțiune intelectuală mai intensivă corĕspunde cu un anumit fel de mișcare musculară din față. In urmare de câte ori sĕ repetéză în suflet stări psichice mai deosebite. sĕ repetéză și mișcările în țĕsĕturile musculare corĕspunḑĕtóre din față, mai intensiv séŭ mai puțin intensiv, după intensitatea simțĕmêntuluĭ, Dar în urma acésta, acele țĕsĕturĭ musculare sĕ și desvóltă mai tare. In urma acésta sĕ și póte apoĭ judeca de pe față felul acțiunii din spirit, căcĭ fața de fapt póte transfige cu gândul și maĭales ca simțirea, de care e sufletul stăpânit în un moment dat. Fața este un fel de invĕliș transparent al sufletuluĭ. Tot în vêrtutea acestuĭ fapt resultă și putința de a ne exprima gândirile și simțĕmintele prin tonurĭ, prin vorbire orĭ cântare.

Și fiind că deselor mișcărĭ ale unor muschĭ rĕspunde totdéuna și desvoltarea acelora, urméză în mod firesc, că repetând cineva a fi tot vesel orĭ tot trist, supĕrat, gândurat etc. să-i sĕ și desvólte și felul corĕspunḑĕtor de musculatură a feței mai pronunțat; așa fel sĕ ajunge de capătă fața o specială trăsătură Acésta sĕ vede apoĭ și noĭ ḑicem, că cunóscem de pe față felul vieții sufletescĭ a ómenilor, a culturiĭ lor și în deosebĭ a simțĕmintelor lor, că putem ceti și numaĭ privind fața omuluĭ în starea luĭ psichică*) Cât de bine sĕ vede

---

*) Din acest fapt s'aŭ desvoltat diferitele teorii de a cunósce din forma feței orĭ a capuluĭ calitatea și tăria psichică a ómenilor. Din acestea cea mai esactă e teoria desvoltariĭ musculaturiĭ fațale, D. e. când este desvoltată musculatura de deasupra ochilor, cu încrețăturĭ *perpendiculare,* e semn, că avem înaintea nóstră un cap cugetător; unde sunt crețe *orizontale* pe frunte e semn de un om, ce are însușirea a sĕ mania, supĕra; fruntea întinsă e semn de liniște și seninătate etc. După teoria acésta urméză în privința esactităței cea despre craniu Décă are cineva creerul desvoltat la bază, deasupra ochilor, sĕ ḑice, că e dotat cu deosebită putere de apercepere – »deștept,« creerul desvoltat deasupra, la linia mediana — craniană, denotă putere de raționament »cuminte»; décă creerul e desvoltat deasupra frunții, pe linia mediană, ese mnde generositate, décă e desvoltat la crescetul capuluĭ sĕ vĕdesce ființa orgoliuluĭ. Desvoltarea craniuluĭ la părțile laterale, la parietate, cap bombat, ca de pisică arată, șiretenie.

E apoĭ teoria cu trăsăturile *feței*. fața lungă arătă finețe, osósă bădărănie, rotundă simplitate etc.

Teoria în privința *nasuluĭ*. omul cu nas mare posede putere și energie mai deosebită, cel cu nas mic e puțin la inimă, cel cu nas gros e nealegĕtor, cel cu nas cârnos, e puțin gingaș, nas dat în sus arată cutezanță, etc.

In privința *ochilor*. Ochiĭ marĭ însemnéză sinceritate, ochiĭ micĭ viclenie.

dacoromanica.ro

acésta la actorĭ, carĭ sunt continuu puşĭ a rosti şi în faţă, în mod maĭ viu, stările sufletescĭ. La actorul, care predă tragediĭ, sĕ va determina desvoltarea unor anumiţĭ muşchĭ faţalĭ, în un anumit fel, cel care e pus să jócc comediĭ orĭ să înfăţişeze scălambăturĭ, iarăşĭ în alt şi alt fel.

Tot în acest fel sĕ face şi cu mişcările expresive din gât. Deprinde-sĕ cineva a-şĭ exprima prin graiŭ tot momente de veşelie, orĭ tot de întristare, orĭ tot de supĕrare, atuncĭ în urma acésta ĭĭ rĕmâne un timbru special în sunetul cuvintelor, caracterisător de veselie, întristare, supĕrare etc. aşa, că sĕ póte cunósce internul omuluĭ şi de pe felul sunetuluĭ cuvintelor sale, limbeĭ sale.

Declamaţiunea încă succede atuncĭ, când sĕ învederéză clar starea sufletuluĭ prin activitatea muschilor organelor corĕspundĕtóre.

Mişcările expresive pot fi de natură: *reflexivă*, când sĕ produc spontaneŭ, fără voinţă, numaĭ ca resultat al uneĭ reacţiunĭ; şi pot fi *voluntare*, când cu voinţă şi intenţie ni-le producem. Sĕŭ Din alt punct de vedere ele pot fi *emoţionale*, când sunt efectul uneĭ emoţiunĭ spantanee şi *raţionale*, când sunt efectul lucrărĭĭ intelectuale, al judecăţiĭ omenescĭ. Diferitele expresiĭ momentane ale feţeĭ pot fi produse adecă séŭ în urma emoţiunilor, în mod involuntar, séŭ în urma judecăţiĭ şi voinţeĭ, în mod voluntar. Mişcărĭ expresive de felul dintâiŭ, cele emoţionale, sĕ găsesc şi la animale, cele de felul al doilea, cele raţionale, sunt proprĭĭ numaĭ neamuluĭ omenesc.*)

---

*) In vĕrtutea desvoltărĭĭ succesive a mişcărilor expresive s'a desvoltat şi graiul omenesc, diferitele limbĭ.

Ca şi mişcările expresive, aşa şi graiul e de natură *emoţională*. ţipetele, esclamările şi sunetele imitate, propriu atât animalelelor cât şi ómenilor şi apoĭ de natură: *raţională*, ce sĕ găsesce numaĭ la ómenĭ.

O parte a cuvintelor, din limbile omenescĭ constă din sunete emoţionale, cum suut cele maĭ multe interiecţiĭ, esclamaţiĭ şi onomatopeĭ, cea maĭ mare parte însĕ sunt făcute cu ajutorul raţiunĭ, din rădăcinĭ statorite raţional însemnând tot atâtea concepte generale. Stabilirea stărilor de lucru sub care a decurs desvoltarea limbeĭ omenescĭ, e cea maĭ importantă parte din descoperirile linquistiçiĭ. Rădăcinĭ însemnând concepte generale sunt cam 1000 (Max Muller: Vorles), din carĭ apoĭ s'a constituit ţĕsĕtura ulterióră a limbilor, prin diferite feluri de modificaţiĭ: Aşa d e. din rădăcina »*ac*«, care însemnéză în arica veche, a fi »iute,« a fi »aspru« s'a făcut cuvêntul pentru numirea animaluluĭ, la care s'a observat acéstă însuşire de căpetenĭă, ca representativă şi adecă s'aŭ format cuvintele »asva» în l. sanscriită. »equus» în lat. şi »ippos» în grec. »ehu» în l. germână veche, çal în limba română, éră de altă parte s'aŭ maĭ format şi cuvintele acus. acutus

dacoromanica.ro

Cum sĕ efectuézĕ mişcările expresive? Unde sĕ manifestă mişcările expresive? Cum sĕ desvóltă musculatura respectivă în urma esecutării mişcărilor expresive? De ce natură pot fi mişcările expresive? Ce sunt şi la cine sĕ găsesc m r. *emoţionale* şi cele *raţionale*?

Cum s'a desvoltat graiul, limba?

---

etc, la carĭ tot noţiunea iuţelĭ s'a luat de basă. Şi şarpele fuge iute, dar nu s'a numit dela conceptul »iuţélă,« ci dela al rădăcinĭ »*ah*» (asfixa), făcêndu-sĕ »ahi» în sanscrită, »ehis» în grec., »anguis» în lat., apoĭ dela »*sarp*» (a sĕ târî) s'a făcut »sarpa», serpens ş a. »hamsas »(gâscă), însemnéză anima lul, care deschide gura, »varcas» (lup), care înghite (verschlingen) «sus» (porcul), care produce mulţĭ, numirea pentru om la popórele indogermane s'a format din treĭ rădăcinĭ, din »homo» cel făcut din pământ, din »marta,» cel muritor şi »manu,» cel cugetător etc. etc. In desvoltarea lor limbile aŭ trecut apoĭ prin cele treĭ stadiĭ de desvoltare şi anume: I. stadiul rădăcinal, II. aglutiţional şi III cel flexionar

dacoromanica.ro

VII. Agenții influințătorĭ asupra desvoltării și direcționării vieții psichice.

§ 52 Despre agenții influințătorĭ în genere.

S'aŭ arătat până acum, pe scurt, pe temeiul analiseĭ diferitelor stărĭ psichice, legile generale ale desvoltăriĭ vieții psichice. S'aŭ indicat numaĭ legile generale, căcĭ viéța psichică omenéscă sĕ desvóltă și sĕ manifestéză în atâtea felurĭ și sub atâtea raporturi, la diferiții individĭ, încât e imposibil a aplica acele legĭ la tóte casurile speciale. Ne e și destul altcum, pentru trebuințele nóstre, dacă cunóscem și numaĭ legile generale ale vieții psichice. Cu tótă deosebirea între om și om totușĭ putem pune pe ómenĭ cam sub aceleașĭ legĭ psichologice generale.

Viața intelectuală sĕ desvóltă în internul nostru. Ori-ce ideă orĭ ce simțĕmênt, orĭ-ce voință este o acțiune psichică internă Complexul stărilor psichice ale unuĭ individ iĭ compune ființa luĭ internă și acțiunea acelora dă expresie *subiectivității* luĭ. Fiecare om își are subiectivitatea sa proprie, distinctă de a altuia, adecă fiecare își are ideile, cugetările, simțĕmintele, și vrerile sale. Subiectivitatea individuluĭ sĕ formézĕ și cultivă mĕsurat acțiuniĭ lumiĭ externe și a dispozițiilor interne înăscute.

Lumea externă își revarsă impresiile sale asupra spiritului nostru. Sufletul le primesce și le prelucră prefăcêndu-le în stărĭ psichice, stărĭ, în virtutea cărora luăm cunoștința de tot ce ne încungiură, de *partea obiectivă a lumiĭ* acesteia.

Stările nóstre psichice sunt efluxul acțiuniĭ lumiĭ obiective combinate cu acțiunea subiectivității nóstre Nu ne-am puteă închipui viață psichică în lipsa absolută a factoruluĭ *obiectiv*, fără conlucrarea adică a lumiĭ externe, dar nicĭ cunóscerea lumiĭ obiective, fără conlucrarea factoruluĭ *subiectiv*. Lumea din afară ar exista, nu-ĭ vorbă, și fără conlucrarea puteriĭ nóstre psichice, dar' ea ar fi fără nicĭ o colóre, fără sonanță, fără formă, fără lumină, căcĭ atât culórea, cât

dacoromanica.ro

și sunetul, lumina și forma sunt efecte a-le subiectivității nóstre psichice. Putem dice deci, că în asemenea cas lumea pentru noi n'ar avea nici o ființă, căci despre existența ei avem cunoscința numai în virtutea puterii nóstre psichice.

Lumea externă ar fi să impresioneze la fel pe toți ómenii, căci în ea să manifestă activa aceeași putere. Fiind însă dat faptul, că la producerea stările psichice colaboréză și internul nostru, urméză, că acesta are rolul covêrșitor în procesul de desvoltare și hotarnicire a subiectivității și a puterii psichice individuale peste tot. Cam așa și este. Dar pentru acésta tot de importanță este, sub acest raport, și acțiunea lumii externe. Rămâne fapt nediscutabil, că gândirea, simțirea și voința stau într'o legătură fórte intimă cu lumea externă. Din amêndouě părțile să revarsă puteri influințătóre. Internul nostru are rol determinativ în deosebi în procesele psichice singuratice. Influința lui determinătivă să observă de câte ori să înfiéză stări psichice. La producerea acestora presidéză, fără îndoială, factorul subiectiv. Lumea externă exercitéză altcum influința sa determinativă; încetul cu încetul, în tot decursul desvoltării vieții psichice, își exercitéză influința sa. Și în urma acésta influința ei e fórte mare.

In cele următóre ne vom ocupa special de acești doi agenți ai desvoltării vieții intelectuale.

Să pot stabili legi psichologice speciale, să să aplice la viéța psichică a singuraticilor indivizi? Ce este subiectivitatea omului? Cum să desvólte?

Ce importanță are factorul subiectiv și cel obiectiv la desvoltarea și hotărnicirea vieții psichice a unui om?

A) Lumea externă, ca agent al desvoltării și direcționării spiritului.

§ 53. Clima.

Clima influințéză asupra desvoltării, atât a plantelor cât și a animalelor și a ființelor peste tot. Un fel de plante sunt în regiunile nordice și de altfel în cele sudice, diferite în privința creșterii, colorii, mirosului ș a. In regiuni mai calde cresc mai repede, să fac mai mari, dar țěsătura lor organică e mai afânată; înfloresc mai frumos, în colori mai vii și mai varii. In regiuni mai reci cresc mai încet, rěmân mai mici, și florile lor sunt de colori mai închise;

dacoromanica.ro

țĕsĕtura lor e însĕ maĭ tare O plantă sudică adusă la noĭ, între alte împrejurărĭ climaterice, și dacă trăiesce, primesce pecetea regiunĭ maĭ rece.

Influința climatérică e fórte evidentă și în privința feluluĭ cum sĕ desvóltă. ómenĭ pe diferitele zone climaterice, atât ce privesce desvoltarea corporală, cât și maĭ ales cea psichică. In clímă fórte caldă sistemul nervos desvoltându-sĕ repede — cu 15 anĭ omul de acĭ e deja mare — organisația sistemuluĭ nervos rĕmâne maĭ debilă și decĭ nu va putea degagia energia necesară vieții maĭ înalte psichice. In clímă rece sistemul nervos sĕ desvóltă, ce e drept, încet, dar aci trupul perdênd maĭ mult din căldura firéscă, o parte însemnată din nutrimênt, și așa maĭ sărăcăcios, trebue să sĕ cheltuiască pentru producerea și susținerea căldurii trupescĭ. In urma acésta însĕ trupul, din causa lipseĭ de nutremênt suficient, rĕmâne în privința energieĭ maĭ slab. Tot așa rĕmâne și spiritul. Clima zoneĭ stêmpărate este maĭ potrivită pentru desvoltarea vieții psichice Istoria culturiĭ și a civilisațieĭ ne póte servi cu probe eclatante în privința acésta.

Fiindcă în locurile maĭ calde sistemul nervos devine maĭ sensibil, individul de acĭ e maĭ înflăcărat, maĭ vibrátor și maĭ vioiŭ; în locurĭ maĭ rĕcoróse acela sĕ manifestă maĭ rece, maĭ chibzuit, maĭ astêmpărat; dar și maĭ vigoros, când ajunge odată în stare de emoțiune. In acéstă împrejurare residă și fenomenul, că popórele europene sudice aŭ fire maĭ maĭ iúte, graiŭ maĭ repede și maĭ sonor gândire maĭ ușóră și maĭ sprintenă, până când cele maĭ cătră nord sunt în tótă ființa lor maĭ greóie și maĭ recĭ, limba le-e maĭ aspră, maĭ laconică și maĭ sĕracă în figurĭ.

Influințéză clima asupra desvoltării plantelor și animelelor? Determină împrejurările climaterice și desvoltarea organismuluĭ omenesc? In ce mod? Determină acelea și calitatea psichică a omuluĭ?

§ 54. Natura externă.

Natura externă, cu bogăția, configurația și aspectul eĭ fiind chemată a alimenta viéța peste tot, felul și forma eĭ trebue să influreze special și asupra desvoltăriĭ intelectualităților omenescĭ imprimându-ĭ un anumit caracter și direcționându-o în un fel special. Un loc frumos și mănos, un loc, unde sunt și șesurĭ și dealurĭ și

dacoromanica.ro

munți și câmpiĭ și păduriĭ și rîuriĭ, unde sufletul percepe variĭ și abundente impresiĭ, iară inima e tot mulțămită la vederea productivității îmbelșugate, pe lângă că face pe ómeniĭ maĭ înstăriți, le desvóltă și le fecundéză totdeodată și intelectualitatea. Și fiindcă acest fel de înfluințare éste constantă, intelectualitatea capătă sigur marca caracteristică a ținutuluĭ. Omeniĭ dela pólele munților, unde locul represintă maĭ variĭ forme, cu maĭ bogate impresiĭ, sunt maĭ imaginativiĭ, maĭ poeticiĭ. Și, sĕ înțelege, dacă e și clima maĭ potrivită, îndeosebĭ, dacă nu e érnă de loc, în care cas omul stă tot sub impresia naturiĭ, împrejurările sunt și maĭ avantagióse. Omul dela șes, al căruĭ suflet nu primesce atâtea impresiĭ emoționătóre, trebue să fie maĭ puțin poetic. Dar în schimb și acĭ sĕ dobêndesce o parte bună. Omul de acĭ devine serios și demn. Acésta sĕ face îu urma faptuluĭ, că la șes orisonul vederiĭ e maĭ maie, prin ceea ce privirea e órecum nevoită a sbura în depărtăriĭ mariĭ. Acésta însĕ însemnéză, că omul de acĭ e în mĕsură a-șĭ tot contopi ființa cu nemărginirea. Și din felul acesta de deprindere resultă starea de seriositate, demnitate și seninătate a omuluĭ. In acéstă trebue să sĕ vadă causa, că un om deprins a trăi la șes, când ajunge într'o localitate încunjurată de munțĭ, unde privirea nu'șĭ póte face drum spre o întindere mare, unde nu scie așa de bine ce e nemărginirea, sĕ simte rĕŭ, ca închis în temniță. In urmare un asemenea om e pururea cu dorul neastêmpĕrat în sin de a ieși la liber. Tot din acéstă causă locuitoriĭ din regiuniĭ închise de munțĭ sunt totdeauna maĭ mărginiți în idealuriĭ, maĭ puținiĭ la inimă și maĭ puțin înălțați sufletesce. Sĕ înțelege nu e de acelașĭ fel nicĭ influința regiunilor muntóse. Unde sunt munțĭ cu piscuriĭ înalte, unde sufletul stă continuu sub influința sublimuluĭ, spiritul omuluĭ devine puternic și înălțat. Să ne cugetăm la Helvețieniĭ și la uniĭ din moțiĭ noștri. Și e caracteristic, că dintre Helvețieniĭ tocmaĭ ceĭ de pe lângă lacul celor patru cantóne, ținutul maĭ frumos, sublim, aŭ participat la cele maĭ înălțătóre acțiuniĭ ale istorieĭ lor.

Fertilitatea loculuĭ încă exercitéză o anume influință asupra spiritului omenesc. Omul din un loc fertil are ocasiune a trăi, a cresce, a sĕ desvolta sub împrejurăriĭ fórte avantagiósa. Aicĭ vede omul tóte plantele în plină desvoltare, împrejurările cele maĭ pilduitóre de bine. Acest fapt contribue însĕ, ca individul să sĕ desvólte cu un simț de valóre personală, cu inimă darnică și ospitală.

Étă cât de minunat ne arată acest adevĕr psichologic distinsul nostru poet, Vlăhuță: »Și bogăția acésta de priveliștĭ atrăgĕtóre,

dacoromanica.ro

darurile și frumsețile acestuĭ pământ binecuvântat (ținutul Vălceĭ) aŭ croit o fire maĭ deosibită țăranuluĭ de aicĭ. În privirea luĭ deșteptă, în portul luĭ îngrigit, în umbletul luĭ semeț, cu peptul înainte și cu fruntea sus, în vorba luĭ cumpĕnită și desghețată și în felul cum te întêmpină și te ospĕtéză în ceĭ patru părețĭ aĭ luĭ, *are ceva din mărețiа blândă a naturiĭ, care-l înconjóră, din dărnicia largă a pământuluĭ, pe care trăesce, din aerul curat și sanătos, pe care-'l respiră* » (In Vêlcea — Literatură și Artă română, anul V. Nr. 3 România Pitoréscă pag 120 și 121.)

Ce raport sĕ vĕdesce a exista între intelectualitatea omuluĭ și între natura externă? Determină felul naturiĭ externe calitatea intelectuatității omenescĭ? Ce observațiĭ sĕ pot face în privința acésta, prin carĭ sĕ vĕdesce modul de influințare?

§ 55. Ocupația și mediul.

Orĭ-ce ocupație, ce o săvîrșesce omul, este efectul uneĭ excitărĭ și impulsiunĭ nervóse Când ne deprindem cu anumite luciări ale mânilor, nu sunt active numaĭ aceste organe, ci și creeriĭ. Creeriĭ excitațĭ trimit impulsiunile necesare, pentru ca să sĕ efectueze în organele nóstre externe mișcările, acțiunile, lucrările Faptele, ce săvêrșim sunt decĭ resultatul anumitelor acțiunĭ fisiologice și psichice. A sĕ deprinde cu ceva însemnéză decĭ a și cultiva sufletul, ca să îndrume în anumite direcțiĭ impulsiunile psichice, stările voliționale.

Grădinarul, avênd a sĕ ocupa de cultura florilor, are o îndemânare technică în ramul acesta de activitate desfășurată în direcția acésta, dar îșĭ va influința totdeodată și inima, în genere, imprimându-ĭ nota gingășieĭ. Poporul dela șes, care sĕ îndeletnicesce cu economia de câmp, este de regulă maĭ religios și maĭ legat de locul natal, decum e poporul dela munte. Cel dela șes în urma ocupațieĭ dilnice e mult cu ochiĭ la cer și cu sufletul la D-deŭ. Își simte apoĭ tot traiul sĕŭ condițional de pământul, pe care îl muncesce. Și preocupația acésta trebue să aibă o influință asupra sufletuluĭ imprimându-ĭ o specială dispositie, grație căreia acela sĕ arată cu simț religios, cu dragoste de moșie, demn temperant ș. a. Altcum e poporul dela munte. Aci omul fiind, pe de o parte maĭ amenințat în existența sa, sĕ întăresce maĭ tare la inimă, devine mai vitéz, éră de altă parte, fiind-că pentru dobêndirea mijlócelor necesare susținerii vieții, trebue să desvólte o deo-

dacoromanica.ro

sebită energie, devine încredętor de sine, mai îndĕrĕtnic, dar și mai puțin religios. Un Petrea Dascălul numai petrecênd continuu în pădure s'a putut face omul din poveste. Moții noștri asemenea sunt o dovadă a acestuf adevĕr psichologic.

Medicul operator nu va puté manifesta compătimire, când vede lesiuni, răni ș. a. pe carĭ trebue să le lecuiască. Judecătorul privesce tóte chestiunile din punctul de vedere a dreptății. Politicianiĭ, poeții, sculptoriĭ, pictoriĭ asemenea sĕ vor deosebi în privința feluluĭ duchuluĭ, de care sunt inspirați în lucrările lor, conform cu felul, cum fie-care este chemat sĕ fie activ sufletesce.

Orĭ ce activitate specială, la care e îndrumat individul, în vĕrtutea chemării vieții, pe lângă că dă loc iscusinții technice. în direcția, în care sĕ desfășnră activitatea, predispune tot deodată spiritul și inima la un anumit fel de activitate. Orĭ cât de străin ar fi de miliție un băiat, când intră în școla militară, în decursul timpuluĭ trebue să între și în el duchul propriŭ militaruluĭ.

Tot așa este influințat sufletul peste tot de mediul, în care trăesce omul. E mare chestiune, dacă trăește cineva în un mediu bun orĭ rĕŭ, qualificat a aprinde, prin exemplele ce oferă, dorul faptelor de sémă, orĭ a adormi și împulsiunile propriĭ vĕrsteĭ și firiĭ, de care sĕ bucură omul; apoĭ dacă acela e potrivit cu firea, cu pornirile naturale ale sale, orĭ nepotrivit cu acestea. E fapt, că omul nu sĕ póte isola de mediul sĕŭ și în urma acésta el trebue să pórte în inimă totdéuna marca acestuia.

Despre eroul soldat, care simte în peptul sĕŭ: »caldă însufleţire» și »mândrul dor de 'nalte zărĭ sănine« și care e capabil a ne face următórea declarație·

»Și când s'o da alarma
Cu sufletul înflăcărat
Lua-voiŭ grabnic, arma
Și-oiŭ alerga în luptă drept
Vrăjmașilor să le țin pept.»

ne dă poetul D. C. Ollănescu următórea deslușire și motivare în privința mediuluĭ, în care acela sĕ desvoltase:

»Tu m'aĭ născut pe când bătea
La Plevna tunul, mamă,
Pe când în lume străbătea
Prin glasu-ĭ de aramă

dacoromanica.ro

A vitejeĭ românescĭ
Strălucitóre veste,
Şi din morminte strămoşescĭ
Eroica poveste
De lupte şi de bărbăţiĭ
Sĕ înfiripa în fapte viĭ.»

(D. C. Ollănescu în poesia: *Fiul luĭ Peneş Curcanul.*)

Ce sunt acţiunile omenescĭ? Ce însemnéză a avé o îndrumare technică în un ram de activitate? Depinde calitatea inimiĭ dela ocupaţiunea omuluĭ şi dela mediul, în care trăesce? Prin ce fel de fapte scóse din viéţa omenilor sĕ póte demonstra influinţa acésta?

B) Dispoziţiile interne ca factorĭ influinţătorĭ asupra puteriĭ psichice.

§ 56. Individualitatea.

Individul, când sĕ nasce, nu e un fel de tabula rassa, nu e ca aluatul, ca să sĕ pótă forma cum vreĭ. El sĕ nasce inzestrat cu anumite dispoziţiĭ moştenite. Dispoziţiile acestea sunt fixate în sistemul luĭ nervos, in creerĭ, sunt ca nisce cristalisaţiĭ din materialul cultural al părinţilor. Orĭ ce însuşire ce 'şĭ are basa în sistemul nervos, póte fi transmisă prin naştere, fie direct, fie intermitent. Azĭ e pentru orĭ şi cine clar, că talentale diferite, puterea de judecată orĭ de imaginaţie, defectele morale ca şi vêrtuţile, sĕ moştenesc şi sĕ perfecţionéză din neam în neam. Familia transmite descendenţilor sĕĭ tóte dispoziţiile sale cele pronunţate, cele maĭ valoróse, fie bune fie rele. Pe acésta lege biologică sĕ baséză fenomenul istoric, că la amalgamisarea maĭ multor popóre într un noŭ popor vlăstăresc tóte dispoziţiile pronunţate, valoróse, rele orĭ bune, ce fiinţaseră în duhul popórelor constituante, drept ce poporul celŭ noŭ sĕ şi presintă âpoĭ cu însuşirĭ maĭ multilaterale.

Chiar şi dispoziţiĭ fisice încă sĕ moştenesc. Aşa d. e. sĕ scie cum formaţiunea corpuluĭ, a extremităţilor, apoĭ colórea pĕruluĭ, ochilor şi a pieleĭ sĕ moştenesc din neam în neam,

Deseorĭ dispoziţiile nu sĕ transmit dela părinţĭ la fiĭ, ci dela dela moşi la nepoţĭ şi chiar la strănepoţĭ, sĕ transmit adecă uneorĭ în mod intermitent. Sĕ înţelege, casurile acestea nu rĕstórnă

dacoromanica.ro

adevĕrul de maĭ sus, ci ne arată numaĭ. că acele dispoșiții, nu s'aŭ desvoltat, din causa împrejurărilor, în prima generație, ci numaĭ în a doua, respective în a treia, unde, dând de teren favorabil, aŭ putut cresce în tótă puterea.

Dispoșițiile inăscute, ca putert maĭ vechĭ, sunt totdeauna chiar maĭ tarĭ decât cele mai recente, dobândite ulterior,

In modul acesta apoĭ sĕ și desvóltă omenimea în o diferențiare atât de mare, de nu sĕ găsesc nicĭ doĭ inși la fel în lume.

Totalitatea tuturor însușirilor, interne și externe, moștenite de la părinți și dobêndite prin instrucție și educație, așa cum le găsim în ființa unuĭ om, la un moment dat, și formézĕ *individualitatea* aceluia.

E lucru firesc, că ómeniĭ, tot apropriându-șĭ cu timpul nóuĕ însușirĭ și apoĭ înlocuindu-sĕ multe din cele vechĭ cu alte nouĕ, își tot schimbă și individualitatea. Individul nu e azi ce a fost înainte cu 10 anĭ și peste alțĭ 10 anĭ va fi éră altă individualitate. Vremea pune decĭ continuu deosebire între cum este omul în diferitele sale etățĭ.

Individualitatea omuluĭ represêntă decĭ totalitatea însușirilor, de carĭ acela dispune în ființa sa. Intre însușirile acestea unele vor fi maĭ importante, maĭ valoróse, — cele representative, — altele vor fi de maĭ mică valóre, maĭ puțin însemnate. In viéța de tóte dilele sĕ consideră valoróse acele însușirĭ ale omuluĭ, pe basa cărora în deosebĭ e individul pus în mĕsură a sĕ susține și a sĕ valora, ca individualitate.

Individualitatea din fie-care etate representa tot altă și altă starea generală psichică. Altă dispoșițiă psichică generală arată copilul, alta bărbatul matur, alta bătrînul, alta omul incult și érăși alta cel cult, fie-care potrivit cu felul conținutuluĭ individualității sale. După cum perde orĭ câștigă omul însușirĭ și cunoscințe, de valóre pentru existența și cultura sa, i sĕ schimbă și starea generală a judecății și simțirĭ sale. De aceea e atât de imperios necesar, ca omul să sĕ tot ocupe în viéță.

După cum stă lucrul cu individiĭ singuratecĭ, așa stă și cu popórele. Fiecare popor își are individualitate sa specială. Insușirile acelea, carĭ sĕ vor găsi în partea covêrșitóre a unuĭ popor vor forma individuaiitatea acestuia. După cum varietatea

dacoromanica.ro

complexurilor de dispoziţiĭ la diferiţiĭ individĭ deosibesce pe individ de individ aşa şi la popóre.

Sĕ moştenesc dispoziţiile omenescĭ? Şi cele psichice şi cele fisice? Carĭ dispoziţiĭ sunt maĭ tarĭ, cele moştenite orĭ cele însuşite? Ce este individualitatea unuĭ om? Sĕ schimbă individualitatea unuĭ om? Ce e individualitatea unuĭ popor?

§ 57. Caracterul

Omul trăescc între ómenĭ, în societate. In urma împrejurărilor vieţiĭ omenescĭ sĕ formézĕ între om şi om un raport, bun orĭ rĕŭ, care sĕ face un focular pentru simţĕmintele şi tendinţele social morale omenescĭ, pârgiile menite a desvolta şi a îndruma viéţa omenéscă social morală, în direcţie bună orĭ rea Totalitatea tuturor însuşirilor, din carĭ sĕ produc stările psichice volitionale, de natură social-morale, e ceea ce numim: *caracter.*

Viéţa omuluĭ e condusă şi împintenată de multe felurĭ de stimule, de simţĕminte şi tendinţe, carĭ aparţin sfereĭ caracteruluĭ. Aşa e. Intre acestea însĕ sunt unele maĭ pronunţate, maĭ puternice, carĭ îndeosebĭ sunt chemate a determina voinţa omuluĭ în vederea faptelor social morale. Aceste însuşirĭ, saŭ chiar vre-una din ele, fiindcă în acţiunĭ şi momente maĭ de sémă sĕ vor anunţa ca determinative, vor şi da îndeosebĭ timbrul acţiunilor social-morale ale individuluĭ. D. e la un individ sĕ manifestă îndeosebĭ lingușirea, ca notă maĭ pronunţată, la altul hoţia, la al treilea individia, la al patrulea cruḑimea, la al cincelea ambiţiunea, la al şaselea iubirea de neam, de frate ş. a. m. d. Acest fel de dispoziţiĭ covêrşitóre din conţinutul caracteruluĭ sĕ numesc: notele representative ale caracteruluĭ, — *fondul caracteruluĭ*, — dela care de regulă îşĭ ia numirea şi însuşĭ caracterul. Când ḑicem însĕ caracter de »ambiţios« n'avem să înţelegem, că însuşirea de a fi »ambiţios» constitue în acest cas însuşĭ caracterul, ci că între notele din conţinutul caracteruluĭ aceluĭ individ acea însuşire e cea maĭ marcantă, aceea constitue fondul caracteruluĭ aceluia.

Caracterul basându-sĕ pe dispoziţiĭ interne, bine consolidate, e neschimbăcios în fiinţa sa şi nealterabil. Si fiind-că aci jócă mare rol dispoziţiile inăscute, ca cele maĭ puternice din tóte dispoziţiile, caracterul e de regulă la omul crescut aşa cum a fost determinat să fie decând acela a fost mic. De aceea

dacoromanica.ro

sĕ și póte vedé caracterul omuluĭ încă din copilărie. Deja atuncĭ sĕ desvĕluesc ımpulsiunĭ, carĭ marchézĕ direcția, care o va lua desvoltarea vieții omuluĭ în privința moraleĭ sale. Iată ce dice mama luĭ Ricaard III. despre felul cum sĕ arăta acesta ca mic copil: »Posacă, arțăgósă copilăria ta. Sĕlbatic, când la școlă, cu camarazii tĕĭ. Furios în tinerețĕ, crud, îndrăsneț, șiret, crescênd în vêrsta, mândru, înșelător și reŭ.«

Nicĭ educația, nicĭ instrucția, nu prea pot schimba caracterul în fiinta luĭ, cu tóte ostenelele, ce sĕ pun în scopul acesta. Educația și instrucția, prin cultivarea și desvoltarea spiritului, pot încâtva, da, modelă și indulci caracterul original, dată fiind ıriurirea minții asupra stărilor volționale, dar de schimbat nu-l pot schimba de tot. Omul prin educație și instrucție fără ındoială, primesce dór însușirĭ nouĕ, carĭ sĕ și pot preface în stărĭ volționale și pot avé decĭ vot, când e vorba să sĕ valideze voința omuluĭ. Acestea, între împrejurările de tóte dile, și pot fi în adevĕr conducĕtóre, dar în momente maĭ extraordınare, în momente de agitație maĭ mare, viéța va fi condusă tot de tendințele caracteruluĭ original, atuncĭ sĕ va vĕdi, că omul acela era tot numaĭ un fel de neofit în privința moraluluĭ bun. Tocmaĭ fiindcă în școle nu e prea posibil de a ține tinerimea consequent și cu solicitudînea îndestulitóre la deprınderea bineluĭ, a o ține să lucreze înti'una conform cu principiile de viétă adevĕrată, școla nicĭ nu póte realisa mare reformă în privința îmbunătățirĭ caracterelor. Familieĭ îĭ încumbă în privința acésta marĭ și grele datorințe.

Schimbarea caracteruluĭ sĕ póte tăptui numaĭ sub influința îndelungată a culturiĭ, cu încetul, așa fel, dacă educația stărue contınuu, ca dispositiile cele rele să rĕmână maĭ nedesvoltate, — de stîrpit nu sĕ pot, — iară în locul lor sĕ fie cultivate cele bune. Sĕ înțelege, pe acest motiv, cu perfecțiunea neamuluĭ omenesc nicĭ nu merge așa ușor, cu tótă educația și instrucția, ce sĕ tot administrézĕ omenimiĭ, căcĭ prea de multe orĭ sĕ întêmplă, că ce s'a îndreptat sub două generațiĭ, sĕ strică ıarăși la a treia Dar cultura de adĭ, prin felul educațieĭ și instrucțieĭ moderne, care cere în măsură mare deprınderea bineluĭ, face progres hotărît și în privința îndreptăriĭ morale.

După cum fie care popor îșĭ are hotărnicită ındividualitatea sa, așa îșĭ are hotărnicit și caracterul sĕŭ deosebit, desvoltat în acelaș mod, cum sĕ desvóltă și la indivizĭ sınguraticĭ.

dacoromanica.ro

Ce este caracterul unuĭ om? Ce sunt notele representative ale caracteruluĭ? E alterabil caracterul? In cât póte fi influințat prin educație și instrucție? Școla orĭ familia înfluințéză maĭ mult în privința acésta? Are fiecare popor caracter deosibit?

§ 58. Firea.

»Cusurul din *fire* n'are lecuire« dice o dicală a Românuluĭ. Dicala acésta, ca orĭ care maximă orĭ sentință poporală, cuprinde, fără îndoială, un adevĕr. Cuvêntul »fire» s'a luat aicĭ în înțelesul sĕŭ adevĕrat. Conform cu înțelesul, în care sĕ ia aicĭ cuvêntul »fire», constată și sciința, că firea e ceva din om, ce nu sĕ prea schimbă.

Firea nu e tot una nicĭ cu ceea-ce sĕ dice »individualitatea,» nicĭ cu »caracterul.» In *individualitate* sunt cuprinse tóte însușirile, moștenite și dobêndite, psichice și fisice. In *caracter* sĕ cuprind dispozițiile, din carĭ pornesc tendințe și porniri de ale omuluĭ dar numaĭ, când e omul pus a sĕ validita sub raportul social-moral. In *»fire«* însĕ sĕ cuprind tóte acele dispozițiĭ, carĭ s'aŭ fixat în om în urma raportuluĭ sĕŭ peste tot cu lumea externă, cu natura ca și cu ómeniĭ, și carĭ îmboldesc pe om la acțiunĭ. Acelașĭ caracter sĕ póte afla d. e. în doĭ ómenĭ, carĭ după fire nu sunt egalĭ. Firea sĕ manifestă decĭ când sĕ degagiază tendințele individuale peste tot. Aceeașĭ impresie atingênd sufletul maĭ multor indivizĭ póte reaga în diferite moduri, póte avé drept efect variĭ tendințe orĭ póte rĕmâné chiar și fără reacțiune voliționălă. Aceeașĭ glumă d. e. pe unul îl înveselesce, pe altul îl supĕră. Acelașĭ cuvênt rĕŭ, pe *a* îl îndignéză puțin, pe *b* în atâta de erumpe în mișcărĭ, și pe *c* îl póte lăsa însĕ de tot rece. Aceeașĭ întêmplare e privită de unul cu sâge rece, de altul cu emoțiune intensă. Aceeașĭ chestiune póte produce în unul însuflețire pentru ceva, ér în altul îndemnul de a-'șĭ bate joc. Pentru ce? Pentru că la fiecare indivíd sunt tot alte și alte legăturĭ între puterea mintală și cea voliționălă, între centrele psichice și cele motrice, la fiecare póte fi adecă altă basă de tendințe și porniri.

Acele dispozițiĭ, inăscute orĭ dobândite, în urma raportuluĭ omuluĭ peste tot cu natura, în totalitatea lor, înfiltrate în spirit atât de tare, încât determină apoĭ și direcționéză tóte apreciările și pornirile individuale, constituesc *firea*.

dacoromanica.ro

După dispoșițiile representative ale firiĭ acésta sĕ numesce: delicată, chibzuită, temperantă, ideală, înălțată, bădărană, arogantă, bruscă, poetică, prosaică, optimistă, pesimistă, materialistă, satirică, zeflemistică etc. etc.

Și basa firiĭ încă residă în sistemul nervos, și în cultura omuluĭ. Omul necultivat e totdeauna maĭ sĕlbatic, fiind-că fiibrele-ĭ nervóse din creer sunt maĭ brute, și puterea rațiunĭ maĭ redusă. Acțiunea culturală, prin faptul, că face maĭ sensibil creerul, și că potențéză puterea rațiunĭ, temperéză și îndulcesce firea. Un copil, a cărui fire nu a trecut prin prelucrarea culturiĭ, nu póte trece prin un parc să nu ciupéscă cu mâna prin florile și arboriĭ ce-l împresóră. Și din felul gustuluĭ, ce manifestă cineva cătră florĭ, colorĭ, jocurĭ, haine ș. a. sĕ póte uneorĭ recunósce firea omuluĭ.

Și firea, ca și caracterul e ceva născut în om. De aceea nicĭ nu sĕ prea schimbă. Și ea ca și caracterul, prin cultură și prin schimbarea tuturor împregiurărilor de viéță, sĕ póte nobilita, rafina, lustrui, dar nu sĕ póte altera, în ființa sa. Ea sĕ póte în adevĕr nobilita, ca și caracterul, numaĭ dacă sĕ dă consequent cultură, dearêndul mai multor generațiĭ, decĭ în timp îndelungat. Prin opera educațieĭ și prin progresul momentelor, ce împregiuréză viéța, firea omenéscă sĕ tot desvóltă și ea.

Din pornirile, ce sĕ ivesc în genere la ceĭ maĭ mulțĭ indivizĭ aĭ unuĭ popor, sĕ constitue *firea* acestuia. Fiecare popor îșĭ are fire distinctă de a altuia.

Ce părere are poporul despre fire? Prin ce sĕ deosibesce firea de individualitate și de caracter? Cum sĕ manifesta diferența de fire la ómenĭ? Pentru ce? Ce este decĭ firea? E alterabilă firea omuluĭ? Aŭ și popórele fira lor deosibită.

§ 59. Temperamentele.

Temperamentul unuĭ om sĕ manifestéză în felul cât de puternic și de iute, saŭ cât de slab și încet sĕ îndeplinesce apercepția și în legătură cu acésta, cât de puternic și iute, saŭ cât de fără energie și încet sĕ făptuesce reactiunea excitărilor. In viața de tóte dilele sĕ și dice »om de temperament vioiŭ« acela, care e iute în tóte acțiunile sale, mintale și voliționale, care prinde adecă iute impresiile și iute și reagéză la acelea, care înțelege iute lucrul și iute sĕ scie hotărî la fapte, iară »om de temperament molatic« e acela, la care atât primirea, cât și reagarea impresiilor sĕ îndeplinesc

dacoromanica.ro

târdior. In viața de tóte dilele de regulă numaĭ douĕ feluri de temperamente sĕ distíng: cel *viorŭ* și cel *molatic;* le maĭ dic uneorĭ și temperament »*tare*,» dacă individul nu e ușor emoționabil și »*slab*» dacă nu póte resista impresiilor, dacă e adecă ușor emoționabil.

In psichologiă sĕ recunosc 4 feluri de temperamente: *a*) *coleric, b*) *melancolic, c*) *sanguinic* și *d*) *flegmatic.*

Deja Greciĭ ceĭ vechĭ întrebuințaŭ aceste 4 numiri pentru felurile de temperamente. Aceleași numiri le-am păstrat și noĭ, deși noĭ nu esplicăm ființa temperamentelor în felul cum o explicaŭ Greciĭ vechĭ. Ceĭ vechĭ presupuneaŭ, că de aceea sĕ deosebesc ómenĭ în privința temperamentuluĭ, fiindcă sângele lor ar fi diferit după amestecul luĭ cu anumite sucurĭ. Noĭ dicem, că causa deosebiriĭ ómenilor, în privința temperamentuluĭ, residă în *tăria* și *gradul* de *sensibilitate* a fibrelor nervóse. In unĭ ómenĭ procesul aperceptiv și procesul volițional sĕ și întêmplă iute și în mod puternic, în alțiĭ în mod maĭ slab și maĭ încet.

Temperamentul *coleric* e propriu bărbaților marĭ. Tipurĭ de un asemenea temperament sunt d. e. Moise, Alexandru, Caesar, Stefan, Napoleon ș. a. Individul de temperament coleric trebue să aibă o organisațiă nervósă puternică, să fie inteligent din samă afară și totdeodată și energic, să fie în stare a apercepe la moment orĭ ce impresie i s'ar oferi sufletuluĭ și acésta să fie la moment urmată de actul volițional; apercepția să sĕ manifesteze însoțită de judecată și voință Ómenĭ norocoșĭ a avé temperament coleric sunt aceia, despre carĭ sĕ dice, că sunt tot voință și plinĭ de vervă.

Temperamentul *melancolic*, e expresia în deosebĭ a sufletelor gânditóre, filosofice. Și individul de temperament melancolic póte primi repede impresiile. apercepeiz iute, numaĭ cât la eĭ reagarea asupra centrelor motrice, nu sĕ face puternic, nicĭ repede. Nu este viuă comunicația între hemisfere și centrele motrice și așa excitările psichice rĕmân tot la sferele de sus ale creerilor. După apercepția unor impresiĭ de natura de a fi prefăcute și în stărĭ voliționale, nu sĕ formézĕ îndată și voința, ci urmézĕ un lung act de chibzuire, de deliberație, de resonare. In urmare ómenĭ de felul acesta sunt de regulă târdiorĭ în hotărîrile si faptele vieții lor Când ajung în situațiĭ de a-șĭ desvolta voința, trebue sĕ li sĕ întêmple de multeorĭ, că sĕ trece momentul decisiv până a li sĕ fi inactivat voința lor De aceea nicĭ nu

dacoromanica.ro

prea sunt ómenii faptelor individiĭ de temperament melancolic, ci maĭ mult aĭ teoriilor bine studiate.

Individul de temperament *sanquinic* primesce curând impresiunile și reagéză curând, numaĭ cât ne avênd puterea și energie fisiologică, *reacțiunea* luĭ nu înfiéză adevĕrate acte de voință, ci simple emoțiunĭ trecĕtóre, sĕ face »foc de paie,» cum sĕ dice. Omul de temperament sanquinic sĕ aprinde iute, dar iute să și trece. La individiĭ sanquinicĭ iritația trece deja din sensoriu, până a nu fi ajuns la hemisferă, asupra cerebeluluĭ orĭ medo-cefaluluĭ și de aicĭ asupra nervilor motorĭ. Așa fel apoĭ acțiunile acestor fel de ómenĭ sunt de regulă nechibzuite.

Sanquinic póte să devină omul în urma slăbiriĭ seveĭ nervóse, nervoșiĭ. Sunt însĕ și ómenĭ din fire sanquinicĭ, așa sunt d. e. tóte popórele de pe zona maĭ caldă

Contrar dela temperamentul sanquinic e cel *flegmatic*. Individul de temperament flegmatic primesce târdior impresiile și reagéză tot târdior și așa de slab, încât nicĭ emoțiunĭ maĭ de sémă nu i sĕ produc. Individiĭ aceștia sĕ maĭ numesc și »apaticĭ,» din causa nepăsăreĭ lor de tot ce sĕ întêmplă în jurul lor. Acestora fiindule sufletul maĭ greoiŭ, nicĭ nu sĕ prea pot avênta la sfere maĭ înalte. Eĭ sunt osândițĭ a trăi retrașĭ, în linisce, căcĭ nu iubesc sgomotul lumiĭ și își vĕd numaĭ de afacerile lor propriĭ. Sunt de regulă și cam egoiștĭ.

Felurile acestea patru de temperamente nu sĕ prea găsesc în realitate, în tótă curățenia De regulă sunt amestecate.

Temperamentul coleric, și cel melancolic fac temperamentul numit în limbagiul de tóte dilele »tare orĭ iute,« cel flegmatic și sanquinic e cel »slab orĭ móle«

După cum sunt individiĭ singuraticĭ predominațĭ de vre-unul din aceste 4 feluri de temperamente, așa sunt și popórele singuratice, dar în maĭ mare amestec de cât la individiĭ singuraticĭ.

In ce sĕ manifestéză temperamentul omuluĭ? De ce temperamente sĕ face amintire în viéța de tóte dilele? Ce temperamente există? Ce credeaŭ Grecĭ vechĭ de basa temperamentelor? In ce resida diferența de temperament? Ce e temperamentul coleric? Cel melancolic? Sanquinic? Și cel flegmatic? Sĕ găsesce în vre-uu om temperamentul curat, de un fel?

dacoromanica.ro

§ 60. Sexul.

Deosebirea de sex învólvă în sine și o deosebire între sistemul nervos al bărbatuluĭ sı al femeiĭ.

E cunoscut, că bărbatul cresce maĭ încet, decât femeia. El are trebuință de maĭ mulțĭ anĭ până ce ajunge era desvoltărĭĭ complete, — atât fisice, cât și psichice, — de maĭ mulțĭ decât femeia. Femeia cu 18 anĭ e deja, în privința desvoltărĭĭ psichice, matură, până când bărbatul la anĭĭ aceia nu e încă copt în privința psichică.

Faptul acesta, necontestabil, își are rostul sĕŭ în economieĭ vieții omenescĭ, lăsate de D-ḑeŭ, căcĭ sĕ póte observa, atât la ómenĭ, ca și la animale, în privința acésta o importantă lege biologică, că adeeă sistemul nervos al femeeĭ rĕmâne maĭ delicat, maĭ debil, degagiând în consequență și maĭ puțină energie, decât al bărbatuluĭ. De aceea nicĭ nu sĕ póte aștepta, ca femeia să pótă suporta, fără primejdiă, greutatea instrucțieĭ și peste tot a munciĭ intelectuale, pe care o póte suporta bărbatul dotat dela natură cu sistem nervos maĭ tare, cu energie intetectuală maĭ întensă și maĭ mare. E naturală experiența, tristă, ce o facem adĭ, când femeile cércă a sĕ întrece cu bărbațiĭ în privința munciĭ intelectuale. că supuse adecă munciĭ menite bărbaților, devin maĭ tóte nervóse și hesterice, desbrăcându-sĕ totdeodotă și de gingășia în simțĕmintele propriĭ sexuluĭ femeiesc. D-ḑeŭ a lăsat pe bărbat pentru un anumit rost în viață și pe femeia pentru altul. Menirea sexuluĭ femeesc recere, ca femeia să fie maĭ sentimentală, mal gingașă, maĭ delicată. Și în vederea acesteĭ probleme natura i-a hărăzit anumită țĕsĕtură în sistemul eĭ nervos, pentru ca să sĕ manifesteze fenomenele psichice necesare și potrivite meniriĭ sexuluĭ femeiesc. Și lucru de mare importanță, tocmaĭ grațieĭ feluluĭ sistemuluĭ eĭ nervos femeia e în stare a suporta nĕcazurile, neliniștea și durerile, ce însoțesc chemarea eĭ, căcĭ acestea nu pot potența o așa mare încordare în fibrele cerebrale și în nerviĭ eĭ, tocmaĭ fiind că sunt de o țĕsĕtură maĭ slabă.

E sentimentală femeia; dar' sentimentele eĭ nu sĕ pot potența așa de tare ca ale bărbatuluĭ, din causa lipseĭ de energie în sistemul eĭ nervos. E cert, că cu cât omnl e dotat cu maĭ puternic și maĭ sensibil creer, și peste tot sistem nervos, cu atât simte maĭ mult chinurile sufletescĭ, pentrucă între astfel de împrejurărĭ fibrele nervóse trebue să vibreze maĭ tare și în urma acésta și excitarea psichică devine maĭ intensivă, decĭ și maĭ sdruncinătóre.

dacoromanica.ro

Chemarea femeeĭ reclamă decĭ, ca ea să nu fie cultivată tocmaĭ în aceeașĭ direcție și în acelașĭ spirit, în care sĕ cultivă bărbatul. Suum cuique — și aicĭ — Natura nu trebue alterată, căcĭ Dumnedeŭ a sciut cum să facă lumea. Bărbatul face minunĭ cu mintea și cu voința, femeia are să facă minunĭ cu simțĕmintele. In direcțiile desemnate de natură și de esperiința viețiĭ va avé să stăruiască totdéuna educația și instrucția. Instrucția, ce sĕ dă adĭ în școlele de fete, nu e cea apropiată și potrivită misiuniĭ femeeĭ, aceea fiind simplu copiată de pe cea din școlele de băeți. Nu e mirare apoĭ, că s'a ivit adĭ între femeĭ tendințe contradicĕtóre atât naturiĭ, cât și misiuniĭ femeeĭ, tendințe, ce sunt exprimate în așa numita »chestiă a emancipăriĭ femeeĭ«, care și-a ridicat stindardul în scopul de a pune și pe femeia în șirul bărbatuluĭ, la lucrările impuse de viéță, ceea ce însemnéză, nicĭ maĭ mult nicĭ maĭ puțin, decât alterarea firiĭ femeiĭ și batjocurirea misiuniĭ eĭ. Cugetarea filosofuluĭ Aristotel, în chestia acésta, esprimă adevĕr și pentru starea de adĭ a femeeĭ. Iată cum sĕ rostesce el: »Din causa deosibirilor de constituție, etate și posițe, membriĭ familieĭ staŭ unĭ cătră alțiĭ în relațiĭ deosibite. Comparativ cu femeia, bărbatul are supremația, fiindcă forța-ĭ intelectuală și fisică contribue maĭ mult la fericirea domestică.«

Acest fel de vederĭ de emancipare provin sĕ înțelege, din resultatul instrucțieĭ false, ce s'a dat femeeĭ în școlă, instrucție menită pentru bărbațiĭ. Cultura acéstă administrată de aprópe un secol, la unele popóre, își dă adĭ ródele sale în ideĭ, îndemnurĭ și voințe contrare cu cele, ce ar fi să sĕ validiteze amĕsurat fireĭ și problemeĭ femeeĭ. Emanciparea femeeĭ ar trebui să fie în altă direcție, în aceea, a o face pe femeie prin o cultură și instrucțiă corectă, care să sĕ potrivéscă cu firea eĭ sentimentală în mĕsură a da față datorințelor eĭ firescĭ, fără a-ĭ sĕ șterge însĕ nuriĭ grațieĭ propriĭ sexuluĭ frumos.

Desvóltă-sĕ femeia și bărbatul în acelas fel? Există deosibire între sistemul nervos al bărbatuluĭ și al femeiĭ? Sĕ póte pune în sarcina sexuluĭ femeiesc aceleașĭ greutățĭ psichice? Ce trebue să resulte décă s'ar pune? In ce direcție trebue să sĕ cultive femeia în vederea îndeplinirĭ problemeĭ sale?

dacoromanica.ro

CUPRINSUL.

pag

Introducere 1

I. Orgănele vieței intelectuale. . . . . . 3—14

A. Sistemul nervos central . . . . . 3—11

§ 1 Creerii 3

§ 2. Importanța creerilor 4

§ 3. Funcțiunea specială a creerilor 7

§ 4 Măduva spinării 9

§ 5. Nervii 10

B. Sistemul ganglionar sau antomat 11

§ 6. Raportul între sistemul nervos central, organul vieței psichice și între sistemul ganglionar, organul vieții animalice 11

II. Producerea vieței intelectuale . . . . . 14 - 40

§ 7. Producerea și ființa ideilor 14

§ 8. Raportul între impresiile externe fisice și între exeitațiile interne sau senzațiile psichice 18

1. Intensitatea și calitatea sensațiilor 18

2 Gradul minimal și maximal de intensitate al impresiilor 20

3. Condițiile, ce trebue să întrunéscă impresiile externe, în privința intensității lor, pentru perceperea crescerii succesive uniforme a sensațiilor. 22

Lucrarea aparatelor sensoriale . . . . . 25—40

A. Simțurile superióre . . . . . 25—35

§ 9. Simțul vederei 25

1 Vederea 25

2. Vederea obiectelor în forma lor 27

3. Localisarea 27

§ 10 Auḍul 29

§ 11. Pipăitul 31

1. Pipăirea 31

2. Local sarea pipăituluĭ 33

B. Simțurile inferióre . . . . . .

§ 12 Simțurile temperaturii, musculaturii, gustului și mirosului 35

1. Temperatura 35

2. Sensul muscular 35

3. Gustul 36

dacoromanica.ro

pag.
4. Mirosul 36
§ 13. Clasificaţia ideilor 37

III. Reproducerea şi asociaţia de ideĭ . . . 40— 68

§ 14. Fiinţa şi legile reproducerii 40
§ 15. Asociaţia de ideĭ 45
§ 16. Apercepţia ideilor 48
§ 17 Anumite momente în procesul aperceptiv . . . 53
1. Interesul intelectual 53
2. Atenţiunea. 55
§ 18. Condiţiile reproducerii ideilor 58
§ 19. Pedecile reproducerii ideilor 61
§ 20. Două momente ori stadiĭ ale reproducerii ideilor . 64
1. Memoria 64
2 Conscĭinţa 66

IV. Operaţiile mintale mai complicate ale puterii psichice. . 68—112

§ 21. Despre operaţiile mintale în genere 68
1. Formele, în carĭ să manifestă puterea psichică imaginativă. Plăsmuirile imaginaţieĭ 69

A. Plăsmuirile mintale din domeniul imaginaţieĭ . . . . . 69— 91

§ 22. Fantasia . . . . . .
1. Fiinţa fantasieĭ 69
2. Basa biologică şi importanţa fantasieĭ . . . 71
3. Rolul fantasieĭ în vieaţa psichică 72
4. Condiţiile fantasieĭ 76
§ 23. Ilusia 80
§ 24. Halucinaţia 83
§ 25. Visul 86
§ 26. Hipnotismul 88
§ 27. Somnambulismul 89

B. Plăsmuirile psichice din domeniul inteligenţiĭ . . . . . 91— 96

§ 28. Fiinţa şi noţiunea cugetăriĭ şi judecăriĭ . . . 91
§ 29. Judecata 92
1 Judecata elementară 92
2. Raţionamentul 94

C. Lucrarea abstractivă a spiritului. . . . . . 96—108

§ 30. Despre abstracţie în general 96
Plăsmuirile psichice formate pe basa procesuluĭ abstractiv. 97
§ 31. Formarea de noţiunĭ 97
§ 32. Idea de sine, conscĭinţa de sine şi eul omuluĭ . . 102
1. Formarea şi desvoltarea ideeĭ şi conscĭenţeĭ de sine. 102
2. Felul omenilor după felul ideeĭ şi conscĭinţeĭ de sine. 105
3. Eul omuluĭ 106
§ 33. Ideea de spaţ şi timp 107
1. Ideea de spaţ 107

dacoromanica.ro

pag.
2. Ideea de timp 108

V. Starea afectivă a vieței psichice a omului. Despre simțăminte. 112—142

§ 34. Ființa, calitatea, intensitatea, durata și importanța simțămintelor 112
1. Obârșia biologică și ființa simțămintelor . . . 112
2. Calitatea simțămintelor 113
3. Intensitatea simțămintelor 115
4 Durata simțămintelor 116
5. Importanța simțămintelor 116
§ 35. Felul și clasificarea simțămintelor 118

A. Simțămintele sensuale. . . . . . 119—121
§ 36 Simțămintele sensuale, generale și speciale. . . 119
B. Simțămintele intelectuale . . . . . 121—142
§ 37. Simțămîntul de adevĕr 121
§ 38 Simțămintele morale 122
1. Obârșia biologică, ființa și desvoltarea simțămînteler morale 122
2. Formele simțămintelor morale și importanța lor . 126
§ 39. Simțămintele religióse 128
§ 40 Simțămintele conscienței de sine 131
§ 41. Simțămintele estetice. 133

VI. Starea volițională a puterii psichice. . . . . 142—170

A. Ființa și felurile de stări volționale . . . 142—159
§ 42. Voința 142
1. Ființa stării volționale 142
2. Feliurile de voință ideomotrică și rațională . . 144
3 Basa și rolul deliberației în actul de voință . . 146
4 Formele de manifestare ale actelor de voință . . 148
§ 43. Chestiunea determinismului și a indeterminismului Determinismul etic. 151
§ 44 Poftele, dorința, dorul 153
§ 45. Afectele și pasiunea 156
1. Afectul 156
2 Pasiunea 157
§ 46 Inclinarea și patima 158
1 Inclinarea 158
2. Patima 159

B. Manifestarea exteriórĕ a stării volționale . . . . 160—170
§ 47. Despre miscare în genere 160
§ 48 Mișcările voluntare și involuntare 161
§ 49. Mișcările reflesce 162
§ 50. Mișcările instinctive. 163
§ 51. Mișcările expresive 167

dacoromanica.ro

pag.

VII. Agenții influințători asupra desvoltării și direcționării vieții psichice. . . . . . 171—186

§ 52. Despre agenții influințători în genere 171

A. Lumea externă, ca agent al desvoltării și direcționării spiritului . 172—177

§ 53. Clima. 172

§ 54. Natura externă. 173

§ 55. Ocupația și mediul 175

B. Dispozițiile interne ca factori influințători asupra puterii psichice 177—186

§ 56. Individualitatea 177

§ 57 Caracterul 179

§ 58. Firea 181

§ 59 Temperamentele 182

§ 60 Sexul 185

dacoromanica.ro

Greșelile de tipăr:

Pag.	18,	șirul	3lea,	de sus,	»carı« nu trebue
»	»	»	»	jos	»*intensitatca*« în loc de — intensıtatica
»	»	»	2	»	» *stadıul* » » » — »stadul»
»	33	»	15	» sus,	*îĭ* » » » — »il»
»	54	»	6	» jos,	trebue — »nu ori *in* ce cap», » » — »nu orĭ ce cap«.
»	66	»	12	» »	trebue: *cugetăm* șı nu — cutegăm
»	89	»	14	» »	» *provenıtă* » » — »prevenıtă»
»	93	»	11	» »	» *ınalte* » » — »inaınte.»
»	95	»	7	» »	» *scıentıfice* » » — »șcıetıfice»
»	122	»	4	» »	» *au* » » — »a»
»	124	»	10	» »	» *oferă* oca- » » — »oferând ocasıuni menıte *a* ne.. sıuni menite ne«
»	136	»	3	» sus,	» *ordıne* » » — ordınea
»	136	»	11	» »	:» *ḍılele* » » — »ḍile«
»	140	»	15	» »	» *ısbesc*, » » — isbesce
»	154	»	13	» »	» *incepe* » » — incep
»	160	»	5	» »	» *al* celor » » — acelor.

dacoromanica.ro